

Revista de **ȘTIINȚE PENALE**

ANUAR. ANUL I
2005

Revista de științe penale

Anuar • Anul I • 2005

Colegiul de redacție: Prof. univ., dr. George ANTONIU, Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române
Prof. univ., dr. Gheorghe BACIU, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu“ din Chișinău
Prof. univ., dr. Arie BLOED, expert OSCE, Olanda
Conf. univ., dr. Igor CIOBANU, Universitatea de Stat din Moldova
Conf., dr. Igor DOLEA, redactor-șef, Universitatea de Stat din Moldova
Conf. univ., dr. Simion DORAȘ, Universitatea de Stat din Moldova
Prof. univ. Antonius Maria van KALMTHOUT, Universitatea din Tilburg, Olanda
Prof. univ., dr. hab. Evgheni MARTÂNCIK, Universitatea Tehnică de Stat din Kursk, Rusia
Prof. univ., dr. hab. Aleksandr MIHAILENKO, Universitatea din Kiev, Ucraina
Conf. univ., dr. Svetlana RÎJIKOVA, Universitatea de Stat „Alec Russo“ din Bălți
Drd. Mihai TAȘCĂ, secretar general de redacție, Institutul de Reforme Penale

Articolele sunt recenzate de colegiul de redacție

Redacția: Institutul de Reforme Penale, str. București nr. 23,
bl. A, bir. 202, Chișinău MD 2005, Republica Moldova
Tel./fax: 21 09 10; e-mail: info@irp.md

Revista apare cu sprijinul Fundației Soros Moldova

SUMAR

ARGUMENT	5
----------------	---

DOCTRINĂ

Antonius Maria van KALMTHOUT. Community Sanctions: A Promising Perspective for Moldova	7
Arie BLOED. The Slow Process of Police Reform in Central and Eastern Europe: Some Lessons Learned	17
Martin WRIGHT. Can Restorative Justice Reduce the Burden on the Criminal Justice System?	25
George ANTONIU. Partea generală a Codului penal într-o viziune europeană	35
Gheorghe BACIU. Agresivitatea ca element declanșator al acțiunilor infracționale	51
Е.Г. МАРТЫНЧИК. Адвокатское расследование как институт уголовно-процессуального права и уголовного судопроизводства	55
А.Р. МИХАЙЛЕНКО. Проблемы реформирования уголовного судопроизводства в Украине	63
Igor DOLEA. Un punct de vedere referitor la implicarea societății civile în procesul penal	71
Igor CIOBANU. Personalitatea infractorului minor	81
Sergiu BRĂNZĂ. Reflecții asupra corelației dintre obiectul juridic generic și obiectul juridic special al infracțiunilor contra patrimoniului, prevăzute în Codul penal român și în unele legi speciale	91
Gheorghe ULIANOVSKI. Echitatea socială și problemele sancționării repetării infracțiunii	99
Gheorghe GLADCHI. Unele probleme privind protecția juridică și resocializarea victimelor infracțiunilor în Republica Moldova	104
Alexandru MARIȚ. Coexistența și coraportul intenției infracționale premeditate (<i>dolul deliberat</i>) cu intenția provocată, repentină sau spontană	110
Vasile ROTARU. Introducerea instituției acordului de recunoaștere a vinovăției în legislația Republicii Moldova: o schimbare necesară sau urmarea modelului?	117
Vitalie STATI. Infracțiunile prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova și art. 313 CP al României: analiză juridică comparativă	132
Andrei PAȘCU. Justiția restaurativă – o promisiune	140
Svetlana RÏJKOVA. Impactul expertizei psihologice asupra activității sistemului judiciar	144
Marcela DILION. Asistența socială a minorilor în conflict cu legea: elemente de investigare și intervenție	151
Victor ZAHARIA. Probațiunea – un concept în proces de implementare	155

JURIȘTI DE SEAMĂ

Simion Doraș	160
Evgheni Martâncik	161

ACTE JURIDICE EUROPENE

Recomandările Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei în materie penală..... 162

A. PRIVAȚIUNEA DE LIBERTATE

Recomandarea nr. R (87)3 a Comitetului de Miniștri către statele membre referitoare la regulile penitenciare europene 162

B. PREVENIREA ȘI COMBATEREA CRIMINALITĂȚII

Recomandarea Rec (2001)10 a Comitetului de Miniștri către statele membre privind Codul european de etică al poliției 178

C. JUSTIȚIA JUVENILĂ

Recomandarea Rec (2003)20 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la noile căi de tratament al delincvenței juvenile și rolul justiției juvenile 183

D. JUSTIȚIA ÎN COMUNITATE

Recomandarea Rec nr. 22(2000) a Comitetului de Miniștri către statele membre privind îmbunătățirea aplicării normelor europene cu privire la sancțiunile și măsurile comunitare 186

E. MEDIEREA ÎN CAUZELE PENALE

Recomandarea nr. R (99)19 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la medierea în materie penală 190

CONSILIUL EUROPEI ȘI REPUBLICA MOLDOVA

Tratatele adoptate în cadrul Consiliului Europei în materie penală și situația curentă de participare a Republicii Moldova..... 193

CRONICĂ

Lansarea studiului „Justiția penală și drepturile omului“ 196

Sesiunea de formare a ONG-urilor „Dezvoltarea politicii penale privind executarea muncii în folosul comunității în România 2003-2004“ 198

Seminarul de instruire a mediatorilor în cauzele penale 199

IN MEMORIAM

Constantin Florea 200

ARGUMENT

Declanșarea reformelor social-economice în Republica Moldova, la începutul anilor '90 ai secolului trecut, a generat modificări esențiale în domeniul dreptului, proces care este, de fapt, unul permanent.

În momentul inițierii reformelor se simțea însă insuficiența contribuției doctrinei la procesul de formare a cadrului legislativ național, la aplicarea corectă a legilor adoptate, la formarea tinerilor specialiști. Problema rămâne a fi actuală. Insuficiența publicațiilor doctrinare cu caracter juridic din domeniul științei, inclusiv a celei penale, își lasă amprenta asupra calității legilor adoptate, aplicării lor, a pregătirii cadrelor juridice. Lipsa doctrinei juridice are impact și asupra jurisprudenței care se confruntă cu dificultăți în adoptarea hotărârilor, în special în motivarea acestora. Este acută și problema cercetării experienței altor țări în acest domeniu.

Având în vedere aceste circumstanțe, Institutul de Reforme Penale a decis fondarea publicației periodice *Revista de științe penale*. Prin derularea acestui proiect, revista își propune realizarea anumitor scopuri, cum ar fi:

- antrenarea specialiștilor în materie penală în analiza diverselor subiecte de drept, realizarea unor comentarii pe marginea reglementărilor naționale;
- conlucrarea cu experții naționali și străini în domeniul științei penale în vederea inițierii unor discuții pe paginile revistei asupra unor concepte juridice, inclusiv asupra proiectelor de legi ce se află în stadiul de elaborare, dar și asupra celor adoptate deja;
- studierea doctrinei naționale în materie de științe penale în scopul depistării și înlăturării lacunelor și inadvertențelor;
- publicarea unor studii cu caracter științific și a comentariilor practice asupra diferitelor reglementări naționale și internaționale din domeniul științei penale;
- efectuarea unor studii analitice ale legislației naționale din domeniu în scopul determinării concordanței acesteia cu normele și standardele internaționale. Elaborarea recomandărilor de armonizare a legislației naționale cu standardele internaționale;
- publicarea reglementărilor internaționale în materia dreptului și științelor penale, fapt ce ar contribui la popularizarea lor în mediul juridic al Republicii Moldova, dar și la aplicarea corectă a legislației naționale.

Stabilindu-și obiectivele ce ar contribui la formarea doctrinei naționale în domeniul științei penale, *Revista de științe penale* nu exclude abordarea unor probleme ce țin de aplicarea legislației existente, de controversese existente în legislația națională, precum și de formularea propunerilor de *lege ferenda*. Prin aceasta *Revista de științe penale* tinde să contribuie la formarea unei doctrine naționale, fapt ce va influența benefic asupra jurisprudenței în ansamblu.

Pentru a fi acceptate spre publicare, articolele trebuie să răspundă anumitor exigențe: caracterul științific al studiului, noutatea problemei abordate, elementele comparative, inclusiv cu alte sisteme de drept, actualitatea teoretică și aplicabilitatea studiului.

Destinatarii *Revistei de științe penale* sunt cadrele didactice, cercetătorii științifici, studenții de la facultățile de drept, magistrații, avocații, alte persoane interesate de știința dreptului penal.

Revista are mai multe rubrici. Astfel, la rubrica „Doctrină“ sunt publicate studii bazate pe legislația națională sau a altui stat, inclusiv în plan comparativ. Rubrica „Acte juridice europene“ cuprinde recomandări ale Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind ajustarea normelor naționale la standardele europene. Rubrica „Consiliul Europei și Republica Moldova“ prezintă situația la zi a tratatelor adoptate în cadrul Consiliului Europei, la care Republica Moldova este parte. Rubrica „Juriști de seamă“ prezintă juriști notorii din Republica Moldova, specialiști în științele penale. Rubrica „Cronică“ are menirea să familiarizeze specialiștii din domeniu, persoanele interesate cu aparițiile recente în știința penală și să-i informeze despre unele manifestări organizate de I.R.P.

Colegiul de redacție

Prof., Dr. Antonius Maria van Kalmthout

Tilburg University, The Netherlands

COMMUNITY SANCTIONS: A PROMISING PERSPECTIVE FOR MOLDOVA*

One of the characteristics of current criminal justice systems in European criminal justice systems is the still continuing search for alternatives to (short time) imprisonment. Interesting aspect of many of these recently introduced alternative sanctions and measures is that most of them are in fact revivals of old ideas and concepts dating back more than hundred years ago. After all it is not the first time in the history of European Criminal Law that European countries in close co-operation try to invent penal sanctions that could be less costly, more effective in preventing crime and more humane than the current custodial penalties.

Very important was the impetus given by the various International Penitentiary Congresses and by the ideas of the “Modern Movement”, at the end of the nineteenth and the first decades of the twentieth century. This international crusade against imprisonment, in which also Russian scholars and penitentiary authorities played an important role has not been without success. To date the influence of their campaign is still detectable in the administration of criminal justice and criminal policy in almost all European countries. It has led to the introduction and development of special provisions for mentally ill or dangerous offenders, it has resulted in special provisions and in some countries even in a special Criminal Code for young offenders, it has introduced the suspended sentence and probation in different modalities and it has stimulated the upgrading of the fine -in particular the day-fine- and other pecuniary sanctions.

However, for many of the ideas promoted vigorously by this international movement the spirit of the times was not ripe yet. It took about one century until in the 1970s almost all European criminal justice systems started again a search for new alternatives, that resulted in the introduction of what today is commonly called alternative sanctions, intermediate sanctions or community sanctions. To a great extent these new sanctions are old concepts invented by the international reform movement of last century. This is especially the case with respect to community service, public reprimand, bail, compensation, house arrest, training programs and the withdrawal or restriction of certain rights.

1. THE CURRENT NEED FOR NEW ALTERNATIVES

This revival of proposals and concepts developed more than one century ago has several reasons. First of all one can observe in almost all European countries an increasing rate of recorded crimes. Partly they concern traditional crimes like violent crimes,

* More information can be found in the following publications:

1. Kalmthout, A.M. van; Derks, J. *Probation and Probation Service. A European Perspective*. Nijmegen, 2000.
2. Kalmthout, A.M. van; Robberts, J.; Vinding, S. *Probation and Probation Services in the EU Accession Countries*, Nijmegen, 2003.

property crimes, petty crimes like vandalism or traffic offences, such as drunken driving and speeding and partly these crimes belong to modern types of crimes, like drugs- and drugs related crimes, environmental crimes, computer crimes, and appearances of organised crime, especially weapons trade, drugs dealing and trafficking, terrorism and women-and children trade.

These rising crime rates on the one hand and herewith increasing numbers of offenders registered by the police are obviously frustrating the activities of criminal justice organs: police, public prosecution service, judiciary, probation service, all over Europe the overburdening of the judicial apparatus is hampering the fulfilment of their normal tasks and duties. This has led to a considerable overburdening of the judicial system and serious prison capacity shortages in almost all countries. Resorting only to imprisonment as a remedy to these increasing crime rates fell through in many countries because of the economic crises, many European countries up to now are faced with. Like hundred years ago national budgets could and cannot longer effort the heavy financial burden caused by the rapidly growing number of offenders and prison sentences. Even in those countries were despite this economic crisis ambitious and expensive prison building plans have been carried out, like in Belgium, France, and the Netherlands, the prison capacity still remained inferior to the calculated prison and pre-trial institutional capacity.

2. GOVERNMENTAL ORGANISATIONS' INTEREST IN SENTENCING MATTERS

In contrast to the reform movement of last century the search for alternatives to the short term prison sentence and the exchange of knowledge and experiences is no longer the exclusive sphere of non-governmental organisations like the Association Internationale de Droit Pénal, the International Penal and Penitentiary Foundation, the Conférence Permanente Européenne de la Probation, Penal Reform International and the Société International de Défense Sociale. It is now also the proper concern of governmental organisations such as the European Committee on Crime Problems of the Council of Europe, the Committee on Crime Prevention and Control and the Economic and Social Council of the United Nations. The studies, brought out by these organisations and the resolutions prepared by the Committee of Ministers of the Council of Europe and the five-yearly United Nations Congresses on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, have had and still have an important influence on the development and implementation of non-custodial sanctions and measures.

Another important difference compared with a hundred years ago is that the sharp increase in short term imprisonment is not, as it was then, due to excessive use of fine default detention, but mainly must be accounted for by a marked increase in the number of pre-trial detentions. There has also been a shift in the types of offence for which the short principal sentence of imprisonment is used over the last hundred years, away from minor offences and towards offences, which are of the middle range of criminality. This makes the development of adequate alternatives extra difficult. All this does not take away the fact that the arguments put forward a hundred years ago to show the pointlessness and harmfulness of short-term imprisonment are no less relevant today.

3. RECOMMENDATIONS OF THE COUNCIL OF EUROPE

Due to the above mentioned reasons in Europe since the 1970s a wide range of new sanction options have been introduced and put into practice backed up by several Recommendations of the Council of Europe. Amongst them must be mentioned Recommendation 914 (1981) which defined in one of the recommendations the first basic principle of criminal policy as follows:

“It is desirable to encourage the current tendency in Council of Europe member countries to replace as far as possible short term prison sentences by other measures which have the same effectiveness without drawbacks”.

While in this recommendation the short-term imprisonment was mainly criticised because of ideological and humanitarian considerations in the later recommendations the pragmatic and economic arguments became more dominant. The first clear indication of the shift in motivation can be found in Resolution 3 “On economic crisis and crime” of the thirteenth Conference of European Ministers of Justice, which pointed to the disadvantageous effects of economic crisis on the good functioning of the criminal justice system. To eliminate these harmful effects this resolution stressed amongst others the importance of:

“a. the desirability of avoiding any increase in the use of remand in custody and short term custodial sentences, and of devising suitable alternatives which can be applied at a time of economic crisis;

b. the need to restrict, wherever possible, the imprisonment of young offenders, for whom rehabilitation is especially difficult at a time of economic crisis;

c. the possibility of developing measures of diversion and decriminalisation.”

In the report “Alternative Measures to imprisonment, published four years later emphasis was put more on the financial and economic necessity of finding alternatives to imprisonment, by stating that:

“...the economic costs connected with imprisonment have skyrocketed at such speed that economy has in several places become a very decisive factor in criminal-political development. Practicians, faced with the problem of prison overcrowding, no longer argue simply in terms of criminological criteria (recidivism, punitive nature of the sanction), but also of socio-economic criteria (financial and social costs of penal measures, social effects of sanctions).”

The striving for humanisation and de-institutionalisation on the one hand and the need to control the cost of the justice machinery on the other hand have resulted in many initiatives being taken to reduce short-term prison sentences at national and international levels. Major impetus for this development has come from the Council of Europe. After several recommendations and resolutions to stimulate the search for new alternatives to imprisonment, these recommendations were concretised in the United Nations Standard Minimum rules for non-custodial measures (Tokyo Rules), which in 1992 were followed by the European Rules on community sanctions and measures.

In the subsequent years these European Rules have been amended by some more specified Recommendations of the Committee of Ministers, such as 1) Recommendation No. R (97) 12, on staff concerned with the implementation of sanctions and measures; 2) No. R (99) 22 concerning prison overcrowding and prison population inflation; 3) R. (2000) 22 on improving the implementation of the European Rules on community sanctions and measures.

4. GENERAL FEATURES OF THE NEW NON-CUSTODIAL SANCTIONS

4.1. CONSENT AND COMMITMENT

Stimulated by these resolutions almost all European countries have taken a lot of initiatives to find an adequate answer to the above sketched problems. The majority of these initiatives were aimed at reforming the sanctions-systems. Sometimes these reforms belonged to a comprehensive reform of the Penal Code, like in France, Poland, Portugal, Russian Federation and Spain. In other countries, the reform was mostly limited to the sanctions-system as such (Belgium, Germany, Italy, Luxembourg, the Netherlands and Switzerland).

If one compares the current sanctions systems with those of twenty-thirty years ago, one has to conclude that the former simple, surveyable sanction systems with imprisonment, fine and conditional or suspended sentence or probation as core sanctions have disappeared in almost all countries. The list of penalties and measures has been expanded with a series of such non-custodial sanctions as community service, compensation and restitution, victim-offender mediation or community mediation, withdrawal of certain rights or licences, training courses, cognitive-behaviour-oriented learning and training programmes, treatment programmes (especially for drug and sex offenders), supervision and attendance orders, placement in probation hostels or day centres, intensive supervision or probation orders, curfew orders, house arrest and electronic monitoring, deferment of sentence with supervision, family custody, controlled freedom, combination orders (consisting of a combination of two or more of these sanctions) and many others.

A peculiarity of this new category of sanctions is that they are only meaningful when the offender is willing to co-operate. In this sense, they differ essentially from traditional penalties. Because they require the co-operation of the offender, the legislation of most countries requires the consent of the offender. Second reason why most legislative provisions are seeking the offender's consent is the persistent belief that otherwise some of these sanctions and in particular community service might be in conflict with provisions that forbid forced or compulsory labour. In practice this consent is only an assumption that the offender has accepted the obligation to work and the limitation of liberty connected with it.

Most of these new sanctions have in common that for the first time the community is given an explicit role in the enforcement process. The remarkable level of interest in the community and in politics in this aspect of the administration of criminal justice has been explained in the literature in the following terms: "The main difference between current trends and the recent past is that while alternative approaches once consisted of sporadic and scattered experiments, especially on the part of charitable organisations, today they are planned and implemented as part of a differentiated strategy intended to deal with the problem of criminality in a global perspective, where the various sectors of criminal justice are viewed as an integrated system. Governmental efforts and resources are increasingly being devoted to the development of new or the redevelopment of old alternatives in the wake of a growing realisation of prison's inability to rehabilitate, and as part of the over-all trend towards de-institutionalisation which also characterises the mental health field.

Society, in fact, does not remove all the mentally disturbed and retarded to asylums, exile the poor or send the aged to workhouses. The care and support of such persons has

gone back to the community. By returning these responsibilities to the community, and by providing it with the appropriate means for dealing with those persons, society seems to cope more effectively with them, while at the same time reducing the sense of powerlessness and fragmentation of its members”.

The commitment of the society is particular important and a *conditio sine qua non* for sanctions such as community service, social training courses and victim oriented sanctions. It is just because of society’s involvement that they are called “community sanctions, or community based sanctions”. According to Council of Europe’s Recommendation No. R (92) 16, Community sanctions and measures are to be understood as “sanctions and measures which maintain the offender in the community and involve some restriction of his/her liberty through the imposition of conditions and/or obligations, and which are implemented by bodies designated in law for that purpose”. The term, furthermore, “designates any sanction imposed by a court or a judge, and any measure taken before or instead of a decision on a sanction as well as ways of enforcing a sentence of imprisonment outside a prison establishment”.

In this description the place and meaning of the community in the enforcement of the community sanctions is still unclear. It focuses only at the non-custodial aspect of the sanction, not at all at the involvement of the community. However, the intrinsic value of these new types of sanctions must be more than the simple fact that the offender can remain in the community during the enforcement of the sanction. The real value and meaning of a community based sanction or measure must be sought in the fact that they really contribute to reintegrating offenders into society.

This is done by stimulating and improving offenders’ sense of responsibility and their social skills by confronting them with the consequences of his offending behaviour and by asking him to perform some resocialisational activities. Because community based sanctions put the emphasis on the offender’s inclusion in rather than exclusion from society, it means also that the involvement and commitment of the community – in particular the local community – is indispensable. Community based sanctions and measures can only be applied within a community-oriented infrastructure geared to the specific requirements of these sanctions.

4.2. CSM’S AND PROBATION SERVICE

It goes without saying that the implementation of these community sanctions to a large extent is dependent of the existence of an organisation whose working methods, mission statement, goals and attitude are in close keeping with the concept on which these CSM’s are based. For many years, in many countries the probation service guided, supervised and controlled offenders while the latter underwent the first forerunners of community sanctions, such as the probation order, the conditional or suspended sentence, and the conditional release or parole. In that sense, it is self-evident that when it came to extending the package of new CSM’s, the probation services were assigned a major role.

It is for that reason that the so-called European Accession Countries (like Hungary, Czech Republic, Poland, Baltic States, Rumania) in their reform of the criminal justice system gave such high priority to the creation of a probation service that could take care of the organisation and implementation of community service, mediation and other non-custodial community sanctions.

As a result probation has got more and more room to develop programmes and methods specifically aiming at individual offenders or categories of offenders. Often these kinds of specific programmes are part of a probation order or a combination order. For example, in many countries under the aegis of probation services a wide range of programmes have been developed, such as care-offenders' programmes, drunk-driver programmes, violence and anger control programmes, domestic violence programmes, racist attack programmes, sex offender programmes, women offender programmes and general crime-prevention programmes.

Apart from CSM's as a total substitute for custodial punishments, hybrid CSM's have been developed. These sanctions and measures do not completely replace a custodial sanction, but are an alternative form of executing a short prison sentence that has already been imposed. However, compared with a full unconditional custodial sentence also modalities such as periodic detention, semi-detention, semi-liberty, weekend detention, work release, placements outside the prison, home detention, have the advantage that in the custodial part a more effective process of resocialisation and reintegration can be implemented than would otherwise be feasible.

4.3. FRONTDOOR AND BACKDOOR CSM'S

The search for new non-custodial sanctions has also had an enormous impact on the pre-trial and post-trial phase. In many countries (Austria, Belgium, Germany, the Netherlands, Norway, Poland, Czech Republic) the Public Prosecution Service, the examining magistrate or sometimes even the police (the Netherlands) has got sentencing powers that were formerly considered to belong exclusively to the courts. Conditional waiver or discharge, financial settlement or transaction, compensation, mediation and restitution, conditional pre-trial release, community service and training courses in many countries can now be applied as part of out-of-court settlements in order to reduce the pressure on the overburdened judicial apparatus and overcrowded prisons. But the endeavour to minimise as far as possible the damaging effects of the prison sentence and to reduce the actual period that has to be spend in prison has also led to a rich variety of backdoor sanctions and measures.

Many of these modalities are virtually modifications of existing judicial sanctions and measures like semi-liberty, electronic monitoring, semi-detention, conditional release, penitentiary programmes, assignment to the probation service and community service. However an essential difference is that the decision to apply these sanctions is not taken by the trial judge but by the prison authorities or a specialised sentencing judge after trial (Portugal, Italy, France, Spain). Their powers can reach so far that a custodial sanction imposed by the trial judge can be transformed in a non-custodial sanction or measure with a complete different character as the trial judge had in mind when sentencing the offender. This is for example the case in Italy, where the tribunal of surveillance is empowered to substitute prison sentences up to three years or even four years if the sentence is imposed on a drug addict by a non-custodial sanction, called "affidamento in prova al servizio sociale", a sort of probation.

An other general characteristic is that legislatures are making more and more a strong distinction between the large number of offenders of petty offences or one time offenders at the one hand and offenders of serious crimes (mostly career offenders) at

the other. While the non-dangerous offenders or one time offenders should be eligible for non-custodial criminal sanctions and diverted from the prison system the ongoing process of bifurcation is reserving prison sentences and custodial security measures for serious, dangerous offenders, who are being sentenced with very long periods of deprivation of their liberty. In order to uphold the rehabilitative ideal at least for serious but corrigible offenders and also in order to reduce the length of time to be served in prison frontdoor alternatives increasingly are also introduced as backdoor alternatives. A selective group of serious offender, that complies with the objective and subjective criteria get the privilege to be released in an earlier stage via backdoor alternatives like semi-detention, open prisons, special conditional release and parole, commitment to the Probation service, house arrest with electronic surveillance and penitentiary programmes, which are carried out outside prison (e.g. Italy and the Netherlands).

The front door alternatives are normally only open to offenders of less serious crimes, sometimes only to first offenders. These frontdoor alternatives can be roughly divided in two categories: they have in common that they do not deprive the offender completely from his liberty but remain restricted to depriving or limiting some rights. The first category of these non-custodial sanctions consists for example of sanctions, which limit the freedom of the offender, such as: electronic monitoring (Belgium, Canada, France, Ireland, the Netherlands, Scotland, Sweden, Spain, Switzerland, UK, US), controlled freedom (in France, Italy and Malta). Also belong to this category financial sanctions which strike the offender in his financial liberties. Especially the day fines, based on the offender's daily income, are more and more applied as alternative to custodial sanctions (Austria, France, Germany, Portugal, Denmark, Sweden, Spain, Finland).

The second category differ from the first in so far as they are not only aimed at a negative restriction of rights and freedoms, but have also a more positive intent: the idea behind these sanctions is to confront the offender not only on a painful way with his/her criminal act, but to confront him at the same time with his or her responsibility to him/herself, and to society, by giving the opportunity to do something good back to the victim and/or society. Restorative justice is the modern slogan on which these sanctions are based. To this category belong sanctions as: repairing the damage, compensating the victim, mediation, following social-training courses, following alcohol-traffic courses, performing unpaid services to the community and probation.

5. HOW SUCCESSFUL ARE THE CSM'S?

If one takes stock of the daily sentencing practice in most of the countries, one can observe that especially the community service, and to a certain extent also compensation to the victim and mediation to the victim are being used on a large scale. This is the case in, for example, in France, England and Wales and the Netherlands . But also in countries like Czech Republic, Finland, the Baltic states, and Belgium where the community service was introduced only recently, this sanction seems to have been accepted by judiciary and society as viable penal sanction and has gained firm footing .In some countries this penalty of performing unpaid work for the community is already gone up to the third place on the list of alternatives to imprisonment (after the fine and suspended sentence/probation), and the number of such community service orders is increasing annually. This is especially the case in England, France and the Netherlands, where each year

more than 50,000, 20,000 and 30,000 community service orders or combination orders, respectively, are imposed on adult offenders, either as a principal sanction or as a special condition attached to a suspended sentence.

It is too early to estimate in how far these new sanctions that were introduced recently in the new EU-Accession countries have already attracted the same positive support by society as is the case in many of the West-European countries. Also it is not yet clear whether the judiciary is willing to accept these new ways of dealing with crime and criminals. But also in these countries who are reforming their criminal law system the prospects are promising.

Interesting aspect are the divergences in the applied tariff system for these new community sanctions. The maximum number of hours that a community sanction can contain varies from 240 (Slovenia), 280 (Latvia), 300 (Hungary), 400 (Bulgaria and the Czech Republic) to 1000 (Lithuania). In most of the West-European Countries the maximum varies from 240 to 360.

In Estonia prison sentences up to two years can be replaced by community service. In Estonia imprisonment corresponds to 4 hours community service, while in the other Accession countries this conversion rate varies from 2 hours to 6 hours as equivalent to one day in prison.

6. IN HOW FAR ARE THE EXPERIENCES WITH COMMUNITY SANCTIONS USEFUL FOR COUNTRIES LIKE THE REPUBLIC OF MOLDOVA?

The Republic of Moldova has to face a large number of prisoners. Last year the ranking list of the prisoners ratio in the world reported for the Republic of Moldova almost 300 inmates per 100.000 inhabitants. The average number of inmates in the EU countries is three times lower. What one also can observe is that especially in the countries with a very high imprisonment rate the prison conditions are very poor and that the large number of prisoners is too great for the buildings available and that these countries are confronted with a gross overcrowding. What we also know is that for a series of reasons a high use of prison is not an effective way of protecting the public from crime. Besides, imprisonment is a very expensive way of reacting to crime in terms of financial costs and also in terms of the social damage it can cause. As we know from the 250 years of prison experience locking up human beings in prisons can:

- worsen the addiction and mental problems many prisoners have;
- allow criminal networks to be informed and strengthened;
- break up families
- be a place for the transmission of infectious diseases and damage to mental health;
- disrupt prisoners' ties to society such as home, friends and work;
- as far as female prisoners are concerned: to put them in prison means that their children will be taken from them and have to be placed in the care of a relative or the State.

Also to give the highest priority to the introduction and the implementation of community sanctions can also for the Republic of Moldova be a successful instrument to reduce prison overcrowding and prison use and thus also the high costs of the penal system. As we know from experiences in other countries it can also lead to a move to a more community-oriented system of justice with the change to put some more emphasis

on the needs of victims of crime and can stimulate a wide-ranging debate on criminal policy. Interesting aspect is also that despite the persistent call for tougher and more deterring sentencing practice amongst politicians and mass media criminal justice authorities, there are clear and sufficient indications (derived from opinion surveys) that, generally speaking, society supports the use of CSM's. For many crimes – even serious ones – it is striking that the majority of the public seems to prefer community service, restitution and intensive treatment or training programmes to imprisonment and other custodial sanctions.

Various public opinion surveys in a lot of countries show that despite the increasing crime rate and the call for harsher repression, citizens in general if they were to play the role of a fictitious judge they would impose less severe penalties on offenders compared to those imposed by real judges. These surveys show that public opinion strongly supports use of “burdensome” sanctions like community service and restitution, but seems to provide little support for “soft” sanctions such as fines and house arrest.

7. SOME RECOMMENDATIONS

For countries who are starting now to introduce and implement community based sanctions it can be useful to take into account the lessons learned by other countries when trying to develop and implement alternatives to imprisonment. Being aware of the experiences with community based sanctions in other countries one is more able to avoid the mistakes made by others.

According to my opinion these mistakes can be avoided when at least the following basic requirements can be fulfilled. Many of these recommendations are nowadays also fully adopted by the Council of Europe and are laid down in the recently revised European Rules on community sanctions and measures. Based on my lasting experience with community sanctions I consider as most important requirements:

1. That unconditional short custodial sanction statutorily will be reserved as *ultima ratio*, i.e. that judges first have to take into account non-custodial sanctions before imposing custodial sentences.

2. That the level of minimum sentences as prescribed by law is not so high, that they create a too high threshold for the application of community sanctions.

3. That community sanctions primarily will be imposed as substitute to deprivation of liberty or custodial sentences.

4. That sufficient financial and human resources are placed at disposal of the organisations responsible for the implementation of community sanctions, in order

a) that they can fulfil their tasks and duties on the same base as prison authorities can do when executing prison sentences and

b) that community sanctions can also be applied for more categories of offenders than is the case up to now in most countries.

5. That the organisations which are responsible for the implementation and organisation of these community sanctions can operate to a large extent independently from the Ministry of Justice an/or the Public Prosecution Service and the Courts.

6. That strict criteria are developed which avoids that pre-trial detention can be abused as a form of pre-trial custodial penalty, which makes community sanction afterwards illusionary.

7. That non-compliance with community sanctions not automatically lead to the imposition of a prison sentence and does not constitute a criminal offence.

8. That the money, saved by the relatively “cheap” community based sanctions at least partly will be invested in improving the living conditions of prisoners.

9. That community sanctions are not longer considered to be *alternative* sanctions, which means are *subordinated* to the prison sentence, but are acknowledged as real sanction, as sanction in it’s own right. The real alternative in this sense must be fine/imprisonment, subordinated to the community sanction.

10. That there will be a standing evaluation of the application of community sanctions in practice, carried out by an independent committee or research institute.

11. That the implementation of community sanctions will be carried out under some supervision by an independent committee or committees, in which representatives of the Public Prosecution Service, the Judiciary, lawyers, Probation Service, Police, Trade Unions and Employers’ Organisations and Universities are participating.

12. That the law contains a clear and rational conversion rate between the community based sanction on the one hand and the subsidiary sanction (fine/detention and substituted sentence on the other.

13. Last but not less important: That before new sanctions are applied on a large scale, one first try to get some experiences and knowledge by setting up some experiments on small scale in one or only few areas. The best results with community based sanctions have been achieved in those countries, where this policy was applied (England and Wales, France, the Netherlands, Norway). These experiments have demonstrated to be necessary to get the involvement and commitment of the judiciary, lawyers, labour organisations, public opinion. Besides, they are necessary to give the Probation Service the opportunity to learn from these experiences and to set up during this experimental period an adequate organisation and infrastructure and to develop the required working methods. When for one reason or another such an experimental period is not possible, it is advisable to take at least some time to prepare the infrastructure, which is needed for a real and viable implementation of community sanctions.

Prof., Dr. Arie BLOED
Expert OSCE, Olanda

THE SLOW PROCESS OF POLICE REFORM IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE: SOME LESSONS LEARNED

1. INTRODUCTION

More than a decade after the fall of communism in the countries of Central and Eastern Europe (CEE) the reform of the old-fashioned, militarized and highly centralized police organizations in these countries remains a delicate issue. Although numerous reform measures have been introduced over the past years, aimed at “democratizing” the police and officially directed at reforming the police force more in the direction of a public service, a lot still remains to be done. Police organizations in many former socialist countries continue to suffer from major problems such as the lack of public confidence, corruption, abuse of power, use of the police for political purposes etc. Even though drastic reform measures in several countries seem to indicate that professional policing in a democratic society is coming closer, one cannot overlook the fact that many of such measures in reality have mainly a cosmetic nature. For instance, demilitarization of the police is a welcome step, but if it mainly remains a paper and legislative exercise without thorough-going structural changes within the organization, hardly anything substantial is achieved.

Not only governments have introduced lots of reform measures in the post-communist countries in the past decade, foreign donors have also been very active in this sphere. Taking into account all efforts undertaken so far, one would have expected a radical change in the way police are functioning in these countries. Reality is different though. Although police in many post-communist countries are definitely changing in the direction of more transparent and accountable organizations, lots of obstacles still have to be taken. Experts agree that real change in quite a few former socialist countries has been very slow or is even absent. A statement by a former chief of police in one of these countries might serve as an illustration: “Our governments have introduced lots of measures to reform our police. As a result our life has become more complicated and miserable and the policemen in the street are still functioning exactly the same way as under communism” (in an interview with the author). Taking into account that this man was police chief in one of the EU accession countries, this statement should lead to the question why police reform in several post-communist countries is making such slow progress and sometimes apparently is failing.

That is exactly the purpose of the present paper: as police reform in so many countries is still an issue of major concern, what are the lessons learned from the past years? How can it be explained that police reform has been such a slow and delicate process and why was it so often confronted with seemingly insurmountable obstacles? In trying to give some explanations, I base myself, in particular, on my own personal experiences with police reform in the countries of CEE.

2. SOME LESSONS LEARNED

Reform of police is a continuing process in virtually all countries over the world. The complexities and difficulties of such reform processes are widely known, also in well-established democratic countries. Even in the Netherlands the last drastic reform of the police organization took more than a decade and was accompanied by many setbacks and failures. So, what then could be expected from the reform processes in CEE, countries without a democratic tradition and often confronted with a serious lack of resources (both material and human)? I guess that one of the big advantages of CEE countries in the past decade has been the general conviction among almost all decision-makers that true reform of the police was and is really needed. The transition to democracy in all these countries could and can not be accomplished without a simultaneous reform of the police forces. This implies that reform measures could more easily be taken and change could have been achieved faster than in many other countries which are under the impression that their “transition” has been achieved already many years or even centuries ago. This raises the question about the many failures and slow progress of police reform in CEE with an even greater urgency.

Let me try to offer some explanations for the rocky road of police reform in CEE, which are of a “general” nature, although I fully realize that there are major differences among individual countries in CEE. Moreover, I should emphasize that my reflections are clearly not meant to be of an “academic” nature, but are rather based on practical, personal experiences with police reform in, in particular, the countries of CEE since the middle of the 1990s. Although my reflections are mainly related to developments in former Soviet countries, they also hold true to a considerable extent for several Central European states, many of which have joined the EU in May 2004.

1) Political decision-makers often lack understanding of the nature of police work

All experts will agree with me that the work of police is very complex and requires highly professional skills. As it concerns large bureaucratic organizations with delicate tasks, reform of such organizations should be approached carefully and with full understanding of the tasks and nature of the organization. It has regularly struck me that in the countries in transition the political leadership has often been taking reform decisions without being hindered by an adequate knowledge of the functioning, tasks and nature of the organizations which are being targeted.

Although there is a general consensus that reform measures are needed (even among most of the senior police managers), professional skills are required to come to an effective reform program. Too often the new political leaders in the post-communist countries have taken measures, inspired by ideas from more developed democratic countries, without properly taking into account the specific circumstances of their own country and without good knowledge of the requirements for a fully professional police organization.

Too often, also, the police are still highly politicized, which is reflected in major changes in top positions in the police with any change of government. It doesn't require further explanation that this is a serious hindrance for the development of a truly professional police organization, in particular when non-police professionals are being appointed in top positions within the police. Besides, it has to be mentioned that in seve-

ral former Soviet countries the police are still being abused for purely political reasons, actually helping to secure the political leadership to remain in power. It is self-evident that in such countries the minimum requirements for a real reform of the police into a professional, public-service oriented organization don't exist. Technical support for police in such countries may serve the interests of foreign donors or are sometimes even based on a somewhat naïve hope for improvement in the longer term, but in my view it definitely doesn't contribute to a process of policing in a democratic society.

2) Reform measures are being introduced without a proper strategy for police reform

Another striking phenomenon in the area of police reform in the CEE countries is that the political leadership is introducing all kinds of changes without first developing a comprehensive strategy for reform. One can regularly witness measures to change the structure of the police, for instance by introducing municipal police next to the national (state) police, without considering the main question: what is the role of police in a democratic society? What should be their mission? How to develop a reform strategy? Quite a few countries have indeed developed so-called "strategies", but at closer look one mainly finds a list of activities without a proper strategic context.

The result has been that many measures have been taken on an ad hoc basis. It often happened that reform measures were even conflicting with each other. A good example is Lithuania, where municipal police has been introduced in the country in the nineties. The result was serious problems in, for instance, the command structure, but also in the educational sphere. In stead of one central police educational institution (as before), the municipal police started its own police school. As the national police leadership was highly dissatisfied with the quality of training at the national police school (located within the Law Academy), it started its own police training institution in order to teach its "men" the necessary practical skills. The result was that at the end of the nineties this small country had the "privilege" of three police colleges, whereas one would have been more than enough. (See also below sub 4.)

It is self-evident that developing a comprehensive police reform strategy is not an easy task, certainly if such strategies have never been developed before. One would expect that foreign donors could lend a helping hand in developing national reform strategies. However, that is not as easy as it looks like. In the first place, foreign donors are usually more interested in promoting specific activities of a shorter-term nature than assisting in the development of longer-term strategies. In the second place, donors are often confronted with police and political partners who don't fully understand what the foreign counterparts are trying to promote. Quite often there is the belief in CEE countries that police should indeed improve its public image and its relations with the society, but that the police as such are functioning not so badly at all. There is often no understanding why major efforts should be undertaken to reform, for instance, in the area of accountability and transparency of the police. Regularly it takes time and practical experience with reform measures at a limited scale, before the counterparts in the CEE countries start to really understand what it is all about.

This is a main reason, why, in my view, police reform should be approached very carefully and step-by-step. It is often a process of "learning by doing" and by doing things, preferably on a pilot basis, one learns from one's own mistakes.

However understandable the lack of full-fledged reform strategies may be, it is undoubtedly one of the main reasons for the slow progress in police reform in CEE. With the best intentions changes have been introduced which sometimes resulted in difficulties and paradoxical results. It also explains why so many police organizations had to face changes in their structure without having clarity what the role of the police in the newly democratic society should be. (This is, in my view, approaching police reform in the wrong order: structural changes should result from strategic choices and not vice versa or, in other words, structure should follow the mission of the police and not vice versa.)

3) Expertise within the police forces is often neglected or, at least, hardly tapped

Another interesting phenomenon is that the political leaders in newly emerged democracies underestimate the professional expertise which is available within the police ranks. True, it is clear that several older police officials from the communist times can hardly be maintained in a modern professional police organization. However, it is also my experience that in most countries there are brilliant police experts available, often in the highest police ranks. The fact that the political leaders do not or not satisfactorily consult with such specialists can only be regretted. This is one of the reasons why in so many countries the police organizations feel ignored and badly treated by their political masters, who fail to tap the available expertise. It is clear that democratically elected political decision-makers should take the final decisions, but involving the police organizations themselves could only build a better basis for, sometimes, painful decisions to be taken.

The question why such consultations hardly take place in several countries is hard to answer. It may be related to the feeling among the new leaders that they have the democratic mandate to take decisions affecting important state bodies such as the police. But it may also be related to a serious distrust in the police among the new leaders, who, therefore, rather aim at imposing new measures than opening up a consultative, participatory process with the police leadership. The bad public image of police in so many countries undoubtedly also has its effect on the perceptions of the public policymakers. A good example was offered in a discussion I had some time ago with a minister of interior in one of the CIS countries (in this case a country governed by a communist government!) who explained that the police not only had to get much closer to the people, but that in particular “criminals within the police” had to be tackled. Although this minister had close personal friends within the police, it was clear that he was more interested in foreign experiences than in advice from his own police. However understandable this may be, at the same time it is a missed chance, since the best police specialists within a country, knowing all the “ins” and “outs” of the functioning of their police, are usually members of that same police organization.

4) Models from other countries are “copied” without properly taking into account the specific needs of the country concerned

The lack of a comprehensive strategy and the lack of understanding of the nature of police work have regularly resulted in the adoption of policy measures which did not address the real, substantive problems in the police organizations in post-communist countries. Besides, a serious problem also became the fact that some countries in transition often “copied” models of successful police reform in other (mainly Western) countries without adapting them to the real needs of the country concerned. If the same

states adopt models from different countries for different aspects of police work, the chaos potentially becomes even larger.

This has happened too often, also as a result of the “selling” practices of the army of foreign police specialists, offering the countries in transition their services. This does not imply that the policy makers in the post-communist countries are not intelligent enough. Apart from the above-mentioned aspects (lack of understanding etc.), it is also due to the fact that the administrations in many of these countries simply lack human and material resources to do in-depth analysis of possible policy measures. It is only natural that policy-makers with good intentions are charmed by models of successful police reform in other countries and try to introduce similar changes in their countries. It is often also the result of the fact that new policy-makers are sometimes overwhelmed by the problems they face and which they simply don't know how to address effectively. I still remember a recent meeting with a newly appointed deputy minister of the interior, in charge of police, in one of the CIS countries, who invited me for a meeting to discuss police reform. When asked about his plans, he honestly answered: “I have no idea, but having listened to you at the conference the other day, could you maybe tell me what could be done?” Of course, this is much more typical of poor and small post-communist countries than for the Russian Federation. Russia has the disposal of many more resources and expertise than other countries in the CIS and can benefit from a considerable expertise in the area of policing. The quality of police research and training in Russia has an international reputation, attracting students from many other countries in the region.

One cannot just blame the leaders of the post-communist countries for “copying” models from Western countries; the foreign donors are part of the problem as well. Too often they only present their experiences from their own countries as the best solution for the country which they happen to visit. Some of these same Western specialists should be much more careful and explain also the potential problems which certain policy measures could be confronted with. They should also be very careful in “selling” their products and be much more sensitive for the local circumstances than I sometimes observe.

A good example of such “destructive” behavior is Mongolia, where four years ago a new police law was submitted to parliament, basically drafted by Bavarian specialists, and aimed at introducing municipal police in Mongolia with its very small population. The law was drafted without any consultation with the police leadership and did not at all take into account the specific circumstances of the country. With a good sense of humor, the then chief of the police told me: “First we have to become Bavaria and then we can apply this law!” At the end, a change of government prevented this law from being adopted. Nevertheless, it explains why some donors are busy trying to prevent certain policy measures which are contemplated under the influence of other donors. It doesn't require much explanation to prove that this is an unsatisfactory situation which doesn't bring benefits to anybody.

5) Lack of donor coordination

Lack of donor coordination is another major problem in the area of police reform in CEE. Many governmental and intergovernmental donors are active in this area, each with their specific agendas, in addition to the fewer private donor organizations. If all these resources would be pooled in the framework of a comprehensive strategy, this would be a major force supporting and pushing police reform in the region. Reality is, however, very different. The coordination of donor activities has never been a success

story, if it has been tried at all. Usually, each donor simply follows his own agenda and tries to “sell” his product for “the benefit” of the recipient country. This can also be explained by the fact that several donors (e.g. the USA or the EU) have a clearly political agenda, addressing police problems from their own self-identified interests, how well understandable these may be. The EU, for instance, is strongly interested in strengthening border control in the (former) accession countries, whereas together with other major Western countries it is also very interested in fighting cross-border crime, organized crime, trafficking in drugs, arms and human beings and the like.

One also has to realize that effective coordination among donors can be complicated by many reasons: institutional differences, different procedures, etc. However, even though true cooperation may be a bridge too far, coordination with an effective exchange of information may already be very helpful to complement each other’s work and to contribute to the effectiveness of the various activities. However, such coordination is very often lacking, which allows recipient states also to play the one donor against the other. Sometimes it is even impossible to get information about what certain donors are doing. Just as an example, the German embassy in Skopje in 2001 was unable to inform me about the police reform activities which were undertaken by the Bavarian colleagues in Macedonia. As another example, in 2002 the OSCE was unable to get information about the Russian support programs for the Kyrgyz police.

6) Donors aim for short-term achievements and often neglect a more comprehensive approach of strategizing jointly with their partners

Finally, a major short-coming in most donor activities relating to police reform should be mentioned: their short-term nature. Donors typically try to achieve quick results and want to spend their money within very strict time limits. It goes without saying that long-term strategizing and longer-term involvement in real institution-building is almost impossible, if such criteria are being applied at all. Besides, many donors want a guarantee that the expected results will be achieved for almost 100 per cent. Police reform cannot be approached in this way, as it is a highly delicate process with often uncertain outcomes. Results cannot be achieved within a short time. Actually, reform of a large, bureaucratic police organization requires a long-term approach which requires an involvement of rather 10 than 5 or less years. The only intergovernmental organization which tries to achieve longer-term involvement with a more institution-building approach is the OSCE which started a new police unit with a Senior Police Advisor in the course of 2002. Kyrgyzstan has been selected as the first key country for a large, technical support program with a budget of almost 4 million EURO for a period of, initially, 18 months (2003-2005). It is explicitly foreseen that this initial phase will be followed by an involvement for several more years. Time is too short to judge whether this new OSCE activity will be successful, although the first experiences in Kyrgyzstan are reportedly of a rather mixed nature.

The short-term nature of many donor activities also explains why so much funding is spent on training of police. Without underestimating the value of police training in a reform process, just training will never bring sustainable results, if it is not part of a more strategic approach. If training aims at a different police behavior, this must necessarily be accompanied by structural measures within the police organization itself. That is why so many police trainings by so many donor organizations have, in my experience, only a

very limited impact with the exception of training programs of a purely technical nature (e.g. money laundering or cyber crime).

3. RECOMMENDATIONS FOR THE FUTURE INVOLVEMENT OF DONORS

From the above analysis it becomes clear which issues warrant further attention and, in particular, change. I will try to summarize them briefly.

1) More strategic planning needed with due respect for the local circumstances

It is obvious that governments in countries in transition require a lot of assistance in reforming their police organizations in the direction of public services. Without underestimating the value of small-scale and focused support programs, it is clear that these countries need most of all support for developing a really strategic reform process which properly takes into account the local specific circumstances. Practice shows that there is a growing awareness about this need, also in the work of bilateral donors. An example might be the work of the Swedish Development Agency (SIDA) which in 2002-2003 developed a complete road map for police reform in Sri Lanka which is used as a basis for lobbying other donors to step in. This is a model that deserves to be followed widely. The OSCE is following a similar policy now in Kyrgyzstan, developing a long-term strategy for police reform until 2011, although it seems to be aiming at raising all necessary funds itself from its Member States. However, the plan could become a road map for other donors as well.

2) More comprehensive approach needed

Apart from support for developing comprehensive, long-term strategies for police reform, foreign donors should also more carefully evaluate the impact of their many short-term projects. Actually, I am regularly surprised to see how in quite a few instances relatively little attention is paid to a careful assessment of the impact of support programs. Sometimes donors seem to be more interested in spending money than in learning whether the money was well-spent. However, critical evaluations of, in particular, police training programs often indicate that it is hard to measure impact and that quite a few of such programs, in particular trainings on human rights for police officers, actually have no visible results. It again shows that support programs should be part of a more comprehensive, strategic approach, since just training programs are usually unable to bring about structural change. A change in police behaviour usually will only be achieved if the criteria for police performance are being changed in order to reward the expected different behaviour.

3) More longer-term involvement needed

Although I realize that it may conflict with the internal rules of many foreign donors, nevertheless, practice shows that police reform programs should be based on a longer-term involvement. As explained above, police reform is a delicate, time-consuming process and requires the involvement over several years. Therefore, if donors can only support short-term programs, they should carefully consider whether such programs are suitable for bringing about a change or focus on very specific, technical needs of

the countries concerned. I can only repeat that quite a few short-term police training programs of a more general nature (on issues such as human rights in general, torture, interrogation skills) usually have a doubtful outcome and the funds may even be used for better purposes.

4) More use should be made of local expertise (East-East approach)

Another recommendation is to make much more use of expertise which is close to the culture and situation in the countries concerned. A traditional way of behaviour nowadays is that bilateral donors very often use only police experts from their own countries, who usually are familiar with policing in countries in transition only to a very limited extent, if at all. Multilateral donors have more flexibility, but here too experts often are recruited from the more developed countries. It is clear, however, that experts from more developed countries in transition could be excellent consultants for work in the lesser developed countries in transition. They are much more familiar with the policing scene in the latter countries, often speak the locally used language (usually Russian), whereas their counterparts seem to trust them more than experts from developed Western states whom have limited experience with policing in post-Soviet states. Hungarian or Czech police experts, for instance, have performed very well in some post-Soviet states, helping their colleagues to develop reform strategies and programs.

This would also counter the tendency of a considerable number of police experts to “sell” the models from their own countries as “best practices” for the countries to be supported.

5) Better coordination among donors

As it has been observed above, donor coordination will always remain a delicate issue. Nevertheless, all efforts should be made to achieve the highest level of coordination possible, both for the sake of the countries which require support and for the donors themselves. Even though coordination may be a “bridge too far”, maximum transparency could be achieved by sincere efforts to share information. This would allow for a more effective complementarity of all donor activities in the countries concerned.

It is self-evident that many more recommendations could be made, but I believe that the five above-mentioned belong to the most important ones. It is clear that donor activities in the area of policing are shifting substantially in the past few years, also in light of the huge demands in countries such as Iraq after the US invasion, and become more substantial and comprehensive in scope. It may only be hoped that this tendency will be continued.

Martin WRIGHT

Vice-president of Restorative Justice Consortium
Great Britain

CAN RESTORATIVE JUSTICE REDUCE THE BURDEN ON THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM?*

May I begin by congratulating all those responsible for the great progress towards restorative justice that has been made in Ukraine in a remarkably short space of time. This is part of a process that has been taking place in many countries in recent years. It comes from a recognition that the victim of crime should have a larger role in the response to crime, and that offenders should do what they can to repair the harm that their action has caused. There is also a role for the community in making a constructive response, both by supporting the victim, and also by making it possible for the offender to fulfil the agreement that he or she has made.

This paper will consider what are the difficulties faced by the CJS, and why are the difficulties not being resolved? It will then suggest what can be done about them. Firstly, there are conventional responses, and then a different response based on restorative principles will be proposed. Finally the possible effects of such an approach will be explored, including the important role of those who administer the justice system and will be responsible for making sure that the restorative process lives up to the restorative ideal.

First let me tell you about two cases.

Anne's house had been burgled while she was out during the day. She had previously suffered from depression and the burglary brought it back. When mediation workers visited her, she said that she would like to tell the offender about the impact of his actions and ask him some questions. She would like to know what sort of person he was. The offender, "William", said he was willing to take part in mediation, but only if the request came from the victim herself – not if it was set up with the intention of rehabilitating him.

It was not possible for various reasons to arrange a direct meeting, but the mediators asked questions on Anne's behalf. When she had heard his responses, she asked the mediators to deliver a written reply to him. He asked them to pass his apologies to Anne, and agreed that she could be shown a photograph of him because she needed to know what he looked like. The mediators felt that this process helped Anne to regain some peace of mind.

In the second case, although the "victim" was a "legal person" (the London Metro) the offender was shown how other people are affected; but also he was able to explain what he felt about his actions. This case also shows that organizing reparation can be quite complicated, because it is necessary to make sure that the offender does not injure himself or other people while he is doing it.

Ian received a Reparation Order for criminal damage. The offence involved painting graffiti on London Underground trains and stations. Ian often spoke of his love for graffiti and saw it as an art form rather than a criminal offence. It was therefore decided that if at all possible,

* Paper presented to conference on "Forming a Ukrainian restorative justice model", organized by Ukrainian Center for Common Ground, Kyiv, 10-11 February 2005.

the Youth Offending Team¹ worker would supervise all or some of his 24 hours in partnership with London Underground.

Moving trains surrounded the depot, live electric rails and overhead cranes and although both LU and the YOT were keen for direct reparation to take place, they were apprehensive about the risks. The YOT worker met with the manager of the depot, then with the health and safety team at Wandsworth Council and drew up an extensive risk assessment, which he also presented to Ian's social worker and the manager of the YOT. It was decided that it was possible to minimise risk to a safe level and it was agreed that they would complete Ian's reparation at the depot.

Task

Over the space of four Saturdays, for 6 hours each time, Ian completed the following tasks:

- Health and safety training. Having discussed all procedures for health and safety, Ian was issued with a bright yellow, reflective "visibility vest" and waterproof jacket, waterproof boiler suit and hood, goggles, rubber gloves and rubber boots.
- A tour of the repair depot, looking at graffiti on the trains. Discussion with various team leaders (foremen) who deal with graffiti on the cost and consequences to London Underground and the public.
- Case study discussions on various cases where investigations have led to arrests for graffiti, and on how the police collect information.
- Removing graffiti from the inside and outside of trains using chemicals, clothes and grinding machines.

Outcome

London Underground became enthusiastically involved in this project. As the programme worked with 5 different team members, the cost in terms of manpower and equipment was high, but LU believed it was worthwhile and are committed to working with the YOT again. Ian learnt a huge amount, particularly about the jobs of those who have to remove the graffiti, the teams of cleaners tended to be poorly paid shift workers, and the work was dirty and boring. Ian spoke openly about his offences and also about how this experience had changed his outlook. Ian has since completed his order and become involved in various legal graffiti projects for youth organisations. He is currently applying for an art and design course².

What are the difficulties faced by the CJS?

In many countries there are long delays in the courts, and prisons are overcrowded. Part of the reason is simply that the criminal justice agencies are doing their job. They act on the assumption that they should encourage people (usually victims) to report crimes to the police. The police detect as many offenders as possible, prosecutors charge as many of them as possible. If they are convicted, most of them then have to be supervised or imprisoned.

Another reason is the number and length of prison sentences; it is aggravated by the delays in the courts, which means that large numbers, who are "innocent until proved guilty", are in prison awaiting trial. Some countries use few sanctions other than prison, and have high prison populations, especially if their prison sentences are relatively long. The greatest offenders in this regard are the United States, with nearly two million

¹ Youth Offending Teams (YOTs) are responsible for providing the services that the court orders, including reparation (work for the victim or the community) and mediation, provided that the victim is willing.

² Thanks to REMEDI (Restorative Justice and Mediation Initiatives), South Yorkshire, and to Guy Masters, respectively, for information about these cases. Names and details have been changed to preserve anonymity.

prisoners, 686 for every 100 000 of the population, and Russia with nearly one million, 638 per 100 000. A recent survey found that in Ukraine the rate is 406, in Poland 213, in the United Kingdom 139 and in the Faeroe Islands 21 (representing 9 prisoners in the population of 40 000!) (Walmsley 2003). The introduction of community sanctions does not, however, necessarily lead to a reduction in the prison population. In Estonia, for example, with 4 723 prisoners (337 per 100 000) at the time of Walmsley's survey, a probation service was created in 1993; but the prison population remains high, three new prisons are planned and in addition some 5 000 people were placed on probation (Hilborn, personal communication 2004).

It is generally accepted by criminologists that there is little correlation between the crime rate and the imprisonment rate; for example the crime rate increased during the 1990s both in Poland where the criminal policy was liberalized, in Romania and Bulgaria where the liberalizing tendency was much less evident, and in the former Soviet republics where imprisonment rates remained high (Krajewski 2004: 398). In England and Wales the prison population has been rising in recent years although crime rates have been falling. The average prison population was 45 817 in 1992 and 70 816 in 2002; in that year the cost was £4 821 million (Office for National Statistics 2004: tables 11.10, 11.12). The British Crime Survey found approximately 12.3 million crimes in 2002/3, 36 per cent fewer than in 1995 (Simmons and Dodd 2003: 22; Independent 22.7.04). This probably has more to do with the fall in unemployment than with sentences imposed in courts. In the United States it was shown some years ago that that among the fifty states, those with high imprisonment rates were not necessarily those with high rates of recorded crime, but were more likely to be politically conservative and to have more black and poor citizens. A high crime rate was associated with factors such as unemployment and the level of urban population (William Nagel, cited in Wright 1982: 49). Similarly, the number of executions was not related to the homicide rate (Sellin 1980).

Why are the difficulties not being resolved?

The task that the criminal justice system has set itself is like that of the Danaïds, the young women in Greek legend who forever had to try to pour water into jars that had holes in the bottom. If the seriousness of crimes (or at least, of those crimes reported in the media because they are exceptional, and therefore “news”) appears to be increasing, there are demands for more and longer sentences, but these will never be enough – they do not affect the crime rate, and it will always seem that the pain inflicted on the offender does not match the harm which the offender caused to the victim or his or her relatives. If community sentences are used, such as probation or community service, there are demands for strict enforcement, which in turn leads to more people being sent to prison although their offences were not serious enough to justify prison in the first place.

There is a tendency for policy-makers to over-simplify. They see “criminals” and “non-criminals”. “We” are the non-criminals; we do not commit crimes, we are more likely to be victims of crime. “They” are criminals, or at least anti-social. To control offenders, as the British prime minister Tony Blair said recently, “what has to happen is that the penalty they are paying for being a nuisance becomes more of a hassle for them than to stop being like that” (Guardian, 1.9.2004). Psychological research, as well as everyday experience, has long shown that a crude behaviouristic method that emphasises punishments more than rewards is effective only for a short time and under specific conditions that the criminal justice system does not provide (Wright 1999: chapter 2).

Prisons are expensive, even when overcrowded and inhumane. To reduce their inhumanity costs even more: they require workshops, education and human relationships, and help in overcoming the effects of imprisonment itself. All of these needs are competing, within the law enforcement budget, with the needs of victims. They need to be kept informed, supported, and in some cases offered compensation or therapy. The cost is very small compared with the cost of prisons, but it is difficult to find even this amount when the prison system is making such great demands.

The existing system has other shortcomings that are also serious, although they do not actually increase its workload. For example, traditionally it has treated victims only as witnesses, and has not kept them informed about the progress (or lack of progress) in their case. Too often, especially in an adversarial system, the defending lawyer regards it as his or her task to undermine the evidence of the victim-witness, trying to make them contradict themselves in order to create “reasonable doubt” in the minds of the jury and thus to secure an acquittal. The defendant has every incentive to deny, or minimize, the harm caused to the victim, in order to be acquitted or to receive a lighter sentence.

What can be done about them?

(a) Conventional responses

The conventional response, of course, is to demand “more of the same”: to try to find ways of making the court process faster and more efficient, with fewer cases delayed because papers have been lost, fewer witnesses called to prove points which are not disputed, and so on. If more courts and more prisons are needed, they should be provided. This approach is often accompanied by “tough” political rhetoric, encouraging the courts to pass longer sentences, and sometimes changing the legislation to increase the permitted maximum, or to set a minimum. In an adversarial democracy, this can lead to an “auction” in which politicians try to outbid each other in toughness; and they are encouraged by some sections of the media. For example a leading article in *The Sun*, the newspaper with the largest circulation in Britain, was headed “Prison works” (a slogan used by the then Conservative home secretary Michael Howard) and applauded the high level of the prison population, saying “If the jails are full, ... then build more” (22 May 2003). Sentiments like these are based partly on retributive ideas, and partly on the behaviouristic psychology that has been mentioned above.

The conventional view obviously has some foundation in everyday experience, but it is far from being the whole picture. Even people who have done bad things are capable of doing better. When someone harms another person, some response is required, but punishment is not the only possible response. A further unwanted side-effect is that punishment makes people think of themselves; they try to deny or minimize what they have done, and hence deny recognition to what the victim has suffered.

(b) A different response

Restorative justice, on the other hand, turns the offender’s attention to the other person and encourages him or her, as we say, to “come clean”, to admit having taken part in causing the harm.

A note on terminology: it has been suggested to me by a Russian colleague that a more appropriate translation of RJ into Russian might be *восстановливающая справедливость*. If I understand correctly, *справедливость* implies “being just”, the

results of the justice whereas правосудие refers to “the procedure, the machinery of imposing judgements”? In German there is a similar distinction between Gerechtheit and Justiz. .

Everyday experience also shows that fear is not the only way to induce people to behave well; another powerful motivation is to win the approval of those for whom they have respect, and in turn to earn the respect of the victim and other people by being willing to meet the victim and to make reparation.

Restorative justice approaches the problem from a different angle:

- Focuses on the harm (and sometimes the dispute), not on the crime
- Allows those affected by a crime to take part in the process, express their feelings and consider how to repair the harm

- Holds the offender responsible, but also
- Provides resources to enable him or her to make amends
- Involves the community in the process.
- Learns, from the restorative process, ways to prevent crime.

Restorative justice does not encourage labelling. Firstly, it does not label people as “offenders” but as individual human beings who have harmed someone else or the community. Many, though not all, are capable of experiencing remorse, especially after hearing the victim speak of his or her experience. Many are willing to make amends voluntarily, without being compelled to do so by the threat of punishment.

Secondly, restorative justice does not assume that everything that can be labelled “crime” should be treated in the same way. The commission of a crime is a three-stage process: the legislature decides that a certain act is criminal, someone performs that act, and someone decides to report it to the police. (One could add further stages, for example the police must decide that it was indeed a crime, and a court must confirm this.) Thus one cause of the rising crime rate is parliament – by creating new offences. The number of harmful incidents has not necessarily changed. To-day thousands of people may be using inside information to make a profit on the stock exchange, or looking at pornography on their computers, or using dogs to chase foxes; the behaviour may be reprehensible but not criminal. To-morrow a new law may come into force, and all those actions become crimes. In England it is now an imprisonable offence to fail to send your children to school (Independent 15.4.2003, Daily Mirror 18.9.2004). Some Turkish politicians want to make adultery or unfaithfulness criminal (Independent, 15 and 17. 9.2004). Among less serious offences the problem is even more serious. Already in 1980 it was estimated by Justice, the British section of the International Commission of Jurists, that there were about 750 crimes, defined as having an intent of dishonesty, deliberate physical injury or sexual gratification, and some 6 500 breaches of administrative regulations, or actions of carelessness or omission not involving moral turpitude. It was suggested that the latter groups could be designated as “contraventions” (where the offence is not disputed) (Wright 1982: 82-3). At a stroke the criminal statistics and the burden on the courts would be drastically reduced if these offences were dealt with administratively. Currently, however, they are being increased: according to a British newspaper, between 1997 and 2001 the British government presented 31 new law-and-order bills to parliament, and between 1997 and 2003 it created 661 new criminal offences (Cohen 2004).

If a crime is on the statute book, it is still necessary for an individual act or omission to be defined as criminal. In Britain, one agency that takes a pragmatic approach is Inland Revenue. It regards its primary task as collecting taxes, and not prosecution for

its own sake; thus it has stated that during 2004/05 “We will be focusing on cases where prosecution will do the most to promote compliance and deter fraud” (Inland Revenue 2004: 16). Similarly Customs and Excise, whose tasks include the reduction of money-laundering, is “extending existing powers to impose civil penalties as an alternative to prosecuting businesses that fail to operate satisfactory money-laundering controls” (HM Customs and Excise 2004: 18).

We can explore some of these ideas by looking at three common types of case. In the first, a dispute between acquaintances leads to a fight; for example, B makes an approach to A’s girlfriend, and A hits B. One possibility is to treat the incident as crime and prosecute A as an “offender”. He then gets a criminal record and punishment, court time is used, he may even be sent to prison. A and B will probably never speak to each other again. A second possibility is that B can sue A in a civil court, demanding damages for the injury suffered.

The alternative, being used more and more as community mediation services are created, is to treat the incident as part of a dispute. Instead of going to the police, B can go to the mediation center, which invites A to meet B in the presence of mediators. They follow the normal mediation process, asking both to follow basic ground rules such as not interrupting and not using language that could cause offence; each of them describes what has happened in their own words, they express their feelings, and consider how they will behave to each other in future. It has been found in many different mediation services that if both parties are willing to meet, eight or nine cases out of ten will lead to an agreement about future conduct, a continuing relationship or at least a better understanding of the other person. Courts may like to consider how many cases fall into this category.

A second common case is burglary¹. Here too the conventional response is to prosecute. However, because of the pressure on the system, prosecutors (in common-law countries at least) may make a plea-bargain: they reduce the charge, for example from aggravated burglary (carrying a weapon) in favour of a lesser charge such as burglary: the offender pleads guilty to this, and receives a reduced sentence. This is disappointing to victims, because it fails to acknowledge the full seriousness of the crime that they have suffered².

An alternative is to suspend the prosecution; so as to create an opportunity for mediation to take place. In some countries the case is referred to an accredited mediation service, which uses trained mediators. Some mediators are ordinary members of the community who have been trained; this fulfils another aim of restorative justice, namely to involve the community in the restorative process. Victim and offender are given an opportunity to meet. The victim can express feelings and ask questions, the offender can offer an apology and reparation, such as community service, a training course or anger management, and “the community”³ in turn provides opportunities for the community service and any training that the offender needs.

¹ Many burglaries could be included in the previous example, because the Home Office’s British Crime survey has found that about half of burglary victims know the offender (Independent, 4.5.2004).

² The problem could be avoided by reducing the sentence without reducing the charge, as has been proposed by the Sentencing Guidelines Council in England and Wales (Daily Telegraph 20.9.2004).

³ “The community” is placed in quotes because there is some discussion about what the term means. Here, it may refer to individuals who offer help or employment, NGOs which offer opportunities for community service or for treatment or training, or local authorities which provide services as necessary.

For the third example, let us take an offender that is a firm, a “legal person”. As a result of its inadequate safety procedures, the local water supply has been poisoned, and many people have become ill. Criminal prosecution often leads such a company to spend large amounts of money on lawyers who attempt to prove that the company was not legally liable, or if it was to reduce the amount of compensation that it is ordered to pay. There have also been cases where the victims have brought a civil action for damages, which have the advantage that there is a lower standard of proof, but is also likely to be resisted in lengthy and costly legal proceedings.

There have however been cases that were dealt with in a restorative way. One Japanese company discharged waste containing mercury into the sea; people who ate the contaminated fish suffered paralysis, nervous disorders and even death. The company agreed to pay each victim substantial compensation, and to meet the cost of dredging the bay; but instead of being made bankrupt the company was enabled to continue trading so that it could meet its liabilities (Wright 1982: 264). Examples of nursing homes, mining companies and nuclear power installations that have improved their performance as a result of restorative approaches are given by Braithwaite (2003: 17-18, 63-66). Here too, the restorative process does not necessarily work by itself; it can be reinforced by public pressure from employees, customers, and actual or potential victims.

If however it is felt that, in the current penal climate, a prison sentence is unavoidable, a restorative approach can at least reduce the length of the sentence. In a recent judgement by the Lord Chief Justice of England, Lord Woolf, an armed robber had been sentenced to seven years’ imprisonment, but this was reduced to five years, because he had taken part in a “conference” at which the offender, the victim and members of both families were present. He wrote a letter of apology to the victim, promised to tackle his drug addiction, and applied to be transferred to a prison where treatment was available. Advocates of restorative justice would have preferred this to be a substitute for a prison sentence, but at least a restorative element for both the victim and the offender was introduced. (R. v. Collins (2003), Times 14 April)

In England and Wales, a new measure (introduced in the Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999), which has some restorative features, is the referral order. Magistrates’ courts are now required to refer all young offenders (with few exceptions) aged 10 to 17, who plead guilty and are appearing in court for the first time, to a youth offending panel. This consists of two trained volunteers and one member of staff. The young person’s parent(s) must be there. Other people such as victims and a supporter of the young person can be present, but this has not happened as often as hoped, largely because workers are not accustomed to working with victims. These panels have the potential to conduct a restorative process and reach a restorative outcome; they also involve members of the community.

Effects

Effects on the system

What does restorative justice achieve? Diversion of cases from the system before the start of prosecution or preliminary proceedings obviously relieves the pressure on courts; but in addition, when courts refer cases to mediation before sentence, courts are commonly presented with a “package” of measures that make custody unnecessary. In New Zealand, mediation (family group conferences) was introduced in 1989 for juveniles for all types of offence except homicide. The conferences were used either as diversion from

court or, for more serious cases, before sentence. The number of cases in the youth court fell from 8 193 in 1989 to 2 352 in 1990 (from 63 per 1 000 of the population in 1987-89, the three calendar years preceding the new Act, to 16 per 1 000 in 1990), a reduction of 71 per cent. The figure rose in later years, but remained at a much lower level. Court time was also saved because the new procedure encouraged young people to accept responsibility, rather than denying it and challenging the prosecution to prove it. Custody was not abolished; there is still “supervision with residence” and “corrective training”, but the number of young people sent to custody fell from 173 in 1989 to 64 in 1990, a fall of 63 per cent (McElrea 1998).

The role of judges, prosecutors and defence lawyers is as important as before, but it is changed. Prosecutors act as “gatekeepers” to decide which cases to refer to mediation¹, and judges oversee the process to ensure that it is carried out in accordance with restorative principles; both judges and prosecutors are then left with more time to devote to the most serious cases and those where the accused denies guilt. Similarly there is a different role for defence lawyers: they no longer represent the accused but advise them; their task is not to deny or minimize the offence but to safeguard the rights of the accused. Ideally, similar protection should be available to the victim.

Reduction of crime

A frequently asked question is whether restorative justice reduces re-offending. In addition to being desirable in it this reduces the burden on the system still more. The results must be monitored, although advocates of restorative justice maintain that the increased satisfaction of victims would be sufficient justification in itself, even if the re-offending rate was unchanged.

If there were less crime, this would ease the pressure on the criminal justice system (unless it compensated by occupying itself with more petty offences). There are three different ways of reducing the number of crimes. One is to reduce the number of actions defined as criminal in the Statute Book (Penal Code). In fact, the number is more likely to increase, as we saw earlier, and indeed this may be necessary. For example, if the new technology of the internet creates new ways of committing fraud, or new industrial technology causes new forms of environmental pollution, preventive action must be taken; but at least legislators should think carefully before adding to the list of actions that are criminalized. It is relatively easy to pass a law saying that something is criminal and must be punished; other methods, such as economic regulation and the power of public opinion, may be more difficult but more effective.

The second is to reduce the amount of re-offending. The number of studies of this is growing rapidly. For example, Maxwell and Morris (1999) found that reconviction rates were “certainly no worse and may be better in some respects” than the closest available comparisons, and that cautious verdict could apply to the research findings generally. They found that other factors in the young people’s lives were more significant predictors of re-offending, such as feeling that they were unwanted by their parents, having no adult at home when they returned from school, being more often hit by parents, and so on: in other words, factors which are outside the power of the courts. Well conducted family group conferences, which induce remorse without making offenders feel bad about themselves, were associated with a lower level of re-offending.

¹ In England and Wales, police can also reprimand or give final warning, which may be combined with mediation.

An extensive review by Kurki (2003) also found encouraging but not overwhelming results. For example, one report combining four victim/offender mediation studies found a recidivism rate of 19 per cent for those who participated in mediation and 28 per cent for those who went through the traditional criminal justice process, but the analysis did not control for the individual characteristics of offenders. The “RISE” study in Australia tried to overcome this lack by allocating cases randomly to conferencing or courts. For juveniles who had committed violent crimes, the re-offending rate after conferencing fell by 49 per cent, and for those who went to court by 11 per cent; but for drunk driving the rate was slightly higher after conferencing. On other measures, such as satisfaction, however, conferencing scored significantly higher.

The third way is to reduce offending in general. Advocates of restorative justice believe that the task of responding to individual crimes should be kept separate from the reduction of crime in general. The latter belongs to those responsible for crime reduction policy, and ultimately social policy in general. The conventional system operates on deterrence, but it is generally accepted that the risk of being caught is a more powerful deterrent than the severity of punishment. Despite the intervention of the courts, in England and Wales the reconviction rate for adult males sent to prison, who were discharged in 1999, was 55 per cent. For young males aged 14 to 20, it was 74 per cent, and for those aged 14 to 17 it was 80 per cent (Home Office 2003: tables 9.3, 9.4). Crime reduction is a combination of situational measures, which make crime harder to commit, and social measures, which aim to reduce the pressures towards crime and increase social integration. Restorative justice has a potentially useful role, which has not been developed as much as it could be. Unlike the conventional system it encourages discussion of the offence and its background in a non-adversarial atmosphere, and consequently it can point to types of situation where offending behaviour is more likely, so that action can be taken if there is the political will.

One example comes from Zwelethemba and other townships in South Africa, where local people have formed “peacemaking committees” which meet to “heal, not hurt”: to deal with both civil conflicts and criminal cases by reaching a consensus about repairing the harm that has been caused. They are linked to peace-building committees, which use information from the mediation meetings to identify local needs, for example by building a children’s playground and providing loans to enable people to start small businesses (Shearing 2001, Roche 2003: 264-6).

A final example comes from Germany. The pioneering victim/offender mediation project “Die Brücke” (The Bridge) in Munich, noticed that an increasing number of criminal offences, including bodily harm and sexual harassment, were committed in or near schools. Some victims said that teachers were not take their complaints seriously; in other cases, however, the offenders were excluded and felt stigmatized. Die Brücke therefore created a plan to teach children to be peer mediators, to explain the idea to teachers and parents, and other activities (Nothhafft 2003). This can not only enable pupils themselves to deal with conflict among their peers, but encourages them to respect each other through active listening and prejudice reduction, which form an essential part of mediation training.

Conclusion

It is not claimed that restorative justice is a panacea, but it could help to reduce the burden on the criminal justice system, by developing an approach based on repairing

harm, diverting some cases from the system, increasing participation by victims, offenders and members of the community, and treating them with respect. To encourage people to respect each other, and to handle conflicts restoratively when they occur, are two of the most important ways of developing a just and humane society.

REFERENCES

1. Cohen, Nick. *Turning Right to Wrong*. In: *Observer*, 2004, 1 August, p. 27.
2. *Her Majesty's Customs and Excise. Spring Departmental Report 2004*. London: *The Stationery Office*, 2004.
3. *Home Office. Prison Statistics England and Wales, 2002*. London: *The Stationery Office*, 2003.
4. *Inland Revenue. Spring Departmental Report: The Government's Expenditure Plan 2004-2006*. London: *The Stationery Office*, 2004.
5. Krajewski, Krzysztof. *Crime and Criminal Justice in Poland*. In: *European Journal of Criminology*, 2004, 1 (3), p. 377-407.
6. Kurki, Leena. *Evaluating Restorative Justice Practices*. In: Hirsch, Andrew von et al. *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms?* Oxford: *Hart Publishing*, 2003.
7. McElrea, F.W.M. *The New Zealand Model of Family Group Conferences. Paper to International Symposium Beyond Prisons: Best Practices Along the Criminal Justice Process*. Kingston, Ontario, Canada, 1998 .
8. Maxwell, Gabrielle; Morris, Allison. *Understanding Re-offending*. Institute of Criminology, Victoria University of Wellington. New Zealand, 1999.
9. Nothhafft, Susanne. *Conflict Resolution and Peer Mediation: A Pilot Programme in Munich Secondary Schools*. In: Weitekamp, Elmar G.M.; Kerner, Hans-Jürgen. *Restorative Justice in Context: International Practice and Directions*. Cullompton, Devon: *Willan Publishing*, (2003).
10. *Office for National Statistics. Annual Abstract of Statistics*. 2004 London: *The Stationery Office*, 2004.
11. Roche, Declan. *Accountability in Restorative Justice*. Oxford: *Oxford University Press*, 2003.
12. Sellin, Thorsten. *The Penalty of Death*. Beverly Hills, CA: *Sage*, 1980.
13. Shearing, Clifford. *Transforming Security: a South African Experiment*. In: Strang, Heather; Braithwaite, John. *Restorative Justice and Civil Society*. Cambridge: *Cambridge University Press*, 2001.
14. Simmons, Jon; Dodd, Tricia. *Crime in England and Wales 2002-2003*. In: *Home Office Statistical Bulletin*, 2003, July, 2003.
15. www.homeoffice.gov.uk/rds/crimeew0203.html
16. Walmsley, Roy. *World Prison population list*. Fourth edition. Findings 188. London: *Home Office Research, Development and Statistics Directorate*, 2003.
17. Wright, Martin. *Making Good: Prisons, Punishment and Beyond*. London: *Burnett Books* and www.restorativejustice.org, 1982.
18. Wright, Martin. *Key Questions on Victim-Offender Mediation*. In: *Juvenile Offender-Victim Mediation*. Ed. by Beata Czarnicka-Dzialuk and Dobrochna Wójcik. Warsaw: *Oficyna Naukowa*, 1999.
19. Wright, Martin. *Restoring Respect for Crime*. Winchester: *Waterside Books*, 1999.

Prof. univ., dr. George ANTONIU

Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române

PARTEA GENERALĂ A CODULUI PENAL ÎNTR-O VIZIUNE EUROPEANĂ

The research study was meant to examine the compliance of the new Romanian criminal legislation under preparation with the standard provisions of the European Union. Particularly, the research focuses on the General Part of two draft Romanian Criminal Codes, the first prepared by the Legal Research Institute and the second by the Ministry of Justice. For better argument, the author refers to national and European doctrine and case law, including the provisions from codes of other European states: French, Italian and German Criminal Codes.

1. Una dintre problemele dificile, dar deosebit de importante, pe care și-a propus să o rezolve noua legislație penală română în curs de elaborare și definitivare, a fost și aceea a apropiării noilor soluții de reglementare de cerințele, de standardele unei legislații penale unitare europene.

Așa cum se cunoaște, în ultimii ani cerința unor soluții unitare penale la nivel european a fost impusă de dezvoltarea însăși a fenomenului infracțional, de transformarea rapidă a criminalității naționale într-o criminalitate internațională. Larga deschidere modernă pentru circulația persoanelor, bunurilor, serviciilor este exploatată din plin și de elementele criminale; acțiunile acestora se extind tot mai mult dincolo de granițele naționale, dobândesc un caracter mai organizat și mai diversificat, pătrunzând până în cele mai îndepărtate sfere ale vieții economice, politice, sociale, cu consecințe din ce în ce mai păgubitoare pentru indivizi și societate. În lucrările de specialitate, se vorbește de pe acum despre „un spațiu european al crimei (euro crima)“, despre „libera circulație a criminalilor“ și despre „exportul de Mafie“¹.

Este exprimată, tot mai frecvent, și concluzia după care unei internaționalizări a crimei ar trebui să-i corespundă o internaționalizare a mijloacelor de prevenire și combatere a fenomenului. Numai astfel acesta ar putea fi în mod eficient ținut sub control și împiedicat să devină un pericol real pentru comunitatea europeană.

Din păcate, așa cum remarcă experții occidentali, procesul unificării mijloacelor de combatere a criminalității multinaționale se desfășoară mult mai lent decât procesul intensificării la nivel european a criminalității. Una din cauze o constituie importanțele diferențieri legislative între țările europene, atât sub aspectul incriminărilor, cât și cel al sistemului de sancțiuni, fără să mai vorbim de deosebirile ce țin de procedură și de modul de executare a sancțiunilor. La aceasta se adaugă și unele prevederi ale tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, care au subliniat că problemele reglementării penale ar aparține exclusiv suveranității naționale. Confruntate cu realitatea, aceste concluzii au trebuit să fie nuanțate treptat, admitându-se necesitatea unei represii penale unitare, la nivelul Uniunii Europene, a fraudelor în dauna comunităților europene, ca și împotriva terorismului, a traficului de droguri, de arme și a altor manifestări îngrijorătoare ale criminalității².

¹ Delmas-Marty, M. et al. *Quelle politique pénale pour l'Europe?* Paris: Editions Economica, 1993, p. 30.

² Pradel, J.; Corstens, G. *Droit pénale européen.* Paris: Dalloz, 1999, p. 16, 400, 407; Vervalle, J.A. *La fraude communautaire et le droit pénale européen des affaires.* Paris, 1994, p. 35-39

În doctrina penală se întrevăde, de pe acum, necesitatea unei unificări treptate a legislației penale și procesual-penale la nivel european în modalități care să îmbine atât respectul față de suveranitatea națională, cât și necesitatea unei represiuni eficiente a criminalității internaționale, acest proces devenind obligatoriu și inevitabil în condițiile actuale și de perspectivă.

2. Dar, răspunzând pozitiv la întrebarea dacă și legislația penală română ar trebui sau nu să se înscrie în acest proces de unificare treptată a legislației penale, legiuitorul român a fost solicitat să răspundă și la întrebarea cum ar putea să fie realizată această „europenizare“ a legislației penale.

După părerea noastră, nu este vorba de un eventual transfer, în legea penală română, a soluțiilor de reglementare dintr-o legislație străină sau alta, oricât ar fi aceasta de recentă și inovatoare, așa cum, de pildă, au procedat făuritorii Codului penal din anul 1865, care s-au inspirat masiv din prevederile Codului penal francez și, întrucâtva, din Codul penal al Prusiei, sau cei care au elaborat Codul penal din anul 1937, având mereu ca model Codul penal italian de la 1930, ori cei care au proiectat legislația în vigoare și care au plătit, la rândul lor, un anumit atribut unei legislații dominante străine, ci este vorba de o evaluare critică a experienței proprii legislației și a legislațiilor străine și însușirea acelor soluții de reglementare susceptibile, care să corespundă cerințelor unei legislații penale europene unitare.

În această direcție pare să se fi orientat și noul legiuitor român.

Desprindem aceasta chiar din lectura celor două proiecte (în ordine cronologică, al Institutului de Cercetări Juridice¹ și al Ministerului Justiției²), care evidențiază convingător această oscilare creatoare între tradiție și inovație, între necesitatea respectării particularităților naționale și cerința imperioasă a alinierii legii penale române la tendințele de unificare europeană. Chiar dacă ponderea uneia din tendințe sau a alteia diferă uneori în conținutul celor două proiecte, nu se poate tăgădui că autorii, atât al unuia, cât și al celuilalt proiect, au depus eforturi remarcabile spre a identifica soluțiile de reglementare cele mai potrivite să realizeze îmbinarea acestor două realități.

3. O analiză succintă a reglementărilor propuse în cele două proiecte pare să confirme pe deplin această caracterizare.

A. Proiectele de Cod penal, într-o unanimitate de vederi, debutează prin abandonarea articolului I (Scopul legii penale) din legislația în vigoare. Renunțarea ni se pare perfect justificată. Nici o legislație modernă nu cuprinde o asemenea proclamație de principii, adică o enumerare a valorilor sociale pe care legea penală își propune să le apere, enumerare care ar fi întotdeauna incompletă dacă avem în vedere diversitatea și mobilitatea acestor valori. Chiar Codul penal al Federației Ruse din 1996, care, ca o excepție, definește în art. 2 scopul legii penale, este departe de a epuiza aceste valori. Codul se limitează să enumere pe cele mai importante, cum ar fi: libertatea omului și cetățeanului, proprietatea, ordinea socială, siguranța publică, mediul înconjurător, regimul constituțional al Republicii Federative Ruse, pacea și securitatea omenirii. Tot astfel și în cuprinsul legii române în vigoare (art. 1) această enumerare este incompletă, rămânând nemenționate multe alte valori sociale, ca de pildă autoritatea statului, mediul înconjurător, desfășurarea în bune condiții a serviciului, încrederea publică, sănătatea publică, familia și altele, fără să mai vorbim de legile penale speciale (de exemplu, legea vâmlor, a pes-

¹ RDP, nr. 3, 2002, p. 127 și urm.

² Dat publicității prin INTERNET, site-ul Ministerului de Justiție.

cuitului, a vânatului, a viței de vie, a circulației pe drumurile publice, a finanțelor etc.), cu valorile sociale specifice pe care le ocrotesc. Această multitudine de valori sociale a și obligat pe legiuitor să apeleze la formula globală „întreaga ordine de drept“, pentru a le cuprinde în enumerarea menționată.

Dar menținerea textului analizat ar fi în dezacord și cu caracterul noii legislații penale care urmărește să devină o legislație funcțională, adică să cuprindă dispoziții aplicabile de organele judiciare, și nu simple declarații generale. De altfel, nici legile penale române anterioare nu cuprindeau o atare dispoziție, reglementările în toate aceste coduri începând cu dispoziția referitoare la legalitatea incriminării și pedepsei.

B. Referindu-ne la noua formulare a principiului legalității incriminării și pedepsei, observăm că în definiție se introduce, pe lângă ideea (care a fost și în trecut) că numai prin lege se pot prevedea incriminări și pedepse, și ideea nouă a anteriorității legii în raport cu săvârșirea faptei incriminate și cu pedeapsa aplicată. În felul acesta s-a dat satisfacție cerințelor doctrinei penale de la noi (vezi lucrările lui C. Bulai, C. Mitrache ș.a.), precum și din alte țări.

O atare soluție nu coincide nici cu formularea din Codul penal italian (art. 1), care definește legalitatea incriminării și pedepsei numai referindu-se la prima idee, existența legii, nici cu soluția legii penale franceze (art. 111-3), care se aseamănă cu cea italiană, și nici cu cea a legii penale germane (§1), care definește legalitatea incriminării și pedepsei numai prin cea de-a doua idee (anterioritatea legii în raport cu fapta săvârșită).

După părerea legiuitorului român (ambele proiecte sunt în concordanță sub acest aspect), o definiție corectă a legalității incriminării și a pedepsei ar trebui să cuprindă ambele idei spre a fi completă și, probabil, o asemenea soluție va fi adoptată și într-o legislație penală unitară europeană, fiind promovată de întreaga doctrină penală europeană.

C. Ambele proiecte, așa cum este cunoscut, sistematizează problematica aplicării legii penale începând cu aplicarea legii penale în timp, după care urmează reglementarea aplicării legii penale în spațiu, și nu invers, așa cum este în prezent. Este soluția de sistematizare a tuturor legislațiilor penale (inclusiv a codurilor penale române anterioare) și, probabil, soluția legii penale unificate europene. Soluția se impune și ca o cerință logică: înainte de a vorbi de o aplicare în spațiu a unei legi penale trebuie să existe o lege penală intrată în vigoare, deoarece numai o astfel de lege ar fi susceptibilă de aplicare în spațiu. De aici necesitatea unei reglementări cu prioritate a momentului din care o lege este în vigoare și a duratei normei. Numai o normă în vigoare care a devenit activă poate fi examinată sub aspectul aplicării în spațiu. Exacerbarea, la un moment dat, a rolului statului și a suveranității sale teritoriale explică sistematizarea inversă a celor două reglementări.

D. Ambele proiecte adoptă o soluție inovatoare și în ce privește aplicarea în timp a actelor normative neconfirmate sau confirmate cu modificări ori completări de Parlament, ca și a legilor declarate neconstituționale.

Legiuitorul român n-a adoptat soluția legislației italiene, cu modificările impuse de Curtea Constituțională italiană articolului 2 alin. 5 din Codul penal, și nici motivarea unei anumite doctrine, în sensul că în cazurile de mai sus nu ar exista o succesiune de legi penale. În viziunea italiană, neconfirmarea de către Parlament ori confirmarea cu modificări, completări a unui act normativ, ca și declararea ca neconstituțională a unei legi, ar produce efecte *ex tunc*, adică de la data intrării în vigoare a actului normativ neconfirmat sau a legii declarate neconstituționale, și nu *ex nunc*, adică de la data când a intervenit neconfirmarea sau confirmarea cu modificări a actului normativ de către Parlament, ori

de la data când legea a fost declarată neconstituțională, soluție care exclude orice efect al acestor acte normative viciate pe perioada cât au operat în realitate.

Legiuitorul român, abătându-se de la principiile dreptului constituțional, a socotit că în materie penală n-ar putea fi menținută soluția preconizată de aceste principii, fără pericolul de a contrazice însăși Constituția. În adevăr, potrivit Constituției noastre (art. 15 alin. 2), numai legea penală mai favorabilă poate fi retroactivă, nu și legea care ar cuprinde dispoziții de agravare. Or, dacă actul normativ neconfirmat sau confirmat ulterior cu modificări, ori legea penală declarată neconstituțională au cuprins dispoziții mai favorabile și pe timpul cât au fost în vigoare au produs asemenea consecințe, nu se poate face abstracție de aceste urmări și să se dea, ulterior, efect retroactiv legii mai grave trecute, reactivată prin actul Parlamentului.

Soluția legii penale române pare mai rațională, socotind că trebuie să se țină seama de efectele mai favorabile produse de un act normativ, oricât de scurtă ar fi existența sa și oricare ar fi fost motivele care au condus ulterior la scoaterea ei din vigoare. Această soluție este îmbrățișată și de doctrina penală majoritară, inclusiv cea italiană, care a luat o poziție critică față de decizia Curții Constituționale¹.

Am dori să observăm în această ordine de idei că proiectul de revizuire a Constituției române, supus referendumului la 20 octombrie 2003, își însușește aceeași soluție. Potrivit art. 5¹, legea de aprobare sau de respingere a unei ordonanțe de urgență va reglementa și măsurile necesare cu privire la efectele juridice produse în perioada de aplicare a ordonanței. Tot astfel, art. 145 din proiect prevede că actele normative declarate ca neconstituționale își încetează efectele juridice după publicarea deciziei Curții Constituționale.

E. În legătură cu aplicarea legii penale în timp, proiectul Ministerului Justiției menține soluția actuală a extinderii legii mai favorabile și în cazul pedepselor definitive. Este adevărat că această soluție este menținută numai pe jumătate, și anume numai când maximul special al legii noi este mai redus decât pedeapsa definitivă în curs de executare, renunțându-se la cea de-a doua ipoteză reglementată în prezent, când maximul special al legii noi este mai mare decât pedeapsa definitivă în curs de executare.

Proiectul Institutului propune să se renunțe definitiv la această soluție, respectându-se consecvent principiul intangibilității lucrului judecat (singura excepție putând fi numai dezincriminarea, al cărei efect ar putea fi extins și asupra pedepsei în curs de executare).

Ne exprimăm și acum părerea că soluția adoptată în proiectul Ministerului Justiției nu numai că diferă de cea a codurilor române anterioare, dar ne izolează de celelalte țări europene care nu cunosc o atare reglementare. Pe lângă aceasta, soluția propusă încalcă principiul intangibilității lucrului judecat, constituind o intervenție a puterii legiuitoare în atribuțiile și deciziile puterii judecătorești. O atare soluție poate da naștere chiar la abuzuri din partea legiuitorului (de exemplu, ar fi posibilă o reducere temporară a limitelor de pedeapsă pentru unele infracțiuni în scopul favorizării partizanilor politici condamnați definitiv, ca după o scurtă vreme aceste dispoziții să fie abrogate).

După părerea noastră, soluția de perspectivă va fi aceea pe care în prezent au adoptat-o toate legislațiile europene și care exclude extinderea legii mai favorabile asupra pedepselor definitive.

F. Ambele proiecte abandonează ideea pericolului social din definiția infracțiunii, consacrand o definiție formală a infracțiunii. Este soluția majoritară din legislațiile euro-

¹ Antolisei, F. *Manuale di diritto penale, parte generale*. Milano: Giuffrè Editore, 1994, p. 103-105; Mantovani, F. *Diritto penale: parte generale*. Padova: CEDAM, 1993, p. 126.

pene. Sunt cunoscute multiplele controverse în legătură cu definirea acelei realități care ar constitui latura substanțială a infracțiunii (pericol social, conștiință revoluționară, instinctul sănătos al poporului etc.) și, ca atare, dificultatea de a introduce un element substanțial în caracterizarea conceptului de infracțiune. Pe lângă aceasta s-ar putea susține că nici un legiuitor nu incriminează decât acele fapte pe care le-a considerat că lezează sau pun în pericol valorile sociale ocrotite; ca atare, o asemenea preocupare n-ar mai trebui să apară explicit în definirea conceptului de infracțiune.

Dar dacă aprobăm definirea în acest mod a conceptului de infracțiune din art. 15 al proiectului Ministerului Justiției, nu putem trece peste alineatul următor al textului în privința căruia există o deosebire esențială între cele două proiecte. Este vorba de conceptul de răspundere penală folosit în alin. 2 al art. 15, noțiune eliminată din proiectul Institutului și introdusă în proiectul Ministerului de Justiție.

Sușinim și acum că soluția propusă de Institut este mai corespunzătoare, în primul rând, pentru că răspunderea penală nu apare ca o realitate distinctă în structura normei penale, adică între dispoziție și sancțiune, și nici în formularea conținuturilor specifice de incriminare, în al doilea rând, pentru că acest concept este în contradicție cu toate legislațiile europene care nu cunosc noțiunea de răspundere penală ca o instituție fundamentală a dreptului penal, și nici ca o realitate care s-ar situa între infracțiune și pedeapsă.

Pe de altă parte, în nici o altă ramură a dreptului, între precept și sancțiune juridică nu se inter pune răspunderea juridică ca o realitate care ar face legătura dintre cele două concepte. De altfel, conceptul de răspundere penală este străin și codurilor române anterioare și, probabil, nu va figura nici în legislația penală unitară europeană.

De remarcat că și în doctrina română acest concept a fost extrem de neclar definit. Astfel, în Tratatul¹ său din anul 1939, profesorul V. Dongoroz ajungea la concluzia că „aplicarea legii penale nu poate fi legată de ideea de răspundere, ci numai de aceea de incidentă a legii penale“. În lucrarea „Explicații teoretice ale Codului penal român“², referindu-se la cauzele care înlătură caracterul penal al faptei, același autor arăta că ele exclud existența ilicitului penal, pe când cauzele care înlătură răspunderea penală privesc ilicitul existent pe care îl pun la adăpost de constrângerea penală; primele sunt exclusive de infracțiune, celelalte sunt exclusive sau extinctive de pedeapsă. Această deosebire, se arată în continuare, explică de ce primele sunt reglementate în cadrul instituției infracțiunii, pe când celelalte (cauzele care înlătură răspunderea penală) sunt reglementate în cadrul instituției pedepsei.

Am desprinde de aici concluzia că și profesorul V. Dongoroz nu concepea decât existența a două realități în cadrul cărora s-ar sistematiza cauzele care înlătură infracțiunea, răspunderea penală sau pedeapsa, și anume: infracțiunea și pedeapsa. Pe aceeași linie de gândire se situează și o altă concluzie a profesorului: „Un cod penal este privit în general ca un cod care prevede infracțiuni și pedepse și, în mod implicit, răspunderea penală“³.

Cu toate acestea, atât în reglementările din Codul penal, cât și în alte explicații care se dau conceptului de răspundere penală aceasta apare ca o instituție autonomă care s-ar inter pune între infracțiune și pedeapsă.

După părerea noastră, răspunderea penală ca o formă a răspunderii juridice nu este decât o consecință logică, nu naturală a încălcării preceptului. Răspunderea penală nu

¹ Dongoroz, V. *Drept penal*. București, 1939, p. 382.

² Dongoroz, V. et al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Vol. II*. București: Ed. Academiei, 1970, p. 329.

³ Dongoroz, V. et al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Vol. I*. București: Ed. Academiei, 1969, p. 10.

este produsul infracțiunii în sensul unei realități distincte în timp și spațiu de pedeapsă, ci o judecată, o concluzie rațională că acela care greșește trebuie să sufere consecințele faptei sale, să răspundă pentru fapta comisă. Cauzele care înlătură răspunderea penală din legea penală în vigoare nu sunt decât cauze care fac imposibilă aplicarea pedepsei sau, mai bine zis, înlătură vocația la pedeapsă. În alte legislații aceste cauze sting fie incriminarea, fie pedeapsa, dar nu există nici o referire la un termen care s-ar situa între cele două realități.

Așa, de pildă, art. 133-9 din Codul penal francez prevede că amnistia (considerată ca o cauză care înlătură răspunderea penală în legislația noastră) stinge condamnarea și înlătură pedeapsa. Art. 151 din Codul penal italian prevede că amnistia stinge infracțiunea, iar dacă s-a dispus condamnarea, face să înceteze executarea pedepsei; retragerea plângerii stinge infracțiunea (art. 152); prescripția stinge infracțiunea (art. 157). În Codul penal german (§78) prescripția înlătură pedeapsa (schlisst die Ahndung der Tat); în Codul penal spaniol în cadrul cauzelor care sting responsabilitatea criminală sunt reglementate atât prescripția infracțiunii, cât și prescripția pedepsei (art. 130).

De observat că și în Codul penal român din anul 1937 prescripția constituia o cauză care stinge incriminarea (art. 164). De asemenea, amnistia, retragerea plângerii, împăcarea părților (art. 172, 174) stingeau incriminarea.

Am menționa, în această ordine de idei, că atât doctrina străină, cât și unele legislații sistematizează întreaga materie penală după cum este vorba de infracțiune, infractor și pedeapsă (în acest mod și Codul penal italian sistematizează întreaga materie din partea generală), aceste realități fiind considerate ca instituții fundamentale ale dreptului penal în jurul cărora gravitează toate reglementările legii penale (aceeași idee și la profesorul V. Dongoroz¹, în contradicție cu alte explicații care tind să atribuie răspunderii penale caracterul de instituție autonomă fundamentală).

G. Vinovăția este definită în ambele proiecte mult mai simplu: există vinovăție când fapta prevăzută de legea penală este comisă cu intenție, din culpă sau cu intenție depășită. Acțiunea și inacțiunea se comit cu intenție, în afară de cazul în care legea prevede că pot fi comise din culpă. S-a abandonat sistemul definirii formelor și a modalităților vinovăției, lăsând aceasta pe seama doctrinei și jurisprudenței, dată fiind multitudinea de moduri sub care ar putea să se înfățișeze vinovăția.

Sistemul ales de legiuitorul român este mai complet decât cel german, care, de pildă, în § 15 se limitează doar să prevadă că se pedepsesc numai faptele intenționate, iar cele din culpă numai când legea prevede anume aceasta. În același timp, formularea din proiectele române este mai sintetică decât cea din legea italiană (art. 42, 43) și cea franceză (art. 121-3). Legea italiană nu este satisfăcătoare, deoarece repetă formula clasică privind procesele psihice ale vinovăției: conștiința și voința (în ciuda doctrinei italiene care a relevat multiplele forme în care ar putea fi exprimată vinovăția), iar cea franceză deoarece cuprinde ipoteze noi de vinovăție (care în viziunea legii penale române ar reveni doctrinei penale să le analizeze), cum ar fi: punerea în pericol deliberat a persoanei altuia; încălcarea unor obligații de prudență și securitate prevăzute de lege; cauzarea indirectă a unui prejudiciu prin crearea sau prin contribuția la crearea unei situații care a permis producerea prejudiciului, ori prin omiterea de a lua măsuri spre a evita prejudiciul, încălcând prin aceasta o obligație de prudență și securitate prevăzută de lege;

¹ Dongoroz, V. et al. *Op. cit.*, 1970, p. 203.

săvârșirea de fapte susceptibile să expună pe altul unui risc de o gravitate deosebită, care nu putea fi ignorată.

H. Proiectul Institutului, după definirea conceptului de infracțiune, și-a propus să definească fiecare din elementele cuprinse în concept: fapta, prevederea în legea penală și vinovăția. Din aceste definiții, proiectul Ministerului Justiției n-a reținut decât explicarea conceptului de vinovăție, menținând sub acest aspect soluția din legea penală în vigoare care, dintre elementele conceptului de infracțiune, nu definește decât noțiunea de pericol social și pe cea de vinovăție.

Soluția aleasă de proiectul Institutului, chiar dacă nu coincide cu a celorlalte legislații (neconcordanță care există și în raport cu legislația în vigoare), ni s-ar părea mai apropiată de cerințele moderne ale unei explicări metodice a conceptului de infracțiune. Dar definirea noțiunii de faptă în înțelesul legii penale, propusă de Institut, răspundea, după părerea noastră, și unei nevoi acute de clarificare a chestiunii dacă fapta comisă prin constrângere fizică (*vis absoluta*) constituie sau nu o faptă în înțelesul legii penale și, ca atare, ar putea figura sau nu între cauzele care înlătură caracterul penal al faptei.

De observat că dintre legislațiile străine citate, numai Codul penal italian prevede *in terminis* constrângerea fizică (art. 46) drept cauză care înlătură caracterul pedepsibil al faptei, în timp ce Codul penal francez se referă la constrângere în general (art. 122-2), nefăcând distincție între constrângerea fizică și cea morală, iar legea penală germană nu se referă deloc la constrângerea fizică. Doctrinile penale din toate aceste țări subliniază însă că nu se poate vorbi de o faptă în sensul legii penale în cazul actelor reflexe, a actelor săvârșite ca urmare a constrângerii fizice sau în stare de inconștiență. După părerea noastră, această concluzie unanimă a doctrinei penale merita, pentru prima dată, o consacrare legislativă într-un proiect de cod penal care își propune să manifeste o largă deschidere către ideile penale care își vor găsi reflectarea într-o viitoare legislație europeană.

I. Ambele proiecte se situează pe o poziție mai realistă și mai sistematică, ordonând materia cauzelor care înlătură caracterul ilicit al faptei (cauzele justificative) și a cauzelor care înlătură caracterul penal al faptei imediat după definirea conceptului de infracțiune și a elementelor componente ale conceptului, abandonând sistemul actual care reglementează materia acestor cauze după pluralitatea de infracțiuni.

Soluția propusă ni se pare mai logică: după clarificarea conceptului de infracțiune, se impunea a fi arătate cauzele care pot să înlătore componentele conceptului, și anume: cauzele care înlătură tipicitatea (adică cerința ca fapta să fie prevăzută de legea penală) și cauzele care înlătură vinovăția.

Legislațiile străine pe care le-am citat nu se preocupă de o atare sistematizare. Legea penală italiană enumera în categoria cauzelor care înlătură caracterul pedepsibil al faptei atât constrângerea fizică, eroarea, cât și legitima apărare, consimțământul victimei, starea de necesitate, ordinul legii, deși fiecare au o natură juridică diferită. La fel legea penală franceză enumera, sub titlul „cauze de iresponsabilitate“, în mod nedistinct constrângerea, eroarea, tulburările psihice și neuropsihice, ca și ordinul legii, legitima apărare, starea de necesitate, minoritatea. În ceea ce privește legea penală germană, aceasta reglementează eroarea și iresponsabilitatea sub titlul „Fundamentele pedepsibilității“, iar legitima apărare și starea de necesitate sunt reglementate după materia participației, sub o denumire proprie (Titlul IV. Legitima apărare și starea de necesitate).

Soluția proiectelor românești este, după părerea noastră, superioară acestor rezolvări și corespunde cu modul în care în doctrinele penale ale acestor țări sunt analizate atât cauzele care înlătură tipicitatea, cât și cele care înlătură vinovăția, sistematizare care, desigur, va fi însușită și de o viitoare legislație europeană.

J. Materia cauzelor justificative a fost reintrodusă în proiectele de Cod penal, revenindu-se la soluțiile legii penale din anul 1937, ca și a tuturor celorlalte legislații europene. Proiectul român este superior prin faptul că sistematizează distinct aceste cauze în raport cu cele care înlătură vinovăția, subliniind totodată caracterul obiectiv, real al primelor cauze, prin aceea că se transmit participanților și caracterul subiectiv, personal al celorlalte (cu excepția cazului fortuit).

Stăruie în această materie unele neclarități asupra cărora am dori să ne oprim. Astfel, denumirea de cauze care înlătură caracterul penal al faptei ar trebui, după părerea noastră, înlocuită cu aceea de cauze care înlătură vinovăția, deoarece sub denumirea de cauze care înlătură caracterul penal al faptei se înțelege, potrivit legii penale în vigoare, și cauzele care înlătură pericolul social (noțiune care s-a abandonat de către cele două proiecte), precum și cauzele care înlătură cerința prevederii faptei de legea penală, cauze care înlăturând, sub un aspect, tipicitatea, fac parte din cauzele justificative. S-ar impune unele explicații pentru a nu se pune pe același plan cauzele care înlătură tipicitatea (cauzele justificative) cu dezincriminarea, realități care își au, de altfel, reglementări diferite. Conceptul de infracțiune, după cum se știe, presupune ca cerință esențială precum fapta concretă să corespundă trăsăturilor faptei incriminate (tipicitate); de aceea, când ne referim la cauzele justificative în calitatea lor de cauze care înlătură tipicitatea, avem în vedere faptul că aceste cauze fac ca simpla tipicitate (concordanța cu norma de incriminare) să nu fie suficientă pentru existența infracțiunii; altfel zis, înlătură tipicitatea în mod relativ numai ca o condiție esențială și suficientă pentru existența infracțiunii. Mai trebuie (condiție negativă) ca fapta să nu se comită în acele situații în care ea este permisă (licită) în raport cu ordinea de drept, situații care fac ca fapta, deși tipică, să nu constituie infracțiune. O cauză care înlătură tipicitatea este însă și dezincriminarea. În acest caz, fapta incriminată își pierde acest caracter prin intervenția legiuitorului care a abolit incriminarea. Ca urmare, fapta concretă nu mai are un model legal la care să se raporteze și cu care să se confrunte; ca atare, nu se mai poate vorbi de tipicitate ca o trăsătură esențială a infracțiunii. Așadar, înlăturarea condiției ca fapta să fie prevăzută de legea penală se poate înțelege în două moduri, unul realizat prin dezincriminare, când tipicitatea dispare în mod absolut ca o consecință a lipsei unui model legal la care fapta concretă să se raporteze; în acest caz fapta dezincriminată nu se mai confruntă nici cu ordinea de drept în întregul ei, deoarece este o faptă nepenală. Aceeași condiție, ca fapta să fie prevăzută de lege mai poate fi socotită ca înlăturată și atunci când fapta concretă, deși se raportează la un model de incriminare, deci este incriminată, nu este suficient să-i confere caracterul de infracțiune, constituind numai un indiciu că fapta ar putea fi infracțiune. Cum am arătat, mai trebuie să se verifice și cerința ca fapta să fie în concordanță cu ordinea de drept în ansamblul ei (juridicitate), deoarece dacă intervine o cauză care înlătură juridicitatea faptei, tipicitatea nu mai este suficientă să confere caracter de infracțiune faptei concrete. Acest din urmă înțeles îl avem în vedere când ne referim la cauzele justificative, în calitatea lor de cauze care înlătură cerința ca fapta să fie prevăzută de legea penală.

O altă neclaritate din această materie, pe care ambele proiecte n-o limpezesc, se referă la folosirea nedistinctă a expresiei „nu constituie infracțiune“, atât atunci când avem în vedere reglementarea cauzelor justificative, precum și atunci când ne referim la cauzele care înlătură vinovăția.

Formula citată acoperă însă situații esențial diferite (de aceeași echivocitate suferă și formulele „nu se pedepsește“ sau „nu este responsabil“ folosite de legea penală italiană

sau franceză, neajunsuri remarcate de mult în doctrină), în adevăr, anumite particularități au cauzele justificative, acestea înlăturând ilicitul faptei (contradicția faptei cu ordinea de drept) și altele sunt cele care înlătură vinovăția autorului, chiar dacă în ambele cazuri fapta nu mai constituie infracțiune. Singura legislație în vigoare care a consacrat *in terminis* această deosebire este legea penală germană; când această lege se referă, de pildă, la persoana care acționează în eroare de fapt sau este iresponsabilă, ori la minorul neresponsabil folosește expresia „acționează fără vinovăție“ (*handelt ohne Schuld*), când se referă la persoana care acționează în legitimă apărare sau stare de necesitate, folosește altă expresie, și anume că cel în cauză nu acționează contrar dreptului (*handelt nicht rechtswidrig*), subliniind că în asemenea situații o persoană acționează ilicit chiar dacă fapta este tipică, adică corespunde cu trăsăturile unei norme de incriminare. Tot astfel, Codul penal român din anul 1937 făcea deosebirea dintre cauzele justificative (legitima apărare, starea de necesitate, ordinul legii), folosind expresia „nu se socotește infracțiune“, și cauzele care înlătură vinovăția (constrângerea fizică, constrângerea morală, cazul fortuit), folosind expresia „nu răspunde de infracțiune“.

Proiectele actuale nu mai fac o atare deosebire, cu excepția precizării că efectul cauzelor justificative se extinde și asupra participanților (afară de cazul fortuit), lăsând ca doctrina să atragă atenția asupra deosebirilor de esență între cele două categorii de cauze, chiar dacă în ambele ipoteze textul folosește expresia „nu constituie infracțiune“.

În sfârșit, ar trebui observat că dintre cauzele care înlătură vinovăția, cazul fortuit este analizat în doctrina penală ca o cauză reală, și nu ca o cauză personală, conferind acestei împrejurări un caracter mixt; așa se explică și excepția menționată, când este vorba de netransmiterea efectului cauzelor care înlătură vinovăția între participanți, soluție care exceptează cazul fortuit.

Fără să semnalăm toate deosebirile de formulări între cele două proiecte privind cauzele justificative și cauzele care înlătură vinovăția, am atrage atenția asupra unor deosebiri mai importante.

În reglementarea legitimei apărări, ambele proiecte definesc starea de legitimă apărare fără a menționa și caracterul material al atacului și nici nu se referă la un pericol social grav în care ar fi pusă persoana sau drepturile celui atacat ori interesul general. Practica judiciară a dovedit convingător că poate exista legitimă apărare și împotriva unui atac moral (de pildă, contra amenințării din partea constrângătorului moral, ori când părintele violează domiciliul unei persoane pentru a-și lua fiica îndemnată de o persoană interesată să se dedea la acte de desfrâu și de perversiune etc.); de asemenea, în doctrină s-a justificat admiterea legitimei apărări chiar atunci când agresorul pune în pericol obișnuit (nu grav) persoana sau drepturile celui atacat (de pildă, fapta intervenientului care strânge cu putere brațul unui copil, provocându-i o echimoză pentru a-l împiedica să lovească cu pumnul pe colegul lui de joacă).

În această ordine de idei am remarca modul mult mai simplu și mai sintetic în care este definită starea de legitimă apărare în codurile europene de referință. Așa, de pildă, Codul penal francez definește legitimă apărare prin caracterul nejustificat al atacului, prin necesitatea apărării, prin respectarea unei proporții între apărare și gravitatea atacului și prin concomitența actului de apărare în raport cu agresiunea (art. 122-5). Codul penal italian (art. 52) pretinde ca apărarea să fie necesară contra unui pericol actual al unei agresiuni injuste și ca apărarea să fie proporțională cu atacul, iar Codul penal german (§ 32) prevede ca apărarea să fie necesară pentru a înlătura un atac actual ilicit.

Am desprinde concluzia că în definirea legitimei apărări trebuie să se sublinieze caracterul actual și injust al atacului și că apărarea trebuie să fie necesară și proporțională cu gravitatea atacului. Apărarea devine necesară numai când atacul este direct, imediat și pune în pericol persoana sau drepturile celui atacat. Ca atare, caracterul necesar al apărării absoarbe și acele trăsături pe care legea noastră le enumera distinct.

În aceeași ordine de idei observăm că proiectul Institutului cuprinde o ipoteză nouă, care reprezintă o concluzie desprinsă din doctrina străină și română. Este cazul celui care se opune constrângătorului fizic sau moral; actele acestuia, prin săvârșirea unei infracțiuni pentru a combate actele de constrângere, constituie legitimă apărare, actele de constrângere fiind asimilate cu o agresiune în sensul legii penale¹.

Această prevedere a fost înlăturată din ultima variantă a proiectului Ministerului de Justiție, deși după părerea noastră ipoteza exprimă o realitate incontestabilă și va deveni tot mai frecventă dacă avem în vedere modul de manifestare a crimei organizate și a metodelor de neutralizare (prin constrângere fizică și morală a persoanelor socotite neconvenabile) folosite de asociațiile criminale.

A doua deosebire între cele două proiecte se referă la formularea dispoziției privind consimțământul victimei. Proiectul ministerului a introdus în alin. 1 al art. 21 precizarea „consimțământul victimei valabil exprimat” și a adăugat un alineat nou în sensul că dispozițiile din alin. 1 nu se aplică în cazul infracțiunilor contra vieții și a celor contra integrității corporale și sănătății persoanei. Ambele sugestii sunt discutabile. Prin concept, consimțământul victimei cu relevanță penală presupune o manifestare liberă de voință, excluzând consimțământul victimei smuls prin înșelăciune, violență, eroare esențială etc., sub acest aspect precizarea apare inutilă. Pe de altă parte, o atare mențiune ar părea că exclude consimțământul tacit, consimțământul prezumat, consimțământul reprezentanților victimei, ceea ce ar limita mult aplicarea textului și s-ar situa pe o poziție contrazisă de doctrină și de jurisprudență. Alineatul sugerat este și el inutil; în legislația noastră fiind respinsă posibilitatea omorului la cererea sau la rugămintea victimei, este de la sine înțeles că textul privind consimțământul victimei nu va fi aplicabil în cazul infracțiunilor contra vieții. În ceea ce privește infracțiunile contra integrității corporale și a sănătății persoanei, textul va opera inevitabil, eventual cu condiția cerută în doctrină și consacrată explicit în alte legislații (de exemplu, legislația germană, spaniolă), ca fapta să nu contravină bunelor moravuri. De altfel, tocmai în această materie consimțământul victimei are cea mai largă aplicare. Operațiile chirurgicale, violențele în cadrul întrecerilor sportive, tăierea părului, a bărbii, scoaterea dinților etc. au la bază consimțământul victimei, expres sau tacit, ori prezumat. Motivarea care se invocă în legislațiile care nu cunosc această cauză justificativă (inclusiv doctrina penală română), în sensul că legea, permițând exercitarea unor profesii, ocupații, a admis implicit și aceste acțiuni aparent agresive la adresa integrității corporale, are la bază o neînțelegere. Legea permite exercitarea acestor ocupații, profesii, considerând că acțiunile asupra persoanei sunt consimțite de victimă. Ar fi absurd să se conceapă că legea ar putea încuraja exercitarea unor profesii care să presupună acte agresive neconsimțite la adresa unei persoane (tunsul cu forța, scoaterea dinților cu forța etc.). Chiar motivarea invocată de unii autori în doctrina noastră că asemenea acte nu ar prezenta un pericol social are în vedere actele consimțite de victimă; în ipoteza contrară (dacă victima s-ar opune) nu se poate afirma că actele agresive menționate n-ar prezenta un pericol social.

¹ Dongoroz, V. et al. *Op. cit.*, 1970, p. 379.

Ambele proiecte au consacrat eroarea de drept penal ca o cauză care înlătură caracterul penal al faptei, soluție admisă de toate legislațiile moderne și care va fi înscrisă, probabil, între dispozițiile viitoarei legi penale europene.

Am sugera însă o altă formulare a acestui text, în concordanță cu celelalte cauze care exclud vinovăția. Am propune ca textul să fie astfel redactat: Nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, săvârșită ca urmare a necunoașterii sau cunoașterii greșite a legii penale, din cauza unei împrejurări care nu putea fi evitată în nici un mod. Dacă eroarea de drept penal putea fi evitată, sunt aplicabile prevederile art. 87.

K. În materia tentativei, ambele proiecte au suprimat dispoziția referitoare la tentativa relativ improprie, dispoziție care în codul din 1937 se justifica, deoarece atrăgea un alt tratament sancționator; în prezent tentativa relativ improprie fiind asimilată cu tentativa proprie, o atare mențiune nu mai era necesară. Este suficient să se reglementeze tentativa absolut improprie (așa cum se propune în cele două proiecte), ca printr-un raționament per a contrarie să rezulte și soluția în cazul tentativei relativ impropriei.

L. Participația penală este reglementată într-un mod nou, în ambele proiecte, prin raportarea activității participanților la infracțiunea comisă de autor, și nu la fapta prevăzută de legea penală, ca în prezent; de asemenea, se introduce instituția autorului mediat, soluție care, după părerea noastră, corespunde mai bine exigențelor europene.

Nici unul din proiecte nu rezolvă însă problema de principiu în această materie, și anume cine sunt participanții? Din denumirea capitolului s-ar putea desprinde ideea că atât autorul, instigatorul și complicele sunt participanți la infracțiune, soluție prevăzută și în art. 23 din Codul penal în vigoare. Aceeași concluzie s-ar putea desprinde și din art. 38 alin. 2 din proiectul Ministerului Justiției (circumstanțele privitoare la faptă se transmit participanților), ca și din art. 38 alin. 1 (circumstanțele privitoare la persoana autorului sau a unui alt participant). Echivoc sub acest aspect este și art. 39, deoarece se referă la participantul care împiedică săvârșirea faptei. Or, o atare inițiativă o poate lua atât coautorul, cât și complicele sau instigatorul care împiedică pe autor să săvârșască fapta; ca atare, noțiunea de participant s-ar referi atât la coautor, cât și la instigator și complice.

O anumită echivocitate în această materie stăruie și în alte coduri penale europene, ca de pildă în cel francez (care nu folosește noțiunea de participant, ci numai pe aceea de autor și complice), sau în Codul penal italian care folosește noțiunea de cooperatori, înțelegând prin aceasta toate formele sub care se poate înfățișa participația. Singura legislație consecventă este cea germană care, în secțiunea a 3-a intitulată autorat (*Tarerschaft*) și participație (*Teilnahme*) definește pe autor și coautor ca o categorie distinctă de aceea a participanților: instigatorul (*Anstiftung*) și complicele (*Beihilfe*).

În felul acesta este sublimat elementul esențial de diferențiere, și anume că numai autorul (coautorul) săvârșește nemijlocit infracțiunea; în timp ce instigatorul și complicele săvârșesc prin altul (adică prin intermediul autorului) infracțiunea; de aceea numai cei din urmă sunt participanți.

După părerea noastră, aceasta ar fi sistematizarea cea mai corectă a materiei respective, singura care ar avea vocație europeană și care ar trebui consacrată și de legislația penală română.

Remarcăm superioritatea reglementării germane și sub un alt aspect. Atât în definirea instigatorului, cât și a complicei legea germană prevede că este vorba de o determinare sau sprijinire cu intenție la săvârșirea unei infracțiuni comisă cu intenție de autor, în felul acesta este exclusă cu desăvârșire posibilitatea unei instigări sau complicități la o infracțiune din culpă comisă de autor, chestiune atât de controversată în doctrina noastră penală.

Tot în materia pluralității de infractori remarcăm soluția comună ambelor proiecte de a abandona reglementarea instigării neurmărite de executare. În toate ipotezele reglementate în prezent în art. 29 este necesar să existe o persoană instigată; or, așa cum s-a remarcat în doctrină, aceasta înseamnă că sancționarea instigatorului depinde de poziția pe care o adoptă cel instigat; dacă acesta va susține că n-a fost determinat, nu va exista instigare, mai ales că poziția acestuia n-ar putea fi confruntată cu manifestările sale exterioare din moment ce pretinsul instigat n-a comis acte de executare ori s-a desistat sau a împiedicat rezultatul. Pe lângă aceasta, în practică nu s-a făcut niciodată aplicarea art. 29 al Codului penal, iar celelalte legislații străine nu cunosc o atare reglementare, într-o anumită măsură această dispoziție evoca ideile școlii pozitivistice, a stării de pericol a persoanei.

M. Ambele proiecte conțin prevederi în legătură cu sancționarea persoanei juridice. Proiectul Ministerului Justiției acordă însă o amploare exagerată acestei materii, spre deosebire de proiectul Institutului care, după modelul Codului penal din anul 1937, soluționează mult mai sintetic și mai limitat această problematică.

Se știe că în doctrina franceză au apărut numeroase rezerve față de reglementarea introdusă prin noul Cod penal, de sancționare penală a persoanelor juridice. De aceea nu credem că însușirea fără rezerve a acestui model ar corespunde legislației noastre.

N. Pluralitatea de infracțiuni cuprinde, în general, soluțiile de reglementare ale legii penale în vigoare. Concursul formal nu mai este asimilat cu concursul real, ci este prevăzut cu o sancțiune autonomă, revenindu-se la modelul din trecut (Codul penal din 1937), adoptat în prezent și de alte legislații (de exemplu, legea penală germană, § 52, legea penală italiană, art. 81), în sensul că fapta se va sancționa cu pedeapsa prevăzută pentru infracțiunea cea mai gravă.

Ca modalitate de sancționare sunt admise toate sistemele cunoscute: al absorbției, al cumulului juridic și al cumulului aritmetic, fără să se depășească însă maximul general al pedepsei imediat superioare.

Ambele proiecte prevăd diferite trepte de evaluare a concursului de infracțiuni: într-o formulare mai sintetică în proiectul Institutului decât în cel al Ministerului Justiției.

În materia recidivei ambele proiecte au fost de acord să se înlăture mica recidivă, instituție care complica inutil această materie. Spre deosebire de proiectul Institutului care a sugerat o reglementare mai sintetică a acestei materii, prin înlăturarea tarifării existente în prezent și prin introducerea sistemului recidivei absolute (primul termen al recidivei putând să-l constituie orice condamnare, iar al doilea termen, fără o limitare în ce privește pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită), proiectul Ministerului Justiției s-a orientat spre menținerea sistemului din prezent al recidivei relative cu trepte de la un an la 5 ani și peste 5 ani închisoare (pentru primul termen al recidivei) și cu o limitare pentru cel de-al doilea termen al recidivei la pedeapsa prevăzută de lege mai mare de un an.

De observat că soluția din proiectul Ministerului Justiției se inspiră din modelul francez (art. 132-8), pe când soluția din modelul Institutului urmează într-o anumită măsură modelul italian (art. 99). Legea penală germană nu are o reglementare specială pentru recidivă, această împrejurare fiind considerată, alături de altele, ca o circumstanță agravantă judecătorească.

O ultimă observație în legătură cu pluralitatea de infracțiuni. Ambele proiecte nu și-au însușit propunerea acelor autori care au considerat că se poate vorbi de o a treia formă de pluralitate de infracțiuni „o pluralitate intermediară“, transformându-se ipoteza regle-

mentată în art. 47 din proiect (pedeapsă în unele cazuri când nu există recidivă, similar cu art. 40 din Codul penal în vigoare) într-o a treia formă de pluralitate. O asemenea formă este greu de conceput dacă socotim că pragul care diferențiază concursul de infracțiuni de recidivă este hotărârea definitivă de condamnare. Or, o atare hotărâre există sau nu există, *tertium non datur*. Împrejurarea că în unele cazuri de excepție poate exista o situație care, în esență, întrunește trăsăturile naturale ale recidivei postcondamnatorii, dar nu și trăsăturile legale, nu poate justifica decât o dispoziție specială de reglementare, nu și formularea unei categorii distincte de pluralitate de infracțiuni.

În perspectiva europeană a acestei materii (pluralitatea de infracțiuni), înclinăm să credem că se vor prefera soluțiile sintetice, mergând chiar până la renunțarea la reglementarea recidivei, această împrejurare putând fi evaluată de la caz la caz de judecători, în locul multiplelor trepte de sancționare existente în prezent în legislația europeană.

O. În materia sistemului de pedepse, ambele proiecte vădesc preocuparea (trăsătură comună tuturor legislațiilor europene) de a îmbogăți paleta de sancțiuni penale, oferind instanțelor judecătorești modalități mai numeroase și mai diversificate de individualizare și de personalizare a acestor sancțiuni.

Ambele proiecte prevăd, ca pedeapsă principală, munca în folosul comunității, amenda sub forma zilelor amendă, o diversificare a sancțiunii închisorii și detențiunii după limitele de pedeapsă, diferite modalități de executare a închisorii și detențiunii. Se mențin pedepsele complementare și accesorii din legislația actuală. Pedepsele mai sunt diversificate după cum se referă la persoanele fizice sau la persoanele juridice.

Este surprinzător și contrazice toate legislațiile moderne sistemul la care s-a oprit proiectul Ministerului Justiției, acela de a ierarhiza pedepsele principale, începând cu cele mai ușoare și terminând cu cele mai grele. Se creează astfel o situație stranie. De pildă, tentativa se sancționează, potrivit proiectului, cu o pedeapsă imediat inferioară pedepsei prevăzute de lege, iar recidiva postexecutorie se sancționează cu o pedeapsă care poate fi sporită cu 10 ani în cadrul limitelor pedepsei imediat superioare.

Expresia de pedeapsă „inferioară” și „superioară” nu are sensul numai de durată a pedepsei (mai mică sau mai mare), ci evocă și poziția pedepsei respective în ierarhia sancțiunilor (pentru pedeapsa inferioară se coboară la o altă pedeapsă, iar pentru pedeapsa superioară se urcă la o altă pedeapsă în această ierarhizare). Un asemenea raționament nu va fi valabil însă în cazul în care se menține sistemul adoptat în proiectul Ministerului Justiției; ca atare, judecătorul va trebui să urce pe treptele ierarhice pentru a ajunge la o pedeapsă inferioară și să coboare pe treptele ierarhice pentru a ajunge la o pedeapsă superioară.

Regimul de executare al pedepselor privative de libertate a fost pus de acord cu legea de executare a pedepselor, lege care ține seama de tendințele moderne și de standardele europene în materie.

De asemenea, ambele proiecte s-au străduit să identifice soluții mai sistematice de reglementare a liberării condiționate. Avem rezerve dacă durata din pedeapsa executată care să permită liberarea condiționată conform reglementării din proiectul Ministerului Justiției (adică 2/3 închisoare și 3/4 detențiune) nu este excesivă în cazul condamnaților care au comis fapte din culpă, ori a persoanelor care au împlinit vârsta de 60 de ani, bărbații și 55 de ani femeile sau, pentru minori, situații speciale pe care proiectul le tratează nedistinct.

Sub acest aspect proiectul Institutului este mai analitic și ține seama de categoriile menționate de condamnați.

P. Capitolul privind „individualizarea pedepselor“ este denumit mai corect în proiectul Ministerului Justiției („personalizarea pedepselor“), deoarece reglementarea se extinde și asupra persoanei juridice, unde nu există un individ ca atare. Ambele proiecte reflectă ambiția de a identifica modalități noi de personalizare a sancțiunilor, evitând, totodată, aglomerarea de elemente circumstanțiale și de circumstanțe agravante și atenuante din actuala reglementare.

Avem rezerve asupra menținerii în proiectul Ministerului Justiției a circumstanțelor atenuante legale, cum sunt depășirea limitelor legitimei apărări și a stării de necesitate. În doctrina noastră s-a arătat convingător că aceste împrejurări nu au o semnificație univocă și că pot exista situații când ele să favorizeze pe nedrept o persoană; de aceea și sugestiile făcute în doctrină ca aceste împrejurări să aibă tratamentul circumstanțelor judiciare, și nu al celor legale.

Este remarcabilă soluția ambelor proiecte în ce privește concursul între cauzele de agravare și de atenuare, soluție care înlătură multiplele controverse din această materie, trecând pe seama judecătorilor misiunea de a evalua caracterul preponderent al unor circumstanțe în dauna altora și de a da prioritate circumstanțelor atenuante sau agravante.

R. Materia personalizării modului de executare a pedepselor și a substitutivelor pedepsei închisorii este minuțios reglementată și cu soluții care se ridică, după părerea noastră, la nivel european.

Suspendarea condiționată a executării pedepsei, forma simplă, va fi posibilă numai pentru persoanele fără antecedente penale sau a căror condamnare a beneficiat de aplicarea art. 48 al Codului penal (în prezent art. 38). Numai în cazul suspendării condiționate a executării pedepsei sub supraveghere este posibil ca cel în cauză să aibă o condamnare anterioară de cel mult un an ori o condamnare care a beneficiat de prevederile art. 48 al Codului penal (în prezent art. 38).

În mod distinct este reglementată suspendarea condiționată a executării pedepsei sub supraveghere cu obligația de a efectua o muncă în folosul comunității, soluție care lărgiște aria de aplicare a acestei instituții.

Sunt reglementate două instituții substitutive ale pedepsei închisorii, și anume: renunțarea la pedeapsa închisorii și amânarea aplicării pedepsei închisorii, lărgindu-se astfel mijloacele de personalizare a sancțiunii.

S. În materia minorității, s-a reglementat o nouă măsură educativă, aceea a libertății sub supraveghere severă, supraveghere asigurată de o instituție legal însărcinată cu această misiune sau de către serviciile de reintegrare socială și supraveghere, amplificându-se și în acest domeniu aria mijloacelor preventiv-educative.

Noile formulări ale măsurilor educative sunt mai complete; se soluționează și chestiunea măsurilor educative care pot fi luate cu privire la persoana care nu mai este minor la data judecării, problemă controversată în raport cu legislația actuală. De asemenea, sunt mai clar formulate textele privind internarea într-un centru de reeducare, internarea într-un institut medical-educativ, liberarea minorului înainte de a deveni major și revocarea libertății supravegheate a minorului.

Consemnăm și faptul că pedepsele aplicabile minorilor sunt mai diversificate și cu regimuri de executare specifice minorilor. Sunt reglementate, în legătură cu sancționarea minorilor, și posibilitatea renunțării la pedeapsă, și amânarea aplicării pedepsei.

Toate aceste soluții reflectă preocuparea de a se asigura eficiența prevenirii și combaterii faptelor antisociale comise de minori, valorificându-se atât experiența proprie, cât și aceea a legislațiilor moderne străine, precum și tendințele europene în această materie.

T. Măsurile de siguranță sunt reglementate menținându-se, în general, soluțiile din legea penală în vigoare. Posibilitatea luării în mod provizoriu a unor măsuri de siguranță a fost extinsă și la măsura interzicerii unor funcții sau profesii, precum și la măsura interdicției de a reveni la locuința familiei pe o perioadă determinată. S-a prevăzut, de asemenea, că măsura interzicerii unei funcții sau profesii nu poate fi luată în cazul persoanelor care exercită un mandat electiv, au responsabilități sindicale ori patronale sau desfășoară o activitate în domeniul presei, soluție în acord cu legislația europeană în materie. S-a formulat mai clar și mai sintetic măsura interzicerii de a se afla în anumite localități, eliminându-se multiplele ipoteze de reglementare din prezent.

În cazul confiscării speciale a fost consacrată legislativ concluzia doctrinei române, în sensul că au calitatea de bunuri produse prin infracțiune și cele care au dobândit un alt regim juridic prin infracțiune; în privința bunurilor care au servit sau au fost destinate să servească la săvârșirea unei infracțiuni s-a prevăzut că măsura confiscării operează și în cazul în care bunurile respective au aparținut altei persoane, dacă aceasta a cunoscut modul lor de folosire; s-a adăugat, de asemenea, că măsura menționată nu va opera în cazul infracțiunilor săvârșite prin presă, în sfârșit, textul a fost completat cu o dispoziție umanitară, precizându-se că nu pot fi confiscate bunurile care fac parte din mijloacele de existență, de trebuință zilnică ori de exercitare a profesiei făptuitorului.

U. În Titlul VI ambele proiecte cuprind reglementarea cauzelor „care înlătură răspunderea penală” (denumirea din proiectul ministerului) sau a cauzelor „care împiedică aplicarea pedepsei” (denumirea din proiectul Institutului).

Am arătat mai înainte de ce răspunderea penală n-ar putea fi tratată ca o instituție autonomă care s-ar interpune între infracțiune și pedeapsă. Consecvent acestei poziții, proiectul Institutului a denumit aceste cauze drept cauze care împiedică aplicarea pedepsei, formulă respinsă de proiectul ministerului, în ciuda argumentelor contrare aduse de noi.

O inovație a proiectului Ministerului Justiției o reprezintă reglementarea prescripției speciale, precizându-se că aceasta operează în toate cazurile, în afară de ipoteza că ar exista un proces penal în curs de judecată pentru fapta săvârșită.

Avem rezerve față de această soluție care, într-un fel, anulează întreaga reglementare. Sensul reglementării prescripției speciale în Codul penal în vigoare era acela de a se pune un final întreruperilor multiple ale prescripției și a asigura astfel stabilitatea raporturilor sociale, înlăturându-se incertitudinile din modul de acțiune al organelor judiciare, întreruperea prescripției are loc mai frecvent tocmai în condițiile desfășurării procesului penal, urmărindu-se evitarea, cum am mai precizat, a multiplelor întreruperi care, cel mai adesea, se produc în cadrul procesului penal. Ca urmare a dispoziției propuse, ar rămâne excluse toate întreruperile de prescripție din faza de judecată care sunt cele mai des întâlnite, reglementarea urmând să opereze numai în raport cu întreruperile din faza de urmărire, unde sunt mai rare, dată fiind promptitudinea cu care acționează, de regulă, organele respective.

V. În cazurile care înlătură executarea pedepsei (denumire admisă de ambele proiecte), grațierea a primit o reglementare mai corespunzătoare, fiind înlăturată posibilitatea grațierii pedepselor a căror executare a fost suspendată condiționat, care există în prezent. În felul acesta legislația noastră s-a aliniat la toate codurile penale europene care nu admit grațierea decât a pedepselor executabile, nu și a celor a căror executare a fost suspendată condiționat.

X. În capitolul „Înțelesul unor termeni sau expresii din legea penală” s-a definit noțiunea de cetățean român și cetățean străin, renunțându-se de a mai opera, în partea

specială, pe lângă noțiunea de cetățean român și străin, și cu aceea de persoană fără cetățenie care domiciliază sau nu pe teritoriul României. Aceasta din urmă va fi considerată, în opoziție cu persoana care are cetățenie română, cetățean străin. S-a definit mai clar noțiunea de public, de funcționar public, de funcționar, de persoană care exercită un serviciu în interes public, înlăturându-se controversele pe care le provoacă reglementarea actuală.

Avem rezerve față de inovația proiectului ministerului în privința definiției expresiei de „pedeapsă prevăzută de lege.“ Prin aceasta s-ar înțelege numai pedeapsa prevăzută în textul de lege, fără luarea în considerare a cauzelor de reducere sau de majorare a pedepsei. Dacă acest text s-ar interpreta în sensul excluderii regimului special de sancționare a minorilor, interpretarea ar fi greșită, deoarece minoritatea, în sistemul nostru penal, nu este o cauză de reducere a pedepsei, ci un regim special de sancționare cu limite proprii, chiar dacă ele sunt exprimate, *brevitaris causa*, prin raportare la limitele de pedeapsă ale persoanelor adulte.

Așa cum arăta profesorul Vintilă Dongoroz, „minoritatea nu constituie o cauză de atenuare a pedepsei, ci o cauză specială de diferențiere a regimului sancționator penal pentru această categorie uman și social distinctă, a minorilor infractori“.

Ca urmare, „regulile privitoare la cazurile de agravare sau atenuare a pedepsei operează, în cazul infracțiunilor săvârșite de minori, asupra limitelor speciale și pedepselor ce pot fi aplicate minorilor, iar nu asupra limitelor ordinare“¹.

Dacă se exclude această eventuală interpretare a textului citat, ceea ce rămâne ar fi interpretarea comună dată expresiei „pedeapsă prevăzută de lege“, și anume pedeapsa prevăzută pentru o infracțiune determinată, în cazul infracțiunii săvârșite de o persoană în calitate de autor, fără a se avea în vedere eventualele circumstanțe de atenuare sau agravare.

4. Ca o caracteristică generală a proiectului de Cod penal se poate afirma că în partea generală s-a reușit îmbinarea tradiției cu noile tendințe în materie penală, el înscriindu-se pe o linie ascendentă, atât ca tehnică legislativă, cât și ca fundamentări teoretică, în același timp, soluțiile moderne ale codului prefigurează rezolvării legislative care vor alcătui substanța viitoarei legislații penale unitare europene.

¹ Dongoroz, V. et al. *Op. cit.*, 1970, p. 242-243.

Prof. univ., dr. Gheorghe BACIU

Șeful catedrei de medicina legală

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie “N. Testemițanu”

Director al Centrului de Medicină Legală

AGRESIVITATEA CA ELEMENT DECLANȘATOR AL ACȚIUNILOR INFRAȚIONALE

This paper approaches the aggressive behaviour of the human being as a factor which favours criminal perpetrations in the society. Medical data is presented with regards to the complex risk factors which contribute to the release of severe criminal actions such as manslaughter, sexual crimes etc. It stresses on the high incidence of aggressive conduct inside the family and the need of increasing the human protection level.

Fenomenul agresivității este cunoscut pe tot parcursul dezvoltării societății umane. Cea mai simplă și uzuală definiție a agresivității este aceea prin care se înțelege comportamentul individului care, conștient sau nu, tinde să distrugă, să dezintegreze sau pur și simplu să cauzeze rău. Agresivitatea se poate manifesta extrem de variat, începând cu amenințări verbale și terminând cu acte violente grave. Se știe că un compartiment agresiv poate fi orientat asupra altor persoane (heteroagresive) sau împotriva propriei persoane (acte suicidale).

Cunoscutul profesor universitar Gh. Scripcaru afirmă că agresivitatea apare ca o deviere de la socializarea comportamentului uman, cu etapele sale bine cunoscute. Însăși agresivitatea se prezintă ca un fenomen biologic cu manifestări agresive. Dacă violența este o agresivitate liberă, supusă dorinței omului și având o putere mimetică particulară, aspect prin care ea se impune ca un fenomen cultural, original și construit, marcat de intenție, apoi agresivitatea exprimă o dispoziție bioefectivă, rațională în situațiile de mediu, inventând astfel o reacție de apărare față de ambianță.

Se poate vorbi că agresivitatea mai frecvent este o reacție comportamentală a unei persoane în anumite circumstanțe determinante. Teoriile existente și modelele asupra originii agresivității se întemeiază pe mai multe ipoteze: biologică (endocrină, neurobiologică); etiologică (onto-filogenetic-comportamentală); socio-genetică și holistic-psiologică (stress-frustrare-conflict). Din aceasta rezultă diversitatea manifestărilor agresive: defensiv-ofensive; constructiv-distructiv sau normale; intermediare și patologice la nivel individual sau grup; acționale sau verbale.

Eduard Panfil consideră că agresivitatea se desfășoară într-un câmp situat în afara comunicării simbolice, actul agresiv fiind exclus din comunicarea interumană. Faptul în sine devine agresivitate. În această incidență structurală agresivitatea se dezvăluie ca imposibilitatea de comunicare. Oricum, agresivitatea este expresia alterării funcțiilor de libertate, decăderii morale a persoanei umane.

Manifestările agresive, varietatea acestora, dramatismul unor situații sunt elemente care suscită un permanent interes nu numai din partea celor cu competențe bine precizate în acest domeniu, ci și din partea marelui public. Agresivitatea se poate manifesta și într-o formă camuflată, de exemplu, printr-o atitudine, activă sau pasivă, de evitare, indiferență, refuz de a acorda ajutor etc.

Factorii care declanșează reacțiile agresive sunt și ei diferiți (frică, foame, sexualitate), care pot veni din diferite surse – mediul înconjurător, organism, viața inconștientă.

Agresivitatea nu trebuie percepută numai în sensul unui comportament ostil și distructiv, ea poate fi întâlnită și ca element de apărare a omului în fața împrejurărilor ostile ale mediului înconjurător.

Se poate conchide că agresivitatea are la originea sa multe cauze de ordin social, psihologic, medical etc. Principalele motive adesea sunt asociate cu numeroși factori de risc, cum ar fi consumul de alcool, izolarea socială etc. Suprasolicitarea simțurilor prin alcool, anonimatul care provoacă pierderea unor puncte de reper și de identificare, alți factori ce facilitează trecerea la acte agresive, complică relațiile interumane.

Cunoașterea cauzelor unui fenomen criminal în mare măsură ajută la concretizarea genezei evenimentului respectiv. Există mai multe tipuri de cauze ale infracțiunilor: generale și sociale; obiective și subiective; determinante, principale și secundare etc. Cercetarea cauzelor acțiunilor infracționale se poate efectua la nivel individual, social, de mediu, după modalitatea de producere etc. Drept surse ale cercetărilor pot fi statistica și circumstanțele comiterii crimelor, datele medicale, psihologice și sociologice, factorii economici, culturali, geografici, politici, ecologici ș.a.

Cu 20-30 de ani în urmă, se acorda o mare atenție bolnavilor psihici ca persoane cu un potențial înalt criminogen, afirmație care, în ultimii ani, se interpretează din alte poziții. Astfel, E. Cara arată, în 2001, că numai 9% din numărul de persoane care au trecut expertiza psihiatrică legală au fost recunoscute drept iresponsabile. Dintre acestea numai 22% au comis infracțiuni contra securității publice sau sănătății. Mai violente sunt persoanele care suferă de schizofrenie. Acestea comit crime în virtutea trăirilor bolnăvicioase, manifestă o patologie acută, atacând cu o cruzime îngrozitoare persoanele apropiate. O altă categorie de bolnavi manifestă doar straniețăți sau stări defectuoase și comite frecvent infracțiuni mai puțin grave, preponderent antisociale.

E. Cara este de părere că recunoașterea caracterului social al originii criminalității nu înseamnă ignorarea particularităților biologice ale individului și ale patologiei psihice. Luând în considerație legitatea interacțiunii factorilor sociali și biologici la oamenii sănătoși, ca și la cei cu particularități psihice, ar fi incorectă ideea că corelația acestor factori principali este caracteristică bolnavilor psihici. Boala psihică doar consemnează unele particularități ale acestor interacțiuni, deoarece societatea influențează comportamentul asocial atât prin particularitățile interne ale personalității și factorii biologici, cât și prin aceleași particularități psihologice. Deci, anomaliile psihice de orice geneză nu întotdeauna determină comportamentul criminogen, iar tendința de a-l identifica nu are perspectivă.

Un rol important în descoperirea infracțiunilor comise împotriva sănătății și vieții umane îi revine expertizei medico-legale. Ultima răspunde prin excelență principiului constatării adevărului atât cu privire la faptă, cât și la împrejurări sau la făptuitor. Prin urmare, expertiza medico-legală este un procedeu fără de care normele de drept penal în domeniul ocrotirii juridice a dreptului la viață și sănătate ar fi insuficiente.

Expertiza medico-legală corespunde în cel mai înalt grad necesității și posibilității de a constata faptele infracționale în concordanță cu realitatea obiectivă și cu reflectarea fidelă acestora în conștiința celor care administrează justiția. Ceea ce condiționează valoarea probatorie a medicinei legale este folosirea tuturor mijloacelor științifice în demonstrarea legăturilor cauzale dintre faptele antisociale și consecințele lor asupra victimelor.

Valoarea probatorie a expertizei medico-legale devine și mai evidentă în condițiile creșterii criminalității. De aceea, Codul de procedură penală al Republicii Moldova pre-

vede efectuarea obligatorie a expertizei medico-legale în toate cazurile de infracțiuni săvârșite contra sănătății și vieții umane. Dar criteriile utilizate în soluționarea medico-legală a cauzalității din orice domeniu (de exemplu, agresiogeneza) trebuie să fie exclusiv medicale, chiar dacă este vorba de o cauzalitate complexă (de exemplu, antisocială).

Prin sistematizarea și examinarea materialelor referitoare la anumite probleme din practica medico-legală se obțin informații convingătoare de ordin general și particular. Informațiile generale cuprind structura, dinamica, frecvența, circumstanțele și cauzele faptelor infracționale, iar dintre cele particulare fac parte toate semnele morfologice și urmele specifice prin care se identifică obiectele vulnerante și se apreciază mecanismul de provocare a leziunilor corporale. Succesul descoperirii și combaterii infracțiunilor contra ființei umane depinde de ambele categorii informative care, împreună cu altele, contribuie la rezolvarea anumitor probleme sociale.

Este bine cunoscut faptul că cele mai grave forme de agresiune contra ființei umane sunt omuciderea și infracțiunile sexuale (violul).

Omuciderea sau actul suprimării premeditate a vieții unui om se consideră încă din antichitate ca cea mai gravă infracțiune care se pedepsea aspru. Aceasta se explica prin faptul că asasinarea reprezintă un element antisocial excepțional față de care organele statale sunt obligate să recepționeze în conformitate cu legea.

Actualmente, în condițiile formării și stabilirii noii mentalități social-economice, politice și spirituale, se evidențiază importanța aspectelor medico-sociale, juridice și economice ale fenomenului de heteroagresiune, prin studii științifice cu caracter multi-și interdisciplinar.

Diferențierea între categoriile de crime contra vieții se face prin justa calificare a faptelor, conform Codului penal în vigoare, care prevede un sistem de pedepse, dintre care privațiunea de libertate este principala pedeapsă aplicată de judecată. Fiind exclusă pedeapsa cu moartea, termenul privațiunii de libertate s-a majorat până la 25 ani și numai în cazuri excepționale se aplică pedeapsa cu moartea.

Privind cauzele și circumstanțele în care se produc omorurile, putem afirma că în Republica Moldova se remarcă o tendință stabilă de creștere a numărului de infracțiuni. Astfel, dacă în anul 1970 au fost înregistrate 150 de omoruri premeditate, în 1980 au fost certificate deja 276 de cazuri, în anul 1990 – 290, în 1994 – 382 cazuri, iar în 2000 s-au înregistrat 438 de cazuri de omoruri.

Studiind 824 de cazuri de omucidere săvârșite în municipiul Chișinău timp de 5 ani, Centrul de Medicină Legală a constatat că în urma acestor infracțiuni s-au efectuat 10% din numărul total de necropsii din acea perioadă, crimele respective constituind 14-17% din cazurile de moarte violentă.

S-a constatat că victime ale asasinărilor au devenit persoane de diferită vârstă, de la copii până la un an la bătrâni de 88 ani. Mai frecvent sunt asasinați bărbații (74,3%), prin împușcare cu arme de foc, prin lovire cu obiecte contondente și ascuțite, prin sugrumare etc. În 67,5 la sută din cazuri victimele erau în timpul asasinării în stare de ebrietate, cu excepția persoanelor decedate în instituțiile medicale.

Trebuie remarcat faptul că în ultimii ani omuciderea se caracterizează prin barbarism, cinism și cruzime deosebită. Sunt ucise familii întregi, fără a fi cruțați copiii și femeile gravide, atacurile se produc acasă și pe stradă. Cruzimea se manifestă prin numeroase leziuni corporale grave și torturarea victimelor. Chiar și persoanelor cu mâinile și picioarele legate li se aplică zeci de plăgi. Corpurile unor persoane ucise sunt dezmembrate, ciopârțite sau incinerate și ascunse, pentru a tăinui crima comisă.

Un capitol aparte prezintă agresivitatea în familie, care are la bază mulți factori motivaționali, inclusiv de ordin general. Conform datelor, omuciderile casnice constituie 20-40% din numărul de violențe în cadrul familiei.

„Violența în familie contrazice ceea ce ar trebui să fie familia sub aspect uman și social, devine astăzi un spațiu tragic prin excelență”, spunea scriitorul rus Lev Tolstoi. După cum se vede, problema violenței în familie a existat la diferite etape de dezvoltare a societății umane.

Victime ale heteroagresiunii în familie, conform cercetărilor noastre, mai frecvent sunt femeile (63%). Originea violenței în familie poate fi explicată prin faptul că fără mamă sau tată descendenții nu se pot dezvolta normal. Copilul ce a avut un tată violent devine, la rândul său, abuziv și violent.

Agresiunea sexuală de asemenea reprezintă unul dintre cele mai mari pericole sociale. Aceasta se referă mai mult la infracțiunile comise contra minorelor, de aceea acești agresori sunt pasibili de o pedeapsă similară cu cea aplicată ucigașilor.

În cazul agresiunilor sexuale, expertiza medico-legală, în afara rezolvării problemelor de ordin general, este datoare să determine și consecințele negative asupra minorelor. Este vorba despre dezechilibrarea psihică care poate determina tentative sau acte suicidale, sarcina cauzată de viol ș.a.

Constatarea infracțiunii sexuale este de competența anchetatorului și a judecății, dar pentru estimarea și calificarea competenței acestora e necesară, în mod obligatoriu, expertiza medico-legală a agresorului și mai cu seamă a victimei. Demn de reținut e faptul că agresiunea sexuală este o problemă dificilă judiciară și medico-biologică, presupunând particularități specifice de anchetare penală și examinare medico-legală.

Studiul efectuat în baza datelor medico-legale arată valoarea lor de probațiune înaltă pentru organele de justiție. Analiza științifică a actelor agresive comise împotriva personalității umane (omucideri, violuri etc.) poate fi pusă la baza elaborării măsurilor de combatere a acestor vicii sociale.

Se poate conchide că în prezent viața unei persoane este puțin protejată, aceasta fiind supusă pericolului de către semenii. În societate tot mai acută devine criza familiei și violența spirituală. Din aceste considerente, O.N.U. a calificat securitatea omului drept condiție fundamentală pentru dezvoltarea umană durabilă a fiecărei națiuni. De aici rezultă importanța problemei în cauză, necesitatea cercetării sub aspect medico-social și juridic, elaborării mijloacelor și modalităților legislative eficace în vederea minimalizării potențialului agresiv în societate.

Е.Г. МАРТЫНЧИК

Доктор юридических наук, профессор
Курский государственный технический университет

АДВОКАТСКОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ КАК ИНСТИТУТ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА И УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

The research study focuses on the participation of the defense council in the criminal investigation — as an institution of criminal proceedings. In order to address this subject, the author has relied on the legislation of the Russian Federation. The author offers a detailed analysis of the topic, supplying the provisions of the Russian Criminal Procedure Code, of the Russian Law on the Bar, regulating the activity of the defense council in criminal investigations, theory opinions of Russian doctrine, augmenting own conclusions on the reasonableness and the applicability of this important institution of the criminal legislation.

Концепцией судебной реформы Российской Федерации, утвержденной высшей представительной властью Российского государства 24 октября 1991 года, предусмотрены следующие статьи и важные положения. С одной стороны, защитнику и представителю потерпевшего обеспечивается возможность самостоятельно собирать доказательства по делу, допустимость которых устанавливается законом¹, а с другой — ничем не может быть ограничено право адвоката встречаться с очевидцами и другими лицами, располагающими сведениями по делу, требовать их вызова и допроса².

Вот уже полтора десятилетия приведенные положения позволяют ученым-юристам выстраивать теоретические конструкции относительно нетрадиционных роли, места, путей участия защитника, и прежде всего адвоката, в сложном и многогранном уголовно-процессуальном процессе. Деятельность защитника одни предлагали назвать параллельным расследованием или следствием³, другие — частными расследовательскими мерами⁴, третьи — адвокатским расследованием⁵.

Однако в ходе реформы уголовно-процессуального законодательства и законодательства об адвокатуре российскими федеральными законодателями не принято ни одно из приведенных названий адвокатской деятельности по сбору и представлению доказательств на этапе досудебного производства, хотя и был урегулирован ряд полномочий защитника-адвоката, позволяющих развивать концепцию о появлении нового института уголовно-процессуального права и уголовного судопроизводства — адвокатское расследование. Введение адвокатского расследования в практику уголовного процесса может коренным образом изменить существующую модель на состязательную, устранить имеющиеся пороки современного российского досудебного производства по уголовным делам.

¹ Концепция судебной реформы Российской Федерации. Сост. А.С. Пашин. Москва, 1992, с. 93.

² Там же, с. 93.

³ Горя, Н. Принцип состязательности и функции защиты в уголовном процессе. Сов. юстиция, 1990, № 7, с. 22; Боев, О.Я. О двух предложениях совершенствования профессиональной защиты от обвинения. Проблемы судебной реформы. Юрид. записки. Вып. 1. Воронеж, 1994, с. 85; Болтошев Е.Д. К вопросу о самостоятельности в досудебных стадиях уголовного судопроизводства. Рос. суд., 2001, № 10, с. 17.

⁴ Барщевский, М.Ю. Организация и деятельность адвокатуры в России. Москва, 1997, с. 82-83; Третья власть в России. Москва, 1999, с. 280.

⁵ Томина, В.Т. Острые углы уголовного судопроизводства. Москва, 1991, с. 192; Мартынчик Е.Г., Колокова Э.Е. Российская адвокатура на переломе веков (сравнительно-правовое исследование). Адвокатская практика, 2001, № 2 с. 6-7.

Данное обстоятельство отчетливо сознают и ведущие ученые-процессуалисты Российской Федерации, выдвигающие идею наделить адвоката правом производить собственное расследование. Так, И. Л. Петрухин считает, что есть только один путь противостоять существующему обвинительному уклону в деятельности следственных органов: уравнивать обвинение и защиту во всех процессуальных возможностях, то есть ввести ПАРАЛЛЕЛЬНОЕ АДВОКАТСКОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ (выделено мною – Е.М.) с обязательным приобщением к делу добытых таким образом доказательств¹. Здесь четко прослеживаются следующие концептуальные положения: современный российский уголовный процесс не может обойтись без предоставления адвокату права производить собственное расследование, которое не обязательно именовать параллельным; предоставление адвокату права производить собственное расследование И. Л. Петрухин обоснованно связывает с переходом от инквизиционного уголовного процесса к состязательному, который присущ демократическим правовым государствам; предварительное расследование в современном российском уголовном судопроизводстве поражено серьезными пороками, один из которых именуется обвинительным уклоном. Противостоять ему может только производимое адвокатом расследование.

Далее речь пойдет о теоретически значимом и практически важном аспекте проблемы адвокатского расследования – о данном виде деятельности в уголовном процессе и его концептуальном предназначении как института уголовно-процессуального права. В этой связи необходимо подчеркнуть, что в науке российского уголовно-процессуального права, как отрасли юридических знаний, особое место занимают ИНСТИТУТЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА, неразрывно связанные с его структурой и позволяющие раскрыть наиболее важные стороны построения судопроизводства, их функциональное предназначение для решения задач и достижения целей уголовного процесса, охраны и защиты прав, свобод и законных интересов личности.

Методической основой исследования адвокатского расследования как института уголовно-процессуального права являются, с одной стороны, положения общей теории государства и права об институтах права, а с другой – применение такого рода положений к концептуальным основам теории институтов права и судопроизводства в отраслях юридических знаний, в том числе в уголовно-процессуальном праве, или уголовном процессе. Иначе говоря, в исследовании институтов права и судопроизводства отчетливо выделяются два уровня – общеправовой и отраслевой. Первый уровень разрабатывается общей теорией права и государства. Осуществляемые здесь разработки имеют фундаментальное, методологическое значение для исследований институтов права в отраслевых юридических науках, в том числе процессуального права. Исследования институтов права в отраслях юридической науки призваны раскрыть общее и частное, характерное для соответствующих институтов.

Одна из особенностей институтов процессуального права заключается в том, что они являются институтами права и институтами судопроизводства одновременно, то есть выступают в качестве частей системы процессуальной деятельности, предусмотренной законодательством, и в первую очередь, конституционным, которое эту деятельность определяет через виды судопроизводства: конституционного, административного, гражданского, уголовного (Конституция Российской Федерации, ч. 2 ст. 118).

Поскольку институциональная принадлежность норм национального права относится и к системе права в целом, и к отдельным его отраслям, то вполне закономерно, что институты права в его отраслях охватывают также и разработку названных катего-

¹ Петрухин, И.Л. *От инквизиции — к состязательности. Государство и право*, 2003, № 7, с. 31.

рий. В российской теории государства и права традиционно исследуют вопрос об институтах права.

Так, А. Б. Венгеров подчеркивает, что на основе правовых норм в теории выделяют правовые институты как объединения норм по общему предмету регулирования¹. Далее автор раскрывает значение правового института, состоящее в том, что институт права позволяет юристам отыскивать в правовых массивах нормы, относящиеся к предмету регулирования². Другие авторы лишь применительно к структуре права называют и такую его составную, как институт права³.

Приведенные общетеоретические суждения вполне достаточны для того, чтоб утверждать следующее: правовой институт представляет собой структурное образование права, основу которого составляет совокупность норм, объединенных общим предметом регулирования. Естественно, перечисленные критерии распространяются также и на институты права различных отраслей: гражданское, уголовное, гражданско-процессуальное, уголовно-процессуальное и др. Более того, общетеоретические концепции о правовом институте надлежит трактовать как теоретико-методологические основы для научной разработки особенностей правовых институтов в отраслевых юридических науках.

Между тем приходится констатировать, что за последние пятьдесят лет в отечественной науке уголовно-процессуального права проблема его институтов так и не попала в поле зрения ученых-юристов, не стала объектом их обстоятельных исследований. К сожалению, приходится признать, что и основные категории, понятия уголовно-процессуального права и уголовного судопроизводства также не включают такую составную часть, как отраслевые институты права, несмотря на то, что подобные научные изыскания имеют и теоретическое, и практическое значение. В подтверждение сказанного приведем соответствующие доктринальные положения, высказанные различными авторами в разное время, но объединенные единым недостатком – отсутствием информации относительно институтов уголовно-процессуального права. Так, М. С. Строгович, выдающийся советский и российский ученый-юрист, очерчивая предмет науки уголовного процесса, включал в него нормы действующего уголовно-процессуального права, деятельность суда, прокуратуры, органов следствия, основанные на процессуальном законе, уголовно-процессуальные отношения⁴. Менее детально, но в том же ключе предмет научного изучения в уголовном процессе определяет и П. А. Лупинская, включая в него нормы права, процессуальную деятельность и отношения в сфере уголовного судопроизводства⁵.

Много лет спустя П. А. Лупинская, освещая вопросы уголовно-процессуального права, по-прежнему даже не коснулась его структуры, в том числе и институтов, хотя очень обстоятельно рассмотрела ценностный аспект российского уголовно-процессуального права⁶.

Такое положение относительно исследования структуры и институтов отечественного уголовно-процессуального права существовало не только при советской власти, но сохраняется и до сих пор. В этом убеждают труды процессуалистов. Например, К. Ф. Гуценко понимает уголовно-процессуальное право как совокупность норм, правил поведения, санкционированных государством и предназначенных для регла-

¹ Венгеров, А.Б. *Теория государства и права*. Москва, 2000, с. 379-380.

² Венгеров, А.Б. *Указ. соч.*, с. 380.

³ *Теория государства и права*. Под ред. В.К. Бабаева. Москва, 2002, с. 390.

⁴ Строгович, М.С. *Курс советского уголовного процесса*. Москва, 1968.

⁵ *Советский уголовный процесс*. Под ред. Л.М. Корнеевой, П.А. Лупинской. Москва, 1980, с. 44.

⁶ *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации*. Под ред. П.А. Лупинской. Москва, 1997, с. 30-31.

ментации производства по уголовным делам¹. Кстати, не только для регламентации производства, но и для основополагающих начал судопроизводства и правосудия по уголовным делам, процессуального положения субъектов уголовного процесса, его стадий, институтов и т.д. Однако перечисленные составные предмета и структуры уголовно-процессуального права им так и не названы.

Подобный недостаток присущ и суждениям других ученых-юристов. Например, выделяя предмет и объект уголовно-процессуального права, они ни в том, ни в другом не назвали институтов права, полагая, что, с одной стороны, основными объектами науки уголовно-процессуального права являются деятельность суда, прокурора, органов расследования и иных субъектов уголовно-процессуального права, регулирующих производство по уголовным делам, уголовно-процессуальные правоотношения, возникающие между субъектами рассматриваемой деятельности². С другой стороны, ссылаясь на М.С. Строговича, эти ученые пишут, что наука уголовно-процессуального права изучает принципы и задачи деятельности суда, прокуратуры, органов расследования по уголовным делам, порядок и практику данной деятельности, правовые нормы, в которые облекаются действия суда, прокуратуры, органов расследования, их отношения со всеми участниками уголовного процесса, права и обязанности граждан, на которых распространяется деятельность перечисленных властных субъектов³. Как видим, авторы труда *Уголовный процесс* не только ссылаются на своих маститых предшественников, но и повторяют их ошибки в том, что касается предмета и объекта науки уголовно-процессуального права, в которые они не включают целый ряд весьма важных составных, ранее названных нами.

Только сейчас наметилась тенденция и приняты меры к устранению имеющихся пробелов относительно полноты и совершенства знаний о предмете науки уголовно-процессуального права. Во-первых, это выражается в том, что применительно к названному предмету приоритетные позиции отведены сущности и назначению уголовно-процессуального права, его принципам, организации и осуществлению; содержанию основных понятий (естественно, одним из них является институт права и судопроизводства. Прим. – Е.М.); правовому положению в производстве по уголовным делам суда, прокурора, следователя, органа дознания, дознавателя, иных участников уголовного процесса⁴. Кроме того, в предмет науки уголовного процесса включены и другие не менее важные составные⁵.

Во-вторых, появились труды, в которых прямо и непосредственно указано на то, что предметом науки уголовно-процессуального права служат объективные закономерности развития общественных отношений, выражающиеся в нормах уголовно-процессуального законодательства, частные теории, объясняющие сущность различных ИНСТИТУТОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА, совершенствование уголовно-процессуальной науки и пути восполнения пробелов в законодательстве⁶.

Таким образом, актуальность исследования проблемы институтов уголовно-процессуального права и уголовного процесса сомнений не вызывает. Стоит куда более сложная задача: охарактеризовать эту процессуально-правовую категорию в нескольких

¹ *Уголовный процесс*. Под ред. К.Ф. Гуценко. М., 1997, с. 15; *Уголовный процесс*. Под ред. К.Ф. Гуценко. Москва, 2000, с. 13.

² Башкатов, Л.Н. и др. *Уголовный процесс*. Москва, 2002, с. 1-2.

³ Там же, с. 2.

⁴ Кузнецов, Н.П. *Наука уголовного процесса. Предмет и система курса. Уголовный процесс России*. Под ред. З.Ф. Ковриги, Н.П. Кузнецова. Воронеж, 2003, с. 15-16.

⁵ Там же, с. 16.

⁶ Безлепкин, Б.Т. *Уголовный процесс*. Москва, 2003, с.11.

аспектах – понятийном, содержательном, системно-структурном – и тем самым хотя бы частично восполнить существующий пробел. Итак, что же представляет собой институт уголовно-процессуального права и какими особенностями он обладает?

Прежде всего следует отметить, что институт уголовно-процессуального права относится к нормативно-регулятивным категориям, так как его нормы закреплены в уголовно-процессуальном законодательстве и предназначены для регулирования соответствующих отношений, возникающих при расследовании и судебном рассмотрении как между органами расследования и должностными лицами государства, так и между иными участниками уголовного судопроизводства, выступающими на стороне обвинения и стороне защиты, а также выполняющими иные процессуальные роли, очерченные уголовно-процессуальным правом.

ИНСТИТУТ уголовно-процессуального права представляет собой форму, наполненную конкретным содержанием – соответствующим набором норм, регулирующих наиболее близкие, родственные правоотношения. Совокупность такого рода норм объединяет предмет регулирования, то есть совокупность однородных правовых отношений. Таковыми являются нормы, регламентирующие, скажем, процессуальное положение участников уголовного судопроизводства, функцию обвинения, функцию защиты, функцию рассмотрения и разрешения уголовного дела, процедуры апелляции и кассации и т. д.

По охвату норм, регулирующих родственные правоотношения, правовой институт может включать несколько и более норм. Здесь, надо полагать, роль играют не только количественные, но и качественные показатели: наличие в уголовно-процессуальном праве норм, позволяющих прийти к выводу, что они регулируют наиболее близкие, родственные правоотношения. Иначе говоря, нормы могут быть объединены в самостоятельную группу по объекту правового регулирования.

В рассматриваемом нами случае объединенные в группу правоотношения так или иначе относятся к уголовно-процессуальной деятельности, осуществляемой адвокатом и именуемой адвокатским расследованием. Отсюда можно заключить, что институт уголовно-процессуального права – это научно-практическая категория, так как обслуживает и теорию, и практику, в которой реализуются нормы уголовно-процессуального закона (исполняются, соблюдаются, применяются).

В теоретическом плане такой институт права, как адвокатское расследование, представляет собой совокупность правовых норм, различных по источнику и отраслям, но все-таки связанных в единое целое предметом регулирования. С одной стороны, названный правовой институт основывается на нормах УПК Российской Федерации. В частности, к регламентации адвокатского расследования, на наш взгляд, имеют отношение следующие статьи УПК Российской Федерации: пп. 1, 9, 20, 32, 34, 35, 45, 46 ст. 5, п. 2 ч. 1 ст. 6, ч. 3 ст. 7, ч. 3 ст. 14, ч. 1, 2, 4 ст. 15, ст. 16, ч. 2 ст. 17, ст. 22, 27, пп. 2, 4, 8 ч. 2 ст. 42, ст. 45, пп. 2, 3, 4, 6 ч. 4 ст. 46, пп. 3, 4, 8 ч. 4 ст. 47, ч. 1 ст. 49, ст. 53, пп. 2, 5, 6, 7 ч. 2 ст. 54, ст. 72, 73, 75, ч. 1, 2 ст. 81, ст. 84, 85, ст. 86, ч. 3 ст. 88, ст. 90, ч. 1, 2 ст. 119, ст. 159, 194, 198, 217. Таким образом, прямо или опосредствованно к институту адвокатского расследования в российском уголовном судопроизводстве относится более шестидесяти предписаний федерального уголовно-процессуального закона.

Кроме того, институт адвокатского расследования регламентируют также нормы федерального закона „Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации“ от 31 мая 2002 года¹. Прямо и непосредственно деятельности адвоката в сфере выявления, сбора и фиксации доказательств посвящены пп. 1–4, 6, 7 п. 3 ст. 6 Закона об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации.

¹ *Российская газета*. 2002, 5 июня.

Наряду с этим имеются нормы, гарантирующие защиту адвоката от вмешательства в его деятельность по доказыванию либо имеющие целью воспрепятствовать осуществлению таковой или использованию полученной защитником-адвокатом информации во вред исполнению профессиональных функций. Такими гарантиями являются следующие предусмотренные законом запреты: вызывать и допрашивать адвоката в качестве свидетеля об обстоятельствах, ставших ему известными в связи с обращением к нему за юридической помощью или в связи с ее оказанием; проводить оперативно-розыскные мероприятия и следственные действия в отношении адвоката без судебного решения; использовать в качестве доказательств сведения, предметы, документы, которые входят в производство адвоката по делам его доверителя; негласно сотрудничать адвокату с органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность (пп. 5 п. 5 ст. 6, пп. 2, 3 ст. 8 Закона об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации).

Все перечисленные запреты составляют содержание принципа адвокатской тайны (п. 1 ст. 8 Закона об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации). Детально его предмет, затрагивающий различные стороны деятельности адвоката и прежде всего ее информационную базу, урегулирован ст. 13 Кодекса профессиональной этики адвоката, который был принят на первом Всероссийском съезде адвокатов 31 января 2003 года¹.

Однако адвокат не отвечает за достоверность сведений и документов, полученных от доверителя, которые адвокат использует в своей профессиональной деятельности, в том числе при производстве адвокатского расследования, если ему не было заведомо известно о непосредственности таких сведений и подлинности документов (ст. 15 Кодекса профессиональной этики адвоката).

Все изложенное позволяет сделать вывод о том, что АДВОКАТСКОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ – ЭТО МЕЖОТРАСЛЕВОЙ ИНСТИТУТ, основывающийся на совокупности норм права двух отраслей: уголовно-процессуального и адвокатского права, обоснованно выделяемого в науке об адвокатуре в самостоятельную отрасль знаний, именуемую адвокатологией, или адвокатским правом².

Кстати, в закономерности существования адвокатского права еще больше убеждаешься на фоне выделения в последние годы таких его отраслей, как оперативно-розыскное право³, частное детективное и охрannое право⁴ (в данном названии, на мой взгляд, много несуразности – „детективное право“ и „охрannое право“ – тем не менее, его все-таки выделяют как самостоятельную отрасль права – Е. М.).

В связи с тем, что адвокатское расследование является межотраслевым правовым институтом, то его следует рассматривать, с одной стороны, как институт российского уголовно-процессуального права и уголовного судопроизводства, а с другой – как институт адвокатского права и адвокатской профессиональной деятельности.

Обе стороны рассматриваемого межотраслевого правового института теснейшим образом взаимосвязаны и представляют единое целое, особенно в деятельностном плане, поскольку теоретический аспект адвокатского расследования – это всего лишь часть проблемы. В полном объеме она предстает только в единстве теории и практики правоприменения и правоисполнения предписаний законодательства как об уголовном судопроизводстве, так и об адвокатской деятельности и адвокатуре. Итак, в нормативно-регулятивном плане адвокатское расследование наибольший интерес представляет как

¹ *Адвокатская практика*, 2003, № 1, с. 5-6.

² Лубшев, Ю.Ф. *Адвокатура в России*. Москва, 1999.

³ Чувилов, А.А. *Оперативно-розыскное право*. Москва, 1999.

⁴ Шумилов, А.Ю. *Частное детективное и охрannое право*. Москва, 1999.

правовой институт и институт уголовно-процессуальный. В данном качестве он может конкурировать с такими институтами уголовного судопроизводства, как дознание, предварительное следствие, представительство, реабилитация, помилование и другие.

Кроме того, адвокатское расследование как институт права и процесса представляет интерес еще и в системно-структурном отношении. Одна из существенных особенностей адвокатского расследования состоит в том, что его допустимо и возможно осуществлять как на досудебном, так и на судебном производстве, хотя прежде всего оно привязано к дознанию и предварительному следствию.

Иначе говоря, адвокатское расследование может быть использовано на различных стадиях уголовного процесса, если только возникает необходимость выявить, собрать, исследовать доказательства, которые могут повлиять на выводы обвинения либо решения, сформулированные в приговоре. Тем более что УПК и Закон об адвокатской деятельности и адвокатуре не предусматривают ограничений по сбору доказательств путями, не противоречащими российскому федеральному законодательству.

А это значит, что в соответствии с ч. 3 ст. 86 УПК Российской Федерации адвокат вправе выявлять и собирать доказательственную информацию на любом этапе уголовного судопроизводства. И в этом смысле производимое адвокатское расследование как вид публично-правовой деятельности всегда выступает в качестве составной части уголовного процесса, его структурного образования. В зависимости от задач осуществления адвокатского расследования прослеживаются следующие цели.

Первая цель связана со сбором и исследованием доказательств на досудебном производстве, для того чтобы опровергнуть обвинение, его отдельные части, а также выявить обстоятельства, смягчающие участь подзащитного, или свидетельствующие в защиту доверителя. Вторая цель ставится после назначения судебного заседания, когда возникает необходимость произвести адвокатское расследование с тем, чтобы обосновать заявленное ходатайство об исключении доказательств, предъявленных в судебном разбирательстве (ст. 235 УПК Российской Федерации); использовать принадлежащее стороне защиты равное право на представление доказательств и участие в их исследовании (ст. 244 УПК Российской Федерации).

Третья цель обуславливает проведение адвокатского расследования после постановления по делу судебных решений, которые адвокат, осужденный или потерпевший считают неправомерными. В таких случаях адвокатское расследование проводится для того, чтобы выявить, закрепить, исследовать и представить апелляционной либо кассационной инстанции доказательства, подтверждающие или опровергающие доводы, приведенные в жалобе или представлении, в том числе новые материалы (п. 4, 5 ч. 1, 3 ст. 363 УПК Российской Федерации) или дополнительные материалы (ч. 5 ст. 377 УПК Российской Федерации).

Выявленные в ходе адвокатского расследования и представленные суду второй инстанции доказательства в подтверждение позиции адвоката, изложенной в апелляционной или кассационной жалобе, вполне можно трактовать как новые либо дополнительные в зависимости от характера содержащейся в них информации по отношению к уже имеющейся в материалах уголовного дела.

Думается, что к собранным и представленным адвокатом суду второй инстанции доказательствам неприменимы предписания ч. 6 ст. 377 УПК Российской Федерации о том, что дополнительные материалы не могут быть получены путем производства следственных действий. Ведь дополнительные материалы, а они могут быть и новыми, которые адвокат вправе представить кассационной инстанции, он получил путем производства иных процессуальных действий (п. 32 ст. 5 УПК Российской Федерации), но не следственных действий.

Однако адвокат, представивший суду второй инстанции дополнительные материалы, не освобождается от обязанности указать, каким путем они получены и в связи с чем возникла необходимость их предоставления (ч. 6 ст. 377 УПК Российской Федерации). Естественно, что во исполнение приведенного предписания закона адвокату надлежит сообщить суду, что он провел адвокатское расследование, в ходе которого совершал иные процессуальные действия, дозволенные п. 32 ст. 5 УПК Российской Федерации; что дополнительные материалы адвокат выявил и собрал в соответствии с ч. 3 ст. 86 УПК Российской Федерации путем опроса лиц с их согласия или получения предметов, документов, иных сведений или истребования документов из органов государственной власти, органов местного самоуправления; что необходимость представления дополнительных материалов вызвана обязанностью привести доводы, подтверждающие обоснованность кассационной жалобы и наличие оснований для отмены или изменения судебного решения (п. 4 ч. 1 ст. 375, ст. 379 УПК Российской Федерации).

Наконец, на основании представленных дополнительных материалов адвокат вправе ходатайствовать о проведении кассационной инстанцией судебного следствия в соответствии с ч. 4 ст. 377 УПК Российской Федерации и включении в процесс непосредственного исследования доказательств, собранных при проведении адвокатского расследования по уголовному делу, по которому адвокат является защитником или представителем.

А.Р. МИХАЙЛЕНКО

Доктор юридических наук, профессор
Заведующий кафедрой Академии адвокатуры Украины
Заслуженный юрист Украины

ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ

This article considers the reform of the legal system in Ukraine after 1990. It researches the development of the judicial organization of this country divided into three stages: first — from the declaration of sovereignty on 16 July 1990 till the adoption of the Constitution on 28 June 1996; second — from the adoption of the Constitution till the adoption of the Law on judicial organization of Ukraine, third — from the adoption of the Law on judicial organization until now. The author outlines the features of this process, supplying personal opinions on the evolution of the judicial reform in Ukraine. At the end of the article there are two drawings picturing the judicial system in Ukraine.

Приобретение Украиной суверенитета усложнило социальные отношения в обществе и потребовало надлежащего правового регулирования, особенно в области судоустройства и судопроизводства, в частности по уголовным делам.

В связи с возникшей необходимостью, в 1992 году Верховная Рада Украины одобрила Концепцию судебно-правовой реформы, в которой были определены направления в области реформирования судебной системы, принятия законов по налаживанию работы специализированных арбитражных судов, гарантирования правового статуса судей, учреждения судейского самоуправления и т. п.

Реформирование правосудия продолжается до настоящего времени. В проекте Концепции развития системы правосудия в Украине на 2004–2014 годы выделяют три этапа¹. Первый — от принятия Декларации о государственном суверенитете Украины от 16 июля 1990 года до Конституции Украины от 28 июня 1996 года. Второй этап — от принятия Конституции Украины до нового закона Украины „О судоустройстве Украины“ от 7 февраля 2002 г. Третий этап — от принятия нового закона „О судоустройстве Украины“ по настоящее время.

Каждому этапу определены характеристики.

Для первого этапа судебной реформы в Украине характерны: признание принципа распределения власти на законодательную, исполнительную и судебную; определение направлений реформирования судебной системы и смежных институций, таких, например, как прокуратуры, адвокатуры и другие; налаживание работы специализированных арбитражных судов; определение правового статуса судей, системы и полномочий квалификационных комиссий судей; учреждение судейского самоопределения; урегулирование порядка обжалования в суд решений, действий или бездействия административных органов. Значительно сужен принцип коллегиальности при рассмотрении уголовных дел, которые в суде первой инстанции рассматриваются единолично судьей, действующим от имени суда. Если за преступление может быть назначено наказание на срок более 10 лет лишения свободы, то по ходатайству подсудимого такое дело рассматривается коллегиально в составе трех лиц. При санкции пожизненного лишения свободы дела рассматриваются в суде первой

¹ Матеріали науково-практичного семінару „Концепція розвитку системи правосуддя в контексті судової реформи в Україні“, Київ, с. 2-4.

инстанции двумя судьями и тремя народными заседателями. В апелляционном и кассационном порядке дела рассматриваются коллегиально.

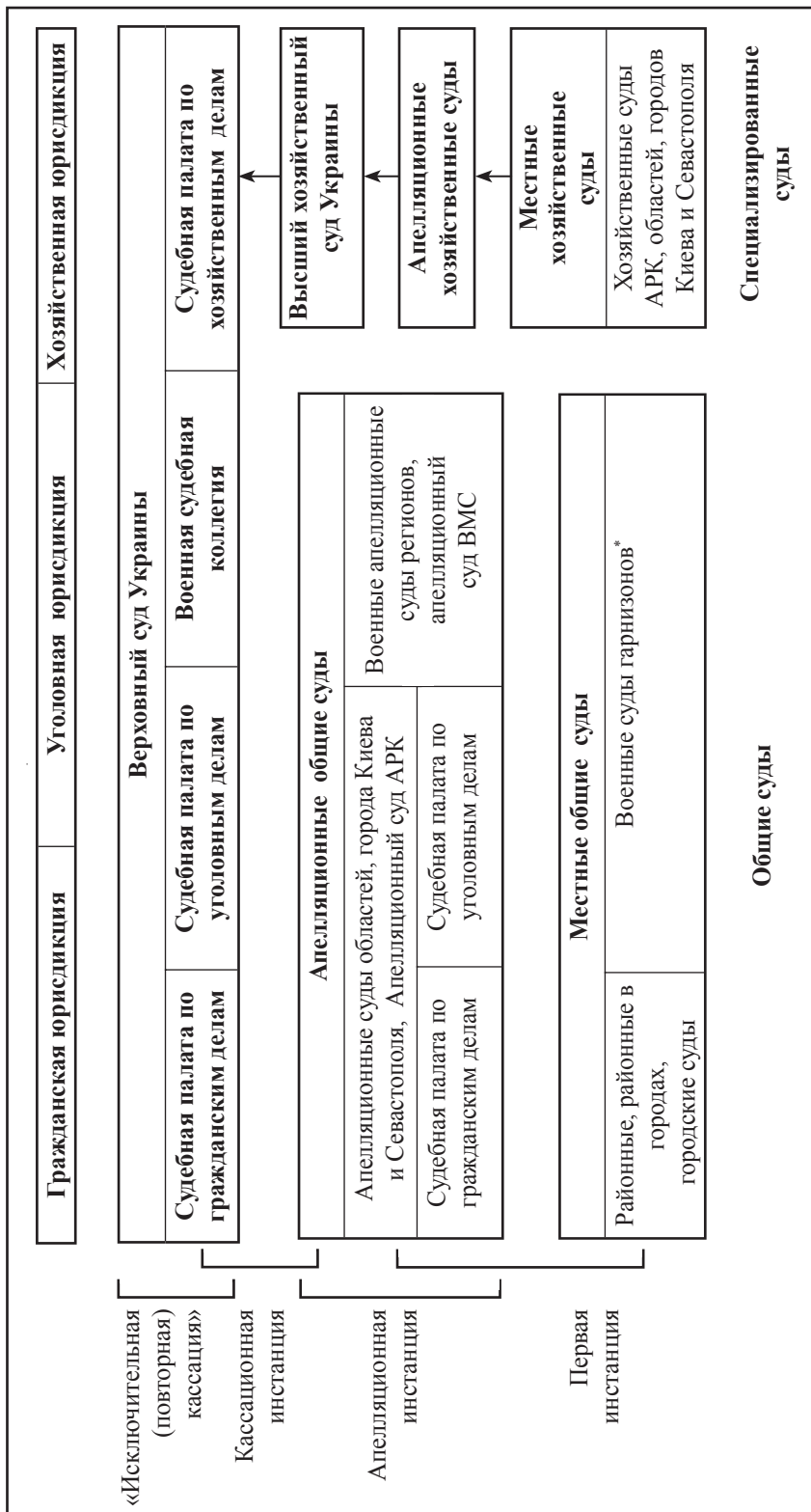
Краткая характеристика второго этапа судебной реформы заключается в том, что юрисдикция судов распространена на все правоотношения, возникающие в государстве; на конституционном уровне определена новая система судостроительства (см. схему 1). Судопроизводство осуществляется Конституционным судом Украины и судами общей юрисдикции, которые строятся по принципам территориальности и специализации; определены основные принципы судопроизводства. Реально созданы Конституционный суд Украины, Высший совет юстиции, ответственный за формирование профессионального судейского корпуса; создана единая система судов общей юрисдикции во главе с Верховным судом Украины; учрежден новый порядок назначения и избрания судей – первое назначение Президентом Украины на пять лет, затем – Верховной радой Украины судьи избираются бессрочно; учреждена демократическая система апелляционного и кассационного обжалования судебных решений; установлен судебный контроль над законностью задержания и ареста лиц, исключения с тайны переписки, телефонных переговоров, телефонной и другой корреспонденции при применении других ограничений конституционных прав и свобод граждан, которые проводятся под контролем суда.

Третий этап судебной реформы, начавшийся с принятия закона о судостроительстве Украины в 2002 году и продолжающийся до нынешнего времени, характеризуется тем, что этим законом обеспечивается нормативное регулирование значительного объема социальных отношений в области судостроительства. В частности, Законом предусмотрены новые судебные звенья в системе судов общей юрисдикции – Кассационный суд Украины как суд кассационной инстанции в системе общих судов и Апелляционный суд Украины как суд апелляционной инстанции в отношении решений других апелляционных судов, постановленных первой инстанцией. Установлен также трехгодичный срок для создания административных судов, которые должны будут защищать права граждан в отношениях с исполнительной властью и органами местного самоуправления. Изменено организационное обеспечение деятельности судов. Эта функция от Министерства юстиции перешла к вновь созданной структуре исполнительной власти – Государственной судебной администрации, подотчетной высшим органам судейского самоуправления – Съезду судей Украины, а в период между съездами – Совету судей Украины.

Решением Конституционного суда Украины от 11 декабря 2003 года создание Кассационного суда в системе судов общей юриспруденции признано как таковым, что не соответствует Конституции Украины. Основной Закон Украины, хотя и провозгласил принцип обеспечения апелляционного и кассационного обжалования решения суда, кроме случаев, установленных законом, но систему кассационных судов не определил. Кассационные жалобы и представления прокурора на судебные решения в порядке кассации рассматривает наивысший судебный орган в системе судов общей юрисдикции – Верховный суд Украины, который физически не в состоянии справиться с массой кассаций по гражданским и уголовным делам, которые поступают из всех судов Украины на его рассмотрение.

Необходимо также отметить, что концепция судебно-правовой реформы 1992 года после принятия действующей Конституции Украины и влияния соответствующих структур Совета Европы, перед которыми Украина взяла немало обязательств, в том числе и в области проведения судебной реформы, в целом и уголовного судопроизводства в частности, в основном утратила значение программного документа в этом направлении.

Схема 1. ДЕЙСТВУЮЩАЯ СИСТЕМА СУДОВ ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ

* Военные суды, кроме уголовных, рассматривают также ряд гражданских дел (в основном, которые возникают в результате административно-правовых отношений).

А взятые обязательства перед Советом Европы необходимо было выполнять своевременно, во избежание применения к Украине соответствующих санкций. Поэтому в 2001 году была предпринята попытка приспособить Уголовно-процессуальный кодекс Украины 1961 года к европейским стандартам. С этой целью были приняты законы Украины от 21 июня и 12 июля 2001 г. „О внесении изменений к Уголовно-процессуальному кодексу Украины“. Такие изменения в юридической науке и практике получили название „малой“ судебной реформы в Украине¹. Отмечается, что были значительно расширены полномочия судей в уголовном судопроизводстве, в частности, распространены на освобождение от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям, избрание меры пресечения – содержание под стражей и продолжение его срока; по даче предварительной санкции на проведение обыска жилья или другого владения лица, наложение ареста на корреспонденцию и снятие информации с каналов связи и т. п., которыми, по сути, была введена новая для суда функция – контроль за процессуальными действиями, что проводятся на досудебном следствии.

Вместе с этим, законодатель стремился отдалить суд и судью от обвинительной функции. Стадия предания обвиняемого суду была заменена на стадию предварительного рассмотрения дела судьей, судом. Они также были исключены из числа лиц, которые вправе возбуждать уголовные дела публичного значения. Упразднена также обязанность суда по всестороннему, полному и объективному исследованию обстоятельств дела, видимо, с учетом усиления состязательности и диспозитивности в процессе.

УПК Украины пополнился и такими новыми институтами, как изменение прокурором обвинения в суде и отказ от обвинения, который, как правило, ведет к прекращению уголовного дела судом. Устанавливается и упрощается порядок (форма) судебного рассмотрения тех обстоятельств дела, которые никем не оспариваются, а также апелляционный пересмотр судебных решений и их пересмотр за правилами исключительного производства. Предоставлено право апелляционному суду при рассмотрении апелляции выносить собственный приговор.

Можно найти и другие новшества в „малой“ судебной реформе, которые в плане создания судебной системы, организации и функционирования апелляционных и кассационных судов и сопутствующих институтов создала некий, на мой взгляд, „глухой угол“, из которого выбраться не так просто, потому что, как уже отмечалось, создание Кассационного суда Конституционным судом признано неконституционным, а Верховный суд Украины не в состоянии „переварить“ все апелляции, что поступают из всех судов. Кроме того, в создании Апелляционного суда Украины параллельно с апелляционными судами, возможна передача функции кассационной инстанции апелляционным судам; в предоставлении права Верховному суду Украины пересматривать свои же решения в связи с исключительными обстоятельствами (по сути – повторная кассация), а также в предоставлении права апелляционным судам отменять приговоры судов первой инстанции и выносить свои приговоры, в случаях, определенных законом (ст. 378 УПК), очень мало логики и здравого смысла. В этом вопросе необходимо отличать суд первой инстанции от суда второй инстанции, апелляционного суда. По одному и тому же делу в плане постановления приговора апелляционный суд не может быть одновременно и судом первой инстанции.

Выход из „глухого угла“, который создался в результате так называемых судебных реформ весьма сложный. Нельзя строить существенно новое на старом поле

¹ Попелюшко, В.О. „Мала“ судова реформа в Україні та захист прав громадян. Острог, 2003, 124 с.

законодательства. Никакая «штокпа» здесь не поможет. Необходимо внести соответствующие изменения и дополнения в Конституцию Украины, закон „О судоустройстве Украины“, Уголовно-процессуальный кодекс Украины и в другие законы с тем, чтобы были учтены реалии сегодняшнего дня, как в отношении судебной системы в целом, так и функционирования каждого ее звена.

В названном проекте Концепции развития системы правосудия правильно сказано, что наделение равными правами участников судопроизводства требует, чтобы каждый суд исполнял функцию только одной инстанции: местные суды – первая инстанция, апелляционные суды – апелляционная инстанция, высшие суды – кассационная инстанция, Верховный суд Украины – кассационная инстанция в исключительных случаях (см. схему 2)¹.

Ставится под сомнение сохранение военных судов. В проекте Концепции записано, что существование этих судов в системе судов общей юрисдикции не оправдывается ни принципом специализации, ни принципом территориальности, которые определены Конституцией Украины, поскольку военные суды осуществляют гражданское и уголовное судопроизводство в военных формированиях. К тому же судьи военных судов, по сравнению с другими судами, имеют особый статус, что противоречит принципу единства статуса судей. Воинские звания судьям военных судов присваиваются по представлению военного командования. Это вызывает обоснованные сомнения в независимости и непредвзятости таких судов, и в соответствии с практикой Европейского суда по правам человека является нарушением Конвенции о защите прав человека и основных свобод².

Существенное реформирование уголовного судопроизводства в Украине невозможно без принятия нового Уголовно-процессуального кодекса Украины. Был подготовлен не один вариант этого законопроекта, которые обсуждались на разного уровня научно-практических кворумах, законопроектных группах и Комитетах Верховной Рады Украины.

Обсуждается один из последних проектов УПК Украины в редакции, предложенной членами Комитета Верховной Рады от 18.02.04 с замечаниями и предложениями народных депутатов. Мне пришлось и на этот вариант законопроекта давать замечания и предложения, которых насчитывается более тридцати. В этой статье нет смысла останавливаться на всех. Целесообразно обратить внимание лишь на наиболее, на мой взгляд, существенные с точки зрения новизны. Так, при определении возраста несовершеннолетних подозреваемых или обвиняемых должны учитываться соответствующие часовые пояса места рождения этих лиц и места совершения преступления, потому что, как известно, разница во времени между часовыми поясами может достигать 24 часов. Могут быть и другие ситуации с определением возраста, которые были мною исследованы ранее³.

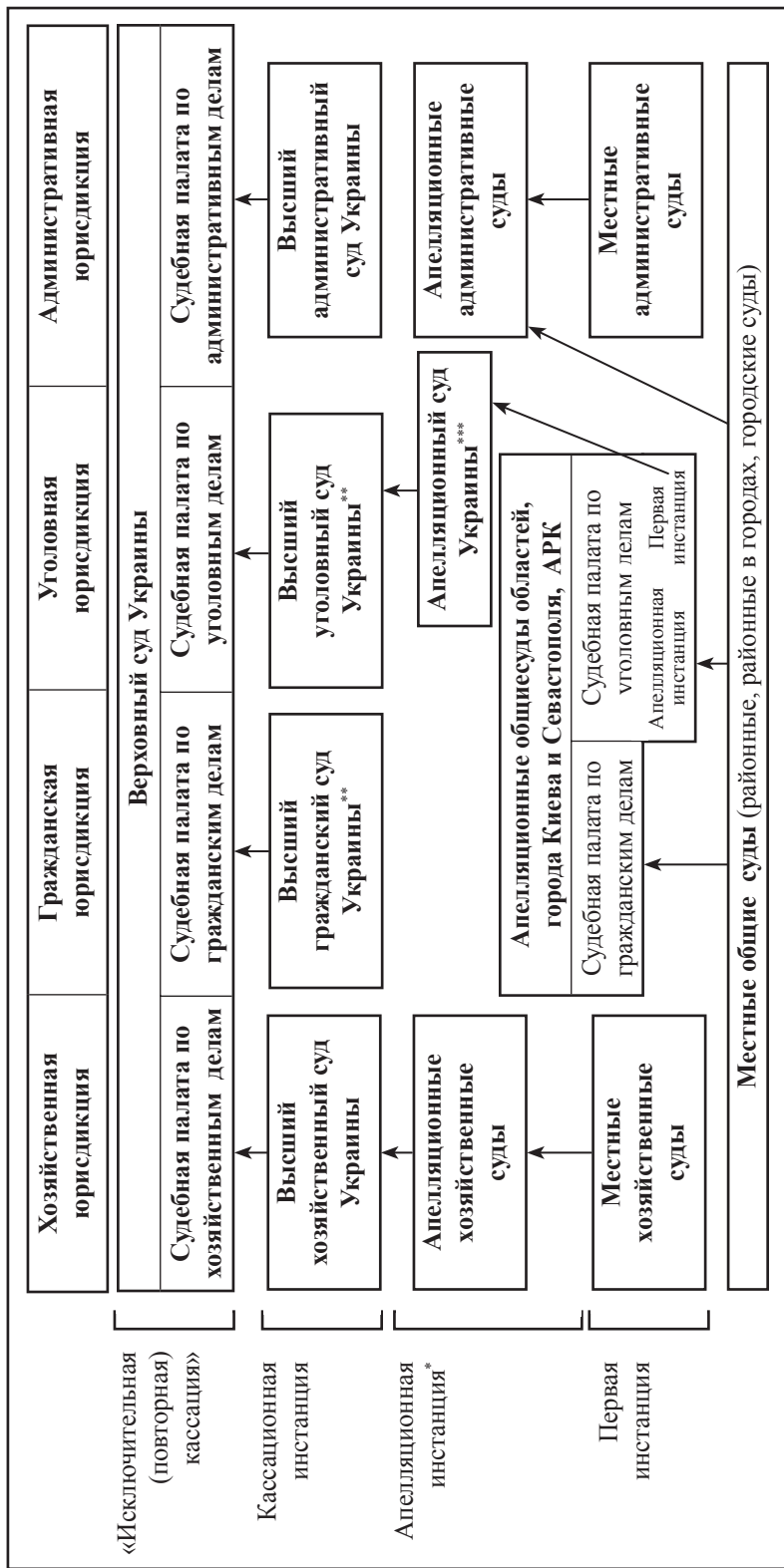
Я также считаю, что в случае конфликта, например, между обвиняемым и следователем, прокурором по определению срока для ознакомления с материалами дела, должна назначаться соответствующая экспертиза, которую могли бы провести филологи, врачи, физиологи, психологи, графологи и другие специалисты с определением возможностей конкретного лица ознакомиться в определенный срок с данным объемом материалов дела. При этом должны учитываться образование обвиняемого,

¹ Матеріали наукового-практичного семінару „Концепція розвитку системи правосуддя в контексті судової реформи в Україні“, Київ, с. 8.

² Там же, с. 10.

³ Михайленко, А. Р. *Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан*. Киев, 1999, с. 106-120.

Схема 2. СИСТЕМА СУДОВ ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ В СООТВЕТСТВИИ С ЗАКОНОМ «О СУДОУСТРОЙСТВЕ УКРАИНЫ», ПРОЕКТАМИ ИЗМЕНЕНИЙ К НЕМУ И ПРОЕКТАМИ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ КОДЕКСОВ

* – апелляционные общие суды областного уровня уголовных дел, действуют также как суды первой инстанции. Апелляционной инстанцией для таких дел есть Апелляционный суд Украины.

** – образование Кассационного суда Украины определено Конституционным судом Украины таким, который не отвечает Конституции Украины. Поэтому есть предложение создать один Высший общий (гражданско-уголовный) суд Украины или Высший гражданский суд Украины и Высший уголовный суд Украины.

*** – Апелляционный суд Украины может не создаваться, если с апелляционных общих судов будут выделены окружные уголовные суды.

его состояние здоровья, состояние зрения, способность к чтению, в том числе неразборчивого почерка и т. п. Эти критерии не относятся к юридическим, поэтому следователь, прокурор и не в состоянии должным образом определить, за какое время, с каким объемом материалов дела может ознакомиться обвиняемый. Эта проблема требует и другого нетрадиционного подхода, если учесть, что для ознакомления с некоторыми делами (дела о трастах, где фигурируют миллионы потерпевших), по сообщениям СМИ, понадобится около 20 лет.

Учитывая, что Украина является морской державой, а по законодательству капитан судна, которое находится в дальнем плавании является органом дознания, то в УПК необходимо предусмотреть отдельную главу, посвященную особенностям расследования преступления, совершенного на этом судне, потому что нормы УПК не в полной мере могут быть применены в открытом море (получение санкций, удовлетворение отводов, самоотводом, привлечение специалистов, экспертов, переводчиков, защитников и т. п.).

Кроме того, Украина имеет антарктическую южную станцию, на которой может пребывать более 60 человек, следовательно, начальник этой экспедиции должен быть отнесен к органу дознания.

Являются антиконституционными нормы УПК в отношении осуществления прокурором функции уголовного преследования. В демократических государствах прокурор – как орган обвинения – при совершении лицом преступления обязан возбудить уголовное дело и провести расследование в соответствии с законом всесторонне, полно и объективно, лично или поручить это сделать следователю, без одностороннего преследования, которое далеко стоит от презумпции невиновности и гарантирования прав личности.

Подлежит уточнению и понятие „прокурор“. Статус прокурора должны иметь лишь те работники прокуратуры, которые непосредственно выполняют функции, возложенные Конституцией Украины на единую систему прокуратуры Украины (ст. 121), а не работники управлений, отделов кадров, статистики, материально-технического, правового обеспечения и др. Такое решение повысит престиж и ответственность должности прокурора.

Я также считаю, что обязанность суда – прекращать дело, если прокурор отказался поддерживать государственное обвинение, а потерпевший с этим согласен. Необходимо согласовать с конституционным принципом независимости суда и подчинение только закону, а также с требованиями теории доказательств о том, что судебные и другие решения принимаются на основании совокупности доказательств, а не на основании объективных мнений, поведении отдельных участников процесса, даже если это прокурор. Мнение его может явно противоречить обстоятельствам дела и собранным, проверенным доказательствам, быть открыто незаконным, нарушать права пострадавших от преступления лиц и других участников судопроизводства.

Я также предлагаю предоставить право судье, который постановил незаконный приговор или другое решение и в этом убедился после его провозглашения, обратиться к вышестоящему суду за отменой или его изменением. Судья не должен иметь меньше прав при отправлении правосудия, нежели прокурор, осужденный, его защитник или другие участники уголовного судопроизводства относительно подачи апелляций или кассаций.

Имеются и смежные проблемы реформирования уголовного судопроизводства. Особенно это относится к досудебному следствию. Дело в том, что прокуратура в соответствии с Переходными положениями Конституции Украины должна быть лишена функции досудебного следствия и надзора за соблюдением и применением законов

(общий надзор) после введения в действие законов, регулирующих деятельность государственных органов по контролю за соблюдением законов, и до формирования системы досудебного следствия и введения в действие законов, регулирующих ее функционирование.

Но срок Переходных положений закончился, а условия для упразднения „общего надзора“ и функции прокуратуры по производству досудебного следствия не были выполнены, вследствие чего эти виды деятельности осуществляются в старом обычном порядке.

Имеются разные точки зрения по их разрешению. Но это уже отдельная проблема, которая требует самостоятельного решения.

А реформирование уголовного судопроизводства в Украине продолжается.

Conf., dr. Igor DOLEA

Catedra de drept procesual penal și criminalistică
Universitatea de Stat din Moldova

UN PUNCT DE VEDERE REFERITOR LA IMPLICAREA SOCIETĂȚII CIVILE ÎN PROCESUL PENAL

The article approaches certain problems related to the role of the civil society in the criminal trial. It is mainly approached the problem of participation of the non-professional element at the examination of criminal matters, being provided certain solutions. A special place has the problem of the involvement of NGOs in assuring the persons' rights at the criminal trial. It has the purpose to analyze the provisions of the criminal procedural legislation of the Republic of Moldova, from the perspective of its concordance to the jurisprudence of the European Court for Human Rights, in regard to the respect of the principle "equality of weapons". In its article, the author tried to prove that the defence does not have enough mechanisms for the administration of evidence, like the prosecution has. The results of some sociological researches carried out by the author are used in this article.

Ideile societății civile apărute în perioada antichității și în cea a Renașterii, tratate în lucrările filozofilor germani, englezi și francezi din secolul XVIII, rămân până în prezent o problemă crucială, îndeosebi pentru țările care au ieșit de sub tutela totalitarismului. Societatea civilă, formată în țările cu democrație dezvoltată, este o componentă indispensabilă a civilizației contemporane. Problema societății civile trebuie tratată în funcție de dezvoltarea civilizației în general. Este imposibil de a implementa un model sau altul al societății civile într-o țară, fără a lua în considerare tradițiile, particularitățile naționale, morale, religioase, economice etc. Societatea civilă vine nu ca un oponent al statului, dar mai degrabă ca un partener care are aceleași sarcini – de a contribui la dezvoltarea civilizației. Noțiunea de societate civilă a fost dată pentru prima oară de către Aristotel. În lucrarea sa „Politica”, el consideră că statul nu este nimic mai mult decât o comunitate de oameni, adică o societate civilă, având în vedere prin noțiunea de stat conducerea care acționează în interesul întregii comunității. El vorbește că „dreptatea este rânduiala comunității civice”¹.

Niccoló Machiavelli considera că societatea civilă constituie o totalitate de interese opuse (sau oponente) – de clasă, de partid, de castă². Ideea societății civile o întâlnim și în „Magna Charta Libertatum” de la 1215. De ideea societății civile a fost preocupat și Jean-Jacques Rousseau și Montesquieu. Rousseau, în „Contractul social”, consideră că fiecare persoană transmite în comunitate și cu o conducere unică personalitatea sa, în așa mod se formează un tot întreg. Trei calități care trebuie să le aibă personalitatea sunt recunoscute de Rousseau: dreptul la proprietate, libertatea individuală, precum și libertatea spirituală³. Montesquieu leagă statutul juridic al persoanei cu orânduiala politică respectivă. În „Spiritul legilor”, Montesquieu vorbește despre despotism, unde toți oamenii sunt egali, deoarece toți trăiesc într-o robie politică. Libertatea, în viziunea lui

¹ Aristotel. *Politica*. București: *Paideea*, 2001, p. 8.

² Citat după: Черниловски, З. *Гражданское общество: опыт и следование*. În: *Государство и право*, 1992, nr. 6, p. 144.

³ *Ibidem*.

Montesquieu, este de a face tot ce permite legea. Dar dacă am admite că cetățeanul poate face și aceea ce este interzis de lege, libertate nu există, deoarece în așa mod ar fi putut sau pot să se comporte și alți cetățeni¹. Kant, cu toate că a fost preocupat de personalitate, nu neagă un element social în om, dar acest element social nu poate și nu e în drept de a limita individualismul natural al persoanei, interesul său personal, până când individul nu încalcă legea. Societatea și dezvoltarea persoanei este susținută de concurența intereselor personale. O condiție obligatorie este că societatea formată din proprietari va avea încrederea că este ocrotită de stat². Hegel considera că persoana concretă, care își este scop sieși ca particulară, ca fiind un întreg de nevoi și un amestec de necesitate naturală și de voință arbitrară, este unul din principiile societății civile... fiecare își afirmă valabilitatea și se satisface numai prin cealaltă...³ Problema societății civile o găsim și în lucrările autorilor autohtoni, cum ar fi Constantin Negruzzi în „Elemente de drept politic“, Alexandru Hâjdeu în „Problema timpului nostru“, Alecu Russo în „Cântarea României“, Mihail Kogălniceanu în „Dorințele partidei naționale din Moldova“ ș.a.⁴

În secolul XX în diferite țări au fost întreprinse multiple încercări de a trata tema societății civile, propunându-se diferite modele. Ca punct de pornire, în toate cazurile, serveau ideile de democrație spre care se ajungea prin diferite metode, inclusiv prin aplicarea forței⁵. În Republica Moldova de asemenea s-au făcut încercări de a trata ideea societății civile⁶, care ar avea diverse funcții: de autoreglare, asigurând existența dinamică a echilibrului în sistemul politic; de autodezvoltare, care vede emanciparea politică ca un element obligatoriu pentru dezvoltarea subiectului, precum și funcția de omogenizare, legată de inițiativa personală a subiectului⁷. Rolul societății civile este privit în ansamblu, recunoscându-se totuși că statul de drept în realitate este fața politică a societății civile⁸.

În cele mai dese cazuri societatea civilă este privită sub aspect politic sau de ocrotire a drepturilor omului⁹.

Insuficient este abordată problema rolului societății civile în procedura penală. Rolul societății civile este de a se implica în protejarea drepturilor omului în cadrul aplicării anumitor măsuri procesuale sau a efectuării anumitor acțiuni procesuale. În acest sens un rol deosebit îl au garanțiile procesuale ale libertății individuale. Pe un plan evident sunt plasate garanțiile internaționale care, pentru Moldova, capătă un statut de norme obligatorii, conform art. 7 al Codului de procedură penală¹⁰. Cu toate că organele de

¹ *Ibidem*.

² Кант, И. *Метафизика нравов*. Leipzig, 1922. Citat după: Черниловски З. *Op. cit.*, p. 148.

³ Hegel, G.W.F. *Principiile filozofiei dreptului*. București: Ed. IRI, 1996, p. 187.

⁴ Vezi: Bobănă, Gheorghe. *Etape istorice de formare a societății civile în Moldova*. În: *Aspecte ale societății civile – realități și perspective*. Chișinău, 2003, p. 54.

⁵ Un exemplu elocvent este Irakul.

⁶ Vezi: Аникин, В. *Гражданское общество: состояние, проблемы, перспективы*. Chișinău: Paragon, 2001.

⁷ *Ibidem*, p. 69.

⁸ *Ibidem*, p. 73.

⁹ Vezi: Игнатьев, В. *Понятие гражданского общества: конституционно-правовой аспект*; Тодыка, О. *К вопросу определения понятия «гражданского общества»*. În: *Aspecte juridice ale societății civile*; Volcinschi, V. „Ecri“, Centru metodic și organizatoric de conlucrare a autorităților publice cu cele guvernamentale în opera creării unei societăți democratice, pașnice și multiculturală în statele membre ale Consiliului Europei. În: *Funcționarea instituțiilor democratice în statul de drept*, Chișinău, 2003, p. 114.

¹⁰ În acest sens, se pare, o eroare gravă în literatura de specialitate la îndoaială a priorității actelor internaționale asupra normelor naționale, considerându-se că asemenea abordare este incorectă în principiu. Vezi: Беляев, В.; Бужор, В. *Конституционный статус человека в уголовном праве*. În: *Aspecte juridice ale societății civile – realități și perspective*, p. 101.

drept pot aplica direct normele internaționale, este deosebit de important de a elabora anumite garanții interne, pentru a dezvolta societatea civilă și a determina democratizarea societății în continuare¹. În categoria garanțiilor juridice un loc aparte îi revine garanțiilor procesuale, asigurând statutul constituțional al persoanei. Eficacitatea garanțiilor determină realizarea drepturilor, libertăților și obligațiilor persoanei. Codul de procedură penală recunoaște anumite garanții, cum ar fi prezumția nevinovăției, egalitatea în fața legii, respectarea drepturilor, libertăților și demnității umane, inviolabilitatea persoanei, inviolabilitatea domiciliului, proprietății, secretul corespondenței, dreptul la apărare, accesul la justiție etc. Problema care se pune este determinarea rolului societății civile în asigurarea acestora. Modelul moldovenesc de formare a instanțelor judecătorești este bazat pe principiul unipersonal. Cauzele sunt examinate de către instanță – un complet format din trei judecători sau de un singur judecător. Sistemul moldovenesc s-a dezis de instituția asesorilor populari, care nu a fost însă înlocuită cu o altă instituție menită să asigure implicarea elementului neprofesionist la judecarea cauzelor penale. A fost necesară modificarea legii procesual-penale, care a reorganizat principiul formării completelor de judecată la examinarea cauzelor penale. În același timp nu s-a recunoscut că acest model trebuie substituit cu altul care ar asigura paritatea între reprezentanții statului și ai societății la examinarea anumitor cauze. Situația creată a dus la slăbirea sistemului judecătorec care, în opinia noastră, astăzi este susceptibil de a fi influențat de către alte autorități, cum ar fi cea legislativă și executivă. Elementul neprofesionist este ca un impuls atât la formarea în stat a societății civile și întărirea sistemului judecătorec, cât și la asigurarea garanțiilor constituționale ale cetățenilor. În majoritatea cazurilor, sistemul judecătorec din țările cu o democrație avansată nu s-a dezis de elementul neprofesionist, fapt ce asigură garantarea drepturilor persoanelor implicate în acest sistem, asigurând și independența sistemului judecătorec ca atare. Este cert faptul că un complet de judecători poate fi mai greu influențat decât un singur judecător, mai mult – orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale de către concetățeni. Justiția trebuie să fie sub controlul societății, această activitate depășind-o pe cea a unor simpli funcționari, fiind o sferă a intereselor publice. În toate cazurile, înfăptuirea justiției presupune un litigiu care, având un caracter privat, determină interesele generale: încrederea în sistemul de drept, în democrație, conștiința juridică ș.a. Opinia noastră se bazează atât pe experiența sistemelor actuale de drept, cât și pe analiza istoriei dezvoltării justiției². Jurații se pronunță doar asupra anumitor fapte, care pot avea consecințe grave în domeniul represiunii. Jurații nu sunt și nu trebuie să devină buni cunoscători ai dreptului, pentru a nu fi rutinari, cu idei preconcepute, ca să se îndepărteze de spiritul general al opiniei publice. Între dezavantajele curților cu jurați, în doctrină se invocă anumite împrejurări, cum ar fi faptul că juriul

¹ Pe bună dreptate se consideră în literatura de specialitate că nu în toate țările, mai ales în cele din fostul lagăr sovietic, există tendințe de formare a acestor mecanisme. În multe cazuri, drepturile și libertățile sunt doar declarații care nu sunt susținute de garanții, fapt ce stimulează nihilismul juridic și determină neconcordanță între drepturile persoanei și ale statului. O sarcină a doctrinei juridice este elaborarea anumitor garanții juridice. Vezi: Калашников, С. Система конституционных гарантий, обеспечение прав и свобод граждан в условиях формирования в России гражданского общества. În: *Государство и право*, 2002, nr. 10, p. 17.

² Asupra problemei curților cu jurați ne-am expus opinia în lucrarea: *Curțile cu jurați în procesul penal (originea, probleme, perspective)*. Chișinău, 1996. În cazul de față însă invocăm doar anumite aspecte critice asupra instituției juriului. O importantă calitate a curților se prezintă din conținutul său adânc democratic, care deschide în forme moderne calea tradițională a poporului spre înfăptuirea justiției. Numărul mare de persoane care au ocazia de a fi jurați antrenează la exercitarea puterii sale ca autoritate judecătorească foarte mulți cetățeni.

este influențat de componența sa, în care mediul social sau profesional de care depinde membrul poate fi hotărâtor, de gradul de cultură, sex, de idei preconcepute, vehiculate de opinia publică, de abilitatea jurilor față de pledoarii și rechizitoriul. Instituția nu corespunde dreptului penal modern, în care interesează nu numai fapta comisă, ci și aplicarea tratamentului penal. Funcția de judecare presupune numeroase cunoștințe, evident în primul rând juridice, dar și de criminologie, sociologie juridică, psihologie etc.¹

O altă problemă ce vizează implicarea societății civile în procesul penal ține de participarea la procesele penale a unor ONG-uri în calitate de subiecți². Experiența altor state denotă faptul că o asemenea formulă este viabilă pentru un sistem de drept³. ONG-urile se pot implica în procesul penal doar în cazurile în care se constată o încălcare a drepturilor omului prin discriminare⁴. Fapt ce aduce atingere principiului 14 al CEDO, care stipulează că exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute în convenție trebuie asigurată fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice, naționalitate sau categorie socială. Tratamentul juridic trebuie să fie egal, stipulat de lege⁵. Principiul egalității își găsește rădăcini și în art. 6 care dă definiția unui proces echitabil, înglobând dreptul la apărare, egalitatea armelor, dreptul la proces public, respectarea termenului rezonabil, prezumția de nevinovăție etc.

O organizație neguvernamentală, în sensul ordonanței enunțate mai sus, se poate implica în procesul penal dacă discriminarea se manifestă în domeniul drepturilor omului. Este vorba de totalitatea instrumentelor internaționale care determină anumite standarde de tratare a persoanei într-un stat, avându-se în vedere, în opinia noastră, nu numai convențiile internaționale sau declarațiile O.N.U. dar și anumite recomandări ale Consiliului Europei. Implicarea ONG-urilor în procesul penal are ca scop protecția atât a dreptului privat, adică a unui interes personal, cât și a unei noi categorii de interese, și anume, interesul colectiv. Ceea ce reprezintă o inovație în procedura penală, fiind considerată în doctrina europeană ca una din realizările majore ale procedurilor penale din secolul nostru, ce corespunde redescoperirii unei categorii de interese demne de protecție⁶. Acest interes este mai puțin abstract decât interesul general și mai larg decât interesul individual, fiind acel interes a cărui protecție este revendicată, prin intermediul persoanelor juridice private, de către o comunitate sau de un grup de persoane⁷. Care ar fi statutul

¹ Vezi: Volonciu, Nicolae. *Tratat de procedură penală. Partea generală. Vol. I*. București: Paideea, 1996, p. 139.

² Această problemă a fost ridicată în doctrina juridică, controversa constituind modul în care o organizație neguvernamentală poate avea statut de parte în procesul penal. Vezi: Mateuț, Gheorghită. *Unele probleme în participarea în procesele penale a organizațiilor neguvernamentale, care au ca scop protecția drepturilor omului*. În: *Dreptul*, nr. 6, 2003, p. 192-201.

³ În acest sens trebuie menționată Ordonanța Guvernului nr. 137 din 31 august 2000, modificată și completată prin Ordonanța Guvernului nr. 37/2003, publicată în *Monitorul oficial al României*, partea I, nr. 62 din 1 februarie 2003, care prevede expres că anumite ONG-uri ce au ca scop protecția drepturilor omului au calitate procesuală activă, în cazul în care discriminarea se manifestă în domeniul lor de activitate, se aduce atingere unei comunități sau unui grup de persoane. Aceste organizații au calitatea activă și în cazul în care discriminarea aduce atingere unei persoane fizice, dacă aceasta din urmă mandatează organizația în acest sens.

⁴ În sensul ordonanței enunțate mai sus, prin discriminare se înțelege „orice deosebire, excludere sau preferință, pe bază de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex sau orientare sexuală, apartenența la o categorie defavorizată sau alt criteriu, care are ca scop constrângerea sau înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alt domeniu al vieții publice”.

⁵ În mod tradițional, principiul egalității persoanelor îmbracă forma egalității armelor. Vezi: Trăsescu, F.E. *Principiul egalității în dreptul românesc*. București: ALL BECK, 1999, p. 247.

⁶ Mateuț, Gh. *Op. cit.*, p. 197.

⁷ *Ibidem*.

acestor organizații în procesul penal? Conform prevederilor art. 6 pct. 29 al Codului de procedură penală, parte în procesul penal sunt persoanele care exercită funcții de apărare sau de acuzare în baza egalității în drepturi și a principiului contradictorialității. După cum se vede, aceste organizații nu pot fi parte în procesul penal. Totuși, analizând art. 67 alin. 2 pct. 2 privind calitatea de apărător, constatăm că la procesul penal ca apărător pot participa și alte persoane abilitate prin lege cu atribuții de apărător. La momentul actual, în Republica Moldova nu există o stipulare legală care ar prevedea statutul de apărător al altor persoane decât cel al avocaților, fapt ce ne permite să constatăm că în perspectivă ar putea fi implicați reprezentanții unor ONG-uri în apărarea drepturilor omului.

O altă problemă ține de perspectiva participării ONG-urilor în calitate de reprezentant al victimelor unor abuzuri ale reprezentanților statului. Din punct de vedere procesual, doar acuzatul minor poate avea un reprezentant legal, care sunt părinții, înfietorii, tutorii sau curatorii. După cum se vede, făptuitorul este lipsit de dreptul de a avea reprezentant în procesul penal. În perspectivă s-ar putea vorbi despre participarea reprezentantului acuzatului în persoana unor ONG-uri ce au ca scop protecția drepturilor și libertăților personale. La aplicarea unor măsuri preventive, instanța poate lua în considerare cererea unei organizații, adică a unei persoane juridice demne de încredere referitor la transmiterea în garanția acestei organizații a bănuțului, învinutului, inculpatului. În asemenea situație, o organizație neguvernamentală, implicată în apărarea drepturilor omului, ar putea participa în calitate de garant. Articolul 244 al Codului de procedură penală stipulează că „în procesul penal pot fi înaintate anumite demersuri de către organizațiile obștești și colectivul de muncă (s.n. – I.D.) în scopul efectuării anumitor acțiuni procesuale în condițiile prezentului cod“. Demersurile organului de urmărire penală se adresează judecătorului de instrucție sau, după caz, instanței de judecată. Demersurile organizațiilor obștești și ale colectivelor de muncă se adresează organului de urmărire penală sau instanței. Cu toate că organizațiile obștești nu sunt recunoscute ca subiect oficial al procesului penal, prin această stipulare se deschide o perspectivă de implicare a acestor instituții în procesul penal. Totuși, trebuie menționat și faptul că, în scopul asigurării independenței și imparțialității judecătorilor, pentru asigurarea unei bune realizări a justiției, aceste organizații nu ar avea alte împuterniciri de a se implica în administrarea probelor decât reacția la încălcarea drepturilor omului, or prin implicarea în asemenea mod ar apărea pericolul unei imixțiuni în activitatea judecătorească.

Altă problemă deosebit de importantă este problema stabilirii rolului apărării în probațiunea penală¹, în scopul asigurării art. 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului. Potrivit art. 1 al Legii cu privire la avocatură², avocatura este o instituție a societății civile (s.n. – I.D.), menită să asigure, pe bază profesională, acordarea de asistență juridică calificată persoanelor fizice și juridice. Problema dreptului apărării de a administra probe în procesul penal poate fi analizată în contextul art. 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, care acordă părților posibilități reale de a-și promova interesele în

¹ Doctrina juridică a abordat problema implicării avocaturii în probațiunea penală. Vezi: Мартынич, Е. *Гражданское общество и правовое государство: ценности и приоритеты в сфере борьбы с преступностью*. În: *Адвокатская практика*, nr. 4, 2003, p. 5

Asupra acestei probleme ne-am referit și noi. Vezi: Dolea, I. *Principiul „egalității armelor“ și dreptul apărării de a administra probe în procesul penal*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*, vol. I, 2004, p. 372-374.

² *Legea Republicii Moldova cu privire la avocatură* nr. 1260-XV din 19.07.2002. În: *Monitorul oficial*, 2002, nr. 126-127, 12 sept.

cadrul unui proces echitabil.

„Egalité des armes“ este un principiu recunoscut în activitatea Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO). Principiul este utilizat de CEDO în activitatea sa; totodată el garantează că nici una dintre părțile aflate în litigiu nu se bucură de vreun avantaj incorect, atât în procesul penal, cât și în cel civil. Fiecare parte trebuie investită cu posibilități rezonabile pentru a-și prezenta cauza conform condițiilor care să nu creeze dezavantaje vizavi de opoziție. Pornind de la faptul că principiul poate juca un rol în orice fază a procesului, se impune și față de mulți subiecți importanța aparențelor și sensibilității mari atribuite administrării justiției.

Egalitatea armelor presupune accesul egal al părților la înscrisuri și alte acte procedurale cel puțin datorită faptului că ele joacă un rol important în formarea opiniei instanței, cu toate că în unele situații accesul apărării poate fi limitat¹. Principiul nu determină modalitatea de furnizare a informației, sarcina fiind pusă doar pe respectarea condiției de a nu crea obstacole de nedepășit, ceea ce poate fi echivalat cu tănuirea informației.

Regula ține și de acordarea posibilității de a participa la examinarea cauzei², obligația instanței de a-și motiva hotărârea³, care poate fi necesară pentru asigurarea dreptului la apel⁴.

O implicare considerabilă are acest principiu în probațiunea penală. Procedura examinării trebuie să asigure suficiente garanții, ținându-se cont de caracterul cauzei. Printre aceste garanții sunt: posibilități suficiente de prezentare a probelor, de contestare a declarațiilor martorilor acuzării, posibilitatea de a argumenta în momente-cheie⁵.

Deși reglementarea administrării probelor este pusă în seama legislației interne, iar aprecierea probelor este oferită de instanțele naționale⁶, la determinarea echității întregului proces mai contează și caracterul probelor, modul de obținere a acestora. *Inter alia* este necesar ca probele să fie prezentate în prezența inculpatului într-un proces public, acordându-i-se posibilitatea apărării de a le contesta într-un proces public⁷.

Comisia Europeană a considerat că principiul egalității armelor, deopotrivă cu articolul 6(3)b, obligă autoritățile de anchetă și de investigație să comunice toate elementele pertinente pe care le dețin sau la care au acces, susceptibile să ajute acuzatul să se dezvinovățească sau să obțină o atenuare a pedepsei.

Regula dată se extinde chiar și asupra elementelor susceptibile să submineze credibilitatea unui martor al acuzării. În cazul *Faucher v. Franța*⁸, CEDO afirmă că atunci când un petiționar, care a dorit să-și asigure personal apărarea, se plânde de un atentat la drepturile de apărare din cauză că nu a avut acces la dosarul său penal și nici nu a putut obține o copie de pe piesele din acesta, din care cauză a devenit incapabil să-și pregătească o apărare adecvată, are loc o încălcare a principiului egalității armelor, combinat cu articolul 6 (3).

Dreptul la o divulgare integrală a probelor pertinente nu este absolut și se poate

¹ *Kamasinski, C. v. Austria*, 19 decembrie 1989.

² *Colozza, C.* 12 februarie 1985. Series A No.89, p.14, para 27. Application No. 1035/61, X v. the Federal Republic of Germany, Dec.17.1.63, Collection 10, p. 12.

³ *Ibidem.*

⁴ *H. v. Belgium*, 30 noiembrie 1987, Series A No 127, p. 38, para 53).

⁵ *Unterpetinger v. Austria*, 24 noiembrie 1986 ș.a.

⁶ *Kamasinski, C. v. Austria*.

⁷ *Iespers v. Belgia* 27.D.R.61. În: Mole, Nuola; Harby, Caterina. *Dreptul la un proces echitabil*. Consiliul European, 2001. Editat în Republica Moldova, 2003, p. 43.

⁸ *Ibidem.*

afla în opoziție față de anumite interese antagoniste, cum ar fi protecția martorilor sau confidențialitatea metodelor de cercetare utilizate de poliție. Totodată, singurele măsuri care limitează dreptul la apărare, tolerate de art. 6, sunt cele care pot fi calificate ca strict necesare.

Asigurarea viabilității principiului egalității armelor în sistemul Republicii Moldova, în care există elemente ale procesului inchizitorial, este deosebită de sistemul contradictorial, cum ar fi, spre exemplu, cel al Regatului Unit sau al Statelor Unite ale Americii.

În sistemul american și cel englez egalitatea armelor presupune drepturi și posibilități egale ale părților de a administra probe, de a demonstra fapte etc., adică posibilități reale de a contrazice acțiunile opoziției.

În sistemul național egalitatea armelor are alt sens. Acuzatul trebuie să păstreze pe întreg parcursul procesului dreptul de contrabalansare a forței imense a statului. Pericolul de a fi afectate unele drepturi crește în faza de urmărire, fapt determinat de sporirea rolului organelor de forță în lupta cu anumite genuri de infracțiuni (mai ales cu cele ce țin de crima organizată).

Accesul liber la justiție, în sensul art. 19 al Codului de procedură penală, determină și obligația organului de urmărire penală de a lua toate măsurile prevăzute de lege pentru cercetarea sub toate aspectele, completă și obiectivă a circumstanțelor cauzei, de a evidenția atât circumstanțele care dovedesc vinovăția bănuțitului, învinutului, inculpatului, cât și cele care-l dezvinovățesc, precum și circumstanțele care îi atenuează sau agravează răspunderea. În același timp legea procesual-penală admite în articolul 100 dreptul apărătorului de a administra probe, solicitând și prezentând obiecte, documente și informații necesare pentru acordarea asistenței juridice, purtând convorbiri cu persoane fizice, dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege, solicitând certificate, caracterizări și alte documente din diverse organe și instituții; să solicite opinia specialistului, în caz de necesitate.

După cum se observă, noua legislație procesual-penală, păstrând elementele unei urmăririi inchizitoriale, face un pas spre contradictorialitate în faza de urmărire, fapt recunoscut ca deosebit de important, fiind îndreptat, după cum menționa la începutul secolului profesorul Denevski, spre atingerea unui scop dublu:

- a da statului o armă puternică în lupta sa cu infracțiunile prin descoperirea și pedepsirea vinovaților și
- a ocroti persoana atrasă în proces¹.

Concomitent, principiul prezumției nevinovăției, care determină regulile de probare a vinovăției, stabilește că nimeni nu este obligat să dovedească nevinovăția sa. Adică sarcina probei îi revine în orice situație celui care acuză.

Sarcina probei nu poate să treacă asupra acuzatului în sisteme de drept pentru care este caracteristic elementul inchizitorial, adică acolo unde în fazele prejudiciare organele de stat sunt obligate să descopere atât probele în acuzare, cât și în apărare².

Noul Cod de procedură penală încearcă să soluționeze și problema funcțiilor procesuale, divizând apărarea și acuzarea în două părți egale cu atribuții egale. Potrivit art. 24 al Codului de procedură penală, urmărirea penală, apărarea și judecarea sunt separate și se efectuează de diferite organe și persoane. În aceste condiții este dificil să presupunem

¹ Деневский, В.П. *Наше предварительное следствие, его недостатки и реформа*. Киев, 2003.

² Владимирцов, Л.Е. *Учение об уголовных доказательствах*. Тула, 2000, p. 186.

că partea care are ca sarcină dovedirea vinovăției persoanei va administra toate probele existente pentru a dovedi nevinovăția. În susținerea acestei poziții sunt, în opinia noastră, minimum două argumente:

În primul rând, acuzarea nu este obligată să considere persoana nevinovată, dar este obligată s-o trateze ca pe o persoană nevinovată. Susținem și astăzi opinia expusă în literatura de specialitate că prezumția de nevinovăție nu împiedică organele de urmărire sau procurorul să fie siguri de vinovăția persoanei¹.

În al doilea rând, apărarea dispune, aparent (în sensul Codului de procedură penală), de suficiente pârghii pentru a administra probe în apărare.

Se invocă întrebarea: în consecință, apărătorul devine un subiect real al probațiunii?

Administrarea probelor este un element al procesului de probațiune și poate fi definită nu numai ca o activitate de descoperire a informației, dar, după cum pe bună dreptate se menționează², și o activitate de a atribui acestei informații o formă procesuală.

Organul de urmărire, procurorul și instanța de fapt transformă informația în probe, adică formează probele.

Modul de administrare a probelor constituie un element care caracterizează admisibilitatea. Administrarea este asigurată de organul de urmărire sau instanță. Conform capitolului III al titlului IV al Codului de procedură penală, procedee probatorii sunt acțiunile procesuale efectuate de către organele de urmărire, procuror și instanță.

În aceste condiții apare problema: în ce măsură apărarea este implicată în administrarea probelor, or, ce formă procesuală trebuie să capete proba obținută de apărare pentru a fi admisibilă?

Administrarea probelor de către apărare este actualmente o activitate procesuală care are ca scop obținerea unei anumite informații în favoarea învinutului. Sunt diferite opinii privind natura acestei informații. După cum se menționează, convorbirile pot fi purtate atât de către avocat, cât și de către detectivul particular, avocatul ar fi obligat să informeze persoana privind scopul convorbirilor, invocarea numai a circumstanțelor care atenuază situația etc.³

Problema apare însăși din prevederile alin. 2 al art. 100, analizând formula „să poarte convorbiri cu persoane fizice dacă acestea sunt *de acord să fie audiate în modul stabilit de lege*“ (s.n. – I.D.). În situația când organul de urmărire consideră necesară audierea unei persoane, acordul acesteia nu se cere. Mai mult, persoana poate fi trasă la răspundere penală în caz de refuz de a depune declarații, sau față de aceasta pot fi aplicate măsuri procesuale, cum ar fi, de exemplu, aducerea forțată. Prin formularea *în modul stabilit de lege* (s.n. – I.D.) s-a avut în vedere faptul că declarațiile unei persoane vor fi admisibile numai dacă persoana respectivă va fi audiată în continuare de organul de urmărire penală sau de instanță. Din cele relatate reiese că în situația când organul de urmărire consideră necesară audierea unei persoane, acordul acesteia evident nu se cere, persoana fiind trasă la răspundere penală, în caz de refuz de a depune declarații. În situația în care apărarea solicită audierea unei persoane, se cere acordul acesteia, adică se presupune obligatoriu și dreptul de a refuza depunerea declarațiilor de către persoană. Asigurarea „egalității armelor“ devine și mai dificilă în situația când apărarea o efectuează, potrivit art. 67

¹ Dolea, Igor. *Unele considerente vis-à-vis de problema prezumției nevinovăției în probațiunea penală*. În: *Analele științifice ale U.S.M.*, 2003, p. 316.

² Шейфер, С.А., *Следственные действия. Система и процессуальная форма*. Moscova, 2001, p. 8-9

³ Vezi: Кузнецов, В. *Право защитника собирать доказательства: сущность и пределы*. În: *Российская юстиция*, nr. 8, 2002, p. 32.

alin. 2 pct. 2, o altă persoană abilitată prin lege cu atribuții de apărător. În prezent, în lege nu este definit clar care persoane pot fi abilitate cu atribuții de apărător. Potrivit unor opinii, acestea pot fi una din rudele apropiate a învinutului, inculpatului, sau o altă persoană care este solicitată în calitate de apărător de către bănuit, învinuit, inculpat¹. Este dificil să presupunem că aceste persoane vor efectua o administrare deplină a probelor în apărare.

Chiar dacă apărătorul va administra competent probele, este incorect să presupunem că acestea în toate cazurile vor fi incluse în dosarul penal întocmit de organul de urmărire și, desigur, menționate în rechizitoriu. Este evident că în faza de urmărire procurorului și organului de urmărire i se atribuie prerogativa de a aprecia admisibilitatea, pertinența, conclundența și utilitatea probelor, fapt ce determină că luarea unei hotărâri procesuale ține doar de aceste organe².

În cazul în care organul de urmărire respinge cererea privind administrarea unei probe sau anexarea probei la dosar, nu există nici o posibilitate de a contesta hotărârea organului de urmărire.

La finalizarea urmăririi cererile depuse de apărare privind efectuarea acțiunilor procesuale pot fi respinse de către organul de urmărire.

Starea dată provoacă deseori pierderea probei, ceea ce poate duce la o învinuire neîntemeiată, iar în consecință, la o condamnare ilegală.

Care ar fi soluția?

Instituția controlului judiciar al procedurii prejudiciare a provocat diferite discuții în literatura de specialitate, având atât adepți, cât și adversari³.

Posibilitatea de a apela la judecătorul de instrucție este prevăzută în diferite situații. În activitatea de administrare a probelor învinuirea dispune de multiple mecanisme de a interveni la judecătorul de instrucție, fie ca acesta să autorizeze unele acțiuni procesuale, fie ca însuși judecătorul de instrucție să participe la acestea.

Pe lângă aplicarea modalităților speciale de audiere a martorilor, prevăzute de art. 110 al Codului de procedură penală, există și o posibilitate de a audia martorul, prevăzută de art. 109 alin. 3 al Codului de procedură penală. Potrivit normei respective, „în cazul în care prezența martorului la judecarea cauzei va fi imposibilă din motivul plecării lui peste hotarele țării sau din alte motive întemeiate, procurorul poate solicita audierea acestuia de către judecătorul de instrucție, cu asigurarea posibilității bănuitului, învinutului, apărătorului acestuia, părții vătămate și procurorului de a pune întrebări martorului audiat“.

După cum se observă, implicarea judecătorului de instrucție în probațiunea penală poate avea loc doar la demersul procurorului sau, în anumite situații, la cererea avocatului martorului (art. 110 alin. 2 al Codului de procedură penală).

Acordarea acestui drept în exclusivitate învinuirii aduce, în opinia noastră, afecțiuni principiului „egalității armelor“.

Desigur, nu este posibilă renunțarea la faza de urmărire, în forma sa actuală, cu acordarea mai multor drepturi apărării la administrarea probelor. Aceasta ar duce, în opinia noastră, la afectarea principiilor accesului liber la justiție și prezumției nevinovăției, deoarece partea apărării va fi obligată să administreze probe în apărare și există

¹ Козлов, А. Спорные вопросы допуска иного лица в качестве защитника обвиняемого. În: *Российская юстиция*, 2003, nr. 9, p. 35.

² Победкин, А.В. Некоторые вопросы собирания доказательств по новому уголовному процессуальному законодательству России. În: *Государство и право*, 2003, nr. 1, p. 57.

³ Назаренко, В. Судебный контроль при расследовании преступлений. În: *Законность*, 2003, nr. 6, p. 4.

pericolul ca sarcina probării nevinovăției să fie pusă în sarcina apărării. Totuși, privarea apărării de a dispune de o altă cale de administrare a probelor, decât prin intermediul părții acuzării, nu poate fi recunoscută ca echitabilă. Este necesar de a prevedea în legea procesual-penală dreptul apărării de a solicita efectuarea anumitor acțiuni procesuale de către judecătorul de instrucție la cererea apărării.

Soluția propusă pretinde nu modificarea mecanismului deja constituit în procesul penal, care recunoaște două faze distincte – urmărirea și judecata, ci, în temei, dezvoltarea instituției controlului judiciar în probațiunea penală.

În urma unor cercetări sociologice efectuate de autor¹, în cadrul cărora au fost intervievați cca 300 de juriști (judecători, procurori, avocați), s-a constatat că în opinia comunității juridice aceste modificări sunt necesare.

La întrebarea dacă ar trebui ca apărătorului să i se acorde dreptul de a colecta probe au răspuns afirmativ 60,7%, 35,5% au considerat că trebuie să i se acorde dreptul de a colecta doar anumite probe și doar 4,8% au declarat că nu susțin o asemenea idee. La chestiunea dacă apărătorul poate administra de sine stătător probe, afirmativ au răspuns 66,9%, negativ – 25,5% și 7,8% nu au dat răspuns².

Totodată, s-a constatat că se întâlnesc destul de des cazuri de respingere a cererii apărătorului privind efectuarea anumitor acțiuni procesuale, 67,7% din respondenți afirmând acest lucru.

Cererile de efectuare a acțiunilor procesuale au fost respinse de către organul de urmărire prin invocarea anumitor motive, dintre acestea sunt: faptul care se cere să fie dovedit era probat cu alte dovezi – 52,7%, probele care trebuie obținute nu sunt pertinente la cauză – 25,3%, în unele cazuri cererile au fost respinse fără motive.

Potrivit art. 295 al Codului de procedură penală, admiterea sau respingerea cererilor se efectuează printr-o ordonanță care în termen de 24 de ore se aduce la cunoștința persoanelor care le-au înaintat. Acestea au dreptul de a înainta ulterior cererile privind administrarea probelor doar în instanță. Articolul 313 prevede posibilitatea de a face plângere împotriva acțiunilor și actelor ilegale ale organului de urmărire penală. Printre hotărârile susceptibile de a fi contestate sunt și cele de a refuza începerea urmăririi penale, încetarea urmăririi, clasarea cauzei penale sau scoaterea persoanei de sub urmărire penală. Clasarea sau încetarea este o acțiune mai amplă pentru o cauză penală decât efectuarea unei acțiuni procesuale. În acest sens este necesar să se aplice raționamentul *a fortiori*, adică în mai mult se cuprinde și mai puțin (*a majori ed minus*)³.

În cadrul cercetării sociologice s-a încercat analizarea opiniei privind oportunitatea existenței în procedura penală a unei norme prin care apărării i s-ar da dreptul de a contesta în instanță respingerea de către organul de urmărire a cererii privind administrarea probelor suplimentare. În urma monitorizării s-a constatat că 55,9% din respondenți susțin ideea, 51,9% consideră că acest drept ar asigura stabilirea adevărului, 43,2% afirmă că acestea ar asigura „egalitatea armelor” în proces, iar 4,9% – că ar duce la mai puține sentințe de achitare.

Astfel, prin stabilirea dreptului apărării de a contesta refuzul organului de urmărire privind administrarea probelor suplimentare, inclusiv prin efectuarea de către judecătorul de instrucție a unor acțiuni procesuale, asupra cererii apărării nu se va extinde competența judecătorului de instrucție, asigurându-se, în același timp, pe cât posibil,

¹ Vezi: Dolea, I.; Zaharia, V.; Hanganu, S. *Justiția penală și drepturile omului*. Chișinău, 2004, p. 24.

² *Ibidem*, p. 26.

³ Neagu, I. *Tratat de procedură penală*. București: PRO, 1997, p. 28.

Conf., dr. Igor CIOBANU

Catedra de drept penal și criminologie, Facultatea de Drept
Universitatea de Stat din Moldova

PERSONALITATEA INFRACTORULUI MINOR

Constituting a special subject for the doctrine, the research study is meant to study the personality of the juvenile delinquent. The author initially refers to the history of juvenile delinquency, since Ancient ages till present, in the light of the Hammurabi Code, of Ancient Greece and Roman Empire, French and German legislation, Moldova and Muntenia laws, as well as former SSRM. Additionally are considered a series of various factors determining the creation of the juvenile delinquent: age, factors and conditions of juvenile delinquency, etc. the study lists and refers to international and national documents on juvenile delinquency, supplies a series of doctrine opinions on this subject.

Criminalitatea minorilor sau *delincvența juvenilă*? Termenul, intrat în uz în ultimele decenii, provine de la cel francez – „delinquance juvenile“, desemnând devierile de la norma socială și penală, săvârșite de minorii până la 18 ani și sancționate penal. De fapt, în franceză noțiunea de *delincvență* se referă la „ansamblul de infracțiuni comise într-un anumit timp și spațiu“, fiind utilizată alături de cea de *criminalitate*¹.

Pentru criminologie, prezintă un interes deosebit infracțiunile comise de *minori*, respectiv, criminalitatea minorilor sau *delincvența juvenilă*, a cărei pericolozitate socială a crescut și a cărei profilaxie trebuie să stea în centrul politicii penale a fiecărui stat.

Vârsta ca trăsătură individuală a personalității infractorului minor²

În conformitate cu legislația penală în vigoare a Republicii Moldova, distingem câteva categorii de minori:

- până la vârsta de 14 ani: minori care nu sunt responsabili, chiar dacă comit infracțiuni;
- între 14 și 16 ani: responsabilitatea juridică este limitată, prevăzută doar pentru o categorie anumită de infracțiuni;
- între 16 și 18 ani: minorii răspund în fața legii, dar în cazul unor infracțiuni care nu prezintă pericol social însemnat pedeapsa penală poate să nu fie aplicată. Articolul 53 CP al RM prevede că „persoana care a săvârșit o faptă ce conține semnele componenței de infracțiune poate fi liberată de răspundere penală de către instanța de judecată în cazurile: a) minorilor...“

Deosebit de importantă pentru criminologie este categoria minorilor *până la vârsta de 14 ani*, adică a copiilor.

Copilăria este perioada vieții omului de la naștere până la pubertate. Or, copilăria este etapa de creștere, de transformare a nou-născutului în adult. Individul uman are cea mai lungă copilărie în raport cu alte ființe vii, ea fiind marcată de o dezvoltare intensă intelectuală și socială. De exemplu, s-a constatat că la vârsta de 4 ani copilul acumulează 50% din capitalul logic necesar, deținut la 18 ani, și 80% din cel de la 8-10 ani. În copilărie se disting trei perioade mari:

¹ *Grand dictionnaire de la psychologie*. Paris: Larousse, 1997, p. 195.

² Vezi: Cap. V, secț. III, pct. 5.3.1. *Coordonatele biologice ale personalității infractorului*. În: Ciobanu, I. *Criminologie. Vol. II*. Chișinău: Cartdidact, 2004.

- 1) de la naștere până la 3 ani;
- 2) de la 3 până la 6-7 ani;
- 3) de la 6-7 ani până la pubertate.

Copilul nu posedă senzații în stare pură decât în primele zile. Ulterior, prin mișcare, el învață percepția vizuală a reliefului și formelor, mărimilor și distanțelor. De evoluția gândirii este strâns legată dezvoltarea *limbajului*. Prin intermediul acestuia copilul învață exigențele culturale. Limbajul se dezvoltă progresiv, astfel încât de la 5-10 cuvinte, pronunțate la un an, se ajunge la 300-400 la doi ani, la circa 800-1 000 la trei, 1 600-2 000 la patru, 3 000 la cinci și peste 3 500 la șase ani. Prelucrarea logică a sensurilor duce la sporirea volumului memoriei de la 8 până la 10 ori în anii de școală.

În copilărie se învață lumea complicată a sentimentelor, începând cu cele morale, sociale și până la cele intelectuale. Un rol deosebit revine jocului, care satisface nevoia de mișcare și de acțiune a copilului, contribuind la dezvoltarea proceselor psihice, începând cu percepția și terminând cu operațiile gândirii, cu formarea aptitudinilor afective și voluntare, cu modelarea însușirilor și trăsăturilor personalității.

Pe lângă joc, la dezvoltarea psihică a copilului contribuie învățarea *socioală*, pe parcursul căreia se acumulează patrimoniul socio-cultural al grupului și învățarea *didactică*, în special în anii de școală¹.

După copilărie, criminologia este interesată de studiul *adolescenței*, care este trecerea de la copilărie la vârsta adultă. Nu ne vom opri la categoriile de vârstă, vom remarca doar că aici au loc importante modificări morfologice și constituționale: se intensifică creșterea; se dezvoltă glandele cu secreție internă, inclusiv glandele sexuale; se schimbă structura cerebrală. Toate acestea duc la schimbarea exteriorului, care la rândul său duce la stări de disconfort atât fiziologic, cât și social.

În special în perioada pubertății (11-15 ani) are loc definitivarea identificării sociale a individului. Este conștientizată apartenența culturală și sexuală, necesitatea de cunoaștere manifestându-se în continuare nu numai în plan didactic, ci și social. Puberii se asociază frecvent în grupuri, cărora le dau preferință în raport cu părinții, deoarece grupul le satisface cerințele de autoafirmare, de distracție, de realizare². Circa 67% din grupurile de minori s-au constituit pe principiul interesului dintre aceștia, neavând intenții criminale. Membrii grupului se cunosc bine între ei, au aceleași simpatii și preferințe, cu timpul formându-se un adevărat nucleu³.

Istoricul problemei criminalității minorilor: din antichitate până în zilele noastre

Legislatorii din toate timpurile, pe lângă grija pe care o poartă pentru ocrotirea ordinii de drept, acordă atenție și situației particulare în care se află infractorii la o vârstă fragedă. Legile din toate timpurile au respectat cerințele societății de a fi mai indulgente față de infractori tineri.

Primele mențiuni privind natura justiției la vârsta minoră se întâlnesc în Codul lui Hammurabi, care prevedea că, la săvârșirea crimei față de părinte, copilul putea fi izgonit, lipsit de moștenire sau sancționat prin tăierea degetelor. Dacă însă delictul era

¹ Черниловский, З.М. *Хрестоматия по всеобщей истории государства и права*. Moscova, 1996, p. 21-65.

² Rusnac, S., *Psihologia dreptului*. Chișinău, 2000, p. 112-114.

³ *Ibidem*, p. 115

comis de minor pentru prima dată sau nu era calificat ca fiind grav, era posibilă iertarea acestuia¹.

În Grecia antică, doar părinții aveau dreptul deplin asupra copiilor, iar acest lucru dura până la 18 ani, când odraslele atingeau majoratul și când li se acorda cetățenia. După Platon, minorii erau pedepsiți doar pentru infracțiuni deosebit de grave, ca infracțiunile de omor, fiind sancționați cu exil pe termen de un an, iar dacă, din diferite motive, acest termen nu se respecta, ca sancțiune repetată intervenea închisoarea pe termen de doi ani. La rândul său, Aristotel consemna că minorul se pedepsea numai în cazul de omucidere cu voință.

Imperiul Roman cunoaște o delimitare între sancționarea infractorilor minori și a celor majori. Conform Legii celor XII table, minorii erau repartizați în două grupe:

- puberii (de la 14 ani, băieții, și de la 12 ani, fetele);
- impuberii (până la 14 ani, băieții, și până la 12 ani, fetele).

În funcție de vârstă, se stabilea caracterul și gravitatea pedepsei. Față de puberi putea fi aplicată bătaia, dar și pedeapsa cu moartea din partea păgubașului. Impuberii însă puteau fi numai bătuți.

După „Legiuirea lui Iustinian“, minorul până la 7 ani nu era supus răspunderii penale; între 7 și 14 ani răspundea numai pentru comiterea infracțiunilor intenționate. Majoratul se considera atins la 25 de ani.

În Sparta, majoratul era atins la vârsta de 14 ani, după care instanțele de judecată puteau aplica întregul palier de pedepse, inclusiv pedeapsa cu moartea. Ca sancțiune pentru minorii de până la 14 ani figura, de regulă, bătaia².

Legislația Franței medievale prevedea un drept interesant al copiilor: de a angaja un reprezentant al său care, prin participarea la duel, obținea dovada vinovăției sau nevinovăției minorului în funcție de eșec sau victorie. La începutul sec. XVIII, în Franța, sistemul sancțiunilor pentru puberi a fost completat prin pedeapsa cu spânzurătoarea.

Legislația Germaniei medievale, în codificarea „Carolina“ (1521-1532) excludea aplicarea pedepsei cu moartea față de persoanele de până la 14 ani. Dar dacă infractorul minor atinge această vârstă, iar delictul era săvârșit cu circumstanțe agravante, se aplica principiul „intenția completează neatingerea vârstei“. În asemenea cazuri era posibilă aplicarea pedepsei cu moartea.

În Moldova și Țara Românească, reglementarea unui regim de sancționare care excludea sau atenua răspunderea și pedeapsa penală a minorilor este atestată în “Cartea românească de învățătură“ a lui Vasile Lupu, apărută la Iași în 1646, și în cea a lui Matei Basarab – „Îndreptarea legii“, apărută la 1652 la Târgoviște.

Legea lui Vasile Lupu prevedea sancționarea minorului cu pedepse similare cu cele pentru adulți. Matei Basarab distinge trei categorii de vârstă a minorilor cu grad diferit de pedeapsă pentru infracțiuni:

- 1) „coconii“, adică copiii de până la 7 ani a căror fapte se iertau;
- 2) „impuberii“, cu vârsta între 7 și 14 ani, băieți, și între 7 și 12 ani, fete;
- 3) puberii, cu vârsta între 14 și 20 de ani, băieți, și între 12 și 25 de ani, fete.

Andronache Donici elaborează, în 1814, un „Manual juridic...“ cu legi destul de drastice, inclusiv pedeapsa capitală aplicată minorilor pentru omor din „cugetată răutate a sufletului“.

¹ Бужор, Валерий; Гуцуляк Виктор. *Групповая преступность: методологические основы изучения и классификации*, Chișinău, 1998, p. 90.

² Rusu, Vitalie. *Particularități de procedură penală în privința minorilor*. Chișinău, 2001, p. 7-10.

Importantă a fost și Legiuirea Caragea din 1818, care a stabilit următoarele categorii de vârstă:

- delincvenții sub 7 ani sunt de scutiți de răspundere;
- cei între 7 și 14 ani încasau bătaia sau erau izolați în mănăstiri;
- pentru minori între 14 și 20 de ani se aplica bătaia cu biciul, cu toiagul sau închi-soarea în caz de omor¹.

Apar și primele închisori pentru minori. O astfel de închisoare a fost construită în 1608 la mănăstirea Cernica de către vornicul Cernică Surheiu. „La 20 august 1868 ea a devenit mică pentru numeroșii infractori și a fost transferată la Schitul Balamuci, apoi la mănăstirea Căscioarei, jud. Vlașca. Deoarece numărul minorilor delincvenți creștea, în 1872 închisoarea a trecut la Reni, jud. Ismail, în clădirea carantinei. În 1878, din motive politice, această casă a fost mutată la mănăstirea Mislea, unde, până în 1883, minorii au stat împreună cu infractorii militari“².

Apogeul pedepselor aplicate minorilor revine însă sistemului comunist totalitar. În prezent se cunoaște foarte bine că deportările, aplicarea sancțiunilor penale și administrative împotriva copiilor au făcut parte componentă din sistemul regimului juridic totalitar. În fosta U.R.S.S. politica bestială de represiune a copiilor și tineretului s-a resimțit puternic în 1940-1941, mai ales în 1944-1953.

Tragedia tinereții generații din acea perioadă constă în faptul că ea era clasată, apreciată și tratată în funcție de starea socială a părinților. Mulți copii au fost incluși în categoria de „dușmani ai poporului“, „elemente antisovietice“ etc. Numai în 1940, în orașul Orhei, spre exemplu, au fost arestați zeci de elevi doar pentru că nu doreau să colaboreze cu regimul comunist, pentru că l-au criticat pe Iosif Stalin, pentru că au ridicat Tricolorul românesc și au cerut să facă studii în română.

Tinerii, care în 1944-1945 refuzau să se înroleze în armata sovietică, erau judecați și condamnați în baza art. 54-1 al CP al R.S.S.U., „pentru trădare de patrie“. Mii de tineri au fost trimiși la muncă obligatorie la întreprinderile industriale din U.R.S.S. Astfel, în martie-august 1944, din R.S.S.M. au fost mobilizați pe frontul muncii 10 156, iar în 1947 – 36 635 tineri.

În decembrie 1946–ianuarie 1947 au fost arestați și judecați 46 de copii și tineri de 10-18 ani pentru că au încercat să treacă Prutul și să se salveze ca să nu moară de foame.

La 5-6 iulie 1949 au fost deportați, din R.S.S.M., 11 889 copii împreună cu părinții lor, fiind numiți „chiaburi“ și „dușmani ai poporului“.

La 1 aprilie 1951, în R.S.S.M., au fost pedepsiți, fără nici o decizie a tribunalului sau a unui alt organ judiciar, 842 de copii, care au fost deportați în Siberia împreună cu părinții lor – 723 de familii. În total circa 137 000 de copii au fost pedepsiți numai din cauză că regimul sovietic ocupase Basarabia, iar acești tineri refuzau să se conformeze legilor draconice comuniste³.

Starea actuală, cauzele și condițiile delincvenței minorilor

Delincvența juvenilă capătă la etapa actuală în Republica Moldova proporții îngrijorătoare. Spre exemplu, în 1990, din totalul infracțiunilor descoperite, 16,2% au fost co-

¹ Rusu, Vitalie. *Op. cit.*, p. 11-19.

² Lupan, Ștefan *Delincvența sub aspectul cercetărilor interdisciplinare*. În: *Delincvența juvenilă: prevenție și recuperare*. Chișinău, 2002, p. 12.

³ Moraru, Anton. *Sancțiunile penale aplicate copiilor în condițiile sistemului totalitar*. În: *Delincvența juvenilă: prevenție și recuperare*. Chișinău, 2002, p. 22-25.

mise de către minori sau cu participarea acestora¹. În Republica Moldova criminalitatea minorilor a crescut de la 2 204 de infracțiuni în 1992 la 2 684 în 2001, adică cu 480 de crime sau cu 22%.

Vârsta delincvenților, reținuți pentru comiterea infracțiunilor, este de la 14 la 17 ani. La această vârstă ei ar trebui să fie școlarizați sau încadrați în câmpul muncii. Dar numai 315 din delincvenți învață, 1 614 nefiind școlarizați sau încadrați în câmpul muncii².

În decursul ultimului deceniu, în Republica Moldova s-au produs schimbări esențiale în sfera economică, politică și socială, care au influențat simțitor starea criminogenă în rândul minorilor, apărând noi aspecte și tendințe.

Printre factorii care facilitează și stimulează comiterea crimelor de către minori pot fi menționați:

- decalajul substanțial între oferta de produse alimentare, îmbrăcăminte, servicii necesare minorilor și posibilitățile reduse de cumpărare, cauzat de criza economică generală care a dus la pauperizarea multor familii;

- imposibilitatea încadrării în câmpul muncii pentru obținerea unui venit licit, satisfăcător și constant;

- școlarizarea redusă;

- accesul relativ ușor la alcool și stupefiante. Fiecare al șaptelea minor a săvârșit infracțiunea în stare de ebrietate; crește și implicarea minorilor în traficul și distribuirea drogurilor, care sunt desfăcute în locurile de concentrare în masă a tineretului: la cluburi de noapte, în școli, colegii, instituții superioare de învățământ. Numărul minorilor narcomani s-a mărit de 3 ori, comparativ cu anul 1991³;

- nivelul scăzut al activității organelor abilitate cu combaterea criminalității minorilor;

- influența negativă asupra formării personalității minorilor a propagandei informaționale la TV și în mass-media prin scene sadice, pornografice, pline de cruzime etc. Acestei propagande nu i se contrapune un sistem bine pus la punct de măsuri educaționale din partea familiei, școlii, mass-media;

- modificarea sistemului de valori al minorilor. Pentru mulți au devenit valori profitul obținut ușor, deseori prin mijloace ilicite, cu aplicarea violenței pentru atingerea scopului propus etc.

Minorii, în special adolescenții, încearcă să se smulgă din mediul familial, să se elibereze de influența celor maturi, tind spre independență. Este unanim recunoscut că *familia* are o importanță cu totul deosebită nu numai pentru buna funcționare a mecanismului social în ansamblu, dar și pentru desfășurarea cu succes a procesului de formare și socializare a fiecărui individ. Din acest motiv o influență negativă o pot avea carențele, existente uneori, în mediul familial, cum ar fi: cazurile de dezorganizare a familiei (ca urmare a divorțului, a deceselor, a plecării la muncă peste hotare etc.), exemplele negative oferite de către unii părinți, lipsa afecțiunii reciproce între părinți sau între părinți și copii – așa-numitul abandon moral, jocurile de noroc, parazitismul, neînțelegerile (certuri, scandaluri, bătaii etc.), lipsa de respect față de legi sau față de alte norme de conduită,

¹ *Преступность и правонарушение в СССР-1990. Статистический сборник*. Moscova: Финансы и статистика, 1991, p. 6.

² Rusnac, S. *Op. cit.*, p. 201.

³ Armașu, Vitalie. *Minorii în structurile criminale organizate: probleme și soluții*. În: *Criminalitatea organizată și economia tenebroasă în Republica Moldova*. Conferința Științifico-Practică Republicană, 26 februarie 1999. Chișinău: ARC, 1999, p. 116.

utilizarea unor metode de educație greșite (indiferența, indulgența sau severitatea exagerate, inocularea unor concepții greșite de viață etc.), lipsa de măsură sau, dimpotrivă, ignorarea trebuințelor materiale și spirituale firești ale copiilor, neurmărirea permanentă și competentă a rezultatelor activității școlare, neorganizarea sau organizarea greșită a timpului liber, lipsa de supraveghere în general etc.¹

Circa 2/3 din părinții minorilor delincvenți au provenit din familii defavorizate, fiind educați în aceleași condiții ca și copiii lor².

Curiozitatea și tendința spre afirmare, spre apropierea de lumea celor adulți îi face pe adolescenți să afirme un șir de valori și norme pe care ei le consideră atribute ale independenței și maturității. Acestea se transformă în stereotipuri comportamentale, caracteristice vârstei, dar pot căpăta și un caracter de manifestări asociale și chiar antisociale, atunci când nu sunt asigurate condițiile educaționale necesare, pe care trebuie să le ofere micromediul social.

Încercând să stabilim portretul *psihologic* al minorului și *tendențele* acestuia, am evidențiat: înclinația spre agresivitate; ostilitatea față de normele împărtășite în societate; instabilitate afectivă; inadaptare socială; sentiment de incertitudine; dezechilibru sufletec etc.

Printre *tendențele* comportamentale se înscriu:

- lipsa de atenție din partea adulților, sau invers, interdicțiile abuzive, care pot provoca o stare de înstrăinare, tendința de a părăsi domiciliu, vagabondajul etc.;
- imitarea unei persoane concrete, sau a unui erou dintr-o anumită operă, lucru care duce la influența unor persoane cu comportamente antisociale asupra minorilor;
- negare a modelului propus de adulți;
- emancipare, eliberare de standardele impuse de adulți, într-o formă radicală, manifestându-se în negarea valorilor și a normelor cu caracter social;
- aderare la grupuri de minori;
- pasiune față de un anumit domeniu, care duce la formarea unei subculturi specifice adolescenților.

În literatura de specialitate există mai multe curente și teorii biopsihosociale, care încearcă să explice conduita delincventă a minorilor prin:

1) influența factorului familial, a climatului din familie, mai ales a atitudinii părinților față de minori. Se susține că familiile dezorganizate, cu un singur părinte etc. sunt neapărat criminogene, ducând la preluarea modelului delincvent de către minor. Conform statisticilor, circa 80% din delincvenți provin din familii dezorganizate sau incomplete. Desigur, delincvenții pot proveni și din familii bine asigurate, cu ambii părinți;

2) condițiile economice sau materiale rele;

3) contribuția mijloacelor mass-media la comportarea criminogenă a minorilor. Se pune accentul pe tendința minorilor de a imita un comportament considerat matur, curajos: fumatul, consumul de alcool etc.;

4) deficitul de maturizare, minorul aflându-se în conflict cu cerințele unui anumit sistem valorico-normativ, inclusiv cu normele juridice.

Însă nici una din teorii nu poate să definească printr-un singur factor, pe care îl promovează, comportamentul infracțional al minorului.

¹ Ciobanu, Igor. *Caracteristica criminologică a delincvenței juvenile și a minorilor în Republica Moldova*. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Serie nouă, Chișinău, 1999, nr. 2, p. 74-75.

² Кормичков, В.М. *Влияние семейного неблагополучия на противоправное поведение несовершеннолетних*. În: *Вопросы борьбы с преступностью*. Moscova: Юридическая литература, 1981, nr. 35, p. 52.

Persoanele adulte uită adesea de problemele cu care s-au confruntat la vârsta dificilă de 14-16 ani. În aparență adolescentul pare a fi un individ pe deplin format, având o statură înaltă (de regulă, mai înaltă decât a părinților), capacități intelectuale dezvoltate etc. Dar, în realitate, între adolescent și adult există mari deosebiri, cele mai importante fiind:

- adolescentul nu este încă suficient de rațional și capabil să-și conștientizeze și să-și controleze acțiunile, precum adultul;
- adolescenții nu sunt pe deplin maturizați moral, emoțional, volitiv, nu au experiența de viață a adulților și nu au sentimentul responsabilității față de acțiunile proprii;
- sunt atrași de grup, care exercită o puternică influență asupra membrilor, promovând valorile și normele proprii;
- sunt reflexivi, impulsivi, nu sunt pe deplin formați fiziologic și psihologic¹.

De aici apar un șir de *cauze* ce duc la delincvență:

- autoevaluarea neadecvată – subevaluare sau supraevaluare – ce duce fie la diminuarea respectului de sine, la dorința de a fi dominat, fie la sentimentul de superioritate, la tendința de a domina;
- indiferența față de oameni, față de interesele și necesitățile lor;
- atenția sporită față de propria persoană;
- comportament agresiv, violent, chiar sadic;
- atitudine sceptică față de muncă, învățătură, activități legale;
- principii neadecvate în raport cu bunăstarea materială, motivație care duce la atenuarea la proprietatea străină etc.

Am concluziona că factorii care determină delincvența juvenilă pot fi împărțiți în:

- 1) *interni, individuali*;
- 2) *externi, sociali*².

Literatura de specialitate prevede un șir de factori în determinarea comportamentului deviant al minorilor, printre care familia, școala, micromediul social etc.³ Printre alți factori ar fi cei *neuropsihici* și *disfuncțiile cerebrale*. Perioada juvenilă este marcată de conflicte interne și externe, precum și de o disproporționalitate în dezvoltare. Are loc maturizarea intensivă, mai ales în plan sexual, care se răsfrânge asupra înfățișării exterioare și stării fiziologice. Aceasta provoacă afectivitate neadecvată, dezechilibru emoțional și alte manifestări, care duc la conflicte cu cei din jur⁴.

Referitor la calitățile personale ale infractorilor minori, putem spune că există o serie de *trăsături caracteristice* care, deși sunt specifice tuturor minorilor, nu totdeauna domină în motivarea comportării infracționale. În condiții concrete ele pot doar să intensifice influența negativă sau să atenueze apariția situației criminogene. Drept exemplu pot servi așa particularități dependente de vârstă precum experiența de viață (mai bine zis, lipsa acesteia), formarea nedesăvârșită a directivelor sociale, tendința spre grupările neformale, dorința de a-și demonstra independența.

Starea individuală a copiilor și adolescenților este reflectată corespunzător în reglementarea juridică, impunându-se elaborarea unui statut juridic aparte al acestora, independent de cel al persoanelor adulte, luându-se în considerație mai multe puncte de vedere, și anume:

¹ Rusnac, S. *Op. cit.*, p. 199-200.

² *Ibidem*, p. 201.

³ Vezi: Cap. IV, secț. III, pct. 4.3.7. *Factorii socio-culturali și rolul lor în generarea criminalității*. În: Ciobanu, I. *Criminologie. Vol.II*. Chișinău: Cartdidact, 2004.

⁴ Rusnac, S. *Op. cit.*, p. 197-211.

- ocrotirea intereselor minorilor;
- sistemul de educație a minorilor;
- răspunderea lor juridică¹.

Asigurând protecția intereselor minorilor, legea prevede crearea anumitor organe competente care să exercite funcția de control în domeniu, și anume: instanța de judecată, comisia pentru ocrotirea drepturilor copilului, organele de tutelă și curatelă.

Ținând cont de particularitățile fiziologice și psihice ale minorilor, precum și de faptul că aceste etape ale dezvoltării ființei umane reprezintă totodată trepte incipiente în procesul de formare și educație, o importanță deosebită capătă activitatea de instruire a viitorilor oameni maturi, care vor fi sprijinul societății. În consecință, statul va trebui să-și orienteze activitatea spre asigurarea unui sistem educațional apt să constituie cadrul necesar de instruire și formare a copiilor pentru o viață social-economică activă, utilă și demnă.

Măsuri de prevenire și combatere a criminalității minorilor

În scopul prevenirii și combaterii criminalității minorilor și a protecției drepturilor acestora, a fost elaborată o serie de documente de bază:

- *Regulile O.N.U. Standarde minime referitoare la administrația justiției juvenile (Regulile de la Beijing, 1985);*
- *Regulile O.N.U. Standarde minime pentru protecția minorilor privați de libertate (Regulile de la Havana, 1990);*
- *Principiile directeare pentru prevenirea delincvenței juvenile (Principiile de la Er-Riyadh, 1990);*
- *Regulile O.N.U. Standarde minime pentru măsurile non-custodiene (Regulile de la Tokyo);*
- *Convenția O.N.U. cu privire la drepturile copilului (CRC, ratificată de Republica Moldova la 25 februarie 1993);*
- *Legea privind drepturile copilului din 2 martie 1995;*
- *Regulamentul cu privire la comisiile pentru problemele minorilor etc.*

Dintre documentele internaționale menționate numai *Convenția CRC* este un *tratat*, celelalte având rol de călăuză, nefiind obligatorii.

Sistemul justiției juvenile are scopul de a îmbunătăți situația minorilor și de a asigura concordanța și proporționalitatea vârstei și delictului comis, de a-i reorienta către serviciile de asistență socială. La ora actuală însă, în sistemul judiciar național nu există *judecătoria specializată pe cauzele penale ale minorilor*. Judecarea cauzelor cu participarea acestora se desfășoară potrivit reglementărilor special prevăzute de Codul de procedură penală al Republicii Moldova² și aceste cauze sunt examinate de judecătoria desemnată de președintele judecătoriei.

Posibilitatea de a realiza profilaxia delincvenței juvenile a fost studiată de majoritatea criminologilor, unii făcând și propuneri interesante. Astfel, Sheldon Gluec a elaborat „tabelele de *predicție*“ ale delincvenței, care se bazează pe depistarea timpurie a copiilor proveniți din familii defavorizate, negative. El consideră că principalii factori

¹ Ciobanu, I. *Op. cit.*, p. 74-79.

² Botnaru, Stela. *Prezentare comparativă privind procedura în cauzele cu infractori minori în dreptul procesual penal al României și dreptul procesual penal al Republicii Moldova*. În: *Probleme actuale privind infracționalitatea*. Anuar științific al Academiei de Poliție „Ștefan cel Mare”. Chișinău, 2000, p. 168-179.

care cauzează delincvența juvenilă rezidă în variabilele ce reflectă: disciplina impusă de tată, supravegherea copilului de către mamă, afecțiunile tatălui sau ale mamei, coeziunea familiei. Se consideră că acești indicatori au o suficientă valoare predictivă în ceea ce privește faptul că minorul se află sau nu în pericolul de a deveni delincent.

W. Kwaraceus propune pentru predicția comportamentului delinvențial o altă metodă, numită *analiza retrospectivă* a unor cariere infracționale, care evidențiază factorii indicatori: absențe frecvente de la școală, atitudinea indiferentă față de învățatură, reacții violente față de colegi, utilizarea frecventă a unui limbaj obscen și violent etc.

În profilaxia delincvenței juvenile un rol important îl are *psihodiagnoza*. Legislația penală prevede efectuarea examenelor medico-legale și psihiatrice pentru minorii care au săvârșit crime, inclusiv prin aplicarea și interpretarea unor probe de psihodiagnostic. Se are în vedere aplicarea unor teste, iar pe baza examinărilor psihodiagnostice se va alcătui portretul psihic al fiecărui delincent minor. Printre cele mai cunoscute și aplicate teste pentru cunoașterea personalității se numără: *Testul tematic de apercepție*; testul *Szondi*; *Inventariul multifazic al personalității Minesota (IMPM)*, *Inventariul psihologic California* etc. Acestea relevă tendințele spre agresivitate ale unor minori și tineri înainte ca agresivitatea să treacă din starea latentă în starea activă, ceea ce este util pentru luarea unor măsuri psihologice, pedagogice, psihiatrice etc., menite să atenueze agresivitatea și abaterile sociale¹.

În finalul studiului respectiv am selectat unele măsuri, mijloace și propuneri pentru reducerea criminalității în rândul minorilor și tinerilor, dintre care menționăm:

- dezvoltarea *serviciilor sociale* de sprijinire sau consiliere a familiilor cu mulți copii și cu o situație economică grea;
- reorganizarea serviciilor de autoritate tutelară și crearea unei rețele autentice de asistență socială, mai accesibilă și mai puțin birocratizată;
- perfecționarea legislației în domeniul protecției sociale;
- adoptarea unor legi care ar prevedea soluții rapide de integrare școlară prin oferirea posibilităților de absolvire intensivă a unor ani școlari, în scopul corelării vârstei cu clasele de școlarizare;
- responsabilitatea cadrelor didactice de a semnaliza autorităților tutelare cazurile de absențe sau de abandon școlar, după o prealabilă contactare a familiei;
- măsuri legislative de sancționare a părinților care se fac vinovați de proasta educație și întreținere, îngrijire a copiilor;
- instituirea unor pedepse penale celor care se fac vinovați de utilizarea silită a forței de muncă a minorilor;
- organizarea unor cursuri de pregătire specializată pentru lucrătorii sociali și alte persoane implicate în activitatea de asistență socială: medici, psihologi, pedagogi, sociologi, juriști etc.;
- depistarea și identificarea „copiilor străzii“, ce-și petrec zilele vagabondând sau cerșind;
- întocmirea unor rapoarte reale de anchetă socială și predarea lor, cu recomandări, serviciilor responsabile pentru luarea măsurilor de protecție socială;

¹ Lașcu, Mihail; Manole Daniela. *Aspecte psihosociale ale prevenirii și profilaxiei delincvenței juvenile*. În: *Rolul pedepsei în societatea de tranziție*. Conferința Științifico-Practică Internațională, 14-15 februarie 2002. Chișinău, 2002, p. 222-229.

- realizarea în teritorii, pe plan local, a unor servicii de asistență cu un personal pregătit, disponibil ziua și noaptea, care să acționeze în zonele frecventate de copiii străzii – piețe, parcuri, gări, case părăsite sau aflate în construcție etc.;

- îmbunătățirea organizării și funcționării centrelor existente de primire a minorilor și extinderea lor pe întreg teritoriul țării. Spre exemplu, există un singur *Centru de Triere a Minorilor*, care este o subdiviziune a MAI; în acest centru minorii sunt internați pentru o perioadă de până la 30 de zile, iar în cazuri speciale, până la 60 de zile. Este regretabil faptul că în această instituție asistența se limitează la sprijinul material, cel social fiind neglijat; copiii sunt întreținuți în regim închis și supravegheați permanent de lucrători ai poliției;

- înființarea unor centre sociale de zi, cu regim deschis, destinate copiilor, în care aceștia s-ar putea alimenta gratuit, fiind atrași în diferite activități cultural-sportive, social-utile etc.;

- crearea unor centre specializate, cu profil psihiatric și psihoterapeutic, pentru internarea și tratarea copiilor bolnavi psihic;

- înființarea unor cluburi sportive sau susținerea celor existente; atracția pe care o exercită sportul asupra copiilor ar putea constitui pentru unii dintre ei o soluție de a-i scoate din anturajul negativ al străzii¹;

- în fiecare an, după terminarea studiilor în școli să se întocmească o situație a tuturor minorilor și tinerilor care nu se mai află într-o formă de învățământ pentru a fi ajutați să se încadreze într-o activitate legală;

- autoritățile locale să fie obligate să asigure încadrarea în activități legale a celor care se liberează din centrele de reeducare și din penitenciare;

- Ministerul Educației, cu sprijinul sociologilor, psihologilor, pedagogilor, juriștilor etc., să întocmească tabele de predicție care să ajute dirigenții în activitatea de descoperire a factorilor care îi predispun pe elevi la comportament deviant; pentru astfel de minori să se adopte măsuri strict individualizate pentru eliminarea factorilor criminogeni;

- constituirea la nivel național și la nivelul fiecărei localități a unei structuri care să coordoneze activitatea celor care au misiunea de a educa și supraveghea minorii²;

- evidența strictă a grupurilor neformale de minori de către forțele de ordine etc.

La combaterea delincvenței juvenile trebuie să se țină cont nu atât de aplicarea sancțiunilor, care totuși nu pot fi evitate, cât de *terapia socială* a fenomenului, bazată pe cunoașterea și înlăturarea cauzelor și condițiilor care îl favorizează la nivel de societate, precum și individual³.

¹ Sali, Nicolae. *Delincvența juvenilă – o nouă perspectivă*. În: *Delincvența juvenilă: prevenție și recuperare*. Chișinău, 2002, p. 15-21.

² Ungureanu, A. *Prelegeri de criminologie*. Iași: Cugetarea, 1999, p. 193-194.

³ Ciobanu, I. *Op. cit.*, p. 74-79.

Conf. univ., dr. Sergiu BRÂNZĂ

Șeful catedrei de drept penal și criminologie,
Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova

REFLECȚII ASUPRA CORELAȚIEI DINTRE OBIECTUL JURIDIC GENERIC ȘI OBIECTUL JURIDIC SPECIAL ALE INFRAȚIUNILOR CONTRA PATRIMONIULUI, PREVĂZUTE ÎN CODUL PENAL ROMÂN ȘI ÎN UNELE LEGI SPECIALE

This article touches upon the correlation between the generic legal object and the special legal object of crimes against patrimony. The objective of this study focuses mainly on the integration of the special legal object with the generic legal object of criminal perpetrations against the patrimony, regulated in certain special criminal laws passed by the Romanian legislator. As in the Republic of Moldova the only criminal law is the Criminal Code, the present study pursues to facilitate the travails of the Moldovan reader in getting grasp of the distinction between a general criminal law and a special criminal law, in the aspect of their interpretation. Besides, of a special interest is also the manner of determining, through derivation, of the special legal object of the crimes against the patrimony, including those with a plurality of special legal objects.

În sistemul de elaborare a unui obiect juridic generic sunt identificate o mulțime finită de valori sociale care se subsumează categoriei „ordinea de drept”. Valorile și relațiile sociale dobândesc caracterul de obiect juridic generic al infracțiunii, deoarece au trăsături fundamentale pentru existența umană în condiții de societate. Pe de altă parte, obiectul juridic special al infracțiunii este reprezentat de o categorie de relații sociale specifice care privesc o anumită valoare socială. Sfera acestei valori sociale este mai restrânsă față de cea a unei valori sociale fundamentale, însă fără asemenea valori sociale specifice structura socială nu ar fi garantată. Valoarea socială specifică este subordonată valorii sociale fundamentale pe care o completează. Aceasta și este cauza din care obiectul juridic special se deduce în mod evident din obiectul juridic generic.

Între obiectul juridic generic al infracțiunilor contra patrimoniului și obiectul juridic special al infracțiunilor contra patrimoniului există un raport de la general la particular. În ultimă instanță, infracțiunile contra patrimoniului privesc nu patrimoniul în general (și relațiile sociale aferente acestuia), ci o valoare socială având o sferă mai restrânsă (și relațiile sociale care se formează, se desfășoară și se dezvoltă în jurul și datorită acestei valori). Prin aceasta, obiectul juridic special se integrează în obiectul juridic generic, împrumutând de la el importanța social-economică a valorii pe care o reprezintă obiectul infracțiunii și, implicit, gravitatea infracțiunii.

Fiecare infracțiune contra patrimoniului are un obiect juridic special care o deosebește de celelalte infracțiuni. Însă nu toți autorii susțin această ipoteză. De exemplu, unii consideră că „... nu toate infracțiunile au, pe lângă un obiect generic, și un obiect special, care să fie o formă particulară a obiectului generic, comun întregii grupe de infracțiuni din care face parte. Infracțiunile contra patrimoniului – de exemplu – nu se deosebesc

¹Dobrinou, V. et al. *Drept penal. Partea generală*. București: Europa Nova, 1999, p. 140.

între ele sub raportul obiectului, ceea ce înseamnă că ele nu au, fiecare în parte, un obiect juridic special¹. De notat că această afirmație nu i-a împiedicat pe aceiași autori să identifice, pentru fiecare infracțiune contra patrimoniului în parte, obiectul ei juridic special¹.

Similară cu afirmația citată mai sus este cea a lui V.Gh. Tarhon: „Ceea ce formează obiectul nemijlocit (a se citi – obiectul juridic special – *n.a.*) al infracțiunii de furt sunt relațiile sociale de proprietate, adică acele relații care asigură dreptul de proprietate, ca formă socială de dobândire a bunurilor, și exercitarea acestui drept².”

Opinii similare au fost exprimate nu numai în doctrina penală română, dar și în cea rusă³.

Bineînțeles, nu putem sprijini asemenea puncte de vedere. Ele vin în contradicție cel puțin cu postulatul că obiectul juridic special derivă din obiectul juridic generic și nu poate să coincidă cu ultimul. În acest sens, V.S. Prohorov, referindu-se la corelația dintre obiectul juridic generic și obiectul juridic special, susține pe bună dreptate: „Particularul se integrează în ceea ce este general și îl caracterizează. Generalul nu există în afara particularului, însă particularul nu este echivalent cu generalul⁴.”

Sensul identificării obiectului juridic special al infracțiunilor contra patrimoniului consistă în maxima concretizare a caracterului pericolului social al unor sau altor infracțiuni dintre acestea. De aceea este pe deplin justificată tendința de a determina obiectul juridic special al infracțiunilor contra patrimoniului în așa fel încât să ne ajute să stabilim mai precis și mai individualizat gradul de pericol social pe care îl prezintă fiecare dintre infracțiunile contra patrimoniului. Recunoscând, în principiu, tendința indicată ca îndreptățită, este necesar să accentuăm totodată că limitele concretizării, limitele individualizării obiectului trebuie să fie restrânse, astfel ca obiectul juridic special al infracțiunilor contra patrimoniului să nu-și piardă caracterul social.

Infracțiunile contra patrimoniului sunt diferite în raport cu natura și importanța valorilor și relațiilor sociale care constituie obiectul juridic special, precum și în raport cu modul în care este vătămat sau periclitat acest obiect. Dar oricât de diferite ar fi, ele rămân infracțiuni contra patrimoniului și prezintă trăsăturile comune acestora: pericolul social generic, reflectat în pericolul fiecăreia; valoarea patrimonială a obiectului infracțiunii asupra căruia se acționează; prejudiciul sau paguba materială pe care infracțiunea o produce de cele mai dese ori asupra patrimoniului persoanei vătămate.

Vorbind despre corelația dintre obiectul juridic generic al infracțiunii și obiectul juridic special al infracțiunii, trebuie să ne referim și la cazul infracțiunilor cu pluralitate de obiecte juridice speciale (infracțiuni complexe și infracțiuni cu obiect juridic multiplu). În această ipoteză, cel puțin obiectul juridic principal trebuie să se deducă din obiectul juridic generic. Aici însă mai apare o problemă – cea a valorilor sociale și a relațiilor sociale care se deduc din relațiile sociale cu privire la patrimoniu, dar care apar ca obiect juridic secundar în cazul infracțiunilor contra siguranței statului, infracțiunilor contra autorității, infracțiunilor la regimul stabilit pentru anumite activități economice, infracțiunilor contra păcii și omenirii etc.

¹ Vezi: Nistoreanu, Gh. et al. *Drept penal. Partea specială*. București: Europa Nova, 1999, p. 202-274.

² Tarhon, V.Gh. *Infracțiuni pentru care se aplică proceduri speciale de urmărire și judecată*. București: Ed. Științifică, 1958, p. 102.

³ Vezi, de exemplu: Кочой, С.М. *Ответственность за корыстные преступления против собственности*. Moscova, 2000, p. 86.

⁴ Прохоров, В.С. *Преступление и ответственность*. Leningrad, 1984, p. 47.

Practic în toate titlurile părții speciale a legii penale române există norme care, deși nu sunt incluse în titlul consacrat infracțiunilor contra patrimoniului, prevăd răspunderea pentru acele fapte infracționale, a căror săvârșire este legată într-un fel sau altul de cauzarea prejudiciului patrimonial. Cele menționate actualizează soluționarea problemei despre justetea includerii unor sau altor fapte în rândul infracțiunilor contra patrimoniului, la fel ne determină să reflectăm asupra criteriilor care trebuie puse la baza unei asemenea soluționări.

Obiectul juridic al infracțiunii poate fi luat în considerație în mod variat. De exemplu, pornind de la faptul că în art. 1 al Codului penal român proprietatea este declarată valoare socială fundamentală ocrotită de legea penală, putem pur și simplu să afirmăm că oricare infracțiune ce cauzează, direct sau indirect, o atingere proprietății (și, implicit, patrimoniului) trebuie considerată ca infracțiune contra patrimoniului.

Dar o analiză structurală a normelor din partea specială a legii penale române demonstrează că, într-o ipoteză ca cea admisă mai sus, în rândul infracțiunilor contra patrimoniului ar trebui să includem aproape jumătate din faptele infracționale stabilite de partea specială a legii penale.

Desigur, o asemenea soluție ar fi de neacceptat. Divizarea faptelor infracționale în funcție de obiectul juridic generic deloc nu înseamnă că într-un grup sau altul de infracțiuni trebuie cuprinse toate faptele care, într-un fel sau altul, direct sau indirect, vizează un anume obiect juridic generic. În primul rând, aceasta este inacceptabil, deoarece, așa cum am specificat anterior, multe infracțiuni lezează concomitent nu un singur obiect juridic special, ci două sau mai multe. În astfel de situații ar fi firesc să fie ridicată problema temeiniciei includerii unor asemenea infracțiuni într-un grup sau altul de fapte infracționale. Drept criteriu al temeiniciei unei atare includeri nu poate fi întotdeauna admisă importanța comparativă a valorilor și relațiilor sociale care sunt vătămate prin săvârșirea infracțiunii. O asemenea abordare ar fi neștiințifică, subiectivistă și doar ar genera confuzie la clasificarea infracțiunilor. Conform unui asemenea criteriu, așa infracțiune ca, de exemplu, favorizarea infractorului (sau nedenunțarea infracțiunii) ar trebui raportată de fiecare dată la grupul acelor infracțiuni, în legătură cu care a avut loc favorizarea (sau nedenunțarea).

Dacă problema despre justetea includerii unor sau altor fapte în rândul infracțiunilor contra patrimoniului s-ar soluționa în baza luării în considerație a obiectului juridic căruia i-a fost adusă o atingere efectivă, efectele ar fi nefaste. De exemplu, neglijența în serviciu ar trebui recunoscută, în unele cazuri, infracțiune contra patrimoniului (atunci când paguba patrimoniului este rezultatul încălcării din culpă, de către un funcționar public, a unei îndatoriri de serviciu, prin neîndeplinirea acesteia sau îndeplinirea ei defectuoasă), în alte cazuri – infracțiune contra persoanei (de exemplu, în situația organizării defectuoase de către medicul-șef a unei operații de vaccinare, care a avut ca urmare moartea victimei sau vătămarea integrității ei corporale).

Prin urmare, la baza clasificării trebuie pus nu orice obiect juridic, chiar fiind foarte important, căruia prin infracțiune i-a fost cauzată atingere. La baza clasificării trebuie puse numai acele valori și relații sociale, care sunt supuse ineluctabil pericolului de vătămare în urma unei anumite activități infracționale și care sunt luate în mod special sub ocrotirea legii penale.

Din considerentele mai sus enunțate, la infracțiunile contra patrimoniului trebuie raportate numai acele fapte, pe care legiuitorul le-a declarat ca infracționale în virtutea pericolului lor deosebit tocmai în raport cu valoarea socială fundamentală nominalizată.

În alți termeni, se au în vedere fapte a căror comitere vatămă, efectiv sau potențial, relațiile sociale cu privire la patrimoniu în condiții de inevitabilitate. De aceea este clar că infracțiunile prevăzute în art. 163, 194, 242, 243, 244, 249, 252, 272, 276, 280¹, 319, 350, 359, 360, precum și multe alte asemenea acestora, nu pot fi incluse în grupul infracțiunilor contra patrimoniului.

În contextul legislației penale române, raportul dintre obiectul juridic generic și obiectul juridic special ajută la sistematizarea infracțiunilor contra patrimoniului, chiar dacă acestea sunt prevăzute în legi speciale. Esențial este ca obiectul juridic special al infracțiunii să se încadreze în obiectul juridic generic, iar în cazul infracțiunii cu pluralitate de obiecte juridice speciale, cel puțin obiectul juridic principal să se încadreze în obiectul juridic generic.

După Costică Bulai, „se dă denumirea de legi penale speciale legilor care conțin dispoziții cu caracter penal derogatorii de la dreptul comun, privind situații deosebite care necesită o reglementare specială. De regulă, legile penale speciale conțin norme speciale prin care se incriminează și se sancționează ca infracțiuni fapte periculoase neprevăzute în Codul penal, completându-se, în felul acesta, partea specială a legislației penale“¹.

Interesul distincției dintre legile penale generale și legile penale speciale este legat de interpretarea și aplicarea lor. Or, și în domeniul dreptului penal legea specială, care derogă de la cea generală, are prioritate atunci când vine în contradicție cu legea generală.

Astfel, potrivit art. 3 din Decretul-lege nr. 88 din 23.02.1990 privind unele măsuri de ocrotire a organelor de stat, a instituțiilor publice, a sediilor partidelor și formațiunilor politice, a liniștii cetățenilor și a ordinii de drept², se pedepsesc penalicește distrugerea, degradarea ori aducerea în stare de neîntrebuințare a sediilor organelor centrale și locale de stat, ale altor instituții publice, ale partidelor și formațiunilor politice ori a bunurilor aflate la aceste sedii.

Considerăm că obiectul juridic generic al acestei infracțiuni îl formează relațiile sociale cu privire la patrimoniu. Întrucât prevederea legală sus-nominalizată este o derogare de la art. 217 „Distrugerea“ al Codului penal, obiectul juridic principal al infracțiunii analizate îl constituie relațiile sociale referitoare la integritatea, substanța și potențialul de utilizare a sediilor organelor centrale și locale de stat, ale altor instituții publice, ale partidelor și formațiunilor politice ori a bunurilor aflate la aceste sedii. Obiectul juridic secundar al faptei infracționale examinate îl formează relațiile sociale referitoare la liniștea publică. Noțiunea de liniște publică este definită ca fiind „acel atribut al vieții sociale în care raporturile dintre oameni, comportarea lor și, în genere, activitățile lor, atunci când participă la forme de viață în comun, în public, se desfășoară în mod pașnic, după norme de respect reciproc, de securitate personală, de încredere în atitudinea și faptele celorlalți oameni“³.

În art. 1 al Decretului-lege nr. 34 din 1.01.1990 privind sancționarea ocupării abuzive a locuințelor din fondul locativ de stat⁴ se incriminează ocuparea unei locuințe din fondul locativ de stat înainte de încheierea contractului de închiriere.

Această reglementare este derogatorie în raport cu art. 220 „Tulburarea de posesie“ al Codului penal. De aceea și în cazul infracțiunii date obiectul juridic generic îl con-

¹ Bulai, C. *Manual de drept penal. Partea Generală*. București: ALL, 1997, p. 75.

² *Monitorul oficial al României*, 1990, nr. 31.

³ Marcov, G. *Criterii de delimitare a formei agravate de forma simplă a infracțiunii de ultraj contra bunelor moravuri și tulburare a liniștii publice*. În: *Revista română de drept*, 1971, nr. 11, p. 93.

⁴ *Monitorul oficial al României*, 1990, nr. 10.

stituie relațiile sociale cu privire la patrimoniu. Prin derivație, obiectul juridic special al faptei prevăzute în art. 1 din Decretul-lege nr. 34 din 1.01.1990 îl formează relațiile sociale referitoare la posesia asupra unei locuințe din fondul locativ de stat. Așadar, remarcăm o specializare a obiectului juridic special al infracțiunii analizate în raport cu obiectul juridic special al tulburării de posesie. Or, în ultimul caz se au în vedere relațiile sociale ale căror existență și dezvoltare sunt condiționate de asigurarea unei pașnice și netulburate posesii de fapt a oricăror bunuri imobile din patrimoniul oricărei persoane fizice sau juridice, atât de drept privat, cât și de drept public.

În Legea fondului funciar nr. 18 din 19.02.1991¹ sunt incriminate, în două norme distincte, fapte având ca obiect juridic generic relațiile sociale cu privire la patrimoniu. Astfel, în conformitate cu art. 107 din legea nominalizată, degradarea terenurilor agricole și silvice, a împrejurimilor acestora, distrugerea și degradarea culturilor agricole, a lucrărilor de îmbunătățiri funciare, a bornelor și semnelor topografice sau geodezice, a monumentelor istorice și ansamblurilor și siturilor arheologice, ori împiedicarea luării măsurilor de conservare a unor astfel de bunuri, precum și înlăturarea acestor măsuri, constituie infracțiuni de distrugere și se pedepsesc potrivit prevederilor Codului penal.

Specializarea obiectului material al acestei fapte în raport cu obiectul material al infracțiunii prevăzute în art. 217 al Codului penal implică specializarea obiectului juridic special, constând în relațiile sociale referitoare la integritatea, substanța și potențialul de utilizare a terenurilor agricole și silvice, a împrejurimilor acestora, a culturilor agricole, a lucrărilor de îmbunătățiri funciare, a bornelor și semnelor topografice sau geodezice, a monumentelor istorice și ansamblurilor și siturilor arheologice.

Menționăm că partea de prevedere din art. 107 al Legii fondului funciar, care vizează distrugerea și degradarea monumentelor istorice, a ansamblurilor și siturilor arheologice, poate deroga nemijlocit și din dispoziția alin. 2 art. 217 al Codului penal, unde este reglementat cazul în care bunul are deosebită valoare artistică, științifică, istorică, arhivistică sau o altă asemenea valoare. Totuși, valoarea deosebită a bunului respectiv nu influențează în nici un fel asupra naturii obiectului juridic special și a obiectului juridic generic al faptei din legea penală specială amintită.

Sunt însă circumstanțe care se pot repercuta asupra naturii obiectului juridic în cazul distrugerii și degradării monumentelor istorice, a ansamblurilor și siturilor arheologice. Astfel, dacă această faptă este comisă în timp de război și fără necesitate militară, norma derogantă poate fi art. 360 „Distrugerea, jefuirea sau însușirea unor valori culturale“ al Codului penal. Dar, în această ipoteză, obiectul juridic generic va fi format nu din relațiile sociale cu privire la patrimoniu, ci din relațiile sociale care implică menținerea păcii și asigurarea securității omenirii. Precizăm totuși că în noul Cod penal al României distrugerea și însușirea de valori culturale ale popoarelor este incriminată în art. 262 din Titlul II „Crime și delictе contra patrimoniului“². Deci, este posibilă o reconsiderare a obiectului juridic generic în cazul distrugerii și degradării monumentelor istorice, a ansamblurilor și siturilor arheologice, comise în timp de război și fără necesitate militară.

Revenind la prevederile din Legea fondului funciar, menționăm că în art. 108 al acesteia se prevede răspunderea penală pentru ocuparea în întregime sau în parte a terenurilor de orice fel, înființarea sau mutarea semnelor de hotar și a reperelor de marcare,

¹ *Monitorul oficial al României*, 1991, nr. 37; *Monitorul oficial al României*, 1998, nr. 1.

² *Monitorul oficial al României*, 2004, nr. 575.

fără aprobarea primită în condițiile legii, sau refuzul de a elibera terenul astfel ocupat fără drept.

Prevederea dată derogă de la art. 220 „Tulburarea de posesie“ al Codului penal, prin aceasta presupunându-se că obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute în art. 108 al Legii fondului funciar îl constituie relațiile sociale referitoare la posesia asupra terenurilor de orice fel. În consecință, obiectul juridic generic al acestei infracțiuni îl pot forma numai relațiile sociale cu privire la patrimoniu.

Același obiect juridic generic îl au faptele infracționale prevăzute în alin. 3 și 4 art. 67 din Legea cadastrului și a publicității imobiliare nr. 7 din 13.03.1996¹. În conformitate cu reglementările specificate, „degradarea sau distrugerea bornelor, reperelor, mărcilor de nivelment și a semnalelor geodezice din rețeaua națională, amplasate pe sol sau pe clădiri, sau împiedicarea unor măsuri de conservare a acestor bunuri, constituie infracțiune de distrugere și se pedepsește potrivit prevederilor art. 217 din Codul penal“ (alin. 3 art. 67).

De asemenea, constituie infracțiune de tulburare de posesie și se pedepsește potrivit prevederilor art. 220 al Codul penal: „înființarea sau mutarea semnelor de hotar și a reperelor de marcarea a limitelor de zonă a căii ferate, drumurilor, canalelor, aeroporturilor, porturilor, căilor navigabile, delimitărilor silvice, geologice și miniere, fără aprobarea prevăzută de lege“ (alin. 4 art. 67).

Trebuie menționat că fapta prevăzută în alin. 3. art. 67 din Legea cadastrului și a publicității imobiliare este descrisă în alin. 5 art. 263 „Distrugerea“ al noului Cod penal al României. Totodată, fapta prevăzută în alin. 4, art. 67 din aceeași lege este descrisă în alin. 5 art. 266 „Tulburarea de posesie“ al noului Cod penal al României. În acest fel, s-a operat abolirea caracterului de lege penală specială în raport cu dispozițiile care prevăd *de lege lata* infracțiunile menționate.

Infrațiunea prevăzută în alin. 3 art. 67 al Legii cadastrului și a publicității imobiliare are ca obiect juridic special relațiile sociale referitoare la integritatea, substanța și potențialul de utilizare a bornelor, a reperelor, a mărcilor de nivelment și a semnalelor geodezice din rețeaua națională, amplasate pe sol sau pe clădiri.

Cât privește fapta infracțională prevăzută în alin. 4 art. 67 din aceeași lege, obiectul ei juridic special îl formează relațiile sociale referitoare la posesia asupra terenurilor făcând parte din zona căii ferate, a drumurilor, a canalelor, a aeroporturilor, a porturilor, a căilor navigabile, a delimitărilor silvice, geologice și miniere. Atât în primul caz, cât și în cel de-al doilea, obiectul juridic generic îl constituie relațiile sociale cu privire la patrimoniu.

Același obiect juridic generic îl are infracțiunea prevăzută în art. 30 al Legii îmbunătățirilor funciare nr. 84 din 12.07.1996². În norma dată este stabilită răspunderea penală pentru distrugerea, degradarea sau aducerea în stare de nefuncționare a lucrărilor de îmbunătățiri funciare sau împiedicarea accesului la conservarea sau salvarea acestora.

Această reglementare derogă de la art. 217 al Codului penal. De aceea obiectul juridic special al faptei prevăzute de ea îl formează relațiile sociale referitoare la integritatea, substanța și potențialul de utilizare a lucrărilor de îmbunătățiri funciare.

În Legea viei și vinului nr. 67 din 25.04.1997³, se stabilește, la lit. a) art. 38, răspunderea penală pentru defrișarea viilor în alte condiții decât cele prevăzute în art. 13

¹ Monitorul oficial al României, 1996, nr. 61.

² Monitorul oficial al României, 1996, nr. 159.

³ Monitorul oficial al României, 1997, nr. 81.

al legii date, precum și distrugerea sau deteriorarea amenajărilor pedo- și hidroameliorative.

Și această prevedere normativă derogă de la art. 217 al Codului penal. Datorită acestui fapt, obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute de ea îl constituie relațiile sociale referitoare la integritatea, substanța și potențialul de utilizare a viilor, a amenajărilor pedo- și hidroameliorative. Totodată, obiectul juridic generic al faptei prevăzute la lit. a) art. 38 al Legii viei și vinului îl formează relațiile sociale cu privire la patrimoniu.

Însă nu întotdeauna se reușește determinarea obiectului juridic al unei sau al altei fapte infracționale. De exemplu, conform art. 27 din Legea arhivelor naționale nr. 16 din 02.04.1996¹ se prevede răspunderea penală pentru „sustragerea, distrugerea, degradarea ori aducerea în stare de neîntrebuințare a documentelor care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României“, faptă care „constituie infracțiune și se pedepsește conform prevederilor Codului penal“.

La o analiză superficială s-ar părea că această reglementare derogă de la art. 208 și 217 ale Codului penal și că obiectul juridic generic al infracțiunii, pe care o descrie, îl constituie relațiile sociale cu privire la patrimoniu.

Totuși, apelând la prevederile art. 280¹ al Codului penal, în care este incriminată nerespectarea regimului de ocrotire a unor bunuri, observăm că situația este alta.

Varianta-tip a infracțiunii prevăzute în norma specificată consistă în „înstrăinarea, ascunderea sau orice altă faptă prin care se pricinuieste pierderea pentru patrimoniul cultural național sau pentru fondul arhivistic național a unui bun, care, potrivit legii, face parte din acel patrimoniu sau fond“ (alin. 1 art. 280¹ al Codului penal).

Însă mai mult interesează varianta agravată a acestei fapte, care există în cazul în care „pierderea bunului pentru patrimoniul cultural național sau pentru fondul arhivistic național a fost pricinuită prin săvârșirea unei fapte care constituie prin ea însăși o altă infracțiune“ (alin. 2 art. 280¹ al Codului penal).

De exemplu, în practica judiciară s-a reținut că dispoziția alin. 2 art. 280¹ al Codului penal este aplicabilă în cazul în care făptuitorul a sustras mai multe tablouri de Nicolae Grigorescu dintr-un muzeu².

Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute în art. 280¹ al Codului penal îl formează „relațiile sociale referitoare la existența, conservarea și ocrotirea patrimoniului cultural național și a fondului arhivistic național“³. În același timp, obiectul juridic comun al infracțiunii de nerespectare a regimului de ocrotire a unor bunuri îl constituie relațiile sociale care implică respectarea regimului stabilit pentru anumite activități reglementate de lege.

Așadar, accentul în caracterizarea bunurilor ce formează obiectul material al acestei infracțiuni nu cade pe valoarea lor economică, ci pe valoarea lor artistică, istorică, științifică, documentară.

În aceste condiții, este justificată dispunerea legiuitorului român de a include prevederea referitoare la numita faptă tocmai în Capitolul IV „Infracțiuni privitoare la regimul stabilit pentru unele activități reglementate de lege“ din Titlul VI „Infracțiuni care aduc atingere unor activități de interes public sau altor activități reglementate de lege“ al părții speciale a Codului penal. În consecință, obiectul juridic generic al infracțiunii

¹ Monitorul oficial al României, 1996, nr. 71.

² Tribunalul Suprem, secția penală, decizia nr. 1320 din 1984. În: Revista română de drept, 1985, nr. 9, p. 78.

³ Nistoreanu, Gh. et al. *Op. cit.*, p. 453.

prevăzute în art. 280¹ al Codului penal este constituit din relațiile sociale a căror existență este asigurată prin apărarea unor valori sociale ca: bunul mers al activității de serviciu, înfăptuirea justiției, siguranța circulației pe căile ferate, regimul stabilit pentru anumite activități reglementate de lege.

În mod firesc, același obiect juridic generic și același obiect juridic comun îl are fapta prevăzută în art. 27 din Legea arhivelor naționale. Cât privește obiectul juridic special al faptei respective, acesta îl formează relațiile sociale referitoare la existența, conservarea și ocrotirea fondului arhivistic național. Observăm că „volumul“ acestui obiect juridic special este mai restrâns decât cel al obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute în art. 280¹ al Codului penal. Aceasta se explică prin faptul că obiectul material al faptei prevăzute la art. 27 din Legea arhivelor naționale îl constituie numai documentele care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României. Pe de altă parte, obiectul material al faptei prevăzute la art. 280¹ al Codului penal îl formează orice bun care, potrivit legii, face parte atât din fondul arhivistic național, cât și din patrimoniul cultural național.

Așadar, în concluzie, obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute în art. 27 din Legea arhivelor naționale nu se încadrează în obiectul juridic generic al infracțiunilor contra patrimoniului. În alți termeni, nu există o corelație între obiectul juridic special al infracțiunii vizate și obiectul juridic generic al infracțiunilor contra patrimoniului.

Pe viitor, se preconizează reconsiderarea obiectului juridic generic și a obiectului juridic comun ale faptei incriminate în art. 280¹ al Codului penal. În noul Cod penal al României, această faptă este incriminată în art. 415 „Nerespectarea regimului de ocrotire a unor bunuri“ din Capitolul I „Delicte contra patrimoniului cultural național mobil și contra patrimoniului arhivistic național“ al Titlului IX „Delicte contra valorilor culturale și contra proprietății intelectuale“. În același timp, în noul Cod penal al României nu mai există o dispoziție incriminatorie distinctă privitoare la sustragerea, distrugerea, degradarea sau aducerea în stare de neîntrebuințare a documentelor care fac parte din Fondul Arhivistic Național al României. De notat că în proiectul Codului penal al României se propunea incriminarea unei asemenea fapte în alin. 1 art. 386.

Cât privește fapta de nerespectare a regimului de ocrotire a unor bunuri, considerăm extrem de oportună această soluție a legiuitorului român. Principalul argument este următorul: „patrimoniul cultural național mobil“ și „patrimoniul arhivistic național“ sunt noțiuni care derivă din noțiunea mai cuprinzătoare „patrimoniu“, așa cum sustragerea bunurilor făcând parte din patrimoniul cultural național mobil (alin. 2 art. 280¹ al Codului penal; alin. 2 art. 415 al noului Cod penal al României) derivă din fapta de furt privind un bun care face parte din patrimoniul cultural (lit. b) alin. 2 art. 209 al Codului penal; lit. a) alin. 2 art. 250 al noului Cod penal).

Conf. univ., dr. Gheorghe ULIANOVSKI

Universitatea de Stat din Moldova

ECHITATEA SOCIALĂ ȘI PROBLEMELE SANȚIONĂRII REPETĂRII INFRAȚIUNII

The legislation of the repetition of the offence as an unique offence in the new penal code has not been well thought and is without any logic. At the establishment of the punishments for the repetition of the offence the legislator has not taken into consideration the specificity of the unique offence, the prejudicial level of the repeated offences and has legislated for this form of unique offence fair punishments that do not assure the reestablishment of social equity, the correction of the offender and the prevention of the offences.

Dreptatea, ca cel mai important criteriu etic și juridic în funcție de care se aprobă sau se dezaprobă relațiile sociale și raporturile juridice, normele juridice și hotărârile de jurisdicție din stat, reprezintă valoarea supremă garantată de art. 1 alin. 3 din Constituția Republicii Moldova. Categoria constituțională de dreptate, de echitate (faptul de a recunoaște drepturile cuiva, de a acorda cuiva ceea ce i se cuvine) obligă toate autoritățile statului să contribuie la stabilirea și afirmarea ei în viața societății.

În dreptul penal dreptatea se realizează prin punerea în practică a principiului individualizării pedepsei penale – cerința de aplicare a unei pedepse echitabile infractorului (art. 75 alin. 1 al CP) – și prin scopul pedepsei penale: de restabilire a echității sociale perturbate prin infracțiune (art. 61 alin. 2 al CP).

Noțiunile de „echitate socială” și de „pedeapsă echitabilă” nu sunt identice. Diferența dintre ele este aceeași ca și dintre rezultatul final, adică scopul spre care tinde legiuitorul, și mijloacele cu ajutorul cărora se poate realiza acest scop¹. Dreptatea exprimă aprecierea, recunoașterea și respectarea drepturilor și meritelor fiecărui individ în societate², iar pedeapsa echitabilă presupune corespunderea ei criteriilor de individualizare a pedepsei pentru persoana care a săvârșit infracțiunea (art. 75 al CP).

Pedeapsa este echitabilă și capabilă să restabilească echitatea socială atunci când impune infractorului lipsuri și restricții ale drepturilor lui justificate și, totodată, când ea este suficientă pentru restabilirea drepturilor și intereselor victimei, statului și ale întregii societăți, perturbate prin infracțiune.

Pedeapsa echitabilă este și un mijloc eficient de realizare a altor scopuri, cum ar fi corectarea condamnatului, prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni atât de către condamnat, cât și de alte persoane. Or, pedeapsa prea blândă pentru o infracțiune ce prezintă un grad prejudiciabil sporit generează dispreț față de ea și nu este eficientă nici pentru corectarea infractorului și nici pentru prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni. De asemenea o pedeapsă prea aspră în cazul unor fapte ce prezintă un grad prejudiciabil mai redus îi creează infractorului sentimente de nedreptate, jignire, înrăire și de neîncredere în lege, fapt ce poate duce la consecințe contrare scopului urmărit de pedeapsă.

De aceea, în dreptul penal, echitatea socială trebuie privită ca valoare generală care să se exprime în întreaga reglementare juridico-penală, iar restabilirea ei în cazul să-

¹ Stanovskii, M. *Naznachenie nakazania*. Sankt-Peterburg: *Iuridiceskii žentr Press*, 1999, p. 17.

² Arseni, A. et al., *Constituția Republicii Moldova comentată articol cu articol*, vol. 1, Chișinău: *Civitas*, 2000, p. 30.

vârșirii infracțiunii – să constituie scopul final al înfăptuirii justiției prin aplicarea unei pedepse echitabile infractorului.

Unele norme penale din CP, în opinia noastră, nu asigură realizarea scopului dreptului penal de a restabili echitatea socială. Despre acest fapt mărturisește modul de sancționare a repetării infracțiunii în CP.

Doctrina dreptului penal al Republicii Moldova, până la adoptarea și intrarea în vigoare a noului CP, considera repetarea infracțiunii ca o formă a pluralității de infracțiuni¹. Noul CP a legiferat o altă concepție, conform căreia repetarea infracțiunii este recunoscută ca infracțiune unică, alături de infracțiunea simplă, continuă, prelungită și complexă.

În literatura de specialitate a fost expusă o altă opinie precum că repetarea infracțiunii în noul CP este o variantă a pluralității de infracțiuni². Nu susținem această afirmație, fiindcă art. 32 al CP consideră ca pluralitate de infracțiuni numai concursul de infracțiuni și recidiva.

Distincția dintre infracțiunea unică și pluralitatea de infracțiuni se face cu ajutorul componentei de infracțiune. Există infracțiune unică în cazul în care fapta sau activitatea săvârșită corespunde componentei unei singure infracțiuni și există, dimpotrivă, pluralitate de infracțiuni atunci când în fapta sau activitatea săvârșită se identifică componenta a două sau a mai multor infracțiuni³.

Infracțiunea unică în literatura de specialitate este definită ca o activitate infracțională, formată dintr-o singură acțiune sau inacțiune ori din mai multe acțiuni sau inacțiuni, care decurg din natura faptei sau din voința legiuitorului, săvârșită de o singură persoană și care întrunește componenta unei singure infracțiuni⁴. În art. 28 al noului CP infracțiunea unică este definită ca o acțiune (inacțiune) sau un sistem de acțiuni (inacțiuni), care se califică în baza dispoziției unei singure norme a legii penale.

Considerăm că în definiția dată infracțiunii unice în art. 28 al CP nu se cuprind semnele caracteristice pentru repetarea infracțiunii. Într-adevăr, infracțiunea simplă (de exemplu, o lovitură sau mai multe lovituri cu cuțitul în scopul omorului unei persoane (art. 145 alin. 1 al CP) sau infracțiunea continuă (de exemplu, păstrarea armelor de foc (art. 290 alin. 1 al CP) pot apărea ca o acțiune sau un sistem de acțiuni care se califică conform dispoziției unei singure norme penale. Aceste acțiuni decurg din natura faptei săvârșite și constituie o singura infracțiune. Însă repetarea infracțiunii constă, potrivit art. 31 al CP, din săvârșirea a două sau a mai multor infracțiuni identice sau omogene, prevăzute de aceeași normă penală ori, în anumite cazuri, de diferite articole din CP, cu condiția că persoana nu a fost condamnată pentru vreuna dintre acestea și nu a expirat termenul de prescripție. Din aceste prevederi legale rezultă că repetarea infracțiunii, ca infracțiune unică, apare în concepția legiuitorului ca o reunire în componenta unei singure infracțiuni a două sau a mai multor fapte ce constituie, fiecare în parte, o infracțiune de sine stătătoare și cu calificare juridico-penală proprie. Numai datorită voinței legiuitorului aceste două sau mai multe infracțiuni constituie o infracțiune unică în formă de repetare a infracțiunii.

¹ *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: Știința, 1994, p. 220-221; Macari, I. *Dreptul penal al Republicii Moldova, Partea generală*. Chișinău, 1999, p. 191-192.

² Borodac, A. În: *Codul penal al Republicii Moldova, Comentariu*. Chișinău: ARC, 2003, p. 192.

³ Mitrașe, Con. *Dreptul penal român. Partea generală*. București: Șansa, 1995, p. 192.

⁴ Zolyneac, M. *Drept penal. Partea generală. Vol. II*. Iași: Chemarea, 1993, p. 413; Naumov, A. *Rossiiskoe ugolovnoe pravo. Obșceaia ceast'*. Moscova: BEK, p. 316-318.

De aceea incriminarea repetării infracțiunii, ca infracțiune unică conform art. 31, contravine definiției infracțiunii unice date în art. 28 al CP.

Mai mult, legiferarea acestei incriminări este imperfectă și nu asigură stabilirea unei pedepse echitabile pentru fiecare infracțiune săvârșită și realizarea scopului pedepsei penale: restabilirea echității sociale. Această concluzie rezultă din situațiile pe care le poate crea în practica judiciară repetarea infracțiunii.

Repetarea infracțiunii are mai multe modalități reglementate nu numai de art. 31 al CP, ci și de alte articole din Partea specială a CP. Comun pentru toate aceste modalități de repetare a infracțiunii este faptul că două sau mai multe infracțiuni sunt calificate ca o singură infracțiune, iar specificul fiecăreia constă în conținutul și sancționarea lor diferită.

Una din modalitățile repetării infracțiunii este infracțiunea unică neagravată. Ea rezultă din dispozițiile art. 31 alin. 1 al CP și constă din săvârșirea a două sau a mai multor infracțiuni identice sau omogene, prevăzute de aceeași normă penală, când repetarea acestor infracțiuni nu este incriminată ca infracțiune unică cu componentă agravată. Modalitatea menționată poate apărea la săvârșirea a două sau a mai multor infracțiuni cu intenție sau din imprudență, indiferent de gravitatea și numărul lor.

De exemplu, săvârșirea a trei infracțiuni prevăzute de aceeași normă – art. 264 alin. 6 al CP – constituie, conform art. 28 și art. 31 alin. 1 ale CP, o singură infracțiune prevăzută de art. 264 alin. 6 al CP, în formă de repetare ca infracțiune unică, deoarece art. 264 al CP nu incriminează repetarea acestei infracțiuni drept componentă de infracțiune agravată. În acest caz făptuitorul, pentru săvârșirea a trei infracțiuni, se va pedepsi cu o singură pedeapsă în limitele sancțiunii prevăzute de art. 264 alin. 6 al CP, care nu poate fi mai mare de 15 ani de închisoare. Dacă persoana va săvârși trei infracțiuni prevăzute de art. 264 alin. 2, art. 264 alin. 4 și art. 264 alin. 6 ale CP, adică prevăzute de diferite alineate ale aceleiași norme penale, suntem în prezența unui concurs de infracțiuni. În acest caz persoana va fi trasă la răspundere penală și pedepsită pentru fiecare infracțiune aparte, iar pedeapsa definitivă se va stabili conform regulilor prevăzute de art. 84 al CP, și poate ajunge până la 29 de ani.

Situații de acest fel pot apărea și la repetarea infracțiunii prevăzute de art. 163, 169, 214, 238, 275 ale CP etc.

Fără îndoială, o astfel de stipulare a repetării infracțiunii nu permite individualizarea pedepsei pentru fiecare infracțiune săvârșită și nu asigură realizarea scopurilor pedepsei penale: restabilirea echității sociale dezechilibrate prin săvârșirea a două sau a mai multor infracțiuni și prevenirea săvârșirii altor infracțiuni.

O altă modalitate de repetare a infracțiunii este repetarea infracțiunilor identice sau omogene, prevăzute de aceeași normă penală sau de diferite articole, ca infracțiune unică agravată în cazurile infracțiunilor contra patrimoniului.

Astfel, potrivit art. 31 alin. 2 și art. 186 alin. 4 ale CP, în alin. 2 din art. 186-192 al CP se consideră repetate infracțiunile săvârșite de o persoană care, anterior, a comis una din infracțiunile prevăzute la alin. 1 din articolele menționate, dar nu a fost condamnată pentru aceasta.

Repetată în acest caz se consideră ultima infracțiune și acest fapt creează situații când pedeapsa pentru ea depinde nu de gravitatea infracțiunilor repetate, ci de ordinea în care ele au fost săvârșite. De exemplu, tâlhăria prevăzută de art. 188 alin. 1 al CP este o infracțiune gravă și se pedepsește cu închisoarea de la 3 la 6 ani. Pungășia repetată prevăzută de art. 192 alin. 2 al CP este o infracțiune mai puțin gravă pentru care pedeapsa

maximă este închisoarea de la 2 la 5 ani. Dacă persoana săvârșește o tâlhărie (art. 188 alin. 1 al CP), apoi o pungășie (art. 192 alin. 1 al CP), ambele infracțiuni constituie, conform art. 186 alin. 4 al CP, o pungășie repetată prevăzută de art. 192 alin. 2 al CP, iar infractorului i se va aplica o pedeapsă nu mai mare de 5 ani de închisoare. Dacă persoana săvârșește într-un caz două pungășii (art. 192 alin. 1 al CP), iar în alt caz – o tâlhărie (art. 188 alin. 1 al CP), un jaf (art. 187 alin. 1 al CP) și o pungășie (art. 192 alin. 1 al CP), atât în primul, caz cât și în al doilea caz acțiunile făptuitorului vor fi calificate, conform art. 186 alin. 4 al CP, ca pungășie repetată prevăzută de art. 192 alin. 2 al CP și se vor pedepsi egal în limitele acestei norme cu o pedeapsă nu mai mare de 5 ani de închisoare. Din dispozițiile art. 186 alin. 4 al CP rezultă și alte situații de inechitate socială la sancționarea repetării infracțiunilor contra patrimoniului.

O modalitate specifică de repetare a infracțiunilor contra patrimoniului rezidă în conținutul infracțiunii de însușire a averii proprietarului în proporții mari și deosebit de mari. În acest caz, pedeapsa pentru însușirea averii proprietarului depinde numai de mărimea prejudiciului material, indiferent de forma de însușire (art. 186-192 ale CP), numărul și gravitatea infracțiunilor prin care s-a însușit averea proprietarului.

Astfel, dacă persoana săvârșește un furt în proporții mari sau zece tâlhării în proporții mari, pedeapsa pentru însușirea averii proprietarului în proporții mari, potrivit art. 195 alin. 1, în ambele cazuri este aceeași – închisoare de la 10 la 20 de ani. Însă dacă persoana a săvârșit numai o tâlhărie prevăzută de art. 188 alin. 2 al CP și un jaf prevăzut de art. 187 alin. 2 al CP, prin care nu li s-a cauzat victimelor un prejudiciu în proporții mari, aceste fapte constituie concurs de infracțiuni și făptuitorul poate fi sancționat în baza art. 84 al CP cu închisoarea pe un termen de până la 30 de ani.

Ignorarea gradului prejudiciabil al infracțiunilor săvârșite și a echității sociale la legiferarea regimului de sancționare a repetării infracțiunii ca infracțiune unică se observă și în cazul altor modalități de repetare a infracțiunii prevăzute de CP.

De exemplu, fapta de efectuare a sterilității chirurgicale de către medic, prevăzută de art. 160 alin. 1 al CP, este sancționată cu pedeapsă în formă de amendă ce nu depășește 200 de unități convenționale (4 000 lei), iar repetarea aceleiași infracțiuni se pedepsește, conform art. 160 alin. 3 al CP, cu închisoare de la 3 la 10 ani, ca și pentru fapta care a condus la moartea victimei. Contrabanda simplă (art. 248 alin. 1 al CP) este sancționată cu închisoarea pe un termen de până la 2 ani, iar aceeași faptă repetată a fost egalată cu contrabanda în proporții deosebit de mari și este sancționată cu închisoarea de la 3 la 10 ani (art. 248 alin. 5 al CP).

Este evident că legiferarea repetării infracțiunii, ca infracțiune unică, în modalitățile menționate, nu a fost bine gândită și este lipsită de logică. La stabilirea pedepselor pentru repetarea infracțiunii legiuitorul nu a luat în seamă specificul infracțiunii unice, gradul prejudiciabil al infracțiunilor repetate și a legiferat pentru această formă de infracțiune unică pedepse neechitabile, care nu asigură restabilirea echității sociale, corectarea infractorului și prevenirea infracțiunilor.

Pe lângă cele menționate, repetarea infracțiunii creează și unele situații care nu sunt reglementate complet în CP.

De exemplu, o persoană, la diferite perioade de timp, săvârșește două fapte de scoatere ilegală a copiilor din țară, infracțiuni prevăzute de art. 207 al CP. Deoarece art. 207 al CP nu prevede repetarea acestei infracțiuni ca o componentă de infracțiune agravată, în acest caz persoana, conform art. 31 alin. 1 al CP, va fi trasă la răspundere penală ca pentru o infracțiune unică repetată simplă (neagravată) și pedepsită în limitele sancțiunii

prevăzute de art. 207 al CP. Însă dacă, în cazul dat, organele urmăririi penale vor descoperi mai întâi numai una din aceste infracțiuni și persoana va fi condamnată pentru această infracțiune, cum va trebui să procedeze organele urmăririi penale și instanța de judecată la descoperirea celeilalte infracțiuni și care va fi modalitatea de tragere la răspundere penală a făptuitorului pentru această faptă? În acest caz, regulile concursului de infracțiuni și de stabilire a pedepsei prevăzute în art. 33 și 84 al CP nu sunt aplicabile, or aplicarea prin analogie a legii penale este interzisă (art. 3 alin. 2 al CP). De asemenea, persoana nu poate fi trasă la răspundere penală separat pentru infracțiunea care, împreună cu o altă infracțiune pentru care făptuitorul a fost deja condamnat și pedepsit, constituie repetare de infracțiune ca infracțiune unică, deoarece în acest caz se încalcă principiul individualizării răspunderii penale și pedepsei penale [a nu fi pedepsit de două ori pentru una și aceeași infracțiune (art. 7 alin. 2 al CP)]. Nu pot fi utilizate pentru rezolvarea acestei probleme nici alte norme din CP.

Cele menționate servesc drept temei pentru a trage concluzia: repetarea infracțiunii, așa cum ea este legiferată și sancționată în noul CP, va ridica problema de principiu și va crea dificultăți în practica judiciară.

Care este calea de ieșire din acest impas?

Întoarcerea la concepția CP din 1961 – recunoașterea repetării infracțiunii ca pluralitate de infracțiuni – nu înlătură problema. Despre acest fapt mărturisește practica judiciară de până la adoptarea noului Cod penal. Plenul fostei Judecătorii Supreme a Republicii Moldova nu o dată a atras atenția instanțelor judecătorești asupra practicii contradictorii în cazurile repetării infracțiunii.

Asupra imperfecțiunii formulării repetării infracțiunii ca pluralitate de infracțiuni s-a atras atenția și în literatura de specialitate¹.

Considerăm că unica soluție de ieșire din acest impas constă în renunțarea la conceptul de repetare a infracțiunii ca infracțiune unică. Cu titlul de *lege ferenda*, propunem a recunoaște drept concurs de infracțiuni toate cazurile de săvârșire a două sau a mai multor infracțiuni, exceptând cumulul de sentințe, cu aplicarea pedepsei, conform regulilor prevăzute de art. 84 al CP. În așa mod i se va asigura infractorului aplicarea unei pedepse echitabile pentru săvârșirea a două sau a mai multor infracțiuni și, totodată, se va asigura realizarea scopurilor pedepsei penale: restabilirea echității sociale, corectarea condamnatului și prevenirea săvârșirii altor infracțiuni.

¹ Voljenkin, B. *Prințip spravedlivosti problemî mnojestvennosti prestuplenii po UK RF*. În: *Zakonost'*, nr. 12, 1998, p. 2-7; Pavilihin, A. *Obșcice naceala nakazania i spravedlivosti*. În: *Zakon i prava*, nr. 10, p. 67.

Conf. univ., dr. Gheorghe GLADCHI
Academia de Poliție „Ștefan cel Mare“

UNELE PROBLEME PRIVIND PROTECȚIA JURIDICĂ ȘI RESOCIALIZAREA VICTIMELOR INFRAȚIUNILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA

In the basis of studied practice of protection and helpness of crimes' victims from strange countries, the author suggests the following solutions of up-mentioned problems: 1) the improvement of law status of victim in penal justice's system, passage from repressive justice to restaurative justice and implementation of informal mechanism for conflicts' solving; 2) reparation of damage, caused to victim as a results of crime, by state's compensation; 3) reparation of damage caused to victim by cashing from delinquent; 4) reparation of damage caused to victim by paying off assurance, in the cases when this person was ensured against crimes; 5) reparation of damage caused to victim from voluntary donations of citizens, donated from solidarity with victimized persons (foundations, non-governmental organizations etc.); 6) physical and moral-psychological rehabilitation, social reintegration of victims which contains the treatment of wounds, nervous depression, surpassing of guilt's complex, awareness of psychological, social, juridical help, making a favorable public opinion about victim, creation of moral conveniences at the level of community where victim lives; 7) achievement of programs and measures of physical defense against assault in post-criminal period.

În urma comiterii infracțiunilor împotriva anumitor persoane, acestora li se cauzează o daună morală, fizică sau materială. Paguba morală este, practic, o consecință inevitabilă a oricărei infracțiuni, iar cauzarea prejudiciului fizic sau material depinde de caracterul faptei penale. În toate cazurile însă apare problema necesității reparării prejudiciului cauzat prin infracțiune și protecției victimei în genere.

Protecția juridică și ajutorul acordat victimelor infracțiunilor cuprinde, în opinia noastră, repararea prejudiciului material cauzat prin atentatele contra patrimoniului și acțiunile violente (infracțiunile contra vieții și sănătății persoanei), compensarea daunei morale (atât prin achitări materiale, cât și prin alte forme de reparare a daunei), reabilitarea moral-psihologică a persoanei vătămate, precum și apărarea fizică a acesteia împotriva victimizării repetate. Teoretic și în baza practicii existente în statele lumii pot fi propuse următoarele soluții ale problemei date:

- repararea prejudiciului cauzat victimei în urma infracțiunii prin compensări de către stat;
- repararea prejudiciului cauzat victimei prin încasarea de la delincent;
- repararea prejudiciului cauzat victimei prin achitarea primei de asigurare, în cazurile când această persoană anterior a fost asigurată împotriva infracțiunilor;
- repararea prejudiciului cauzat victimei din contul donațiilor benevole ale membrilor comunității, din sentimentul solidarității față de persoanele vătămate (fonduri, organizații obștești);
- reabilitarea fizică și moral-psihologică, reintegrarea socială a victimelor, care cuprinde tratamentul rănilor, patologiilor, depresiilor, depășirea complexului de vinovăție, acordarea ajutorului psihologic, social, juridic, formarea opiniei publice în favoarea victimei, crearea unui confort moral la nivelul micromediului social al victimei;

- realizarea programelor și măsurilor de apărare fizică a victimelor împotriva atenta-
telor în perioada postinfracțională.

Repararea pagubei cauzate victimei prin infracțiune este o problemă internațională, a
cărui soluționare, în fiecare țară, caracterizează, de fapt, nivelul de dezvoltare al unui sau
altui sistem de drept. Repararea prejudiciului are un rol important în restabilirea echității
sociale, constituind baza sistemului judiciar¹.

Comunitatea internațională acordă o deosebită atenție problemelor ce vizează pre-
venirea victimizării, repararea prejudiciului cauzat prin infracțiune, statutul persoanei
vătămate în sistemul dreptului penal și procesul penal, reabilitarea morală și reinte-
grarea socială a victimelor infracțiunilor. În consecință, au fost adoptate un șir de acte
normative, ce reflectă aceste prevederi.

Astfel, Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948 (artico-
lul 8), Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16 decembrie 1966
(articolul 9), Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților
fundamentale din 4 noiembrie 1950 și alte acte normative internaționale conțin dispoziții
privind dreptul fiecărui cetățean la „restabilirea efectivă în drepturi“. În preambulul actu-
lui final al Congresului al XI-lea al Asociației Internaționale de drept penal, pe lângă alte
dispoziții importante, este menționat faptul că compensarea efectivă, bazată pe cerințele
actuale ale solidarității sociale, este o sarcină importantă a societății, mai cu seamă în
cazurile în care infractorul nu este cunoscut și împotriva lui n-a fost pornit un proces
judiciar sau acesta a fost condamnat, dar nu este capabil să plătească.

Dispoziții referitoare la repararea prejudiciului cauzat victimelor prin infracțiune se
conțin și în actul final al Congresului al V-lea al O.N.U. cu privire la prevenirea crimina-
lității și tratamentul delincvenților, care și-a desfășurat lucrările la 1-12 septembrie 1977
în orașul Geneva. Ulterior, au fost adoptate Convenția Europeană privind compensarea
pagubei victimelor infracțiunilor de violență (1983), care stabilește principiile reparării
pagubei victimelor infracțiunilor respective din partea statelor și cele ale colaborării in-
ternaționale în acest domeniu a statelor membre ale Consiliului Europei; recomandările
Comitetului European al O.N.U. privind problemele combaterii criminalității „Despre
statutul victimei infracțiunii în sistemul dreptului penal și procesul penal“; hotărârile
Congresului al VII-lea al O.N.U. cu privire la prevenirea criminalității și tratamentul
delincvenților (Milano, 26 august – 6 septembrie 1985).

Pentru soluționarea problemelor reparării prejudiciului cauzat victimelor prin infrac-
țiune sunt deosebit de importante și principiale dispozițiile Declarației privind principii-
le justiției față de victimele infracțiunilor și abuzului de putere, adoptată de Adunarea
Generală a O.N.U. la 29 noiembrie 1985. Declarația dată recomandă statelor să consoli-
deze în legislațiile naționale atât dreptul victimei la despăgubire din partea persoanei
vinovate, cât și dreptul acesteia la ajutorul și susținerea materială, psihologică și socială
de care are nevoie.

Declarația privind principiile justiției față de victimele infracțiunilor și abuzului de
putere, adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 29 noiembrie 1985, conține prevederi
care au o importanță deosebită pentru soluționarea problemelor de reparare a prejudiciu-
lui cauzat victimelor:

1) delincvenții sau terțele părți trebuie să acorde restituire echitabilă victimelor,
membrilor familiilor acestora ori persoanelor întreținute, care va cuprinde bunurile su-

¹ Квашин, В.Е. *Основы виктимологии*. Moscova, 1999, p. 174.

strase sau achitarea în bani a prejudiciului, rambursarea cheltuielilor suportate în urma victimizării, prestarea de servicii și restabilirea în drepturi (articolul 8);

2) e necesar ca restituirea să fie considerată de către state ca una dintre măsurile de pedeapsă, fiind incluse în legislație (articolul 9);

3) dacă nu există alte posibilități, statul trebuie să acorde compensare financiară victimelor care au suportat vătămări corporale considerabile sau care și-au zdruncinat sănătatea fizică ori psihică, precum și familiilor victimelor care au decedat sau au devenit incapabile fizic sau psihic în urma victimizării (articolul 12);

4) trebuie create fonduri naționale pentru a acorda compensări victimelor (articolul 13) etc.

La elaborarea legislației naționale în acest sens a chemat și Congresul al VIII-lea al O.N.U. cu privire la prevenirea criminalității și tratamentul delincvenților (Havana, 27 august–7 septembrie 1990).

Prevederi vizând restituirea, adică obligarea vinovatului de către instanță de a repara prejudiciul cauzat prin infracțiune, conțin practic toate legislațiile naționale, deși există anumite particularități în diferite țări. Astfel, în Olanda, Danemarca, Suedia, precum și în alte țări din Europa de Est și de Nord, inclusiv în Republica Moldova, restituirea se realizează atât în cadrul procesului penal, cât și în cadrul procesului civil. În Regatul Unit al Marii Britanii, Irlanda, Cipru, Turcia, Malta, Grecia, Japonia principala formă de reparare a prejudiciului este achitarea „dispoziției de compensație”. Dispoziția instanței judecătorești poate fi alternativă pedepsei penale sau complimentară acesteia. De regulă, dispozițiile de compensație se pronunță asupra cauzelor ce conțin infracțiuni violente. Condamnatul achită banii potrivit dispoziției de compensație în judecată, iar instanța, la rândul ei, îi transmite persoanei vătămate¹.

În S.U.A. au fost adoptate două legi federale cu privire la drepturile victimelor, în 1982 și 1990. Practic în legislațiile tuturor statelor este prevăzut dreptul instanței judecătorești de a obliga vinovatul să repara prejudiciul cauzat victimei prin infracțiune.

Menționăm că repararea prejudiciului numai în baza restituirii, adică de către delincvent, nu soluționează complet problema în cauză. Aceasta se explică și prin incapacitatea infractorului de a plăti, și prin perioada îndelungată de aflare a acestuia în instituțiile penitenciare, și prin faptul că deseori vinovatul nu este identificat și deci nu are cine repara prejudiciul. Pentru țara noastră este deosebit de serioasă și problema asigurării insuficiente cu locuri de muncă a condamnaților. În aceste cazuri probabil, ar fi corect ca statul să compenseze prejudiciul cauzat victimei prin infracțiune. Forma dată de compensare este justificată și prin faptul că statul, având obligația de a-și apăra cetățenii de infractori, în acest caz concret nu a putut să le asigure protecția, anume el fiind vinovat că în societate sporește riscul victimizării.

Astfel, în 1963 în Noua Zeelandă a fost adoptată, pentru prima dată în lume, Legea privind compensarea prejudiciului cauzat victimelor prin infracțiune. Apoi acte normative similare au fost adoptate în Anglia, Australia (în cinci state), Canada (în opt provincii), S.U.A. (în douăsprezece state), Suedia, Germania, Franța, Olanda, Finlanda, Austria etc. Primele programe de compensare erau finanțate din fonduri obștești, create special în acest scop; într-un șir de state au căpătat dezvoltare programe statale de compensare. În 1980, Japonia a adoptat Legea cu privire la compensațiile bănești acordate victimelor

¹ Ривман, Д.В. *Криминальная виктимология*. Санкт-Петербург: ПИТЕР, 2002, p. 288.

infracțiunilor. Conform acestei legi, victimele infracțiunilor contra vieții sau sănătății ori familiile persoanelor decedate în urma infracțiunilor respective pot primi compensații bănești de la stat, dacă nu primesc compensații de la victimizator sau nu beneficiază de un alt ajutor din partea statului. Acțiunile legii nu se extind asupra acelor victime care se află în relație de rudenie cu infractorul, precum și asupra persoanelor vătămate, care merită o admonestare pentru provocarea infracțiunii.

Experiența compensării de către stat a prejudiciului cauzat victimelor prin infracțiunile violente, acumulată de statele lumii începând cu anul 1963, a spulberat încrederea existentă față de această formă de reparare a daunei. Compensarea de către stat a prejudiciului nu a sporit nepăsarea și neglijența potențialelor victime. A fost neîntemeiată teama că compensările mari de stat vor genera consecințe negative. În urma instituirii compensărilor de stat n-au apărut, așa cum se presupunea, organizații mari birocratice. Totodată, programul de stat privind compensarea prejudiciului n-a avut influență nici asupra evoluției criminalității, nici asupra frecvenței declarațiilor adresate de persoanele vătămate organelor de poliție și nici asupra numărului sentințelor de condamnare pronunțate de instanțe. Numărul victimelor infracțiunilor de violență, care se adresează statului să le compenseze prejudiciul cauzat, este relativ nu prea mare.

Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a adoptat, în septembrie 1977, Rezoluția nr. 27 despre compensarea prejudiciului cauzat victimelor prin „violența premeditată”, iar la 24 noiembrie 1983 Consiliul Europei a adoptat Convenția Europeană privind compensarea prejudiciului cauzat victimelor violente, care a fost ratificată de Marea Britanie, Olanda, Suedia etc. Conform prevederilor convenției, compensarea de către stat trebuie aplicată numai în cazurile când repararea prejudiciului este imposibilă din alte surse; nu este admisă o compensare dublă; infracțiunea a fost violentă, premeditată, cauzând vătămări corporale serioase ori o daună sănătății; violența poate fi fizică sau psihică; otrăvirea, violul și incendierea sunt forme ale violenței premeditate; victimele accidentelor rutiere și infracțiunilor patrimoniale nu sunt cuprinse în convenție. În calitate de victime ale infracțiunilor sunt considerate, potrivit convenției, și persoanele care au suferit în timpul curmării faptelor penale, acordării de ajutor poliției sau victimei.

Legislația tuturor țărilor care realizează programe privind compensarea de către stat a prejudiciului cauzat victimei stabilește (cu unele nuanțe) că o condiție obligatorie a compensației este contribuția persoanei vătămate la cercetarea și examinarea judiciară a cauzei penale, comunicarea oportună a acesteia despre infracțiunea comisă, precum și comportamentul ei pozitiv.

Oportunizarea victimei în fața poliției și judecății, precum și „vinovăția” acesteia exprimată prin provocarea infracțiunii sunt considerate drept temelii de a i se refuza compensarea¹.

Este necesar să menționăm că apariția programelor privind repararea prejudiciului cauzat prin infracțiuni a semnalat, de fapt, începutul tranziției de la justiția represivă spre justiția de restabilire. Potrivit concepției justiției de restabilire, în socializarea delincventului trebuie să participe grupurile sociale în cadrul cărora acesta trăiește și acționează. „Victima și infractorul trebuie să se împacă prin repararea pagubei cauzate victimei”².

În timpul ultimelor trei decenii ale sec. XX, victima era tratată, de regulă, ca cea de-a treia parte în proces. Cercetările victimologice naționale și internaționale au scos în

¹ Шнайдер, Г.И. *Криминология*. Москва: Прогресс; Универс, 1994, p. 366-367.

² *Ibidem*, p. 390.

evidență faptul că multe victime sunt nemulțumite de felul în care au fost tratate de către persoanele oficiale ce înfăptuiesc justiția¹. Conform datelor Sintezelor internaționale cu privire la criminalitate (victimizare), mai mult de jumătate din toate victimele din lume sunt nemulțumite de atitudinea poliției față de plângerile lor². În multe cazuri, victimele sunt traumatizate de sistemul justiției penale, ceea ce duce la așa-numita „victimizare repetată“.

În prezent, s-a stabilit că procesul înfăptuirii justiției penale trebuie să fie echitabil atât pentru învinuit / inculpat, cât și pentru victimele infracțiunii. În acest context, apare problema coraportului dintre drepturile învinuitului (bănuțului, inculpatului) și cele ale părții vătămate. De asemenea, pot apărea disensiuni între interesele societății, care este reprezentată de acuzare, și interesele victimei, de exemplu, în cazul în care victima nu dorește să depună declarații. Drept contradicție este și achitarea amenzii în folosul statului, dar nu în folosul victimei.

După cum vedem, în cadrul procesului trebuie respectate, pe de o parte, interesele societății, infractorului și victimei, iar pe de altă parte, este necesar să fie asigurată echitatea tuturor părților. Menționăm însă că, în urma nerespectării acestor interese, consecințele sunt diferite. Așa, de exemplu, spre deosebire de încălcarea drepturilor fundamentale ale învinuitului, încălcarea drepturilor fundamentale ale părții vătămate nu poate implica schimbarea sentinței pronunțate de instanțele superioare. Nerespectarea acestor drepturi nu duce la respingerea probelor ca inadmisibile sau la emiterea unei sentințe de achitare. Procesul penal în sine nu conține sancțiuni pentru nerespectarea drepturilor victimei, ci prevede doar câteva garanții juridice ale acestor drepturi. În pofida acestui fapt, în Statele Unite ale Americii a început o campanie pentru modificarea Constituției federale prin acordarea și victimelor a dreptului de a asista și a fi ascultate la toate etapele procesului penal³. În alte țări, grupurile de susținere a victimelor infracțiunilor afirmă că drepturile constituționale trebuie aplicate în același mod atât față de învinuit, cât și față de victimă. De exemplu: dreptul la viața intimă, familială și privată sau dreptul la inviolabilitatea domiciliului trebuie să fie realizate și referitor la victimă.

Sub alt aspect se iscă contradicții dintre stat și interesele victimei. Participarea părții vătămate la examinarea cauzei întărește, de regulă, poziția acuzării. Anume așa este situația atunci când victima apare ca ajutor al acuzării (variantă folosită în multe țări ale Europei Centrale și de Est, inclusiv în Republica Moldova). Apariția victimei în calitate de parte independentă poate schimba balanța dintre interesele învinuitului și ale acuzării în favoarea acuzării. În unele cazuri, interesele victimei și ale statului nu coincid și, ca rezultat, pot apărea disensiuni serioase. Partea vătămată poate fi contra deciziei de încetare a procesului, din cauza insuficienței probelor sau bazându-se pe principiul utilității urmăririi penale. În multe țări, victimele au dreptul să „intenteze proces“ în instanță sau să atace decizia de încetare a procesului. Asemenea instituții permit părții vătămate să dispună de unele garanții juridice contra abuzului sau corupției. Pe de altă parte, victima poate să se pronunțe contra intentării dosarului penal. De obicei, în unele cazuri, procesul

¹ Van Dijk, J.M.; Mayhev P.; Killias M. *Experience of Crime Across the World*, Deventer (NL). Boston: Kluwer, 1990, p. 88; Joutsen, M. *Research on Victims and Criminal Policy in Europe*. În: Hood, R. *Crime and Criminal Policy in Europe Oxford*. Centre for Criminological Research, 1989, p. 50-83.

² Десятый конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Вена, Австрия, 10-17 апреля 2000. Сборник документов. Москва, 2001, p. 221.

³ Sebba, Lesli E. *Third Parties: Victims and the Criminal Justice System*. Columbus: Ohio State University Press, 1998, p. 106.

poate fi pornit doar la cererea victimei sau cu acordul acesteia. În majoritatea cazurilor¹, ar fi bine ca victima să dispună de dreptul de veto la intentarea procesului. Asemenea drept ar duce la întărirea poziției victimei în cadrul procesului penal, aici însă apare riscul de a fi constrânsă de infractor să nu se folosească de acest drept. Potrivit experienței acumulate de unele țări privind examinarea dosarelor privind violența în familie, un astfel de risc este destul de real. Chiar neposedând dreptul de veto, victimele / martorii sunt supuși actualmente unei terori din partea persoanelor învinuite. Din această cauză, unele organizații ale victimelor sunt categoric împotriva introducerii unor astfel de drepturi și insistă asupra dreptului victimelor de a nu fi împovărate de o oarecare răspundere pentru luarea deciziilor privind urmărirea penală.

Este deosebit de important și actual pentru țara noastră desăvârșirea legislației naționale în baza prevederilor Convenției Europene cu privire la compensarea pagubei victimelor infracțiunilor de violență, Declarației privind principiile justiției față de victimele infracțiunilor și abuzului de putere, adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 29 noiembrie 1985, și altor acte juridice internaționale în problema respectivă. Utilizând practica acumulată de țările în care de mult au fost adoptate legi speciale privind protecția juridică și ajutorul social pentru victimele infracțiunilor, este necesar, în opinia noastră, să fie elaborată și adoptată Legea cu privire la compensarea prejudiciului cauzat victimelor infracțiunilor de violență. Menționăm că actele normative în vigoare, adoptate în ultimii ani: Legea privind repararea cheltuielilor de tratament aplicat persoanei vătămate în acțiune criminală din 28 aprilie 1994, Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 66 „Cu privire la cotele și modul de calculare a cheltuielilor de tratament aplicat în staționar persoanei vătămate în acțiune criminală“ din 27 ianuarie 1995, Legea privind protecția de stat a părții vătămate, a martorilor și altor persoane care acordă ajutor în procesul penal, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 28 ianuarie 1998, vizează doar unele aspecte ale sistemului de protecție a victimelor infracțiunilor.

Deși este deosebit de complicat în condițiile actuale din Republica Moldova, este necesar, după părerea noastră, să ne orientăm spre realizarea treptată a sistemului compensării statale a prejudiciului cauzat victimelor prin infracțiune și crearea fondului de compensație. Trebuie create centre speciale care ar acorda victimelor infracțiunilor de violență nu numai susținere materială, dar și asistență și protecție psihologică.

¹ Десятый конгресс Организации Объединенных Наций..., p. 221.

Conf. univ., dr. Alexandru MARIȚ

Facultatea de Drept

Universitatea de Stat „Alecu Russo“ din Bălți

COEXISTENȚA ȘI CORAPORTUL INTENȚIEI INFRAȚIONALE PREMEDITATE (DOLUL DELIBERAT) CU INTENȚIA PROVOCATĂ, REPENTINĂ SAU SPONTANĂ

The author addressed the co-existence and the relation between deliberate criminal intention and the provoked intention, latent or spontaneous. For a detailed analysis of the proposed subject matter, the author relies on an extended specialized literature, analyzing various point of view from the doctrine and from the case law, supplying when appropriate own conclusions.

În ceea ce privește coexistența *intenției premeditate* cu *intenția repentină* sau *provocată* în literatura juridică s-a pus în discuție problema dacă infracțiunea intenționat provocată poate fi săvârșită și cu intenție premeditată, sau cu alte cuvinte, este posibilă oare coexistența *premeditării* cu starea de provocare?

În legătură cu conținutul și natura acestora în doctrina și practica dreptului penal s-au conturat în principiu două puncte de vedere asupra problemei posibilității coexistenței intenției *premeditate* cu intenția *repentină*, *provocată* sau *afectivă*. Totuși se admite în unanimitate că starea de premeditare la intenția infracțională reprezintă un grad de vinovăție mai accentuat decât la intenția obișnuită. Cu toate acestea, în unele legislații, cum ar fi, de exemplu, cea a Republicii Moldova ea este luată în considerare ca circumstanță de calificare doar în partea specială a codului penal – omorul calificat (art. 145 alin. 2 lit. a); omorul săvârșit cu premeditare sau o situație similară o putem depista și în Codul penal al României din 1969, art. 175 lit. a). Pe de altă parte, ca circumstanță de agravare generală, starea de premeditare, cel puțin în legislațiile amintite, nu este definită. Pe când în Codul penal francez din 1810, spre deosebire de noul cod din 1994, în art. 297 se arată că ea constă în *plănuirea înaintea acțiunii de a atenta* la persoana unui individ determinat sau la persoana celui care va fi găsit ori întâlnit, chiar dacă planul va depinde de unele împrejurări sau condiții.

Astfel, potrivit unei opinii doctrinare, aceste două stări psihice infracționale diametral opuse la infracțiunile intenționate sunt compatibile¹.

Conform însă unui alt punct de vedere doctrinar, ele se exclud reciproc².

După o altă părere, incompatibilitatea operează numai atunci când actul provocator precede reacția premeditată, această regularitate însă nu este una valabilă și în cazul în care premeditarea este anterioară provocării³. Deși unii autori într-un context apropiat remarcă faptul că premeditarea și provocarea pot coexista indiferent de succesiunea lor în timp⁴.

¹ Vezi: Bulai, C. *Individualizarea pedepsei*. În: *Manual de drept penal. Partea generală*. București: ALL, 1997, p. 151; Grigoraș, J. *Individualizarea pedepsei*, București: Ed. Științifică, 1969, p. 151; Petrovici, Simona. *Notă la decizia penală nr. 3329/1956 a Trib. Regional Bacău*. În: *L.P.*, nr. 2/1957, p. 188.

² Vezi: Biro, L. *Drept penal. Partea generală*. Cluj: Universitatea „Babeș-Bolyai“, 1971, p. 244.

³ Vezi: Tanoviceanu, I. *Tratat de drept penal și procedură penală. Vol. II*. Ed. a II-a. București, 1975 p. 253-254.

⁴ *Ibidem*, p. 253.

În fine, unii juriști sunt de părere că în problema enunțată *nu se poate da o soluție de principiu, rezolvarea fiind întotdeauna o problemă de speță*¹.

Credem că problema coexistenței sau compatibilității acestor două stări diametral opuse trebuie pornită de la aprecierea justă și adecvată a naturii și esenței stării de premeditare.

În așa fel, potrivit unui punct de vedere², premeditarea are un caracter obiectiv, și aceasta deoarece nu este suficient să treacă timp îndelungat de la luarea hotărârii de a săvârși infracțiunea până la punerea ei în executare, ci trebuie să existe și acte materiale sau spirituale de pregătire a infracțiunii, care fac ca rezultatul să fie cert³.

În susținerea acestui punct de vedere – coexistența premeditării cu starea de provocare – se dau câteva exemple de *premeditare condiționată*: X, care este victima unor agresiuni repetate din partea lui Y, ia hotărârea să omoare la prima repetare a agresiunii⁴. Un alt exemplu întâlnit este acela în care soțul este informat că soția sa întreține relații extraconjugale. El o urmărește și o surprinde în adulter, în acest fel infidelitatea soției poate produce o puternică tulburare soțului inocent, care săvârșește infracțiunea de lovire sau vătămare corporală (în această stare psihică), apreciindu-se astfel că el poate beneficia de circumstanța atenuantă a provocării. Se poate întâmpla însă ca soțul să fi săvârșit și unele acte pregătitoare. Pentru a-și asigura realizarea infracțiunii, și-a procurat un obiect cu care să lovească, a simulat plecarea din localitate, a stat la pândă. În același timp, este limpede că soțul inocent nu ar fi trecut la executarea hotărârii infracționale dacă nu ar fi surprins soția sa în adulter. În acest sens se remarcă: „Premeditarea premerge stării de provocare, dar se poate întâmpla să urmeze stării de provocare, pentru aceasta este necesară starea de tulburare psihică ce caracterizează provocarea și aceasta să persiste în timp, iar actele premergătoare, precum și infracțiunea să fie săvârșite sub imperiul aceleiași stări de tulburare psihică”⁵.

Conform punctului de vedere al opus celui menționat⁶, pe care în principiu îl împărtășim, premeditarea are un caracter pur subiectiv, aceasta constând într-o chibzuire mai îndelungată decât cea obișnuită și într-o stare de calm relativ cu privire la acțiune, timp, loc, mod de comitere, precum și trecerea unui timp suficient de la luarea hotărârii și până la punerea ei în executare pentru a exista cât mai multe șanse să se producă urmarea dorită⁷. De aceea și în practica judiciară deseori s-a decis că provocarea uneori nu poate coexista cu premeditarea, opinie care a fost exprimată și în literatura de specialitate⁸. Într-o opinie asemănătoare s-a mai menționat că problema trebuie abordată ca o deosebire de conținut dintre premeditare și provocare, ca grade ale intenției, ambele reprezentând circumstanțe cu efecte diametral opuse asupra individualizării⁹.

¹ Daneș, Șt. *Considerații asupra circumstanței atenuante a provocării*. În: R.R.D., 1984, nr. 5, p. 30.

² Dintre cei care admit asemenea posibilitate enumerăm: Manzini, Mains, Florian, Lanze, Loghi, Garçon, Tanoviceanu, Dongoroz, O. Loghin, R. Stănoiu, G. Antoniu, J. Grigoraș.

³ I. Oancea, Gr.Râmpeanu, V. Dongoroz, O. Loghin, T. Vasiliu ș.a.

⁴ Rătescu, C.; Asnavorian, H.; Ionescu-Dolj, I. et al. *Codul penal. Regele Carol al II-lea. Adnotat. Vol. I. Partea generală*. București: Ed. Librăriei Socec, 1937, p. 72, 382.

⁵ J. Grigoraș. *Op. cit.*, p. 152-153.

⁶ Susținătorii punctului de vedere contrar: Matei Basarab, I. Mircea, Alimena, Cirolu, Penso, Hans, Thiry, Geraud, Mangol, Roux, Tr. Pop, N. Buzea, L. Biro.

⁷ Biro, L.; Basarab, M. *Aspecte teoretice și practice privind starea de provocare*. În: *Studia „Babeș-Bolyai” Universitas*, 1977, nr. 2. Așadar nu trebuie confundată cu chibzuirea.

⁸ Vezi: Daneș, Șt. *Considerații asupra circumstanței atenuante a provocării*. În: R.R.D., 1984, nr. 5, p. 50.

⁹ Niculeanu, Costel. *Despre posibilitatea coexistenței premeditării cu dolul repentin*. În: *Dreptul*, 1995, nr. 12, p. 49.

Astfel starea de provocare, spre deosebire de premeditare, este o circumstanță atenuantă legală, deoarece nașterea intenției repentine, provocate sau afective are loc sub stăpânirea unei puternice tulburări sau emoții, determinată de violență, atingere gravă adusă demnității persoanei sau de o altă acțiune ilicită gravă, care are influență atât asupra prevederii, cât și asupra voinței persoanei, diminuându-le, și în această stare făptuitorul ia hotărârea infracțională¹. Unde autorul, de altfel corect, remarcă faptul că: „În cazul stării de provocare, precum și a premeditării, ne aflăm în faza internă a infracțiunii, fază de formare, de luare a hotărârii infracționale”². Într-un sens asemănător se mai remarcă: „...nu trebuie confundată chibzuirea asupra mijloacelor, timpului, locului, alegerea complicilor cu pregătirea propriu-zisă, efectivă (care are loc în al doilea moment al formării intenției) de cel al deliberării”³. În contextul respectiv credem că se mai impune și remarca: „Este în afară de orice îndoială că, de cele mai multe ori, intenția premeditată se exteriorizează prin acte materiale sau spirituale de pregătire, însă acestea nu țin de premeditare, ci sunt elemente cu ajutorul cărora se probează existența ei”⁴. Deși într-o opinie, susținută de majoritatea autorilor⁴ și adoptată frecvent în soluțiile instanțelor de judecată, se consideră că persoana care premeditează la comiterea unei infracțiuni trebuie să se găsească într-o stare de relativ calm, să treacă o perioadă de timp mai îndelungată de la luarea hotărârii până la momentul punerii ei în aplicare, dar să existe și o exteriorizare a intenției concretizată în acte de pregătire. Or, uneori, existența actelor de pregătire nu duce în mod automat la concluzia că infracțiunea a fost comisă cu premeditare. Spre exemplu, s-a decis în practica judiciară că nu există premeditare, dacă inculpatul, având un prim incident, s-a retras și după un timp scurt a revenit înarmat și a ucis victima. Astfel excluderea premeditării a fost motivată prin faptul că inculpatul nu a chibzuit un timp suficient asupra motivelor „pro” și „contra” ale faptei sale. În același sens s-a mai apreciat că a admite că actele de pregătire care intervin după luarea hotărârii infracționale și care, de regulă, constituie probe, ar face parte din intenție, aceasta ar însemna a le confunda cu obiectul probațiunii...⁵ De aceea am și apreciat ca fiind corectă opinia pe care o credem mult mai judicioasă, potrivit căreia premeditarea are caracter pur subiectiv⁶.

În acest sens se dă chiar și un exemplu: X are în îngrijire o persoană, care de mai mulți ani suferă de o paralizie totală, și hotărăște să-i suprimă viața prin neîngrijire. În acest caz existența premeditării se poate dovedi, cu toate că faptele nu au fost pregătite, fie cu martori, fie cu rezultatul autopsiei. Or, și în așa fel se poate dovedi existența unui act premeditat și dacă există acte de pregătire. Astfel, ideea că dovedirea premeditării se poate face numai cu ajutorul actelor de pregătire ar însemna limitarea principiului libertății probelor, consacrat în majoritatea codurilor de procedură penală moderne, și în cazurile când s-ar realiza omorul cu premeditare, făptuitorul ar fi sancționat doar pentru omor simplu. De asemenea, actele de pregătire cu ajutorul cărora se dovedește premeditarea (adică probele) ajung să se confunde cu însuși obiectul probațiunii, adică cu ceea ce urmează a fi probat. Din exemplele de mai sus reiese clar că hotărârea de a săvârși

¹ Basarab, M. *Drept penal. Partea generală. Vol. 1.* București: Lumina Lex, 1997, p. 185-186.

² Idem.

³ Biro, L.; Basarab, M. *Op. cit.*, p. 54.

⁴ Vezi: Dongoroz, V. *Participația. În: Explicații teoretice în codul penal român. Partea generală.* București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1969, p.189.

⁵ Niculeanu, Costel. *Despre posibilitatea coexistenței premeditării cu dolul repentin.* În: *Dreptul*, 1995, nr. 12, p. 50.

⁶ Vezi: Basarab, M. *Drept penal. Partea generală.* București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1983, p. 56.

fapta infracțională a fost luată anterior. Iar ceea ce se condiționează este punerea ei în executare în funcție de o anumită împrejurare repetată a agresiunii sau confirmarea infidelității soției. Deci făptuitorul a luat în mod premeditat hotărârea de a săvârși acțiunea (inacțiunea), astfel nu luarea hotărârii în stare de premeditare este condiționată, ci punerea ei în executare. Înainte de executarea acțiunii poate să intervină violența, atingerea gravă a demnității sau o altă acțiune ilicită gravă din partea provocatorului, într-un anumit loc sau timp. Aceste împrejurări (timp, loc de comitere) care țin de latura obiectivă a infracțiunii și care au avut loc ulterior hotărârii premeditate de a săvârși fapta, indică doar că fapta a fost săvârșită într-un loc și la o dată care, cu toate că nu erau cunoscute de făptuitor, au fost prevăzute la luarea hotărârii infracționale premeditate în sensul că fapta se va săvârși atunci și acolo unde se va repeta actul „provocator” sau unde va fi descoperit adulterul.

De asemenea această „provocare condiționată” a putut să constituie doar un pretext sau prilej pentru invocarea de către făptuitor a stării de provocare. În acest context s-a mai menționat că: „Este deci îndoielnic dacă asemenea „acte de provocare” ar mai putea să dea naștere unei puternice tulburări sau emoții, din moment ce autorul se așteaptă la ele și a hotărât să reacționeze de această dată¹. Astfel, „cele două circumstanțe prezintă stări psihice diametral opuse: starea de puternică tulburare sau emoție în caz de provocare și starea de calm (chiar relativ) în caz de premeditare *se exclud prin definiție, or, cu privire la aceeași faptă penală nu pot exista două hotărâri infracționale identice*. Aceasta și pentru că orice *modalitate și grad* al intenției presupune: *nașterea ideii* infracționale, *deliberarea și luarea hotărârii*, chiar dacă deliberarea este uneori mai *îndelungată*, iar alteori foarte *scurtă*². Iar în legătură cu *premeditarea* care urmează *stării de provocare*, condiția ca „infracțiunea” să fie săvârșită sub imperiul *aceleiași* stări de tulburare psihică este nerealizabilă, deoarece nu vedem cum mai poate făptuitorul premedita din moment ce hotărârea a fost luată. De altfel, din exemplul dat ar reieși că premeditarea s-ar reduce doar la actele de pregătire, fără a se mai lua în considerație starea psihică (calm, chibzuință îndelungată). Premeditarea, indiferent dacă precede sau urmează stării de provocare, nu poate coexista cu aceasta, deoarece elementele subiective, contrare, născute din împrejurări obiective diferite. Hotărârea odată luată, premeditarea sau starea de provocare este pusă în aplicare fără a se putea lua o altă hotărâre cu privire la săvârșirea aceleiași fapte³.

Credem că în acest sens drept exemplu elocvent ne servește următorul caz. Între inculpatul X și victima Y au intervenit frecvente neînțelegeri și certuri în timpul cărora victima l-a amenințat pe inculpat că se va răzbuna și îi va face mult rău. Iar peste câteva luni inculpatul a constatat că din curte i-au dispărut mai multe lucruri. Fiind convins că bunurile au fost furate de victimă, el a reclamat-o la postul de poliție. La un interval de alte câteva luni din gospodăria inculpatului au dispărut alte obiecte. Totodată inculpatul a găsit de mai multe ori zarzavaturile smulse sau distruse în grădină. Și pentru aceste fapte el a bătut-o tot pe victimă, întrucât îl amenințase în acest sens. Apreciind că victima va repeta faptele de răzbunare, inculpatul a decis să o pedepsească. În acest scop, la începutul lunii următoare, inculpatul a împrejmuț grădina cu un conductor electric și în fiecare noapte, între orele 23.00 și 5.00, l-a conectat la rețeaua electrică. Despre acest fapt incul-

¹ Biro, L.; Basarab, M. *Op. cit.*, p. 55.

² Basarab, M. *Drept penal. Partea generală*. București: Lumina Lex, 1997, p. 185-186.

³ Biro, L.; Basarab, M. *Op. cit.*, p. 52.

patul a anunțat vecinii pentru a nu fi electrocuțați. Într-una din nopți victima Y a intrat în grădina inculpatului unde i-a distrus o parte din legume. În timpul comiterii acestei fapte a atins cu brațul conductorul care era conectat la rețea, fiind electrocutat mortal.

Astfel prima instanță a dispus trimiterea în judecată a inculpatului X pentru comiterea infracțiunii de omor cu premeditare, prevăzută și pedepsită de articolele ce incriminează infracțiunea de omor. Motivându-se că inculpatul a comis infracțiunea de omor cu premeditare, s-a menționat totodată circumstanța atenuantă judiciară de scuza provocării, instalația electrică fiind improvizată în virtutea unei temeri permanente că i se vor sustrage sau distruge bunuri și zarzavaturi din grădină, temeri ce s-au dovedit a fi justificate.

În ceea ce ne privește apreciem corectă opinia¹ că instanța superioară în mod corect a înlăturat aplicarea articolului ce prevede circumstanța atenuantă a provocării cu motivarea că „premeditarea și provocarea nu pot coexista“, în schimb instanța era liberă în apreciere să rețină alte circumstanțe atenuante. Problema este importantă, deoarece o dată cu admiterea circumstanței atenuante este obligatorie reducerea pedepsei sub limita minimului special pentru infracțiunea comisă.

În concluzie menționăm faptul că în speța expusă X a comis omorul cu premeditare, întrucât decizia infracțională a fost luată pe fondul unei stări sufletești calme și liniștite, având pentru reflecție și pentru construirea instalației câteva luni².

După cum am afirmat și mai înainte, în principiu susținem opinia că starea de provocare nu poate coexista cu starea de premeditare la infracțiunile comise în mod intenționat, și aceasta deoarece ambele, la rândul lor, constituie stări psihice diametral opuse. Totuși această opinie este corectă în principiu, natura și esența acestor stări psihice însă nu pot fi absolutizate în toate situațiile și interpretate ca un postulat.

Conform celei de a treia opinii, când actul provocator este anterior premeditării, infractorul se va considera vinovat pentru faptul că ar fi cedat surescitării nervoase, mâniei, revoltei sau indignării, pe care ar fi trebuit să le înfrângă, răspunderea sa însă este ușurată datorită indignării și emoției care l-a cuprins prin surprindere.

Iar dacă a intervenit o reflexiune, judecata cu sânge rece, în condiții de calm, chiar și numai relativ, rațiunea atenuării dispăre, căci infracțiunea are loc ca rezultat al unui impuls insuficient de controlat, dar este totuși rodul deliberării și al chibzuinței. Astfel conchidem că în cazul în care hotărârea de a săvârși infracțiunea este consecința tulburării sau emoției determinate de actul provocator de tulburare sau emoție, ce a dăinuit până în momentul comiterii infracțiunii, provocarea exclude premeditarea³. Dacă însă hotărârea de a săvârși infracțiunea a fost luată după ce starea de tulburare sau emoție a trecut, atunci, evident, nu se mai poate vorbi de provocare, dar în raport cu împrejurările concrete ale faptei ar putea exista premeditarea⁴.

În cazul în care premeditarea este anterioară actului provocator, se poate crea situația când o persoană, prevăzând că va fi victima unei acțiuni provocatoare, se hotărăște să răspundă prin săvârșirea unei infracțiuni, efectuând anumite acte de pregătire în acest scop. Prin urmare, se creează două situații: prima este atunci când actul provocator nu a avut nici un efect asupra psihicului, persoana comițând infracțiunea cu sânge rece și cu

¹ Niculeanu, Costel. *Despre posibilitatea coexistenței premeditării cu dolul repentin*. În: *Dreptul*, 1995, nr. 12, p. 49.

² Niculeanu, Costel. *Op. cit.*, p. 50.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

multă luciditate. În acest caz, evident, există premeditare. A doua situație apare atunci când actul provocator produce în psihicul celui care premeditase o mânie violentă și, sub stăpânirea acestei stări sufletești, el a săvârșit fapta în condițiile în care o concepușe și o pregătise. În acest caz premeditarea coexistă cu provocarea¹.

Luând în considerare complexitatea psihicului uman, s-ar putea, într-un fel sau altul, să se dea dreptate celei de a patra opinii din doctrină, conform căreia unii juriști sunt de părere că în problema enunțată nu se poate da o soluție de principiu, rezolvarea fiind întotdeauna o problemă de speță².

Pentru a fi mai relevanți în aprecierile noastre în acest context, punem în discuție următorul exemplu: instanța de fond a condamnat pe inculpat pentru săvârșirea infracțiunii de omor calificat, reținând în sarcina acestuia că, fiind în stare de ebrietate, s-a certat cu victima după care s-a dus acasă, s-a înarmat cu un cuțit și, ajungând-o din urmă, i-a aplicat mai multe lovituri cu cuțitul în piept, provocându-i moartea. Instanța a considerat că fapta de omor a fost comisă cu premeditare. În recurs, inculpatul a criticat soluția instanței de fond, susținând că existența premeditării s-a reținut în mod greșit. Curtea Supremă de Justiție (C.S.J.) a admis recursul.

În aceste sens s-a menționat că pentru recunoașterea actului de premeditare drept circumstanță agravantă a infracțiunii de omor este necesară îndeplinirea cumulativă a cel puțin două condiții: luarea deciziei infracționale care trebuie să fie precedată de acțiunea agresivă, iar hotărârea luată mai înainte trebuie să se concretizeze în anumite activități de pregătire a infracțiunii, cum ar fi obținerea de informații în legătură cu victima, pândirea ei, căutarea de complici, procurarea mijloacelor ș.a.³

Astfel prima cerință nu presupune numai trecerea unui interval de timp de la luarea hotărârii de a săvârși infracțiunea până la comiterea acesteia, ci și o chibzuință suficientă și o pregătire de natură să înlesnească săvârșirea infracțiunii. Or, din împrejurarea constatată de instanță – inculpatul, după ce s-a certat și a amenințat victima, a părăsit-o, revenind după aproximativ 10 minute, înarmat cu un cuțit – nu se poate conchide că el a comis omorul cu premeditare, interval insuficient pentru pregătirea omorului, și se exclude ipoteza că inculpatul a meditat cu privire la săvârșirea faptei. În același sens C.S.J. apreciază corect condițiile necesare premeditării, și anume: o chibzuință din timp asupra modului de comitere a faptei și exteriorizarea acesteia prin acte materiale de pregătire. În ceea ce privește aprecierea ei asupra stării de fapt, s-a mai menționat că inculpatul, după ce s-a certat cu victima, a luat hotărârea de a o ucide, această hotărâre fiind bine chibzuită din moment ce l-a determinat să se întoarcă din drum și să se ducă acasă unde s-a înarmat cu un cuțit (instrument apt de a provoca moartea). Având în minte aceeași hotărâre, inculpatul a revenit, a căutat să se întâlnească cu victima, aplicându-i mai multe lovituri de cuțit în piept. În acest fel este greu de apreciat că el a acționat spontan, că nu s-a gândit mai înainte la modul de săvârșire a faptei, și că nu s-a gândit dinainte să găsească o modalitate cât mai eficientă de realizare a intenției sale. Motivarea instanței supreme în sensul că ar fi necesar să treacă un interval mai mare de timp pentru a face verosimilă existența premeditării și că în speță intervalul de timp de la luarea hotărârii de a ucide victima și până la împlinirea ei ar fi insuficient pentru pregătirea omorului și pentru existența premeditării, se apreciază într-o altă aserțiune ca fiind neconvingătoare. Astfel

¹ Vezi: Daneș, Șt.; Papandopol, V. *Individualizarea generală a pedepselor*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 137.

² Daneș, Șt. *Considerații asupra circumstanței atenuante a provocării*. În: *R.R.D.*, 1984, nr. 5, p. 30.

³ Avrigeanu, Tudor. *Premeditare. Condiții*. În: *Dreptul*, 1995, nr. 3, p. 119.

se consideră că meditația anticipată asupra omorului ca proces psihic poate să dureze și un interval foarte scurt, mai ales când decizia infracțională s-a luat după o ceartă iritantă cu victima, când inculpatul a fost cuprins de dorința de a-i da o ripostă și de a sancționa victima pentru nemulțumirile reale sau închipuite pe care aceasta i le-a provocat. Faptul că inculpatul s-a întors din drum presupune că el a început să reflecteze serios asupra modului în care va acționa. Actele exterioare ale inculpatului (întoarea acasă, înarmarea, revenirea și căutarea victimei) reflectă o anumită hotărâre bine chibzuită de a se răfui cu victima, chiar dacă intervalul de timp nu este prea mare. Aici nu interesează durata în care se petrec procesele caracteristice premeditării, ci important este ca acestea să existe ca atare și să poată fi descifrate din ansamblul actelor de comportament ale inculpatului. Nici nu ar fi posibil să se stabilească o „durată rațională“ sau o durată „suficientă“ de desfășurare a acestor procese, totul ținând de împrejurările concrete ale cauzei¹.

Astfel, comentându-se mai multe decizii ale instanței supreme cu un conținut similar celei de față, s-a subliniat că, de regulă, în cazul unui învinuit care s-a retras după disputa cu victima și a revenit înarmat este vorba de premeditare, și nu de un omor simplu².

Tot astfel, într-o lucrare recentă³, s-a arătat că inculpatul, încercând să omoare victima, după ce s-a dus și la scurt timp s-a întors cu un cuțit, trebuie să răspundă pentru tentativă la omor calificat (cu premeditare) și nu pentru tentativa de omor simplu, chiar dacă faptele s-au desfășurat într-o scurtă perioadă de timp.

Subliniem faptul că, reducând problema compatibilității și coexistenței intenției premeditate cu intenția provocată la o simplă soluție de speță, instanțele vor avea, probabil, mai multe posibilități de a aprecia aceste stări de fapt, preîntâmpinând astfel unele soluții absurde sau tendențioase.

În fine, remarcăm că aceste categorii ale intenției, și anume: intenția premeditată, intenția meditată sau deliberată și intenția repentină sau impetuoasă, au o mare influență asupra determinării gradului de culpabilitate a infractorului și totodată asupra aplicării pedepsei⁴.

¹ *Idem*, p. 120.

² *Practica judiciară penală. Vol. III.* București: Ed. Academiei Române, 1992.

³ Antoniu, G. *Tentativa*. București: *Tempus*, 1995, p. 307-308.

⁴ Biro, L. *Cu privire la natura juridică a acuzei provocării*. În: *Legalitate populară*, 1959, nr. 1, p. 49.

Dr. Vasile ROTARU

Catedra de drept procesual penal și criminalistică,
Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova

INTRODUCEREA INSTITUȚIEI ACORDULUI DE RECUNOAȘTERE A VINOVĂȚIEI ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA: O SCHIMBARE NECESARĂ SAU URMAREA MODEI?

Lately, in the context of the judicial and legal reform, the criminal procedure legislation of the Republic of Moldova has known a substantial transformation imposed by the social and economic realities, as well as by the tendency of bringing the legislation in line with the generally acknowledged standards. One of these changes deals with the plea bargaining procedure.

Any amendment of the law, especially when it's a major one, should be scrutinized in order to check its compliance with the existent realities and analyze the impact the proposed amendment displays in ordering these realities in the way necessary to produce the expected outcome. This article examines the preconditions of introducing the institution of plea bargaining in the Republic of Moldova. These preconditions are divided in two groups: material preconditions related to the need of having such an institution and the academic-legislative preconditions related to the existent practice and doctrine. Besides, this paper brings evidence justifying the need of introducing and the possibility of inserting this institution in the criminal justice system of the Republic of Moldova.

Normele de drept stabilesc anumite reguli care, fie că au menirea de a determina producerea unor interacțiuni dorite într-o societate, fie că le consfințesc pe cele existente ca fiind acceptate. Totodată, pentru a putea fi un instrument eficient de organizare a relațiilor sociale, normele de drept trebuie să fie ajustate permanent în funcție de anumiți factori obiectivi. În acest sens dreptul este un instrument care modelează realitatea, dar care, la rândul său, este modelat de aceasta. De aceea, dacă vorbim de o modificare a legislației, mai ales de una majoră, atunci aceasta trebuie să fie supusă unei examinări minuțioase în sensul potrivirii acesteia cu realitățile existente și analizării potențialului pe care modificarea propusă îl are în ordonarea acestor realități pentru a produce rezultatul scontat. În plus, trebuie să ținem cont de faptul că „legile procesual-penale, în afară de destinația lor, ca reguli de înfăptuire a justiției penale, au o importanță istorică, politică și etică”¹.

Dacă vorbim despre dreptul procesual penal, atunci diferențierea oricărei forme procesuale, crearea sau adoptarea unor noi proceduri are loc sub influența unui șir de pricini obiective, cum ar fi cele de ordin economic, politic, social. Totodată, aceste modificări nu pot avea loc în afara experienței acumulate și a pilonilor doctrinari care deja au fost stabiliți.

La introducerea acordului de recunoaștere a vinovăției trebuie să ținem cont de un șir de premise care pot fi divizate în două grupe. Din prima grupă fac parte premisele materiale ce dictează necesitatea unei asemenea instituții, iar altă grupă o constituie premisele de ordin teoretico-legislativ care țin de practica și doctrina existentă, flexibilitatea acestora de a accepta și a se ajusta unei noi instituții. Cu toate că această ultimă grupă de

¹ Кони, А. О. *Введение в Устав уголовного судопроизводства. Систематический Коментарий*. Moscova: Изд. М.М. Зива, nr. 1, 1913.

cauze nu pare să aibă un rol important în modificarea legislației, de multe ori argumentele de ordin practic și doctrinar sunt hotărâtoare la adoptarea și modelarea unor legi.

Introducerea acordului, chiar și cu limitările la cercul de infracțiuni stabilit de CPP, presupune o schimbare radicală a procesului penal al Republicii Moldova. Acordul nu numai că simplifică activitatea din cadrul urmăririi penale, dar și reduce substanțial activitatea la faza judecării cauzei și aplicarea căilor de atac. În plus, procedurile speciale care existau mai înainte în legislația noastră se bazau, în mare măsură, pe așa criterii, cum ar fi caracterul și gradul de pericol social al infracțiunii, persoana infractorului, caracterul evident al infracțiunii. Acordul nu numai că nu ține cont în anumite instanțe de aceste criterii, dar chiar le contrazice, cum ar fi, de exemplu, cazul când procurorul decide să negocieze un acord ținând cont de faptul că probabilitatea condamnării ar fi redusă (art. 505 alin. 1 pct. 6 al CPP).

Această instituție, practic, va duce nu numai la introducerea unei proceduri speciale, dar și la crearea unei proceduri care o dată cu aplicarea ei tot mai largă, credem că va tinde să aibă un rol de bază. De exemplu, în Estonia, prin acordul de recunoaștere a vinovăției deja sunt soluționate cca 80% din cauze. În Republica Moldova, pe parcursul primelor nouă luni ale anului 2004, 10% din cauze au fost soluționate prin această procedură¹. Probabil că aceasta este doar un început și nu este exclus faptul să atingem nivelul din Estonia.

Introducerea acordului de recunoaștere a vinovăției nu numai că va duce la o simplă diferențiere a formei procesuale, care a mai avut loc în trecut, dar va putea declanșa unele schimbări structurale, organizatorice și funcționale considerabile.

În continuare, vom stabili dacă asemenea modificări sunt justificate și vom pune în discuție problema existenței premiselor pentru introducerea acordului de recunoaștere a vinovăției în Republica Moldova.

Cauzele penale trebuie să fie soluționate cât mai repede posibil, menținând totodată standardele înalte de echitate și justețe. Cam aceasta ar fi în esență cerința de bază înaintată azi organelor judiciare de către societate. În acest sens, I. Ionescu-Dolj a remarcat că o calitate esențială a unei proceduri penale o formează „accelerarea judecării”, însă o accelerare care să nu disprețuiască nici libertatea individuală, nici drepturile sacre ale societății, deci o accelerare compatibilă cu nevoile justiției și spiritul larg democratic². I. Tanoviceanu menționează: „Celeritatea și promptitudinea trebuie, desigur, să fie unele din calitățile esențiale ale activității care duce la realizarea justiției represive. Restabilirea ordinii juridice tulburate prin comiterea unei infracțiuni nu se poate realmente obține decât prin grabnica aflare a vinovaților și prin trimiterea lor în fața judecării. Represiunea în sine pierde și din justețea sa și mai ales din exemplaritatea sa dacă pedeapsa nu intervine cât mai curând după săvârșirea faptului penal.

Această preocupare [de accelerare a justiției] nu trebuie să meargă până la exagerare. *Ideea de promptitudine* trebuie să fie armonizată cu *ideea de dreptate*. O justiție represivă promptă, dar nedreaptă este tot atât de dăunătoare ca și o justiție dreaptă, dar înceată³.

Astfel de păreri au fost exprimate în literatura recentă de mai mulți autori. O problemă însă în acest sens este că la îndeplinirea acestei cerințe de celeritate combinată cu

¹ Din cuvântarea procurorului general al Republicii Moldova la conferința dedicată acordului de recunoaștere a vinovăției, Chișinău, 12 oct. 2004.

² Ionescu-Dolj, I. *Curs de procedură penală română*. București: Ed. Socec & Co. S.A., 1937, p. 15.

³ Tanoviceanu, I. *Tratat de drept și procedură penală*: În 5 vol. Ed. a II-a rev. Vol. 4. București, 1924. p. 17.

justețe și corectitudine, în momentul actual organele judiciare se confruntă cu un număr enorm de cauze penale, care trebuie soluționate cu un minim de resurse materiale și de personal. Astfel, de exemplu, în cadrul emisiunii matinale de la Radioul Național din 20 ianuarie 2003, fostul ministru al justiției a declarat că în 2002 sarcina lunară pentru un judecător a fost de 21 cauze civile, 6 cauze penale, 50 de cauze administrative și aceasta pe lângă alte obligații pe care le au judecătorii. Această sarcină însă depășește posibilitățile judecătorilor.

În cadrul unui sondaj¹ mai mult de 55,76% din răspunsurile cu privire la factorii care împiedică investigarea rapidă și corectă a cauzelor penale menționau volumul mare de muncă. 29,41% din respondenți au indicat că volumul mare de muncă îi împiedică să participe eficient la procesarea cauzelor penale, iar 21,56% au indicat că înclină să creadă că volumul mare de muncă mai degrabă este un factor ce îi împiedică să participe eficient la realizarea sarcinilor lor.

În afară de volumul mare de muncă, în realizarea sarcinilor pe care le au, organele judiciare se confruntă cu presiunea constantă din partea statului și opiniei publice de a lupta eficient cu criminalitatea, totodată fiind obligate să respecte anumite cerințe justificate, dar totuși rigide, de a asigura un proces echitabil. După cum menționează V. Tomin, există o contradicție între scopul de a asigura inevitabilitatea răspunderii persoanelor vinovate și obligativitatea de a asigura interesele legitime ale persoanelor implicate în procesul penal². Regulile relativ noi de respectare a unor forme procesuale în înfăptuirea unor acțiuni, drepturile acordate acuzatului și alte garanții procesuale au dus la creșterea complexității procesului penal și la o anumită birocratizare a organelor judiciare.

Fără îndoială, în condițiile date organele judiciare sunt supuse unor presiuni care depășesc capacitățile lor. Situația se agravează prin faptul că activitatea acestor organe nu este apreciată de pe poziția respectării regulilor procesului echitabil, dar preponderent în baza unor anumite criterii cantitative, palpabile, cum ar fi numărul infracțiunilor descoperite, numărul persoanelor condamnate etc. Deplasarea accentului în evaluarea activității desfășurate duce la tendința de a lichida aceste presiuni prin intermediul unor „scurtături birocratice, devieri și încălcării deschise a regulilor de către membrii sistemului judiciar, de la judecători la dactilografe, pentru a atinge normele de producție care sunt acceptate ca rutină, fiind instituționalizate, dar, cu toate acestea, sunt negate³, soluția deviatoare de la reguli devine normă, și sistemul de justiție este în mod clandestin restructurat după noile norme⁴.

Din discuțiile cu diferiți profesioniști (anchetatori, judecători, avocați), ne-a devenit clar că și la noi organele judiciare, pentru a realiza sarcinile puse în fața lor, se folosesc de diferite „procedee“ prin care se încalcă legea. Practic, pentru nimeni nu este secret că acțiunile de urmărire penală sunt deseori efectuate cu încălcarea unor reguli considerate minore, cum ar fi cerința de participare a pedagogului sau a martorilor asistenți în cazul anchetării unui minor.

¹ Sondajul a fost efectuat de autor până la intrarea în vigoare a noului CPP. La el au participat 52 de respondenți (avocați, procurori, judecători și anchetatori).

² Томин, В. Т. *Острые углы уголовного судопроизводства*. Moscova: Юридическая литература, 1991, p. 104.

³ Thomssen, Carol L.; Falkowski, Peter J. *Plea Bargaining in Minnesota: The Final Report of The Plea Negotiation Study*. Minnesota Statistical Analysis Center, Crime Control Planning Board, 1979. p. XI.

⁴ Klein, John F. *Let's Make a Deal: Negotiating Justice*. Toronto: Lexington Books D.C. Heath and Company Lexington, 1976, p. 6.

Situația existentă în cadrul procesului penal contemporan a fost reușit descrisă de H. Parcker:

„Noi ne confruntăm cu un paradox interesant: cu cât mai mult aflăm despre ceea ce *este* procesul penal, cu atât mai mult suntem instruiți despre aceea ce *trebuie* el să fie și cu atât mai mare pare să fie abisul dintre *este* și *trebuie*. Noi aflăm că puține persoane obțin o reprezentare legală adecvată în cadrul procesului penal; în același timp nouă ni se spune că Constituția cere ca orice persoană să aibă o reprezentare adecvată în cadrul procesului penal. Noi aflăm că violența este de multe ori folosită pentru a obține mărturii; nouă ni se spune că o persoană nu poate fi condamnată în baza unor probe obținute prin violență. Noi descoperim că poliția deseori folosește metode ce încalcă Amendamentul IV al Constituției, ce vizează viața privată; în același timp nouă ni se spune că asemenea probe nu sunt admisibile în cadrul procesului penal. *Este* și *trebuie* duc o coexistență din ce în ce mai complicată. Ca urmare apar dubii în privința tipului de proces penal pe care dorim să-l avem¹.

De aceea, suntem pe deplin de acord cu I. Tanoviceanu, care afirmă că preocuparea legiuitorului trebuie să fie crearea normelor de procedură, care nu numai să nu îngreuneze mersul justiției, dar să facă ceva mai mult: să-l accelereze².

Suntem pe deplin de acord cu faptul că „deoarece timpul, resursele și abilitatea de a determina ce este just sunt limitate, un sistem procedural în mod inevitabil reprezintă o serie de compromisuri³, inclusiv prin „intermediul unor negocieri prin care fiecare parte își realizează, într-o oarecare măsură, dorințele sale, cu toate că nici o parte nu obține totul ce își dorește⁴.

Acest moment a fost sesizat de legiuitorii din diferite țări, care, în dorința de a atenua tensiunile menționate mai sus, au pledat pentru introducerea elementelor de negociere în procesul penal sau a altor mijloace care ar permite compromisuri în aplicarea regulilor unui proces echitabil, atunci când aceasta ar putea fi în interesul funcționării ritmice a sistemului judiciar.

Încă în 1987 Consiliul Europei a adoptat o recomandare ce viza simplificarea procesului penal al țărilor membre⁵.

Drept urmare a numărului mare de cazuri, în Olanda, Scoția și Germania a apărut așa-numitul model de eficiență operațională. Acest model, bazat pe principiile eficienței administrative și economisirii resurselor, atribuie procurorului rolul de manager în înfăptuirea atribuțiilor sale pentru a controla numărul de cazuri în creștere, în limitele stabilite de buget, prin evitarea procedurii judiciare ce implică costuri mari, mult timp și multă pregătire pentru proces⁶.

Astăzi majoritatea țărilor europene au implementat instituția renunțării condiționate la urmărirea penală în corespundere cu care procurorul poate renunța la urmărire, dacă învinuitul este de acord să îndeplinească anumite condiții⁷, cum ar fi restituirea pagubei sau plățirea unei anumite sume organizațiilor de caritate sau statului⁸.

¹ Parcker Herber L. *The Limits of The Criminal Sanction*. Stanford: Stanford University Press, 1968, p. 150.

² Tanoviceanu, I. *Tratat de drept și procedură penală*: În 5 vol. Ed. a II-a rev. Vol. 4. București, 1924. p. 17.

³ Goldstein Abraham S. *The state and the accused: balance of advantage in criminal procedure*. În: *The Yale Law Journal*, vol. 69, p. 1149.

⁴ Klein John F. *Op. cit.*, p. 2.

⁵ *Рекомендация № R (87) 18 Комитета министров государствам-членам относительно упрощения уголовного правосудия*.

⁶ Fionda, Julia. *Public Prosecutors and Discretion a Comparative Study*. Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 176.

⁷ Tak, Peter J.P. *The Legal Scope of Non-prosecution in Europe*. Helsinki: Institute for Crime Prevention and Control, 1986, p. 17.

⁸ Stemmler, Susanne. *Incentive Structures and Organizational Equivalents of Plea Bargaining in German Criminal Courts. A Thesis in Administration of Justice*. Pennsylvania State University, 1994, May, p. 44.

În unele țări, deși foarte rar, este admisă renunțarea necondiționată la urmărirea penală a unor infracțiuni¹. Astfel, de exemplu, în Danemarca, în cazul unui conducător al unui mijloc de transport care, orbit de soare, tamponează un alt mijloc de transport și ca urmare este serios accidentat sau copiii ori soția acestuia și-au pierdut viața în acest accident, procurorul poate retrage învinuirea, cu condiția că șoferul nu era în stare de ebrietate, deoarece nu există motiv de a pedepsi în continuare această persoană.

O altă situație ar fi retragerea unor învinuiri în cazuri foarte voluminoase. De exemplu, dacă într-un dosar penal privind comiterea unor falsificări se presupune că ar exista o mulțime de asemenea cazuri, procurorul poate decide investigarea unui număr redus de cazuri de falsificări sau, în cazurile de evaziune fiscală poate să se limiteze la cazurile recente, deși ar putea fi motive de a crede că s-au mai săvârșit evaziuni fiscale cu mulți ani în urmă². De fapt, „procedurile consensuale, abreviate și simplificate nu numai că au la bază considerațiile economisirii banilor și eficientizării procesului. Unii teoreticieni, în special în Germania, privesc soluționarea consensuală a cazurilor penale ca o viitoare modalitate progresivă a procedurii penale³.

O altă cale de soluționare a problemelor în cauză este implementarea acordului de recunoaștere a vinovăției. Tradițional, în Europa continentală, recunoașterea vinovăției nu servea ca temei pentru un proces redus. În efortul de a simplifica sistemul judiciar, a apărut problema dacă interzicerea pledării *vinovat* și a acordurilor de negociere a vinovăției ar trebui anulată⁴. Răspunsurile la această întrebare sunt diferite.

Într-un șir de recomandări adresate de Comunitatea Europeană Letoniei se arată că „discuțiile în Europa au indicat asupra faptului că conceptul american privind acordul de recunoaștere a vinovăției nu se potrivește cu principiile fundamentale ale procedurii penale europene⁵. Această recomandare a fost făcută în urma participării unor oficiali din această țară, în 1997, la un seminar organizat de specialiști americani, în cadrul căruia Letoniei i s-a recomandat să adopte acordul ca mijloc de eficientizare a procedurii penale⁶.

În mod surprinzător, acordul a prins rădăcini în țările europene cu un sistem legal continental⁶. Susținătorii acordului menționează că utilitatea acestei instituții este dovedită și prin faptul că a fost inclusă și în legislația altor țări. Astfel, deși a fost interzisă în cea mai mare parte a Europei și tehnic se află în afara legii în Japonia, acordul de recunoaștere a vinovăției a fost acceptat de sistemele judiciare ale multor țări pe parcursul ultimelor decenii⁷.

Azi mai multe țări europene au adoptat în legislația lor proceduri similare sau asemănătoare cu instituția acordului de recunoaștere a vinovăției.

¹ *Criminal Procedure Systems in The European Community*. Christine Van Den Wyngaert editor. Butterworths: London, Brussels, Dublin, Edinburgh, 1993. p. 55, 295.

² *Criminal Procedure Systems in The European Community...*, p. 55.

³ *Panel on Plea Bargaining and Witness Immunity*. În: *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, Syracuse University College of Law, 2000, vol.27, winter, p. 55.

⁴ Goldstein, Abraham S. *Converging Criminal Justice Systems: Guilty Pleas and the Public Interest*. În: *SMU Law Review*, 1996, March-April, p. 567.

⁵ Joutsen, Matti. *Corruption and Organized Crime in States in Transition (Octopus): Joint Project Between the Commission of the European Communities and the Council of Europe: Final Recommendations and Guidelines for Action Addressed to the Government of Latvia*. www.nobribes.org

⁶ Duffin, Matthew L. *Plea Bargaining in international criminal tribunals: a legitimate and necessary tool*. Defense Technical Information Center, 1999, p. 13.

⁷ Dirk, Olin. *Plea Bargain*, *The New York Magazine*, September 29, 2002. www.truthinjustice.org

În Germania, unde conceptul acuzării obligatorii a câștigat supremația, acum este recunoscut conceptul libertății de acțiune a procurorului și se depun eforturi de a reglementa exercițiul acestei libertăți, acordul de recunoaștere a vinovăției cunoscând o aplicare limitată¹.

Deși CPP al Germaniei nu prevede o instituție asemănătoare cu acordul de recunoaștere a vinovăției, acesta a devenit un fenomen obișnuit în Germania². În această privință mai mulți autori au menționat că în Germania au loc negocieri neformale³.

Astfel, dacă inculpatul oferă instanței o descriere credibilă și detaliată despre comiterea infracțiunii și nici acuzarea, nici apărarea nu prezintă probe suplimentare, instanța, de obicei, consideră declarația inculpatului ca fiind suficientă pentru soluționarea cazului și se abține de la citirea unor martori suplimentari. De la această posibilitate – de a limita rezonabil efortul de „a stabili adevărul” – a apărut echivalentul german al acordului. În cazurile complexe, apărarea sugerează uneori instanței că inculpatul este gata să facă o declarație și să se abțină de la cererea examinării unor alte probe, dacă ar putea fi sigur că pedeapsa nu ar excede un anumit maximum. Instanța, după ce ascultă opinia procurorului, indică la pedeapsa aproximativă stabilită în cazul cooperării inculpatului. Dacă toate părțile cad de acord, inculpatul face o mărturisire în cadrul unei ședințe publice, este condamnat în baza acesteia, aplicându-i-se pedeapsa la care s-a convenit⁴. Aceste negocieri au fost descrise în felul următor:

„Este o obișnuință pentru apărători, mai ales în cazurile complicate, de a se apropia de judecător și a declara: «Acesta este un proces foarte îndelungat, ar putea să ne ia doi ani sau mai mult, putem noi face ceva?» Judecătorul cheamă procurorul și împreună cu apărătorul încep negocierile. Este în sarcina procurorului de a spune: «Dacă toate probele sunt acceptate în cadrul procesului, pedeapsa ar fi patru ani și jumătate». După aceasta judecătorul dezvăluie care ar fi sentința impusă pentru cazul dat, de exemplu, trei ani și opt luni. Apărătorul, la rândul său, propune: «Dacă apărarea oferă o mărturisire care ar face posibil ca pentru confirmarea acesteia să nu fie nevoie de mai mult de doi-trei martori, aceasta ne-ar lua o zi în loc de trei ani. Nu ar fi atunci echitabil ca pedeapsa să fie doi ani și jumătate?» Acestea fiind invocate, ei negociază și cad de acord, de exemplu, la o pedeapsă de trei ani. Procesul continuă mai departe și nimeni nu știe despre aceasta, chiar și jurații atunci când sunt prezenți în cazurile complicate. Ei cred că procesul va decurge ca de obicei, dar inculpatul recunoaște, pe neașteptate, vinovăția și doi sau trei martori se prezintă cu declarații foarte convergente. Procesul ia sfârșit»⁵.

Oficial, despre tehnicile de negociere utilizate în Germania s-a aflat la sfârșitul anilor '70 ai secolului XX, din materialele publicate cu acest subiect. Curtea Supremă a Germaniei a trebuit să decidă atunci, dacă această formă de negocieri e legală. Răspunsul fiind că, în general, este legală. În scurt timp, după mai multe dezbateri controversate în societate, Curtea a adoptat un fel de decizie finală, care a stabilit principiile cele mai importate pentru desfășurarea negocierilor, cu toate că până în prezent nu există lege care ar reglementa acest subiect⁶.

¹ Goldstein, Abraham S., *The State and The Accused: Balance of Advantage in Criminal Procedure*. În: *The Yale Law Journal*, vol. 69, p. 567.

² *Panel on Plea bargaining and Witness Immunity*. În: *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, Syracuse University College of Law, 2000, vol. 27, winter, p. 11.

³ Stemmler, Susanne. *Incentive Structures and Organizational Equivalents of Plea Bargaining in German Criminal Courts. A Thesis in Administration of Justice*. Pennsylvania State University, 1994, May, p. 20-22.

⁴ *Criminal Procedure: A Worldwide Study*. Durham, N.C.: Carolina Academic Press, 1999, p. 208.

⁵ *Panel on Plea Bargaining and Witness Immunity...*, p. 12.

⁶ *Panel on Plea Bargaining and Witness Immunity...*, p. 13.

Cu toate acestea, legislația germană prevede o instituție asemănătoare cu negocierea pledoariei. În S.U.A., inculpatul își poate recunoaște vinovăția, renunțând la dreptul lui constituțional de a fi judecat de curtea cu jurați. Acest lucru este un aspect important al procesului, deoarece permite încheierea unui acord. Legislația germană nu prevede procedura pledoariilor formale, iar renunțarea la proces în general nu este posibilă, cu excepția procedurii ordonanței penale¹.

Ordonanța penală este o ordonanță a instanței scrisă de procuror și semnată de judecător. Aceasta descrie comportamentul ilegal al inculpatului și probele adunate de acuzare cu indicarea prevederilor aplicabile ale Codului penal. De asemenea, se specifică pedeapsa ce urmează a fi aplicată inculpatului². Conform acestei proceduri, judecătorul poate soluționa cazul fără a cita sau a asculta inculpatul. El nu trebuie să fie convins de vinovăția inculpatului. Pentru a-l condamna, judecătorul trebuie să dispună de suspiciuni rezonabile că inculpatul a săvârșit fapta ce i se încredințează. În cazul condamnării, inculpatul este înștiințat despre aceasta³. Dacă inculpatul nu obiectează în scris sau personal în termen de o săptămână, ordonanța intră în vigoare și are același efect ca și condamnarea în urma unui proces. Dacă inculpatul obiectează, ordonanța este considerată nulă și cazul este pus pe rol⁴.

Această procedură este aplicată în privința infracțiunilor mai puțin grave (atunci când drept pedeapsă se poate aplica numai amenda, retragerea permisului de conducere pe o perioadă de până la doi ani și aplicarea unei privațiuni de libertate de până la un an cu suspendarea acesteia)⁵. Printre acestea se numără așa infracțiuni ca escrocheria, furtul automobilelor, în anii '60 ai secolului XX mai multe cazuri fiind dispuse prin intermediul ordonanțelor penale decât prin intermediul judecății⁶.

În Franța nu există procedura de pledare și, respectiv, nu există nici negocierea învinuirilor aduse sau pedepsei ce urmează a fi aplicată. Cu toate acestea, există anumite practici și proceduri, utilizate mai ales de către curțile corecționale și de poliție, care, ca și acordul, au menirea de a economisi timpul și a descuraja litigiul inutil⁷. Unele dintre acestea sunt foarte asemănătoare cu acordul de recunoaștere a vinovăției. Legea permite încheierea acordurilor (*tranzaction*) în privința anumitor infracțiuni. De exemplu, în privința infracțiunilor fiscale, un acord poate fi propus înainte de intentarea procedurii legale sau, în anumite condiții, înainte de soluționarea finală a cazului. Autoritatea administrativă competentă poate propune învinuitului să accepte faptele și să plătească o anumită sumă de bani în schimbul încetării cazului. O diferență fundamentală dintre *tranzaction* și acord este că în cazul primei prezența învinuitului în instanță este (sau poate fi) eliminată, în timp ce aceasta nu e posibil în cazul acordului de recunoaștere a vinovăției⁸.

Un alt mijloc este practica când procurorul și judecătorul de instrucție, având consimțământul învinuitului și al părții vătămate (după caz, și a părții civile), reîncadrează infracțiunea în una mai puțin gravă, pentru a redirecționa cazul de la curtea cu jurați în instanțele corecționale. Aceasta se face atunci când procurorul consideră că procedura

¹ Stemmler, Susanne. *Op. cit.*, p. 19.

² Felstiner, William L.F. *Plea Contracts in West Germany*. În: *Law & Society Review*, 1979, nr., 13, winter, p. 310.

³ *Criminal Procedure: A Worldwide Study...*, p. 157-159.

⁴ Felstiner, William L.F. *Op. cit.*, p. 310.

⁵ *Criminal Procedure: a Worldwide Study...*, p. 157-159.

⁶ Felstiner, William L.F. *Op. cit.*, p. 310.

⁷ *Criminal Procedure: A Worldwide Study...*, p. 169.

⁸ *Criminal Procedure Systems in The European Community...*, p. 131-132.

„solemnă“ a curții cu jurați și pedeapsa aplicată în cadrul acesteia este excesivă pentru acest caz¹.

În sistemul belgian nu există procedura de recunoaștere a vinovăției. Cu toate acestea, este pe larg aplicată instituția tranzacțiilor. O tranzacție (*transaction*) este o propunere unilaterală făcută învinuitului din partea procurorului, prin care acesta propune învinuitului să plătească o anumită sumă de bani într-un anumit termen. Dacă învinuitul acceptă, dosarul este clasat (art. 21bis, CPP belgian). Până la începutul anilor '80 ai secolului trecut tranzacțiile erau posibile numai în privința infracțiunilor neînsemnate. De atunci însă tranzacțiile pot fi propuse în privința tuturor infracțiunilor pentru care se prevede o pedeapsă nu mai mare de 5 ani privațiune de libertate.

Tranzacțiile pot fi propuse numai dacă se respectă anumite condiții. Acestea sunt: dauna civilă trebuie restituită; pedeapsa stabilită de lege pentru infracțiunea săvârșită nu trebuie să excede cinci ani; trebuie să existe circumstanțe atenuante, grație cărora procurorul, în cazul în care merge mai departe cu învinuirea, poate să recomande o pedeapsă mai blândă, cum ar fi amenda sau confiscarea, și nu privațiunea de libertate. O dată ce învinuitul acceptă, cazul se consideră în mod formal clasat și nu poate fi redeschis mai târziu. Iar o dată ce nu există condamnare, învinuitul se consideră neavând antecedente penale, ceea ce constituie un stimulent important pentru învinuit de a accepta tranzacția².

În Luxemburg nu este permis nici acordul de recunoaștere a vinovăției, nici tranzacțiile, așa cum acestea sunt cunoscute în Belgia. În schimb, legiuitorul a optat pentru aplicarea așa-numitelor ordonanțe penale, aplicabile aceluiași infracțiuni și practic în aceleași condiții ca și tranzacțiile în Belgia. Regulile ce guvernează ordonanțele penale sunt stabilite de art. 216/1 – 216/10 al CPP luxemburgez. Procedura este următoarea. În cazurile când procurorul nu dorește să ceară o altă pedeapsă decât amenda, el poate adresa o cerere în scris judecătorului, în care acesta este rugat să aplice o amendă. Procedura este condusă în scris fără anumite audieri sau dezbateri. Dacă învinuitul este găsit vinovat, judecătorul aplică amenda printr-o ordonanță penală care este comunicată acestuia. Dacă învinuitul nu este de acord, el poate ataca ordonanța și în acest caz va fi urmată procedura obișnuită³.

În Grecia *transaction* este, de asemenea, admisă, dar numai în privința unui număr limitat de infracțiuni (evaziune fiscală, contrabandă etc.)⁴.

Italia, unde inculpatul niciodată nu a putut pleda vinovat, iar acordul de recunoaștere a vinovăției a fost o anatema, a introdus instituția pledării vinovat și acordarea explicită a reducerilor în pedeapsă pentru asemenea pledoarii⁵. În 1989 a fost adoptat un nou CPP, care a schimbat dramatic procesul din unul tradițional inchizitorial spre un sistem infuzat cu elemente de adversalitate⁶. Secțiunea a șasea a Codului italian stabilește cinci proceduri speciale menite să ofere alternative pentru procesul tradițional. Două dintre aceste proceduri permit soluționarea cazurilor fără a recurge la o judecată: aplicarea pedepsei în urma cererii părților (*applicazione della pena su richiesta delle parti*) și judecata sumară (*giudizio abbreviato*)⁷.

¹ *Criminal Procedure: A Worldwide Study...*, p. 84-85.

² *Criminal Procedure Systems in The European Community...*, p. 42-43.

³ *Criminal Procedure Systems in The European Community...*, p. 276.

⁴ *Criminal Procedure Systems in The European Community...*, p. 181.

⁵ Goldstein, Abraham S. *The State and The Accused...*, p. 567.

⁶ *Criminal Procedure: A Worldwide Study...*, p. 245.

⁷ *Criminal Procedure: A Worldwide Study...*, p. 271.

Applicazione della pena su richiesta delle parti a fost denumită „negocierea pedepsei“ (*patteggiamento sulla pena*), indicând astfel că aceasta își are originea în sistemul american de negociere a pledoariei. Acest mecanism este aplicabil numai infracțiunilor mai puțin periculoase. În art. 444 se prevede că inculpatul și procurorul pot cere aplicarea unei sancțiuni înlocuitoare / substituente celei prevăzute de lege, cum ar fi liberarea supravegheată, amenda, o pedeapsă privativă de libertate redusă cu o treime sau o combinație a sancțiunii substituente și privațiunii de libertate, cu condiția că după ce s-au luat în considerație toate circumstanțele cazului și a fost făcută reducerea pedepsei privative, pedeapsa stabilită nu excede limita de doi ani. Spre deosebire de S.U.A., învinutul poate cere judecătorului să aplice o pedeapsă particulară, fără acordul procurorului. Însă refuzul ulterior al procurorului de a consimți va împiedica aplicarea acestei proceduri, desfășurându-se un proces judiciar tradițional. Cu toate acestea, dacă instanța după procesul de judecată găsește că refuzul procurorului a fost nejustificat și cererea inculpatului rezonabilă, ea poate aplica pedeapsa care a fost inițial propusă de inculpat. O particularitate a acestei proceduri constă în faptul că nu este obligatoriu ca inculpatul să admită că este vinovat¹.

Giudizio abbreviato este mecanismul care a fost numit ca negociere în privința procedurii de examinare a cazului, deși nici un proces de negociere nu are loc. În conformitate cu această procedură, inculpatul poate cere o judecată sumară sau abreviată, consimțământul procurorului fiind obligatoriu pentru acceptarea acestei cereri. De obicei, inculpatul face această cerere înainte sau după începerea audierilor preliminare. După înaintarea unei asemenea cereri instanța trebuie să determine dacă este posibil să decidă cazul în baza probelor acumulate de procuror pe parcursul anchetei preliminare. Înainte de a hotărî dacă e posibil de a decide cazul, judecătorul va examina dosarul, va asculta argumentele din partea procurorului și apărătorului și, posibil, a inculpatului, și dacă răspunsul este afirmativ, va decide și va pronunța sentința. Dacă judecătorul acceptă cererea și găsește inculpatul vinovat, pedeapsa care ar fi fost aplicată în cadrul procesului tradițional este redusă cu o treime. Spre deosebire de *applicazione della pena su richiesta delle parti*, *giudizio abbreviato* poate fi aplicată pentru toate infracțiunile, excepție făcând cele ce sunt pedepsite cu detențiune pe viață². Contrar procesului ordinar, în acest caz judecătorul decide vinovăția sau inocența, bazându-se pe probele din dosar și, probabil, pe declarația făcută de inculpat³.

Atunci când se aplică prima procedură, partea vătămată care a înaintat o acțiune civilă este eliminată din proces, iar în cadrul celei de-a doua proceduri aceasta, dacă dorește, poate să rămână în continuare în proces⁴. Hotărârile luate de judecător în urma acestor proceduri pot fi atacate în instanțele superioare⁵.

Instituția acordului a fost acceptată și de unele țări din fostul lagăr socialist. Astfel această instituție a fost introdusă în Ungaria⁶, Cehia⁷, Federația Rusă.

¹ *Criminal Procedure: A Worldwide Study...*, p. 272.

² *Criminal Procedure: A Worldwide Study...*, p. 272.

³ *Criminal Procedure: A Worldwide Study...*, p. 274.

⁴ Galli, Raimondo; Bana, Giovanni ș.a., *Report Q 169 Criminal law sanctions with regard to the infringement of intellectual property rights*. www.aippi.org

⁵ *Criminal Procedure: A Worldwide Study...*, p. 281-282.

⁶ Purvis, Andrew. *Crime Busters*. În: *Time Europe*, 2000, nr. 18, May 8, vol. 155. www.time.com

⁷ *Documents from the seminar "Illicit Drugs in Road Traffic"*. www.pompidou.coe.int

În Rusia, de exemplu, conform art. 314, alin.1 al CPP, învinuitul este în drept, cu acordul acuzatorului și al părții vătămate, să recunoască învinuirea ce-i este adusă și să ceară pronunțarea sentinței fără a avea loc ședința judiciară, dacă pedeapsa prevăzută pentru infracțiunea de care este învinuit nu excede 5 ani. Conform art. 316 al aceluiași cod, judecătorul dacă cade de acord cu cererea învinuitului, trebuie să aplice o pedeapsă ce nu depășește două treimi din maximumul prevăzut de lege¹.

De fapt, necesitatea de a orienta procesul pe o cale ce ar permite o libertate de acțiune în ce privește modul de soluționare a litigiului penal a fost sesizată și în Republica Moldova. Codul de procedură penală, adoptat în 1961, a fost completat, în anul 1994, cu art. 5/5, care prevedea posibilitatea clasării dosarului penal și transmiterii persoanei în supravegherea poliției atunci când ea a contribuit activ la descoperirea infracțiunii ce ține de criminalitatea organizată. Conform sondajului efectuat, numai 13% de respondenți au indicat că au avut cazuri când acest articol a fost aplicat. În noul CPP, pe lângă introducerea acordului de recunoaștere a vinovăției, este prevăzută procedură suspendării urmăririi penale și liberării de răspunderea penală.

Dar, într-o oarecare măsură, se poate afirma că ceva de genul acordului de recunoaștere a vinovăției a existat în legislația noastră. Art. 37 al CP din 1961 și respectiv art.76 al CP din 2002 recunosc ca circumstanțe atenuante căința sinceră și autodenunțarea. Ambele aceste circumstanțe nu sunt posibile fără recunoașterea vinovăției. În cazul încheierii unui acord, inculpatul de asemenea are dreptul la o reducere a pedepsei. Cu toate acestea, sunt mai multe deosebiri între instituția acordului și a doua situație. Cele mai importante deosebiri constau în faptul că în cazul prezenței circumstanțelor atenuante menționate mai sus, învinuitul nu este sigur de reducerea pe care o va obține și are loc un proces deplin.

În afară de această bază legislativă, putem spune că o practică asemănătoare acordului era recunoscută de practicieni. Din interviurile avute cu diferiți judecători practici am stabilit că mulți din ei nu făceau o deosebire mare între căința sinceră și recunoașterea vinovăției, aceasta din urmă fiind tratată ca circumstanță atenuantă indicată de articolele menționate mai sus. Astfel, conform sondajului, 59,61% din cei chestionați consideră recunoașterea vinovăției ca circumstanță atenuantă în toate cazurile, iar 30,76% o consideră atenuantă în funcție de caz. 25,49% consideră că în cazul recunoașterii vinovăției, pedeapsa trebuie redusă de la 5% la 10%; 27,45% cred că pedeapsa trebuie redusă de la 10% la 25%; 23,52% sunt de părere că pedeapsa trebuie redusă de la 25% la 30%, iar 13,72% opinează că reducerea trebuie să fie mai mare de 30%. E interesant că aproape jumătate din judecătorii care au participat la sondaj consideră că reducerea ar trebui să varieze între 25% și 30%; alte 21% considerând că reducerea trebuie să fie de la 10% la 25%.

Dacă e să presupunem că judecătorii aplică aceste deziderate, atunci concluzia ar fi că, de fapt, într-un număr considerabil de cazuri, inculpatul se bucură de o reducere de până la 30% din pedeapsă. Toate acestea ne fac să afirmăm că acordul de recunoaștere a vinovăției a existat în practica justiției din Republica Moldova și până la adoptarea noului CPP, însă în formă tacită.

Dar pe lângă reducerea pedepsei care, oricum, este acordată în cazul recunoașterii vinovăției, aplicarea acordului are o mulțime de avantaje printre care cel mai substanțial este folosirea eficientă a resurselor materiale și umane.

¹ *Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РФ*. Moscova: *Юрист*, 2002, p. 540, 543.

Fără îndoială, soluțiile găsite în legislația și practica noastră sunt justificate de problema existenței unui volum mare de muncă, problemă ce se agravează și din cauză că organele de urmărire penală nu au resursele necesare pentru a investiga infracțiunile săvârșite. Astfel, conform sondajului, 61,53% din respondenți consideră că lipsa de resurse materiale și financiare împiedică investigarea rapidă și corectă a cauzelor penale.

Până la adoptarea noului cod, mai mulți profesioniști din sistemul judiciar al S.U.A., au fost surprinși aflând că în Moldova nu există acordul de recunoaștere a vinovăției, întrebând ce întreprind procurorii și anchetatorii din Moldova pentru a face față cerințelor. Evident, această întrebare conține în sine și ideea că un sistem judiciar nu poate să funcționeze bine fără posibilitatea de a evita, cel puțin pentru anumite cazuri, calea lungă și deseori anevoioasă prevăzută de lege pentru instrumentarea unei cauze penale.

Însăși istoria apariției acordului demonstrează că atunci când organele de drept sunt supraîncărcate, acestea, în mod inevitabil, încalcă sau cel puțin ocolesc legea pentru a se descurca în situațiile create. În cadrul sondajului realizat, la întrebarea despre metodele folosite de organele de urmărire penală pentru a evita volumul mare de muncă, 11,53% din respondenți au indicat încercarea de a împăca făptuitorul cu partea vătămată la faza pornirii procesului penal, pentru ca acesta să retragă plângerea; 13% au indicat refuzul de a porni procesul penal chiar dacă, în principiu, ar exista temeiurile și motivele legale de a face aceasta; 59,61% au indicat ca metodă exercitarea presiunilor asupra bănuیتului / învinuitului pentru ca acesta să recunoască vinovăția și să colaboreze la investigarea infracțiunii. Printre alte metode au fost de asemenea menționate neînregistrarea infracțiunilor (5,75%), falsificarea actelor procesuale de către polițiști (1,92%).

Ținând cont de toate acestea, este evident că procesul penal din Republica Moldova necesită soluții care ar permite o funcționare eficientă a acestuia, prin eficiență având în vedere descoperirea cât mai multor infracțiuni cu resurse puține. Negocierea recunoașterii vinovăției ar fi o soluție în acest sens, cu atât mai mult cu cât aceasta a fost deja acceptată drept soluție de mai multe țări.

Aici însă se impune stabilirea unor limite în aplicarea metodelor respective într-un stat democratic pentru a combate criminalitatea. În mod necesar, într-o societate democratică procesul penal trebuie să fie reglementat în baza unor valori pe care aceasta le consideră esențiale pentru buna ei funcționare. Aplicarea negocierii în cadrul procesului penal, spre deosebire de procesul civil, a stârnit mai multe îndoieli, în sensul corespunderii acesteia cu valorile stabilite și apreciate într-o societate democratică.

Astfel, au apărut anumite îngrijorări bazate pe presupunerea că acordul ar distruge valoarea procesului de judecată, ar aboli deciziile adoptate în public, ar elimina unele garanții inerente unui sistem contradictorial, concluzionându-se că atingerea unui compromis în cadrul unui caz penal prin intermediul negocierilor poate intra în conflict cu filozofia existentă a dreptului.

Introducerea unor forme simplificate ale procesului penal va intra, inevitabil, în conflict cu unele percepțe teoretice doctrinare. De exemplu, s-a menționat că instituirea formelor simplificate ale procesului penal va determina revederea opiniei doctrinare privind adevărul în procesul penal, fiind necesară revizuirea opiniei potrivit căreia sarcina procesului este de a constata adevărul obiectiv care poate intra în conflict cu filozofia existentă a dreptului¹. Constatarea adevărului obiectiv în aceste cazuri va trebui să fie înlocuită cu

¹ Klein, John F. *Op. cit.*, p. 2.

constatarea unui adevăr formal, limitat la interesele părților și la probele prezentate în susținerea acestor interese¹. Este evident că dacă vrem să avem o dezvoltare durabilă, trebuie să acceptăm și modificarea unor momente stabilite în doctrină și practică.

Vom examina în continuare trei aspecte doctrinare care considerăm că necesită a fi ajustate o dată cu introducerea acordului de recunoaștere a vinovăției, și anume: garanțiile acordate acuzatului, respectarea principiilor dreptului procesual penal și valoarea probantă a recunoașterii vinovăției.

Pentru aceasta ne vom opri mai întâi asupra cerințelor față de diferențierea formei procesuale care au fost expuse în cadrul dezbaterilor în literatura de specialitate. Un lucru evident din aceste discuții este că chiar adepții înflăcărați ai diferențierii afirmă că aceasta nu poate avea loc dacă se încalcă sistemul de garanții și principii stabilite în cadrul procesului penal.

Astfel, fiind totalizate opiniile mai multor savanți pe marginea diferențierii formei procesuale, s-a expus ideea că o dată cu simplificarea regulilor procesuale trebuie să fie sporită legalitatea, de exemplu, dreptul la apărare, supravegherea procurorului și judecătorului etc.; *să fie asigurate garanții* (s.n.) mai eficiente, fără a complica normele existente². Ne întrebăm dacă este posibil acest lucru. Trebuie să fim conștienți că simplificarea nu poate avea loc în condițiile sporirii garanțiilor și nici chiar în condițiile păstrării intacte a garanțiilor existente. Simplificarea se face anume în baza reducerii acestor garanții.

Netemeinicia refuzului de a reduce garanțiile oferite de procesul penal se observă și prin faptul că, în pofida presiunii ideologice pe timpul U.R.S.S., unii autori, fie explicit, fie implicit, au negat veridicitatea acestei teze. Astfel Pașkevici a optat pentru introducerea ordonanței penale³. M. Iakub a afirmat că pentru cazuri mai simple, unele forme procesuale și garanții nu sunt necesare și trebuie să se aplice o formă procesuală mai simplă, deși în aceeași lucrare menționează că diferențierea ordinii procesuale nu poate fi confundată cu simplificarea procesuală, limitarea garanțiilor procesuale și a principiilor democratice ale procedurii⁴.

Credem că nu se poate vorbi despre păstrarea aceluiași garanții în cazul creării unor proceduri noi. Autorii care susțin ideea păstrării aceluiași garanții, acceptă necesitatea diferențierii volumului acestora în sensul măririi lui în cazul unor infracțiuni, cum ar fi, de exemplu, infracțiunile săvârșite de minori. De ce nu s-ar păstra aceeași logică (în sensul modificării garanțiilor) și în cazul simplificării formei procesuale. Evident, numărul de garanții oferite în cadrul diverselor proceduri este diferit: în cazul unor proceduri mai complexe acesta este mai mare, iar în cazul unor proceduri simplificate – mai mic, deoarece anume înlăturarea unor garanții duce la simplificarea procedurii.

De aceea credem că practic este imposibilă introducerea unor modificări fără a aduce atingere principiilor democratice ale procedurii penale și fără a limita drepturile celor care vor simplifica, vor grăbi și vor face mai eficientă procesarea cazurilor, fie chiar și

¹ Dolea, Igor. *Dreptul la judecarea cauzei într-un termen rezonabil și unele probleme de procedură penală*. În: *Avocatul poporului*, 2000, nr. 1-3, p. 53.

² *Проблема совершенствования уголовного судопроизводства*. În: *Социалистическая законность*. Moscova: *Известия*, 1975, nr. 8, p. 36.

³ Пашкевич, П. Ф. *Процессуальные формы уголовного судопроизводства нужно дифференцировать*. În: *Социалистическая законность*. Moscova: *Известия*, 1974, nr. 9, p. 57.

⁴ Якуб, М.Л. *Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве*. Moscova: *Юридическая литература*, 1981, p. 78, 105.

pe anumite cazuri penale ce nu prezintă un pericol social sporit și care nu se identifică printr-o complexitate deosebită în ce privește investigarea și judecarea lor, după cum prevede doctrina¹.

Suntem de acord cu afirmația că valorile procesuale autentice nu sunt neapărat susținute de un formalism dezvoltat al drepturilor procesuale². Însă, pe cât de evident este faptul că nu putem păstra aceleași garanții dacă dorim într-adevăr să simplificăm o procedură penală, pe atât de evident este și faptul că garanțiile din cadrul procedurii simplificate trebuie să reprezinte un minim care ar asigura că procedura nu are un caracter arbitrar și persoana beneficiază de o protecție, chiar și limitată.

S-a argumentat, de asemenea, că simplificarea formei procesuale nu trebuie în nici un chip să atingă principiile procesului penal. De exemplu, s-a afirmat că este necesar de a obiecta împotriva oricăror propuneri îndreptate spre o astfel de modificare a regulilor procesual-penale care să atingă lichidarea sau limitarea unui șir de principii democratice [...] la diferite etape ale procedurii³, raționalizarea legii însemnând, înainte de toate, organizarea unei asemenea ordini procesuale, care ar permite soluționarea optimă a sarcinilor procesului penal în condițiile respectării, cu cheltuieli minime, a tuturor principiilor procesului penal⁴.

Acordul de recunoaștere a vinovăției limitează unele principii deja instituționalizate. Pentru a ilustra acest fapt ne vom referi pe scurt la două principii.

De prezumția nevinovăției ține o regulă procesuală importantă, conform căreia obligația de a dovedi toate elementele infracțiunii, inclusiv nevinovăția sau vinovăția, nu este sarcina învinutului⁵. De asemenea, după cum a afirmat I. Gorgăneanu, în virtutea acestui principiu, instanța nu-și poate baza hotărârea exclusiv pe actele și lucrările efectuate de organele de urmărire penală fără să verifice nemijlocit aceste probe, iar împrejurarea că inculpatul și-a recunoscut vinovăția nu îndreptățește instanța să renunțe la audierea tuturor martorilor⁶. În cadrul acordului de recunoaștere a vinovăției aceste reguli nu mai sunt valabile. Astfel, în conformitate cu art. 505 alin. 2 pct. 5 al CPP, învinutul este obligat să facă declarații veridice, dacă vrea să încheie un acord. Mai mult, potrivit art. 506 alin. 3 pct. 6 lit. e, prin încheierea acordului de recunoaștere a vinovăției, învinutul este privat de dreptul la o judecată în procedura deplină cu respectarea prezumției nevinovăției.

Este clar că la încheierea unui acord există un risc sporit ca unele circumstanțe ale cazului să nu fie elucidate complet, obiectiv și sub toate aspectele, după cum cere legea. S-a afirmat că negocierea este o perversiune a principiului contradictorialității, care este o regulă pentru cercetare, care ne asigură că putem avea încredere în veridicitatea unui fapt sau a unei concluzii, când acestea au trecut testul unei critici viguroase și contradictorii⁷.

¹ Рахунов Р.Д. Проблемы дифференциации уголовно-процессуальной формы по делам о преступлениях, не представляющих большой общественной опасности. În: Проблемы совершенствования уголовного судопроизводства. Сборник научных трудов. Часть II. Moscova, 1976, p. 24-25.

² Utz, Pamela J. *Settling the Facts: Discretion and Negotiation in Criminal Court*. Toronto: Lexington Books D.C. Heath and Company Lexington. 1978, p. X.

³ Проблема совершенствования уголовного судопроизводства. În: Социалистическая законность. Moscova: Известия, 1975, nr.8, p. 38.

⁴ Гуляев, А. Единый порядок предполагает дифференциацию. În: Социалистическая законность. Moscova: Известия, 1975, nr. 3, p. 64.

⁵ Либус, И.А. Презумция невиновности в советском уголовном процессе. Ташкент, 1981, p. 128.

⁶ Gorgăneanu, Ion Gh. *Prezumția de nevinovăție*. București: Intact, 1996, p. 40.

⁷ Utz, Pamela J. *Settling the Facts: Discretion and Negotiation in Criminal Court*. Toronto: Lexington Books D.C. Heath and Company Lexington, 1978. p. 4-5.

În cazul principiilor, ca și în cazul garanțiilor, credem că problema nu constă în faptul dacă trebuie sau nu trebuie limitate anumite principii, ci în măsura în care facem acest lucru. Aceasta în special datorită faptului că pentru anumite principii, cum ar fi publicitatea, egalitatea în fața legii, deja au fost stabilite anumite excepții, care au fost considerate acceptabile atâta timp cât sivesc atingerii unor scopuri compatibile cu societatea democratică.

Un alt moment important la încheierea acordului este faptul că recunoașterea vinovăției capătă o altă conotație. În doctrină s-a menționat, aproape fără excepție, că declarațiile învinutului în comparație cu alte izvoare ale datelor nu au, de fapt, nici o prioritate din punct de vedere probator, toate probele fiind identice în stabilirea unor fapte care urmează să fie dovedite într-un caz penal¹. Pe aceeași cale a mers și legiuitorul².

Totuși acordul de recunoaștere a vinovăției accentuează în mod deosebit recunoașterea vinovăției ca o condiție necesară soluționării cazului în ordinea procesuală stabilită de această instituție. În acest context poate apărea întrebarea dacă această instituție nu ne întoarce spre timpurile când recunoașterea vinovăției era considerată ca regina probelor. De obicei, prin *regina probationum* se subînțelege că dacă inculpatul își recunoaște vinovăția, atunci nu mai este nevoie de nici un fel de probe suplimentare și judecata poate soluționa cazul în baza recunoașterii inculpatului³.

În opinia noastră, instituția acordului, deși pare a avea foarte multe puncte comune cu teoria recunoașterii vinovăției ca regina probelor, conține unele elemente care o deosebesc de ultima. Există un șir de condiții care fac ca recunoașterea vinovăției să poată sta la baza încheierii unui asemenea acord, cum ar fi caracterul voluntar al recunoașterii, recunoașterea cu bună știință a faptelor etc. În plus, recunoașterea nu înseamnă neapărat acceptarea acordului chiar și atunci când condițiile de mai sus sunt respectate. Acuzarea trebuie să prezinte și un șir de alte probe care să confirme vinovăția și, respectiv, temeinicia condamnării (art. 504 alin. 4 al CPP). Astfel, în cadrul acordului, recunoașterea vinovăției reprezintă un fapt juridic necesar pentru a deschide o altă cale de procesare a cauzei penale și aceasta nu devine în mod automat, ca și în cazul acceptării teoriei reginei probelor, factorul ce va determina condamnarea învinutului.

Cu părere de rău, putem afirma că acordul de recunoaștere poate să nu schimbe atât de mult situația în ceea ce privește rolul recunoașterii vinovăției. Cu toate fundamentările doctrinare și stipulările legislative existente, se pare că practica merge pe o altă cale în ce privește valoarea recunoașterii vinovăției. Astfel, V. Mahov și M. Peșkov, vorbind despre realitatea din Federația Rusă, au afirmat că inculpaților care recunosc vinovăția nu rareori li se aplică o pedeapsă mai mare decât celor care neagă vinovăția lor. Aceasta are loc deoarece, în cazurile în care probele nu sunt suficiente sau există anumite contradicții în probe, instanțele hotărăsc să pronunțe o sentință de condamnare numai în cazul

¹ Горский, Г. Ф.; Кокорев Л.Д.; Элькин П. С. *Проблемы доказательств в советском уголовном процессе*. Воронеж, 1978, p. 157; Каминская, В. И. *Показания обвиняемого в советском уголовном процессе*. Moscova: Изд. Академии Наук СССР, 1960, p. 46; Якуб, М.Л., *Показания обвиняемого как источник доказательств в советском уголовном процессе*. Moscova: Изд. Московского Университета, 1963, p. 33.

² Ținem să menționăm că recunoașterea vinovăției este privită puțin altfel în practică, organele de urmărire punând un preț deosebit pe recunoașterea vinovăției de către învinuit. Acest fapt indirect este dovedit și prin rezultatele sondajului efectuat de noi. După cum am menționat mai înainte, 59,61% din respondenți au indicat că organele de urmărire penală exercită presiuni asupra bănuțului pentru ca acesta să recunoască vinovăția și să colaboreze la investigarea cazului.

³ Вышинский, А.Я., *Теория судебных доказательств в советском праве*. Moscova: Юридическая литература, 1950, p. 71.

recunoașterii vinovăției¹. Acest lucru nu dovedește altceva decât valoarea probantă deosebită pe care o capătă recunoașterea vinovăției în cadrul unui proces. Există temeieri de a crede că același lucru se întâmplă și în Republica Moldova. Un avocat, în cadrul sondajului efectuat de noi, a explicat acest fapt în felul următor: „Vei spune mult – vei primi mult; vei spune puțin – vei primi puțin; nu vei spune nimic – nu vei primi nimic“.

În concluzie, putem spune că presiunea numărului mare de cazuri, fără îndoială, are un impact în sensul încurajării sistemului justiției penale de a recurge la mijloace nereglementate de lege pentru a o scoate la capăt cu acest volum de muncă. Este un lucru inevitabil în condițiile în care organele de drept au libertate în acțiune. Aceasta din urmă este, la rândul ei, inevitabilă din cauză că legea, pe de o parte, nu poate reglementa și ține cont de toate momentele ce apar în cadrul unui proces penal, iar pe de altă parte, ea nici nu ar fi o soluție înțeleaptă, dată fiind varietatea situațiilor. După cum s-a menționat, „orice hotărâre înțeleaptă în privința vinovăției sau pedepsei implică inevitabil o libertate în acțiune“², de aceea o doză de discreție este absolut necesară. Considerăm că legiuitorul trebuie să țină cont de această legitate, prevăzând diferite „supape“ legale care ar permite eliberarea de presiune.

Negocierea unui acord de recunoaștere a vinovăției ar putea fi o astfel de soluție. Trebuie să tindem spre eficientizarea justiției. Uneori aceasta înseamnă simplificarea ei. Totodată nu trebuie să mergem până la depășirea limitei, când justiția este pur și simplu neglijată. De aceea, o dată cu instituirea justiției negociate trebuie să fie stabilite limitele care urmează a fi respectate, pentru a nu se ajunge la negocierea acelor valori considerate esențiale. Totodată, trebuie să fie revizuite anumite concepții în privința funcționării procesului penal, pentru ca această instituție să se poată încadra în sistemul existent al procesului penal. Aceasta, în mare măsură, se poate face printr-o reglementare reușită și clară a instituției în cauză.

¹ Махов, В.; Пешков, М. *Сделка о признании вины*. În: *Российская юстиция*, 1998, nr. 7, p. 18.

² Rosett, Arthur; Cressey, Donald R.. *Justice by Consent: Plea Bargaining in the American Courthouse*. Philadelphia: J.B. Lippincott Company, 1976, p. 39.

Dr. Vitalie STATILector superior universitar
Catedra de drept penal și criminologie
Universitatea de Stat din Moldova

INFRAȚIUNILE PREVĂZUTE LA ART. 216 CP AL REPUBLICII MOLDOVA ȘI ART. 313 CP AL ROMÂNIEI: ANALIZĂ JURIDICĂ COMPARATIVĂ

This article analyzes the issue of criminal liability for fabrication (forgery), transportation, storage or selling products (goods) which are dangerous for the consumers' life and health (art. 216 of the CC of the Republic of Moldova). The use of comparative methods throughout the study is expressed in a comparative analysis of similar regulations from the Romanian legal system, in order to learn the causes, significance and consequences of identity and the distinctions between these regulations. The purpose of this study is also manifested in enhancing the efficiency of the legal protection of the consumers' rights and interests. Applying to the best Romanian practices in preventing and combating perpetrations committed in consumers' prejudice will facilitate the harmonization of the Republic of Moldova legislation in the European regulatory framework.

Varianta-tip a infracțiunii prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova constă în producerea (falsificarea), transportarea, păstrarea, comercializarea produselor (mărfurilor), prestarea serviciilor periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, săvârșite în proporții mari.

Prin comparație, varianta-tip a infracțiunii prevăzute la art. 313 CP al României consistă în prepararea de alimente ori băuturi falsificate, alterate sau interzise consumului, vătămătoare sănătății, punerea în vânzare a unor astfel de alimente sau băuturi.

Așa cum rezultă din denumirea Capitolului VIII din partea specială a legii penale a Republicii Moldova, obiectul juridic generic al infracțiunii prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova îl constituie relațiile sociale privind sănătatea publică și conviețuirea socială. În fond, aceeași configurație prezintă obiectul juridic generic al infracțiunii prevăzute de art. 313 CP al României: „ansamblul relațiilor sociale a căror formare și dezvoltare normală sunt condiționate de apărarea unor reguli de conviețuire socială (referitoare la familie, sănătate, obligația de ajutor etc.)”¹.

Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova este constituit din relațiile sociale privind circuitul legal al produselor (mărfurilor) sau serviciilor periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor. Obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art. 313 CP al României, comportă similitudini vădite cu obiectul juridic special al infracțiunii corespondente din legea penală a Republicii Moldova, deoarece este format din „relațiile sociale referitoare la sănătatea publică, relații care implică asigurarea condițiilor de igienă a alimentelor, băuturilor, precum și a celorlalte produse destinate consumului public”².

¹ Dongoroz V. et al. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Vol. IV.* București: Ed. Academiei, 1972, p. 544.

² Loghin, O. ; Toader, T. *Drept penal român. Partea specială.* București: Șansa, 1999, p. 557.

Referindu-ne la obiectul material al infracțiunii prevăzute de art. 216 CP al Republicii Moldova, menționăm că, în cazul transportării, păstrării, comercializării produselor (mărfurilor), periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, săvârșite în proporții mari (alin. 1) sau deosebit de mari (lit. a) alin. 3), obiectul material este format din produsul (marfa) periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor, a cărui valoare, în momentul săvârșirii infracțiunii, depășește 500 sau, respectiv, 1 500 unități convenționale de amendă. Dacă valoarea produsului (mărfii) nu depășește nici una din aceste limite, cele comise pot fi calificate conform art. 42¹ sau, în cazul băuturilor alcoolice falsificate, art. 152⁵ din Codul cu privire la contravențiile administrative al Republicii Moldova.

Potrivit Legii privind protecția consumatorilor, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 13.03.2003¹, prin „produs“ se înțelege bunul material destinat pentru consum sau utilizare individuală; de asemenea sunt considerate ca produse energia electrică și termică, gazele, apa, livrate pentru consum individual.

Produsul (marfa) a cărui valoare, în momentul săvârșirii infracțiunii, depășește 500 sau, respectiv, 1 500 unități convenționale de amendă, poate fi obiectul material al infracțiunii, dacă acesta este periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor.

În conformitate cu Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la sistarea fabricării și (sau) comercializării (executării, prestării) produselor (proceselor, serviciilor) nestandardizate, de calitate inferioară, retragerea din circulație a produselor falsificate și nimicirea produselor (proceselor, serviciilor) ce prezintă pericol pentru viața și sănătatea consumatorilor și pentru mediul ambiant, nr. 1300 din 31.12.1998², pericolozitatea produselor se determină conform informației parvenite din actele de control ale organelor abilitate (Departamentul Standarde, Metrologie și Supraveghere Tehnică; Serviciul sanitaro-epidemiologic de stat al Ministrului Sănătății; Serviciul Veterinar de Stat; Direcția inspectoratului de stat pentru comerț și protecția drepturilor consumatorilor a Ministerului Economiei; Inspectoratul de stat pentru supravegherea calității băuturilor alcoolice pe lângă Ministerul Agriculturii și Industriei Prelucrătoare etc.), de la consumatori, asociațiile de protecție a consumatorilor, din alte surse.

În corespundere cu Legea privind protecția consumatorilor, cu Legea cu privire la certificare, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 28.10.1999³, precum și cu Legea cu privire la evaluarea conformității produselor, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 24.04.2003⁴, produsele (mărfurile) potențial periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor trebuie să fie certificate, să fie însoțite de certificate de conformitate sau de declarații de conformitate, de alte documente conform legislației.

Prin „produse (mărfuri) potențial periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor“ se au în vedere produsele care, în urma nerespectării tehnologiei de producție, a regulilor de folosire sau a condițiilor de păstrare, pot deveni periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor (de exemplu, medicamentul al cărui ambalaj sau marcaj nu conține o etichetă sau pagină anexată (în limba română și (sau) rusă) cu informația privind contraindicațiile pentru utilizarea în cazul anumitor boli).

Dacă abaterile de la cerințele de calitate a produselor (mărfurilor) nu sunt lichidate (de exemplu, la prescripția inspectorului principal de stat pentru standarde, metrologie și

¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 126-131.

² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 1999, nr. 5-6.

³ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 12-13.

⁴ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 141-145.

supraveghere tehnică), produsele (mărfurile) din potențial, periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, devin produse (mărfuri) periculoase pentru aceste valori, deci adoptă calitatea de obiect material al infracțiunii prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova.

Deși, în majoritatea cazurilor, produsul (marfa) periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor este, în același timp, de proastă calitate sau necorespunzător standardelor (deci are și calitățile obiectului material al infracțiunii prevăzute la art. 254 CP al Republicii Moldova), este totuși posibil ca un astfel de produs (marfă) să corespundă întru totul cerințelor de calitate și standardelor corespunzătoare.

Asemenea produse (mărfuri) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor sunt nominalizate, de exemplu, în Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la efectuarea transporturilor de mărfuri periculoase pe teritoriul Republicii Moldova, nr. 672 din 28.05.2002¹, care a fost adoptată în legătură cu ratificarea de către țara noastră a Acordului european referitor la transportul rutier internațional al mărfurilor periculoase (ADR)²: substanțe și articole explozive; gaze; substanțe lichide inflamabile; substanțe autoinflamabile; substanțe care, în contact cu apa, degajează gaze inflamabile; substanțe comburante; peroxizi organici; substanțe toxice; substanțe contagioase; materiale radioactive; substanțe corosive; diverse substanțe și obiecte periculoase.

Deci, în concluzie, obiectul material în cazul transportării, păstrării sau comercializării produselor (mărfurilor) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, în proporții mari sau deosebit de mari, presupune regimuri diferite, care trebuie luate în calcul la individualizarea pedepsei. Asemenea produse (mărfuri) pot fi: a) interzise în orice condiții transportării, păstrării sau comercializării (de exemplu, produsele (mărfurile) falsificate); b) interzise transportării, păstrării sau comercializării, deoarece sunt de proastă calitate sau necorespunzătoare standardelor; c) interzise transportării, păstrării sau comercializării până la remedierea deficiențelor (printre acestea numărându-se absența certificatului igienic, a certificatului sau a declarației de conformitate, a standardelor elaborate etc.)

La calificare nu contează dacă produsul (marfa) periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor, estimat în proporții mari (sau deosebit de mari) – transportat, păstrat sau comercializat – , este fals sau autentic.

În cazul producerii (falsificării) produselor (mărfurilor) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor în proporții mari, produsul (marfa) falsificat nu constituie obiectul material al infracțiunii, ci obiectul produs prin infracțiune (sau – mai scurt – produsul infracțiunii). Întrucât obiectul material trebuie să preexiste săvârșirii infracțiunii, acesta va fi format din materia primă din care se confecționează produsul (marfa) falsificat.

Conform Legii privind protecția consumatorilor, prin „produs falsificat“ se înțelege produsul fabricat din alți componenți în alte proporții sau în alte condiții decât cele stabilite în documentele normative, care este prezentat drept veritabil.

Prin urmare, produsul (marfa) falsificat este întotdeauna de proastă calitate sau necorespunzător standardelor.

¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 87-90.

² *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Vol.15.* Chișinău: Moldpres; *Monitorul oficial al Republicii Moldova*, 1999, p. 132-149.

Trebuie menționat că, în cazul în care obiectul material (produsul) infracțiunii îl formează substanțele explozive sau materialele radioactive, substanțele ușor inflamabile sau corosive, armele sau munițiile, apare posibilitatea aplicării, în locul art. 216 CP al Republicii Moldova, a unei norme speciale (art. 290, 292, 293 sau 294 CP al Republicii Moldova).

În sfârșit, în cazul prestării unor servicii periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor în proporții mari sau deosebit de mari, este vorba nu de un obiect material, ci de un obiect imaterial. Potrivit Legii privind protecția consumatorilor, serviciul este activitatea, alta decât cea din care rezultă produse, desfășurată în scopul satisfacerii unor necesități ale consumatorilor.

În calitate de servicii periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor pot apărea serviciile: medicale, balneologice, de alimentație publică, de divertisment, de turism etc.

În ceea ce privește obiectul material al infracțiunii prevăzute la art. 313 CP al României, acesta variază în raport cu fapta prin care se realizează infracțiunea. Astfel, în cazul faptei prevăzute la art. 313 alin. 1 CP al României obiectul material îl constituie alimentele ori băuturile falsificate, alterate sau interzise consumului, care sunt vătămătoare sănătății.

În plan semantic, sintagma „vătămătoare sănătății“ din dispoziția art. 313 alin. 1 CP al României nu se deosebește prea mult de expresia „periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorului“ din art. 216 alin. 1 CP al Republicii Moldova. Totuși, este esențial că legiuitorul român nu restricționează sfera obiectului material al infracțiunii prevăzute la art. 313 alin. 1 CP al României în funcție de valoarea alimentelor ori băuturilor falsificate, alterate sau interzise consumului, care sunt vătămătoare sănătății. În contrast, legiuitorul moldovean reclamă ca valoarea produsului, periculos pentru viața sau sănătatea consumatorilor, să depășească 500 unități convenționale de amendă.

În cazul faptei prevăzute la art. 313 alin. 2 CP al României¹ obiectul material constă din alte mărfuri sau produse (alte decât alimentele ori băuturile). Este obligatoriu ca mărfurile sau produsele, rezultate din săvârșirea faptei date, să fie vătămătoare pentru sănătate.

În cazul faptei prevăzute la art. 313 alin. 2 CP al României² obiectul material îl constituie carnea sau produsele din carne, provenite din tăieri de animale sustrate controlului veterinar.

Subiectul pasiv în cazul infracțiunii prevăzute de art. 216 CP al Republicii Moldova este consumatorul. Conform Legii privind protecția consumatorilor, prin „consumator“ se înțelege orice persoană fizică ce intenționează să comande sau să procure, ori care comandă, procură sau folosește produse ori servicii, pentru necesități nelegate de activitatea de întreprinzător sau profesională.

Deși din textul art. 313 CP al României nu rezultă expres cerința evoluării consumatorului în calitate de subiect pasiv al infracțiunii de falsificare de alimente sau alte produse, aceasta se desprinde din spiritul normei date.

¹ În conformitate cu art. 313 alin. 2 CP al României, se prevede răspunderea pentru falsificarea sau substituirea altor mărfuri sau produse, dacă prin falsificare sau substituire acestea au devenit vătămătoare sănătății.

² Potrivit art. 313 alin. 3 CP al României, se prevede răspunderea pentru punerea în consum public a cărnii sau a produselor din carne ce nu au fost supuse unui control veterinar, dacă a avut ca urmare îmbolnăvirea sau moartea unei persoane.

Latura obiectivă a infracțiunii prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova include fapta prejudiciabilă (elementul material) care constă în acțiune. Acțiunea dată se exprimă în oricare din următoarele modalități, realizate în raport cu produsele (mărfurile) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, estimate la proporții mari: 1) producerea (falsificarea); 2) transportarea; 3) păstrarea; 4) comercializarea. De asemenea acțiunea dată se poate exprima în modalitatea de prestare a serviciilor periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, săvârșită în proporții mari.

Prin „producere (falsificare)“ se are în vedere fabricarea produsului (mărfii) din alți componenți în alte proporții sau în alte condiții decât cele stabilite în documentele normative, când produsul (marfa) este prezentat drept veritabil.

De cele mai dese ori sunt supuse falsificării produsele alcoolice, produsele alimentare, medicamentele, articolele de uz casnic, de parfumerie și cosmetică și alte produse care, nefiind autentice, prezintă pericol pentru viața sau sănătatea consumatorilor. Acest pericol este determinat de faptul că produsul falsificat conține adaosuri sau ingrediente interzise pentru utilizare (de exemplu, băutura alcoolică a fost fabricată din alcool etilic denaturat sau alcool metilic), ori produsele pentru uz intern sunt obținute din materie primă nealimentară, ori alte deficiențe, condiționate de ignorarea cerințelor tehnologice.

Prin „transportare“ se are în vedere deplasarea (cu un vehicul) a produselor (mărfurilor) dintr-un loc în altul.

Tehnologia transportării produselor (mărfurilor) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor este reglementată în Legea cu privire la radioprotecție și securitatea nucleară, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 24.12.1997¹; Legea cu privire la regimul produselor și substanțelor nocive, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 3.07.1997²; Legea privind deșeurile de protecție și menajere, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 9.10.1997³; Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la efectuarea transporturilor de mărfuri periculoase pe teritoriul Republicii Moldova etc.

Nerespectarea, de către făptuitor, a tehnologiei imprimă caracter de ilegalitate penală transportării produselor (mărfurilor) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor. În lipsa nerespectării tehnologiei transportării produselor (mărfurilor) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor, răspunderea conform art. 216 CP al Republicii Moldova nu poate fi angajată.

Prin „păstrare“ se înțelege ținerea produsului (mărfii) în sfera de stăpânire a făptuitorului. Și la această modalitate este obligatoriu să se stabilească faptul nerespectării de către făptuitor a tehnologiei păstrării produselor (mărfurilor) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor.

Prin „comercializare“ se înțelege punerea produselor (mărfurilor) în circulație prin vânzare, schimb, dare în chirie etc. Comercializarea produselor (mărfurilor) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor trebuie să se desfășoare în condiții de legalitate. În caz contrar, făptuitorul poate fi tras la răspundere conform art. 216 CP al Republicii Moldova. În această ordine de idei, trebuie notat că există acte normative ale Ministerului

¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 1998, nr. 24-25.

² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 1997, nr. 67-68.

³ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 1998, nr. 16-17.

Sănătății, care interzic comercializarea, în condiții de ilegalitate, a unor produse (mărfuri) periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor: Hotărârea despre interzicerea importului și desfacerii nutrienților biologic activi (preparate parafarmaceutice) în lipsa certificării de stat în Republica Moldova, nr. 6 din 6.05.1998¹; Hotărârea privind interzicerea comercializării la piețe, magazine și alte puncte comerciale din Republica Moldova a generatorului de tip „Laser-Diod“ (indicator Laser la distanță), nr. 02-00 din 10.04.2000²; Hotărârea cu privire la aprobarea și implementarea Regulilor și normelor sanitare privind aditivii alimentari (lit. d) pct. 14), nr. 05a-00 din 17.12.2001³ etc.

Prin „prestarea serviciului“ se înțelege efectuarea acestuia în beneficiul consumatorului. Conform art. 9 din Legea privind protecția consumatorilor, prestatorul de servicii este obligat: să folosească, la prestarea serviciilor, numai produse și proceduri inofensive care, dacă legislația prevede aceasta, trebui să fie certificate; să presteze numai servicii care nu afectează viața sau sănătatea consumatorilor; să asigure, la prestarea serviciilor, respectarea condițiilor tehnice stabilite de producător pentru produs etc.

Infrațiunea prevăzută la art. 216 CP al Republicii Moldova este o infrațiune formală. Ea se consideră consumată din momentul producerii (falsificării), transportării, păstrării sau comercializării produselor (mărfurilor) respective, indiferent de consecințele survenire. Formula „săvârșite în proporții mari (săvârșite în proporții deosebit de mari)“ nu desemnează consecințele infrațiunii, deci nu indică prejudiciul (daunele) în proporții mari (deosebit de mari). Această formulă desemnează caracteristicile valorice ale obiectului material (imaterial) al infrațiunii, în vederea delimitării infrațiunii prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova de faptele de la art. 42¹ și 152² din Codul cu privire la contravențiile administrative. Chiar dacă survine un prejudiciu, acesta va ține de componentele altor infrațiuni (de exemplu, prevăzute la art. 244, 250 etc. ale CP al Republicii Moldova).

În cazul infrațiunii prevăzute la art. 313 CP al României elementul material al laturii obiective diferă în funcție de faptele concrete sub care se realizează această infrațiune.

Astfel fapta prevăzută la art. 313 alin. 1 CP al României se exprimă în acțiunea săvârșită asupra alimentelor ori băuturilor falsificate, alterate sau interzise consumului, vătămătoare sănătății, acțiune care se concretizează prin oricare din următoarele modalități: preparare; expunerea spre vânzare; vânzare.

Comparând aceste modalități cu cele ale infrațiunii prevăzute la art. 216 alin. 1 CP al Republicii Moldova, putem sesiza următoarele: noțiunile „preparare“ și „vânzare“ din dispoziția art. 313 alin. 1 CP al României pot fi asimilate, după înțeles, cu conceptele „producere“ și, respectiv, „comercializare“ din textul art. 216 alin. 1 CP al Republicii Moldova. În același timp, elementul material al laturii obiective a faptei, conform art. 216 alin. 1 CP al Republicii Moldova, nu se poate realiza (în forma sa consumată) prin expunerea spre vânzare. Totodată, în privința alimentelor ori băuturilor falsificate, alterate sau interzise consumului, vătămătoare sănătății – în acord cu prevederile art. 313 alin. 1 CP al României – nu pot fi realizate modalitățile de transportare și păstrare. Cu atât mai puțin, nu poate fi realizată modalitatea de prestare a serviciilor prevăzute la art. 216 alin. 1 CP al Republicii Moldova.

¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 1998, nr. 92-93.

² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 53.

³ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 2002, nr. 50-52.

La fapta prevăzută la art. 313 alin. 2 CP al României, elementul material se prezintă sub oricare din următoarele modalități: falsificare și substituire. Trebuie specificat că termenul „substituire“ nu este utilizat la caracterizarea laturii obiective a infracțiunii prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova. Pe de altă parte, construcția semantică „punerea în consum public“ din dispoziția art. 313 alin. 3 CP al României poate fi asimilată, după înțeles, cu noțiunea „comercializare“ din textul art. 216 CP al Republicii Moldova.

Ca și infracțiunea prevăzută de art. 216 CP al Republicii Moldova, cea prevăzută de art. 313 CP al României este o infracțiune formală (de pericol). Doar în cazul faptei prevăzute de art. 313 alin. 3 CP al României legea stabilește producerea unui rezultat: îmbolnăvirea sau moartea unei persoane. Acest ultim caz comportă similitudini vădite cu modalitățile agravate prevăzute la art. 216 alin. 2 lit. b) și alin. 3 lit. c) CP al Republicii Moldova.

Latura subiectivă a infracțiunilor prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova și art. 313 CP al României este caracterizată prin vinovăție sub formă de intenție. Motivele infracțiunii pot consta în interesul material, concurența economică neloială, năzuința de imitare a producătorilor notorii etc.

Subiectul activ al infracțiunii prevăzute la art. 216 CP al Republicii Moldova, este: 1) persoana fizică responsabilă, care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică ce desfășoară activitate de întreprinzător. Subiectul activ al infracțiunii prevăzute la art. 313 CP al României, poate fi oricare persoană fizică (care îndeplinește condițiile răspunderii penale), deoarece legea nu stabilește vreo calitate specială¹.

Varianta de infracțiune prevăzută la art. 216 alin. 2 CP al Republicii Moldova presupune prezența uneia din următoarele două circumstanțe:

a) săvârșită repetat;

b) dacă a provocat din imprudență vătămarea gravă sau medie a sănătății ori decesul persoanei.

Reprezentând o noțiune eclectică – îmbinând trăsăturile infracțiunii continuate cu cele ale concursului de infracțiuni –, conceptul „repetarea infracțiunii“ nu se aplică în contextul legii penale române. Având acest exemplu, legiuitorul moldovean ar trebui să renunțe la operarea în continuare cu această noțiune, care este străină de tradiția juridică europeană.

Totodată, în art. 216 alin. 3 CP al Republicii Moldova sunt nominalizate următoarele circumstanțe agravante:

a) săvârșită în proporții mari;

b) săvârșită de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală;

c) dacă a provocat decesul a două sau a mai multor persoane.

„Grupul criminal organizat“ și „organizația criminală“, ca tipuri distincte ale participației, nu sunt cunoscute legii penale române. Asocierea pentru săvârșirea de infracțiuni este incriminată și sancționată conform art. 323 CP al României. Totodată, menționăm că în Capitolul I din Titlul VIII al Părții speciale a noului Cod penal al României se prevede răspunderea pentru crimele și delicturile privind criminalitatea organizată și asocierea

¹ În conformitate cu art. 394 al noului Cod penal al României, pentru săvârșirea infracțiunii de falsificare de alimente sau alte produse (art. 391) poate fi sancționată și o persoană juridică.

pentru săvârșirea de infracțiuni, iar în art. 356 al noii legiuiri penale se definește noțiunea de „grup infracțional organizat“.

În final trebuie specificat că faptele, îndreptate împotriva intereselor consumatorilor, nu întotdeauna dobândesc, în concepția legiuitorului, relevanță penală. În cazul Republicii Moldova, astfel de fapte sunt prevăzute la art. 421 și 152⁵ din Codul cu privire la contravențiile administrative. În mod similar, în România asemenea fapte sunt prevăzute și sancționate conform Hotărârii Guvernului nr. 545 din 2.08.1991 privind supravegherea calității produselor și serviciilor în scopul prevenirii și combaterii faptelor care pot afecta viața sau sănătatea oamenilor, animalelor ori calitatea mediului înconjurător¹. Atât în cazul prevederilor normelor penale, cât și în cazul prevederilor normelor contravenționale, pot fi remarcate numeroase tangențe și asemănări privind ocrotirea juridică a intereselor consumatorilor în Republica Moldova și România. Perfecționarea continuă a acestor prevederi trebuie să aibă ca rezultat armonizarea cadrelor legislative ale celor două țări. Promovarea energică a acestui deziderat este dictată de necesitatea elaborării unei legislații penale comunitare. Aspirațiile proeuropene ale Republicii Moldova vor fi probate și confirmate inclusiv pe calea urmării modelului românesc de „europenizare“ pe toate planurile de reglementări normative, inclusiv a reglementărilor în materie de protecție a consumatorilor.

¹ *Monitorul oficial al României*, 1991, nr. 178.

JUSTIȚIA RESTAURATIVĂ – O PROMISIUNE

This topic is addressed in numerous books, articles and other publications, which are full of controversies and positive contributions, circumstance that makes it almost impossible to address the subject without actually repeating what has been previously said and written several times. That is why the author has decided to focus in this article on the concept and the paradigm of restorative justice, as it is understood or how it might be placed within the considerations on the future of European penal policy. In order to succeed, this study comprises a presentation of both this “utopia idea” and of what should be the content of a possible working agenda of those drafting penal policies.

Pe această temă există o multitudine de cărți, articole și disertații care abundă de controverse și contribuții pozitive, fapt care face aproape imposibilă o abordare a subiectului fără a repeta ceea ce s-a spus și s-a scris deja de nenumărate ori. Iată de ce am hotărât să mă axez în acest articol pe conceptul și paradigma justiției restaurative așa cum sunt înțelese sau cum ar putea fi plasate în cadrul considerațiilor referitoare la viitorul politicii penale europene. Pentru a reuși, această încercare cuprinde atât o prezentare a acestei „idei utopice“, cât și ceea ce ar trebui să conțină o posibilă agendă de lucru a celor care elaborează politicile penale.

Natura și principiile justiției restaurative

Justiția restaurativă a prins rădăcini adânci atât în Europa, cât și în multe alte părți ale lumii și se așteaptă ca ea să devină efectiv:

a) o nouă paradigmă a justiției, o a treia cale posibilă de urmat de către justiția penală, prin reînțoarcerea justiției spre cei implicați direct și prin oferirea unei modalități de ieșire din această spirală constituită din măsurile tot mai represive luate pentru „combateră criminalității“ sau (un obiectiv mai modest);

b) un set complementar de măsuri și proceduri pentru a negocia sau a compensa rezultatele nu tocmai mulțumitoare ale sistemelor de justiție penală în general și, în special, ale procedurilor penale.

Justiția restaurativă abordează infracțiunea ca fiind o rănire sau un rău produs unei alte persoane, și nu o simplă problemă de încălcare a legii sau de ofensă adusă statului. Astfel, ea este preocupată nu numai de determinarea răspunsurilor adecvate față de comportamentul infracțional, ci și de reparare, adică de acțiuni menite să încerce să repare, fie material, fie numai simbolic, pagubele pricinuite prin comiterea infracțiunii. În acest sens, justiția restaurativă încurajează victima și infractorul să joace roluri active în rezolvarea conflictului, prin discuții față în față și negociere. În loc să preia controlul asupra întregului proces și, probabil, să piardă din vedere persoanele cu adevărat afectate, statul și profesioniștii devin ceea ce se cheamă *facilitatori* într-un sistem care încurajează responsabilizarea infractorului, participarea deplină atât a victimei, cât și a infractorului și eforturile de a acoperi paguba care a fost cauzată. În acest fel, justiția restaurativă este mai mult decât o simplă metodă practică sau un simplu program – *ea este o filozofie, o*

nouă modalitate de a privi și interpreta infracțiunea, infractorul, victima și comunitățile din care provin aceștia și care au fost și ele afectate, direct sau indirect, de comiterea infracțiunii.

Ce este justiția restaurativă?

Termenul de *justiție restaurativă* nu poate fi ușor tradus. El ia diferite aspecte în diferite limbi și țări, din încercarea de a oferi o înțelegere cât mai clară a ceea ce se înțelege în limba engleză prin *restorative justice*. Iată de ce eu voi recurge la definiția din preambulul proiectului de Rezoluție a Organizației Națiunilor Unite – *Principii de bază pentru utilizarea programelor de justiție restaurativă în cazurile penale*, la a cărei elaborare am participat direct, și care este mai completă decât definiția „medierii în cauzele penale“, așa cum apare în Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei Nr. R (99)19. Astfel, procesele de justiție restaurativă sunt acelea „în care victima, infractorul și/sau oricare alte persoane sau membri ai comunității afectați de o crimă participă activ împreună pentru a rezolva problemele care au apărut în urma comiterii crimei, adeseori cu ajutorul unei terțe părți, corecte și imparțiale. Exemplele de procese restaurative cuprind medierea, întâlnirile de grup și cercurile de condamnare.“

În aplicarea sa, conceptul de justiție restaurativă se bazează pe trei principii majore:

1. Infracțiunea reprezintă, înainte de orice, o violare a relațiilor dintre oameni și nu numai un act împotriva statului. Comiterea infracțiunii are ca rezultat un prejudiciu cauzat victimelor, comunităților și infractorilor și de aceea ei toți trebuie să fie implicați în mod activ în procesul de justiție.

2. Toți cei afectați de comiterea infracțiunii au roluri și responsabilități, iar impactul și consecințele infracțiunii trebuie rezolvate în mod colectiv.

3. Accentul principal în derularea procesului trebuie să cadă pe restaurare, rezolvarea problemelor și pe prevenirea comiterii ulterioare a altei/altor infracțiuni.

Prin utilizarea termenului de *restaurativă* se recunoaște faptul că scopul principal este acela de a restaura relațiile și nu pur și simplu de a determina vinovăția, dar acest lucru înseamnă mult mai mult decât a repune lucrurile la loc, așa cum erau ele înainte ca relația să fi fost alterată. De exemplu, în comunitățile aborigene, acolo unde relațiile nu includ numai infractorul și victima, ci întreaga familie și comunitate, focalizarea se face pe vindecarea relațiilor și restaurarea lor astfel încât să se obțină o stare ideală de echilibru și armonie între victimă și infractor în cadrul comunității. Justiția restaurativă impune celor care fac rău să ofere reparații victimei, comunității și lor înșiși, să recunoască răul pe care l-au făcut și să se implice activ în punerea din nou la punct a lucrurilor prin îndreptarea răului produs.

Ideea că infracțiunea creează obligații este o temă centrală a abordării restaurative. Infractorul are obligația de a oferi reparație sau compensație victimei și comunității. Comunitatea este responsabilă pentru definirea standardelor a ceea ce înseamnă comportament acceptabil și pentru a determina ce trebuie făcut – material sau simbolic – în vederea reparării pagubei cauzate în momentul în care au fost violate aceste standarde.

Este foarte important să fim clari și fermi în privința principiilor de bază și a obiectivelor justiției restaurative. O dată cu dezvoltarea a tot mai multor programe, crește și numărul definițiilor și există deja programe care susțin că sunt restaurative, dar nu îmbrățișează, în fapt, această filozofie. Unii susținători ai acestui concept se tem că justiția restaurativă poate ajunge să fie privită numai prin prisma reducerii costurilor și scăderii

presiunii care apasă instanțele de judecată. Este adevărat că programele restaurative pot ajunge să aibă asemenea efecte pozitive, dar *cel mai important lucru este ca ele să se focalizeze pe vindecarea răului cauzat prin comiterea infracțiunii.*

Iată de ce consider că este o obligație morală să insist asupra elementelor justiției restaurative. O citire atentă a definițiilor date justiției restaurative și studierea evoluției programelor de justiție restaurativă în Europa și în lume ne poate conduce la identificarea următoarelor elemente principale ale justiției restaurative:

✓ **Elementul social**, adică perceperea evenimentelor și rezolvarea acțiunilor care au intrat în atenția sistemului de justiție penală, luând în considerație contextul social al acestora, incluzând aspectele emoționale și cele de relaționare.

✓ **Elementul participativ**, adică implicarea activă a tuturor părților interesate.

✓ **Elementul reparativ**, adică de a echilibra răul cauzat cuiva prin acțiuni benefice sau servicii aduse acelei persoane sau unui grup de persoane, respectiv însăși victimelor, fie că acestea sunt directe sau indirecte.

Bineînțeles că toate aceste elemente se află într-o relație foarte strânsă. Promisiunea justiției restaurative și întregul potențial al acesteia sunt împlinite doar atunci și acolo unde toate aceste elemente sunt relevante pentru sistemele de justiție penale ale societăților noastre. Prezentăm în continuare principiile de bază ale acestora.

Elementul social: Totul pornește de la perceperea infracțiunii ca o rupere sau o tulburare a relațiilor între oamenii care trăiesc împreună, în același spațiu mai mare sau mai mic. Acest fapt implică principala modificare a paradigmatelor. Aceasta înseamnă a porni de la și a înțelege experiența emoțională a persoanelor și nevoile concrete care decurg din această experiență – experiența de a răni sau a face rău cuiva și experiența de a fi rănit sau a ți se face un rău. Conceptul sociologic al conflictului impune acest aspect de „schimbare a lentilelor“ , după cum foarte bine îl numește Howard Zehr. Accentul care trebuie pus pe victimă este un alt element important conceptual implicat în această noțiune, chiar dacă, din punct de vedere istoric, el constituie o forță și influență separate în evoluția justiției restaurative.

Elementul participativ sau, să-i spunem, **democratic** este derivat și, din această cauză, este cel mai clar asociat cu procedura medierii victimă-infractor. Memorandumul Recomandării Nr. R (99)19 „Asupra medierii în cauzele penale“ i-a atribuit acestui aspect o importanță considerabilă. Principiul voluntariatului evoluează din perspectiva participativă. În plus, a deveni activ și a deveni parte în efortul pentru a obține reparație și reconciliere promovează „asumarea responsabilității“, în special din partea infractorului.

Elementul reparativ: Accentul pe „a face bine“ este totalmente legat de primele două: a) concentrarea asupra conflictului, înțeles ca o rupere a relațiilor sociale, va duce la căutarea mijloacelor și modalităților pentru a remedia răul cauzat, pentru reparație și pentru „vindecare“; b) implicarea activă a victimei și infractorului în acest proces face posibilă satisfacerea nevoilor „reale“ ale victimei. Aceste nevoi pot include nevoia de suport emoțional în completarea sau în locul compensațiilor materiale (de exemplu, bani) sau non-materiale. Schimbarea de la a impune durerea unei pedepse asupra făptuitorului (adică a acționa negativ) la restaurarea echilibrului (balanța care simbolizează justiția!) prin a face bine (adică a acționa pozitiv), reprezintă un alt element important al modificării paradigmei justiției care se produce prin intermediul justiției restaurative.

Diversitatea justiției restaurative

Atât practicienii, cât și teoreticienii definesc justiția restaurativă în funcție de modul în care aceasta diferă de sistemul tradițional de justiție penală. A devenit însă foarte clar că interferența dintre coerența practicilor și filozofiei justiției restaurative, pe de o parte, și cerințele, rezultatele și restricțiile impuse de sistemele de justiție penală, pe de altă parte, va determina nivelul impactului pe care justiția restaurativă îl va avea asupra politicilor penale, precum și pentru atingerea scopului său general și a efectelor la nivelul societății.

Fiecare din elementele justiției restaurative este capabil să pună sub semnul întrebării modul de funcționare și rezultatele obținute de sistemele tradiționale de justiție penală. Cu toate acestea, consider că cel mai adecvat mod de a privi justiția restaurativă este a considera această nouă paradigmă ca parte integrantă a unei game largi de răspunsuri pe care trebuie să le utilizăm atunci când avem de-a face cu comportamente infracționale. *Justiția restaurativă nu poate înlocui sistemul de justiție penală*: întotdeauna va fi nevoie de protejarea societății împotriva celor care fac rău altora, de a denunța cu fermitate crimele grave și de a oferi o modalitate pentru persoanele acuzate de a-și demonstra nevinovăția. Infracțiunile mai puțin grave și problemele ridicate de conflicte personale sau comunitare pot fi cel mai bine rezolvate fără a implica sistemul de justiție, în timp ce rezolvarea cazurilor în alte infracțiuni poate necesita anumite intervenții din partea instituțiilor statului.

Totuși, chiar și în cazurile cele mai grave, în multe momente după apariția conflictului sau după comiterea infracțiunii, este posibilitatea alegerii unor opțiuni restaurative. În mod ideal, procesele restaurative implică *prevenirea* criminalității și rezolvarea conflictului astfel încât *să se prevină* comiterea ulterioară a altor infracțiuni, dar, în același timp, opțiunile restaurative pot juca un important rol în satisfacerea nevoilor victimelor, infractorilor și comunităților *chiar și după ce un infractor a fost condamnat*.

Care ar fi momentele în care poate fi aplicată justiția restaurativă, atât latura filozofică precum și aspectele sale practice? Voi încerca să prezint câteva, fără a avea pretenția de a epuiza toate posibilitățile:

✓ Programele de justiție restaurativă pot preveni criminalitatea prin *educație publică* și prin încurajarea membrilor comunității să apeleze la mediere pentru rezolvarea conflictelor înainte ca acestea să devină prea serioase sau prea grave.

✓ Poliția poate folosi programe restaurative înainte de a trimite cazurile parchetului/procuraturii pentru punerea sub acuzare. Aceste programe vor oferi infractorilor posibilitatea de a-și asuma responsabilitatea pentru comportamentul lor și de a repara răul pe care l-au comis.

✓ După ce persoana a fost oficial pusă sub acuzare, cazul poate fi trimis pentru a fi rezolvat printr-o modalitate restaurativă practică. Dacă problema a fost rezolvată cu succes și toate părțile sunt satisfăcute de rezultat, acuzațiile pot fi retrase.

✓ În etapa de judecată și de pronunțare a sentinței, judecătorul poate fi ajutat să găsească sentința cea mai potrivită. Folosind una din practicile justiției restaurative, judecătorul poate decide măsuri restitutive și întreaga comunitate se poate implica în sprijinirea recuperării (morale, materiale, sociale etc.) a victimei și infractorului.

✓ După condamnare și în timpul executării pedepsei, metodele restaurative pot ajuta la rezolvarea nevoilor emoționale, sociale și materiale atât ale victimei, cât și ale infractorului. De asemenea, metodele și măsurile restaurative pot ajuta la eforturile de a crea un mediu penitenciar mai sigur și mai puternic înclinat spre reabilitarea infractorilor.

Conf. dr. Svetlana RÎJIKOVA

Facultatea Pedagogie, Psihologie și Asistență Socială
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

IMPACTUL EXPERTIZEI PSIHOLOGICE ASUPRA ACTIVITĂȚII SISTEMULUI JUDICIAR

The legal psychological expertise helps courts and criminal pursuit bodies in the process of investigating particular psychologically related issues, which are important for solving criminal and civil cases. Its competences relate to: establishing of individual psychological peculiarities, which could have essentially influenced the behaviour, states of mental pressure, determining the capacity of the victim, of witnesses to perceive correctly the circumstances, which are important for the record and to correctly testify.

The conclusions of the psychological expertise are used in the legal process: when studying the mechanisms of the committed crime, the motives, causes of the crime, and are aimed at taking just legal actions. This information is useful as well for organizing psycho-preventive and educational measures with different categories of people.

Activitatea specialiștilor din cadrul organelor de drept este orientată asupra calificării acțiunilor și comportamentului personajelor dramei judiciare (învinuitul, martorul, victima). Dat fiind faptul că infracțiunea reprezintă o situație de interacțiune umană, condiționată de un anumit specific psihologic individualizat, analiza și calificarea circumstanțelor și a acțiunilor subiecților implicați în acestea necesită cunoștințe psihologice specifice domeniului dat. Pregătirea psihologică de bază în cadrul facultăților de drept, în acest sens, poate fi considerată insuficientă pentru a înțelege profesional componentele psihologice ale comportamentului subiecților antrenați în acțiunile infracționale. Toate aceste argumente sunt în favoarea apelării la competențele specialistului psiholog, specializat în desfășurarea expertizei psihologice judiciare.

Adeseori, judecătorul, în momentul luării deciziei privind un caz concret, se află în situația de dilemă, însoțită de trăiri emoționale puternice. Decizionarea poate fi ușurată prin apelarea la concluziile diferitelor tipuri de expertize, toate acestea în ansamblu asigurând caracterul obiectiv al procesului de stabilire a adevărului. În totalitatea expertizelor posibile (medicală, psihiatrică, tehnică etc.) una dintre cele mai importante este expertiza psihologică judiciară, care contribuie la diminuarea posibilității unei erori judiciare în calificarea acțiunilor subiectului, a comportamentului impus de o situație afectiv tensionată, de neconștientizarea motivului și caracterului acțiunilor săvârșite.

Obiectivitatea expertizei psihologice judiciare este asigurată de varietatea metodelor de cercetare utilizate:

- studierea materialelor din dosarele penale și alte documente relevante;
- diagnosticarea retrospectivă;
- analiza datelor anamnezice ale respondentului;
- convorbirea cu respondentul;
- psihodiagnosticarea respondentului prin aplicarea unui set de teste selectate adecvat situației¹.

¹ Коченов, М.М. *Введение в судебно-психологическую экспертизу*. Moscova, 1980, p. 24.

Sarcina principală a expertizei psihologice judiciare este de a ajuta instanța de judecată și organul de urmărire penală în cercetarea problemelor specifice, cu conținut psihologic, importante pentru rezolvarea cazurilor penale și civile.

Competențele expertizei psihologice judiciare sunt:

✓ Stabilirea particularităților psihologice individuale ale persoanelor participante la procesul penal, care ar fi putut să influențeze esențial comportamentul lor în situația extremă sau psihotraumată:

- nivelul dezvoltării intelectuale;
- prezența anumitor calități psihofiziologice (anxietate mărită, sugestibilitate înaltă, impulsivitate etc.) care influențează esențial comportamentul și mărturiile depuse.

✓ Diagnosticarea stărilor de tensiune psihică nepatologică (anxietate, fobie, stres, afect, etc.) care au cauzat săvârșirea crimei, comportamentul neadecvat manifestat în situații extreme etc.

✓ Evaluarea sferei motivaționale a personalității, a tendințelor care au stimulat acțiunile criminale.

✓ Evaluarea capacității subiectului de a conștientiza importanța acțiunilor proprii și de a le controla (în special, în cazul minorilor inculpați și al persoanelor cu semne de retard mintal).

✓ Stabilirea capacității victimelor, martorilor de a percepe corect circumstanțele importante pentru dosar și de a depune mărturii corecte (pe dosare penale și civile)¹.

Expertiza psihologică judiciară se efectuează în baza ordonanței întocmite de organul de urmărire penală sau încheierii instanței de judecată, care decid și asupra componenței ei. În ordonanță sau în încheiere se indică: cine a inițiat desfășurarea expertizei; temeiurile pentru care se dispune expertiza; obiectele, documentele și alte materiale prezentate expertului, menționându-se când și în ce împrejurări au fost descoperite și ridicate; întrebările formulate expertului; denumirea instituției de expertiză, numele și prenumele persoanei căreia i se pune în sarcină efectuarea expertizei. Drepturile și obligațiile expertului-psiholog sunt reglementate de Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122-XV din 14.03.2003, art. 88 și Codul penal al Republicii Moldova, art. 312².

Expertul-psiholog prezintă concluziile organului care a emis ordonanța. Raportul se anexează la materialele cauzei penale și urmează a fi apreciat o dată cu alte probe. Reprezentanții organelor de drept, la rândul lor, apreciază calitatea, caracterul științific al concluziilor, plenitudinea lor și gradul de argumentare al răspunsurilor pentru a decide dacă pot fi folosite în practica judiciară, în situații deosebit de complicate și în cazul contraexpertizelor. La cererea părților se dispune expertiza de comisie, efectuată de câțiva experți de același profil. În cazul în care organul de urmărire penală care a dispus expertiza sau instanța de judecată consideră că raportul expertului nu este suficient de clar sau complet, poate fi dispusă efectuarea unei expertize suplimentare de către același expert sau de către un alt expert. În cazul în care concluziile expertului nu sunt întemeiate, există îndoieli în privința lor sau a fost încălcată ordinea procesuală de efectuare a expertizei, poate fi dispusă efectuarea unei contraexpertize de către un alt expert sau alți experți cu concretizarea motivelor respective.

În situațiile când psihologul în cadrul cercetării depistează circumstanțe și informații ce prezintă interes și sunt importante pe cauza dată, dar cu privire la care nu au fost for-

¹ Кудрявцев, И.А. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза. Москва, 1988.

² Monitorul oficial al Republicii Moldova, nr. 104-110, din 07.06.2003, art. 88.

multe întrebări, el are dreptul să le includă în raportul întocmit. La fel și în cazul în care problemele ies din limitele competențelor psihologului și este imposibilă argumentarea lor, expertul menționează lucrurile date în conținutul raportului.

Specificul activității expertului-psiholog condiționează deosebiri în aplicarea *normelor etice* generale:

1. Psihologul-expert interacționează nu cu clienți care au probleme psihologice și necesită ajutor psihologic, ci cu respondenți – inculpați sau victime – ceea ce determină o interacțiune socială și comunicare specifică.

2. Datorită statutului procesual, expertul-psiholog deține putere mare asupra inculpatului, fiindcă concluziile psihologului sunt relevante pentru calificarea acțiunilor lui și determinarea pedepsei. Toate acestea atribuie activității psihologului o responsabilitate deosebit de mare.

3. Activitatea psihologului în calitate de expert judiciar este reglementată legal, fiind stipulate cu exactitate drepturile și obligațiunile acestuia, responsabilitățile pentru acțiunile care contravin Codului de procedură penală.

În activitatea sa expertul-psiholog se conduce de anumite principii etice: competență profesională, abordare individuală a respondentului, respectarea personalității acestuia, independență (de organele de drept, de alți membri ai procesului penal, de alți experți-psihologi), confidențialitate (unicul adresat al informațiilor este organul care a ordonat expertiza)¹.

Expertiza psihologică judiciară poate fi folosită practic pe toate dosarele penale și în cazul multor dosare civile, toate acestea fiind legate cu acțiunile săvârșite de oameni diferiți și în circumstanțe cu influență diversă asupra psihicului uman.

Totodată, Codul de procedură penală al Republicii Moldova, art. 143, specifică și cazurile ce țin de aspecte psihologice, când efectuarea expertizei este *obligatorie*. Expertiza se dispune și se efectuează, în mod obligatoriu, pentru constatarea:

1) stării psihice și fizice a bănuțului, învinutului, inculpatului – în cazurile în care apar îndoieli cu privire la starea de responsabilitate sau la capacitatea lor de a-și apăra de sine stătător drepturile și interesele legitime în procesul penal;

2) stării psihice sau fizice a părții vătămate, martorului, dacă apar îndoieli în privința capacității lor de a percepe just împrejurările ce au importanță pentru cauza penală și de a face declarații despre ele, dacă aceste declarații ulterior vor fi puse, în mod exclusiv sau în principal, în baza hotărârii în cauza dată.

Experiența mea profesională de aproape zece ani în domeniul realizării expertizei psihologice judiciare îmi permite să detaliez aspectele sus-numite, considerând *obligatorie* dispunerea expertizei date în următoarele cazuri:

✓ Toate dosarele legate de *minori* cu participare diferită: infractor, victimă, martor.

În cazul minorului pot să apară întrebări referitoare la:

- capacitatea acestuia de a percepe și reproduce adecvat evenimentele;
- capacitatea de a conștientiza esența și caracterul celor întâmplate;
- predispunerea de a exagera cele percepute;
- sugestibilitate mărită, care condiționează posibilitatea de a influența din exterior mărturiile minorului;
- agresivitate și demonstrativitate în comportament;

¹ Сафуанов, Ф.С. *Этические проблемы судебно-психологической экспертизы*. Санкт-Peterburg, 2001, p. 364-365.

- prezența unor particularități psihologice individuale care ar fi putut să influențeze esențial comportamentul minorului în situația analizată.

În practica expertizei psihologice judiciare, prin „influență esențială“ se subînțelege limitarea capacităților inculpatului de a conștientiza definitiv și de a controla acțiunile proprii.

Întrebările formulate vizavi de minori sunt condiționate de particularitățile psihologice de vârstă, tipice pentru majoritatea minorilor, care influențează esențial comportamentul și mărturiile depuse de aceștia.

- ✓ În cazul crimelor săvârșite *în stare de afect fiziologic* – concluziile expertizei psihologice judiciare indică posibilitatea prezenței afectului fiziologic.

- ✓ În cazul dosarelor pe caz de *viol*.

În cazurile de viol expertiza poate fi ordonată atât în privința victimei, cât și în privința inculpatului.

- În privința *victimei* poate fi analizată capacitatea ei de a percepe și reproduce adecvat evenimentele, de a conștientiza acțiunile săvârșite și de a opune rezistență activă.

- În privința *abuzatorului* se analizează capacitatea acestuia de a percepe și de a aprecia adecvat acțiunile proprii, prezența particularităților psihologice individuale care ar fi putut să-i influențeze esențial comportamentul în situația analizată.

Concluziile psihologului privind cazurile de viol sunt foarte importante, dat fiind faptul că în practica judiciară persistă tendința de a califica comportamentul victimei lipsit de reacții de autoapărare active drept comportament de acceptare a relației sexuale. În realitate, incapacitatea victimei de a opune rezistență activă violatorului poate fi condiționată de mai mulți factori:

a) neînțelegerea de către victimă a conținutului real al situației (se analizează în cazul victimelor minore sau cu retard mental);

b) apariția afectului fobiei care blochează reacțiile active de apărare, capacitatea victimei de a opune rezistență.

Comportamentul pasiv al victimei violului poate fi explicat prin particularitățile psihologice individuale, care pot fi considerate drept adecvate situației: astenie, introversiune, timiditate, neîncredere în sine, predispunere la poziția de victimă, lipsa tendinței de a căuta activ posibilități de ieșire din situație, mizarea pe ajutorul altor persoane etc. Comportamentul pasiv al victimei poate fi susținut la fel și de combinarea abuzului fizic și a celui psihologic (lovituri și amenințări), particularitățile situației (lipsa ajutorului din exterior, prezența mai multor abuzatori etc.). Prin urmare, lipsa rezistenței active din partea victimei nu permite să calificăm raporturile sexuale, în care a fost implicată, ca nefiind abuzive.

Deosebit de complicate pentru cercetarea cazurilor de viol sunt situațiile, în care victima comite suicid condiționat de stresul posttraumatic, apărut drept consecință a violului, iar inculpatul, aflând despre aceasta, neagă faptul violului, interpretându-l drept relație sexuală benevolă. În cazul dat, deosebit de importante sunt cercetările psihologului în scopul depistării prezenței legăturii cauzale între actul de viol și starea de tensiune psihică ulterioară, care a condiționat suicidul. În situațiile date, suicidul victimei cauzat de stresul posttraumatic, de rând cu alte probe judiciare, confirmă indirect faptul violului¹.

Cercetări analogice pot fi recomandate pentru toate cazurile de suicid.

¹ Реан, А.А. Судебно-психологическая экспертиза по делам об изнасиловании. În: Психологический журнал, 1990, vol. 11, nr. 2, p. 74-81.

În psihologia judiciară încă nu este studiată la nivel suficient problema privind condiționarea comportamentului violatorului de stereotipurile deja formate la el (vizând femeile, la general, și personalitatea victimei, în particular), atribuirea subiectivă victimei a unor anumite motive neadecvate, prezența montajului psihologic negativ vizavi de relațiile între sexe. Acești factorii pot fi considerați drept favorizanți pentru comiterea crimei și, totodată, nu îndreptățesc acțiunile violatorului.

O importanță considerabilă pentru întocmirea dosarelor penale o are și analiza stării psihice a inculpatului în situația precriminală. Cercetările realizate de K. Christiansen și R. Knussmann au demonstrat, că stresul somatic la bărbați corelează negativ cu agresiunea sexuală, pe când stresul psihologic corelează pozitiv cu tendința bărbatului către dominare și agresiune. Toate aceste și alte cercetări oferă informații importante, care pot să ușureze procesul de analiză și calificare a comportamentului personajelor dramei judiciare.

În activitatea specialiștilor din organele de drept destul de frecvent se întâlnesc cazuri în care se confruntă competențele expertizei medico-psihiatrice și ale expertizei psihologice judiciare, confuziile fiind cauzate de *calificarea stării de afect fiziologic* pe cazurile de omor. Dar fiind faptul că afectul fiziologic este o stare emoțională foarte puternică, manifestată în situații extreme de către o persoană aflată în normă psihică, această concluzie se află în competențele expertizei efectuate de psiholog. În cazul în care apar confuzii privind starea de normă psihică, se recomandă de la început efectuarea expertizei medico-psihiatrice, și în cazul în care respondentul nu are patologii psihice, se efectuează expertiza psihologică judiciară care constată probabilitatea prezenței afecțiunii fiziologice.

Cazuri deosebite în practica judiciară constituie analiza comportamentelor persoanelor (inculpat sau victimă) cu *deficiențe senzoriale*:

- surzi sau cu auz slab;
- orbi sau cu vedere slabă.

Aceste defecte senzoriale influențează esențial capacitățile perceptive ale subiectului și condiționează comportamentul acestuia și mărturiile depuse. Explicațiile psihologului referitoare la particularitățile psihologice individuale ale persoanei cu deficiențe senzoriale ușurează substanțial înțelegerea motivației, acțiunilor, reacțiilor respondentului, ajută la conștientizarea circumstanțelor situației analizate.

În prezent, în Republica Moldova sunt folosite extrem de rar posibilitățile expertizei psihologice judiciare pe dosarele civile. Posibilitățile expertizei psihologice judiciare în aceste cazuri țin de explicarea aspectului psihologic al următoarelor situații¹:

- semnarea contractelor, acordurilor în situații de neînțelegere a conținutului acordului și efectelor lui, neinformare referitor la condițiile acestui contract, inducerea intenționată în eroare a persoanei;
- contribuția factorului uman la accidente tehnice (inclusiv rutiere) în situații când condițiile extreme ale activității nu corespund capacităților profesionale și posibilităților psihofiziologice ale respondentului;
- probleme legate de recompensa prejudiciului moral, în cazul cărora sunt diagnosticate semnele trăirilor emoționale puternice, traumelor psihice apărute în urma prejudiciului.

¹ Коченов, М.М. *Справочник следователя. Практическое пособие*. Moscova, 1992, p. 176-183.

În toate aceste situații explicațiile și interpretările psihologului sunt utile pentru luarea deciziei privind gradul de vinovăție al respondentului, pricinuirii intenționate a daunei.

Rezultatele cercetărilor de ultimă oră în domeniul psihologiei aplicate oferă posibilități noi pentru practica judiciară.

Una dintre aceste posibilități o constituie „Metoda alcătuirii portretului psihologic al criminalului în baza urmelor lăsate la locul crimei“, propusă de Procuratura Generală a Ministerului de Interne din Federația Rusă (1993), analogică cu metoda „profilării“ folosită de FBI S.U.A. Această metodă se folosește în cazul crimelor când nu există informații despre criminal: omoruri în serie cu elemente de sadism, perversiuni sexuale, crime „nemotivate“. Metoda dată include tehnici de remodelare a comportamentului criminalului și tehnici de interpretare psihologică a comportamentului criminalului (acțiuni individuale). În baza analizei urmelor lăsate la locul crimei, culese din materialele dosarelor penale, folosind metoda analitico-sintetică, psihologul alcătuiește portretul psihologic al criminalului, îngustând cercul de căutare și orientând acțiunile de căutare și anchetă. Direcționarea căutărilor, în așa mod, contribuie la economisirea timpului și resurselor umane în procesul de identificare a criminalului.

O altă metodă specială pentru practica judiciară este „Psihodiagnosticul atribuției subiectului la săvârșirea crimei în lipsa dovezilor“, propusă de A.G. Ghelimanov și C.A. Gontari. Metoda, bazată pe tehnica convorbire-anchetă, oferă posibilitatea de a folosi un anumit tip de întrebări, structurate într-o anumită ordine, care creează respondentului situații de capcană cu diminuarea controlului rațiunii pentru a actualiza informațiile intenționate ascunse. Metoda respectivă oferă informații destul de veridice referitoare la atribuția subiectului la crimă, fapt care permite îngustarea cercului de persoane suspectate, direcționarea căutărilor, identificarea persoanelor implicate, depistarea informațiilor despre circumstanțele crimei.

Impactul concluziilor expertizei psihologice judiciare asupra organelor de drept este determinat de componenta informațională, care trebuie să includă aprecierea psihologică a fenomenelor aflate în interesul organelor de drept: diagnosticul psihologic, calificarea faptelor cercetate, argumentarea corelației datelor depistate cu situația analizată.

Utilizarea concluziilor expertizei psihologice judiciare este anticipată de aprecierea lor de către organele care au ordonat expertiza. Se apreciază în ce măsură concluziile corespund întrebărilor formulate, nivelul științific al răspunsurilor, argumentarea concluziilor, metodele de cercetare utilizate.

Concluziile expertizei psihologice judiciare sunt utilizate în cadrul procesului judiciar în următoarele situații:

- În cazul studierii mecanismelor crimei săvârșite: dinamica, motivele, cauzele crimei.
- Pentru demonstrarea și calificarea acțiunilor, concluziile expertizei având statut de probă, în special vizând componenta subiectivă a crimei (vina, motivația), la fel și pentru argumentarea necesității efectuării altor cercetări experte.
- În cazul verificării faptului pricinuirii involuntare a daunei de către o persoană care nu a putut să prevadă urmările acțiunilor proprii.
- Pentru a stabili circumstanțele care atenuază pedeapsa (afectul, retardul mental care nu exclude starea de responsabilitate).
- În scopul aplicării măsurilor judiciare echitabile vizavi de inculpat, ținând cont de particularitățile individuale.

Datele expertizei psihologice judiciare pot fi utile și în *scopuri tactice*:

- Pentru stabilirea contactului psihologic în timpul anchetei și a altor acțiuni de anchetă;

- Pentru a identifica comportamentul simulat;

- Pentru a depista cauzele denaturării intenționate a informațiilor de către martor.

Informațiile psihologice sunt utile și pentru organizarea activităților psihoprofilactice și educaționale cu diverse categorii de persoane.

Experiența în domeniul expertizei psihologice judiciare îmi permite să formulez următoarele recomandări utile pentru reformarea actualului sistem judiciar:

- Informarea lucrătorilor din sistemul de drept asupra competențelor și necesității utilizării concluziilor expertizei psihologice judiciare în dosarele penale și civile.

- Constituirea expertizei psihologice judiciare în țară.

- Obligativitatea efectuării expertizei psihologice judiciare în toate cazurile în care sunt implicați minori.

- Asigurarea lucrătorilor din sistemul judiciar cu materiale metodice referitoare la competențele expertizei psihologice judiciare, conținând tipizate pentru efectuarea expertizelor în diverse cazuri.

Dr. Marcela DILION

Lector superior, Facultatea Asistență Socială și Sociologie
Universitatea de Stat din Moldova

ASISTENȚA SOCIALĂ A MINORILOR ÎN CONFLICT CU LEGEA: ELEMENTE DE INVESTIGARE ȘI INTERVENȚIE

The research study addressed the issue of social assistance to juveniles in conflict with the law. The author describes in details the features of social work in general and of social work for juveniles in conflict with the law in particular. The stages for social assistance intervention are described for the juvenile delinquent, along with the techniques, the methods for juvenile social assistance, and their particular features. At the end, the article launches the idea of setting up a national programme of social surveillance of juveniles in conflict with the law, meant also for their reintegration in social life.

Asistența socială reprezintă o disciplină fundamentală a vieții noastre. Este disciplina care, poate mai mult decât alte discipline, are nevoie de cercetări valoroase pentru a redimensiona problemele și politicile sociale. Una dintre aceste probleme este cea privind minorii în conflict cu legea. Specificul muncii asistentului social constă în optimismul său profesional, căci nimeni nu poate nega aserțiunea că oamenii se pot schimba. Sigur, în cazul unor persoane schimbările sunt mai evidente, în timp ce în cazul altora lucrurile merg mai greu. Esențial însă este să credem că ceva poate fi făcut pentru această categorie de beneficiari care au un statut aparte în societate. La fel de diferită și dezavantajoasă este și situația în care ei se află, precum și atitudinea lor față de intervenția asistentului social. Mai întâi, ei nu caută de bunăvoie ajutorul acestuia, mai mult chiar, opun o anumită rezistență. Dacă ținem cont de faptul că majoritatea dintre ei nu dispun de mijloace adecvate (psihologice și/sau economice) de apărare și că, de regulă, investesc foarte mult în fiecare etapă a juridicizării, atunci ne dăm seama că intervenția asistentului social este deosebit de dificilă, el urmând să se adapteze la nevoile lor speciale. Singurul avantaj ar consta în faptul că informațiile, fără să fie complete, sunt verificate. Totodată se accentuează importanța creșterii rolului victimelor infracțiunilor și membrilor comunităților, responsabilizarea infractorilor față de oamenii cărora le-au cauzat un rău, restaurarea pierderilor emoționale și materiale cauzate victimelor și oferirea unei game largi de oportunități pentru dialog, negocierea și rezolvarea problemelor¹.

De o importanță majoră în investigarea situației minorilor în conflict cu legea este selectarea metodelor și tehnicilor în funcție de specificul fiecărui copil în parte, de sistemul de valori, norme și relații proprii fiecărui minor aflat în detenție. Una din tehnicile frecvent utilizate în educația minorilor în conflict cu legea este *evaluarea și autoevaluarea*, care reprezintă *prima etapă* a intervenției – un proces de apreciere formală și analiza inițială a problemelor, nevoilor specifice minorului, precum și a riscului pe care acesta îl reprezintă pentru comunitate². Importanța evaluării, ca etapă a intervenției, este indiscutabilă. Pe baza acesteia este realizată *diagnosticarea diferențiată*, sunt proiectate strategiile de acțiune, formele concrete intervenția asistentului social.

¹ Abraham, P. *Introducere în probațiune*. București, 2001, p. 92.

² Vezi: Cap. IX. În: Bocancea, C.; Neamțu, Gh. *Elemente de asistență socială*. Iași, 1999.

Există două situații concrete în care nu se poate aplica această tehnică. Mai întâi, atunci când subiectul are o părere pozitivă despre sine, asistentul social trebuie să susțină această atitudine, deoarece pe acest element se concentrează perceperea realității și a experienței proprii, comportamentul fiind cel ce le încorporează și instrumentează. În al doilea rând, unii minori au părere negativă despre sine, ca rezultat al unor experiențe personale sau al unor deficiențe de dezvoltare. E posibil deci ca aceștia să perceapă lumea ca pe un mediu ostil, neprietenos, fără nici o atracție. Aceste atitudini și sentimente sunt iarăși încorporate în comportamentul său. De regulă, tendința acestor minori este de a nu fi agreați, având deseori motivații interne depreciative („Cui îi pasă de mine?“, „Oricum, nu sunt bun la nimic!“, „Nimeni nu mă mai vrea/iubește!“ etc.).

Pentru ca asistentul social să poată învinge astfel de convingeri ale minorului și să-i redea sensul ascendent al construirii de sine, însuși asistentul social trebuie să se constituie ca o entitate puternică și activă. De aceea personalitatea asistentului trebuie să aibă un rol vital în această relație de autoreglare, unde elementul central de valorificat rămâne cel de interacțiune reciproc pozitivă. La această etapă asistentul social trebuie să nu fie nesigur sau prea autoritar, dar nici să inspire neîncredere.

O metodă deosebit de eficientă în educația minorilor în conflict cu legea este *interviul*. În sens larg, prin interviu înțelegem un proces focalizat pe comunicare prin intermediul căruia sunt obținute informații cu scopul de a-l evalua pe interviuat. Este deci o metodă structurală cu obiectivul de a cunoaște o altă persoană. În asistența socială, *interviul* este conceput astfel încât să-l determine pe specialist să ia decizii împreună cu interviuatul.

Asistenții sociali pot utiliza interviuri cu diferite categorii de beneficiari: minorul în conflict cu legea, victimă, polițiști, membri ai familiei minorului și alte categorii ce dețin informații despre beneficiar, oferite voluntar. De obicei, prin interviu sunt urmărite obiective, cum ar fi: motivația acțiunii, delimitarea tensiunilor personale ale beneficiarilor, înțelegerea motivației acțiunii, evaluarea impactului și a riscului social al faptei comise. Totodată, interviul reprezintă demararea serviciului de tratament și poate constitui începutul procesului de reabilitare și/sau resocializare.

Pentru realizarea diverselor obiective, mai ales că pot fi diferite și categoriile de populație investigate, sunt utilizate diverse *tehnici de interviu*, determinate adesea de finalitățile demersului, dar și de regula multiplicării metodologice. Una dintre cele mai valoroase este *ascultarea activă*, ce constă în construirea unei stări de maximă atenție la informațiile oferite de copil și transmiterea acestei stări, atât verbal, cât și nonverbal. Avantajul acestei tehnici se referă la posibilitatea de a observa și înregistra formele de comunicare nonverbală a copilului și gruparea informațiilor în categorii de semnificație. Există totuși unele dezavantaje ce se referă la coduri sau cutume culturale (de exemplu, fixarea vizuală prelungită poate însemna pentru unii un act de provocare), dar și la limite individuale (o ascultare prelungită și intensă se poate transforma neintenționat într-o atitudine de superioritate).

Ca o precizare cu caracter practic, trebuie indicat că între asistentul social și interviuat, în acest caz, nu trebuie să se afle vreun obiect (masă, bancă etc) ce ar avea rolul unui obstacol. Poziția ușor aplecat înainte comunică celui interviuat un interes sporit, dar trebuie evitată o apropiere fizică prea mare, care fie l-ar deranja pe acesta prin restrângerea spațiului personal, fie l-ar îndemna la intimități și oferte nepotrivite cu codul deontologic.

O altă tehnică este ceea ce se numește *ascultarea cu a treia ureche*. Aceasta presupune nu doar înregistrarea, auditivă sau nu, a informațiilor, ci și descifrarea sensurilor pe care nici chiar interviuatul nu are intenția a le releva. De exemplu, adjectivele utilizate de el în descrierea celorlalți poate sugera atitudinea acestuia față de responsabilitatea privind actul comis. Sau mecanismele specifice de apărare utilizate de interviuat (raționalizare, proiectare, substituie) arată gradul de distorsionare a realității.

În desfășurarea interviului pot apărea un șir de dificultăți. Asemenea impedimente nu sunt deloc rare și afectează evident procesul de culegere a informațiilor. În funcție de sursa lor, se poate spune că unele sunt generate de interviuat, în timp ce altele aparțin pregătirii profesionale a asistentului social¹. Astfel, la primul nivel, sunt plasate greutățile determinate de minorii refractari, nervoși sau neîncrezători. Însă grupa cea mai serioasă de impedimente se referă la pregătirea interviului și desfășurarea propriu-zisă a acestuia de către specialist.

În acest sens, este important mediul în care se desfășoară interviul, deoarece acesta poate avea un anumit impact asupra celui interviuat. Este total neindicat biroul unui șef direct al interviuatului sau un loc complet străin acestuia. De asemenea, pregătirea trebuie să cuprindă și cunoașterea cazului, bazată pe documentarea din dosarele procuraturii și poliției, din alte documente oficiale, dar și din alte surse. Ar fi benefică utilizarea unei modalități de anunțare prealabilă a minorului cu privire la scopul interviului. Această modalitate poate consta în completarea unui formular cu date generale (nume, data și locul nașterii, adresa actuală, locul de muncă, studii, situația familială, situația materială), urmate de situația medicală și o relatare foarte scurtă a delictului comis.

Visarea cu ochii deschiși e o stare ce poate apărea din cauza plictisului asistentului social, fie din dezinteres, fie datorită unor trebuințe personale sau presante. Acest viraj spre problemele personale poate fi rezultatul unei lipse de concentrare pe probleme profesionale, dar poate fi și o caracteristică a personalității. Înlăturarea fiecărui obstacol constituie un test de voință și etică profesională. *Digresiunea* survine atunci când o informație comunicată asistentului social face legătură cu alte elemente, nerelevante însă pentru cazul respectiv. Această tentativă de a lăsa ideile să rătăcească în afara subiectului discuției duce, în general, la pierderea contactului cu gândurile și atenția minorului. Cei care fac digresiuni sunt, de obicei, persoane dezordonate, cu dificultăți de concentrare.

Discuția în contradictoriu, deosebit de frecventă, apare atunci când interviuatul face o afirmație ce-l deranjează pe asistentul social, care va întrerupe firul conversației, aducând contraargumente sau opinii personale. Dacă asistentul social își amintește că interviul nu este o dezbatere, atunci momentul este ușor de depășit. Cei care practică totuși această modalitate de lucru sunt fie aroganți și plini de sine, fie ipocriți și egoiști, calități ce vin în contradicție cu profilul asistentului social.

Repetiția intervine atunci când asistentul social revine la afirmații anterioare, rupând firul comunicării. Se caută, în acest caz, o formulare mai adecvată (cazul „perfecționiștilor”) sau o întărire a argumentelor (cazul „specialiștilor“ nesiguri). Problema este că se pierde fluenta conversației, incluzând aici și pierderea unor explicații oferite deja.

O altă dificultate se referă la tentația de a întrerupe, mai ales atunci când interviuatul face afirmații nefondate, chiar enervante. În acest caz trebuie amintit că interviul nu este un prilej de a marca, deci nu este un prilej de a pune la punct pe cineva. Soluția este de a lăsa interviuatul să facă digresiunile care pot fi tolerate, căci unii oameni au ne-

¹ Dumărescu, Ioan. *Manualul consilierului de reintegrare socială și supraveghere*. Craiova, 2003, p. 225-227.

voie de mai mult timp pentru a ajunge la un punct vital. Desigur, exigențele desfășurării interviului sunt numeroase. Important însă este să nu se uite nici un moment că cel mai important aspect este cel al audierii afective a minorului. Întreaga metodologie trebuie corelată cu această cerință, precum și cu cea a evaluării corecte a interviuatului și a circumstanțelor comiterii delictului.

Specific interviului este și punerea unor întrebări conductive, lucru total neindicat în interviu, prin care se încurajează puternic anumite răspunsuri / mărturisiri. De regulă, aceste întrebări reconstituie desfășurarea delictului și-i creează minorului iluzia că doar recunoaște niște lucruri deja cunoscute. De exemplu: „Ai fost în ... pe la ora ..., nu-i așa?“, „Apoi ai plecat ..., ai făcut ...?“.

O altă regulă se referă însă la dezvăluirea treptată a acelor informații care-l incriminează pe minor, uneori luându-l prin surprindere, fără a-l lăsa să presupună pasul următor. Se poate insista pe nepotrivirea dintre propria declarație și celelalte, determinându-l astfel să rămână mereu în apărare. Îndeosebi recidiviștii vor reacționa pozitiv la astfel de probe, indicând cu sinceritate zonele adevărate.

După încheierea interviului, trebuie restabilită relația cu minorul. De aceea este bine ca, de fiecare dată, minorul să știe scopul interviuării și consecințele acesteia, astfel încât această tehnică să fie privită ca ceva necesar, ce face parte din sarcinile profesionale¹.

În contextul celor menționate mai sus, este deosebit de important să conștientizăm necesitatea investigării realității în care activăm pentru a iniția un program național de supraveghere și reintegrare socială, căci succesul primei încercări va determina eficacitatea măsurilor pentru o perioadă îndelungată (dacă e să exemplificăm prin modelul Franței la începutul sec. al XX-lea). Parametrii programului de evaluare sunt deja stabiliți de către experți ai Institutului de Reforme Penale în colaborare cu alți specialiști, și realizarea acestei etape a cercetării ar trebui să atragă după sine o nouă etapă, cea de stabilire a metodelor de lucru și nemijlocit acțiunea de implementare. Modelul asistentului social implicat în această practică, oferit de țările Occidentului, ne permite „arderea treptelor“ unor experimentări trăite deja. Asistența socială dispune de resortul complementar al serviciilor de probațiune, dezvoltându-se în țară ca rețea și ca domeniu de pregătire profesională a cadrelor competente de ajutorare a individului aflat temporar în dificultate, pentru găsirea în sine și în exterior a potențialului de adaptare a unui mod decent de trai.

¹ Durnescu, Ioan. *Op. cit.*, p. 228.

Drd. Victor ZAHARIA

Lector universitar

Universitatea de Stat din Moldova

PROBAȚIUNEA – UN CONCEPT ÎN PROCES DE IMPLEMENTARE

An effective system of punishments to comply with the needs of the society, in which it works, implies permanent change and adaptation. Probation is a new concept to the criminal justice of the Republic of Moldova. Probation activities were reflected in the current legislation, although, in the view of systematizing all these provisions, the adoption of a special Law on probation is necessary. In order to test probation implementation mechanisms, pilots have been launched, the preliminary results of which have already managed to prove the efficiency of probation as a social reaction to criminal perpetrations.

Eficiența unui sistem de pedepse poate fi apreciată după măsura în care acestea și-au atins scopul și după impactul asupra societății. Orice pedeapsă din acest sistem are drept scop și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni¹, o individualizare adecvată a reacției sociale² la faptele prejudiciabile prevăzute de legea penală. Mai mult, se cere o reacție socială individualizată în cazurile minorilor, ceea ce presupune că minorilor care au săvârșit fapte penale trebuie să li se aplice măsuri care să îmbine severitatea sancțiunii penale cu grija pentru educarea și reeducarea minorilor, pentru completarea lacunelor educației anterioare și pentru reintegrarea lor în societate³.

Probațiunea⁴ reprezintă o modalitate de sancționare a infractorilor ce constă în organizarea și executarea supravegherii persoanei învinuite, inculpate sau condamnate prin monitorizarea comportamentului, acordarea de asistență individuală și orientarea acesteia spre un mod de viață corect. Scopul probațiunii este corectarea și reeducarea persoanelor care au săvârșit infracțiuni și reintegrarea în societate a persoanelor condamnate.

Noțiunea generică de probațiune semnifică un sistem de activități în domeniul justiției penale: anchete sociale (referate de probațiune prezentențială), intervenții primare, activități ce țin de sancțiunile și pedepsele comunitare, activități în sistemul penitenciar, supraveghere, probațiunea ca sancțiune, prevenirea recidivei etc⁵.

Probațiunea apare ca un pas important în contextul racordării legislațiilor naționale la standardele internaționale, având drept scop crearea unei zone intermediare în sistemul de pedepse⁶, reevaluarea conceptului represiv spre unul curativ.

Probațiunea, un concept inițial anglo-saxon, obține tot mai mult dimensiuni internaționale, atât la nivel de implementare, cât și la nivel de reglementări⁷. De exemplu,

¹ Vezi: *Codul penal al Republicii Moldova. Art. 2*. În: *Monitorul oficial*, 2002, nr. 128-129, 13 sept.

² Reacția socială intervine atât ante-factum – prin programe și măsuri de prevenire, cât și post-factum – prin înfăptuirea justiției, tratamentul și resocializarea infractorilor.

Vezi: Sandu, Ion Eugen; Sandu, Florin; Ioniță Gheorghe-Ilian. *Criminologie*. București: *Sylvi*, 2001, p. 51.

³ Brezeanu, Ortansa. *Minorul și legea penală*. București: *ALL BECK*, 1998, p. 6.

⁴ A nu se confunda cu probele, mijloacele de probă, administrarea probelor (vezi: Titlul IV din CPP și Capitolul IX din CPC).

⁵ Kalmthout, Anton M. van; Derks, Jack T.M. *Probation and Probation Services: A European Perspective*. În: *Wolf Legal Publishers*, 2000.

⁶ Albrecht, Hans-Jorg; Kalmthout, Anton M. van. *Community sanctions and measures in Europe and North America*. În: *Iuscrim*, 2002.

⁷ Ulianovschi, Xenofon; Golubțov, Ion; Zaharia, Victor; Cojocaru, Vladimir. *Ghidul consilierului de probațiune*, Chișinău: *Institutul de Reforme Penale*, 2004, p. 30-31.

Rezoluția 40/33 din 1985 – Ansamblul Regulilor Minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing¹) – prevede că detenția va fi folosită ca ultimă instanță, pentru o perioadă cât mai scurtă posibil și separat de detenția persoanelor adulte, numai după luarea în considerație a alternativelor. În același context, Rezoluția 45/112 din 1998 – Principiile Națiunilor Unite pentru prevenirea delincvenței juvenile (Principiile de la Riyadh) – conține numeroase recomandări privind intervenția la nivelul comunității, a societății în general, precum și la nivelul structurilor și substructurilor guvernamentale și nonguvernamentale, sau la nivelul microgrupurilor sociale și chiar, în plan individual, în vederea luării de măsuri preventive în materie, ținând cont de interesul tânărului².

Există diverse modalități de organizare a serviciului de probațiune³ care nu se confundă cu serviciile penitenciare sau cu cele ale poliției⁴. Probațiunea nu presupune numai supraveghere, ci și *eo ipso*, asistență și consiliere. Astfel funcționarul de probațiune (consilierul de probațiune, ofițerul de probațiune) are obligația de a acorda ajutor psihologic, social, economic și de educație socială⁵.

Diversitatea serviciilor de probațiune servește unui dublu scop: protecția comunității prin supraveghere continuă a infractorului și reabilitarea acestuia. Beneficiile unei asemenea reacții sociale sunt evidente: nu toate tipurile de infracțiuni sunt atât de grave încât să necesite detenții costisitoare; cei eliberați sub supraveghere pot obține sau menține serviciul, pot plăti taxe; infractorii au posibilitatea să îngrijească propriile familii și să îndeplinească alte obligațiuni financiare fără să devină o povară pentru stat⁶.

În funcție de etapa desfășurării procesului de justiție, există trei tipuri de probațiune: probațiune prezentă (întocmirea anchetelor sociale – referate de probațiune prezentă și intervenții la nivel de asistență și consiliere), probațiune sentențială (inclusiv cea penitenciară) și postsentențială (reintegrarea socială după liberarea din locurile de detenție)⁷.

Implementarea instituției probațiunii în Republica Moldova a început în iunie 2003, la solicitarea Institutului de Reforme Penale fiind format un grup de experți internaționali pentru desfășurarea unei Misiuni de Evaluare a Necesităților (MEN), care avea drept obiective: evaluarea tuturor aspectelor privind implementarea măsurilor de resocializare și reintegrare a infractorilor din Republica Moldova, cadrul juridic, infrastructura, profesionalismul personalului, atitudinea societății și impactul acțiunilor de resocializare și reintegrare.

Pentru faza inițială de implementare se căuta răspuns la trei întrebări:

¹ Este unul din primele documente internaționale care specifică regulile de administrare a justiției pentru minori.

Vezi: Giles, Graham W. *Administrarea justiției în comunitate. Standarde și reglementări internaționale*. București: Expert, 2001.

² Brezeanu, Ortansa. *Minorul și legea penală*. București: ALL BECK, 1998, p. 75.

³ Spre exemplu, Danemarca, Italia, Norvegia, Suedia, Franța au sisteme de probațiune etatizate; Austria, Olanda, Germania, Belgia – sisteme bazate pe organizații nonguvernamentale; România – un sistem mixt. În sistemele etatizate, statul își asumă total rolul de a gestiona, administra, coordona și finanța activitatea serviciului de probațiune. În sistemele mixte și cele bazate pe organizații nonguvernamentale statul instituie numai un control, „cumpărând” servicii de la structurile private.

⁴ Vezi: Hutorskaia, N.B. *Alternativă tiuremnomu zakliuceniiu v Rossiiskoi Federații. Materiali mejdunarodnoi konferenții*. Moscova, 2001.

⁵ Zidaru, Petrance. *Drept execuțional penal*. București: ALL BECK, 2001, p. 257.

⁶ Sandu, Ion Eugen; Sandu, Florin; Ioniță Gheorghe-Ilian. *Criminologie*. București: Sylvi, 2001, p. 270.

⁷ Ulianovschi, Xenofon. *Probațiunea*. Chișinău: Prut Internațional, 2004, p. 3.

- Este posibilă implementarea probațiunii în Moldova și se dorește implementarea acestei instituții?

- Care este modalitatea de elaborare și implementare a probațiunii?

- Ce strategie este viabilă pentru dezvoltarea probațiunii în Republica Moldova?

Ca rezultat al misiunii de evaluare, s-a ajuns la următoarele *concluzii*¹:

- Există un context pozitiv în care probațiunea poate fi implementată. Mai mult, există și dorința de a aplica probațiunea, ceea ce constituie un element important pentru dezvoltarea acesteia.

- Probațiunea trebuie elaborată și implementată pentru adulți și minori separat. Pentru adulți este necesar un sistem de probațiune. Pentru minori se impune crearea unui *sistem de resocializare și reintegrare*. Ambele sisteme trebuie elaborate ținând cont de structurile și resursele disponibile la momentul de față. Baza implementării probațiunii trebuie să o constituie parteneriatul între structurile guvernamentale și cele neguvernamentale².

- Pentru o implementare mai eficientă a probațiunii este necesar să fie modificat și cadrul legal, după cum urmează: adoptarea legii cu privire la probațiune sau introducerea în Codul de procedură penală a unor prevederi speciale referitoare la probațiune și, pentru a pune în aplicare aceste prevederi, adoptarea regulamentelor privind probațiunea, ținând cont de toate problemele care ar putea să apară în procesul de implementare a probațiunii pe întreg teritoriul țării.

În vederea realizării recomandărilor MEN, în anul 2003 a fost instituit Grupul de lucru în domeniul probațiunii. Fiind un grup de consultanță și referință, menirea acestuia este de a elabora cadrul normativ în domeniul probațiunii. În luna aprilie 2004 a fost definitivat conceptul legii cu privire la probațiune³. În final s-a propus ca legea cu privire la probațiune să cuprindă structura și conținutul unei legi ordinare, care va introduce termenului de probațiune în Republica Moldova, constituind baza actelor subordonate, adoptate ulterior.

Prevederi privind inițierea activităților de probațiune se conțin în: art. 54 CP al Republicii Moldova (Liberarea de răspundere penală a minorilor), art. 55 CP (Liberarea de răspundere penală cu tragerea la răspundere administrativă), art. 59 CP (Liberarea condiționată de răspundere penală), art. 90 CP (Condamnarea cu suspendarea condiționată a executării pedepsei), art. 91 CP (Liberarea condiționată de pedeapsă înainte de

¹ Concluziile detaliate ale Misiunii de Evaluare a Necesităților vezi: http://www.irp.md/Alternative/Docs/raport_final_romana_%20MAN.pdf

² De facto, nici într-o țară din lume resursele puse la dispoziția sistemului de probațiune nu sunt suficiente pentru a presta serviciile necesare satisfacerii nevoilor clienților (beneficiarilor de servicii de probațiune). De regulă, serviciile de probațiune au menirea de a utiliza resursele disponibile în comunitate pentru a asigura o legătură funcțională între serviciile disponibile și nevoile infractorilor.

Vezi: Haines, Kevin; Willie, Aurelia; Lazăr, Cristian; Durnescu, Ioan. *Opiniile judecătorilor referitoare la sistemul de reintegrare socială și supraveghere*. București: Ministerul Justiției, 2002, p. 23.

³ Proiectul de lege cu privire la probațiune prevede principiile probațiunii (sprijinirea și încurajarea permanentă a persoanelor supravegheate, asistate și consiliate în vederea reintegrării lor în societate și asumării responsabilității pentru propriile acțiuni prin formarea unei atitudini corecte față de muncă, ordinea de drept și regulile de conviețuire socială; oportunitatea, implicarea și atragerea comunității în procesul de reintegrare socială și supraveghere a infractorilor; transparența, diferențierea și individualizarea; ajutorul imediat și apropierea; confidențialitatea dosarului personal de reintegrare socială), direcțiile de activitate ale serviciului de probațiune, tipurile de probațiune, atribuțiile serviciului de probațiune, colaborarea serviciului de probațiune cu organele de stat și obștești etc.

termen), art. 92 CP (Înlocuirea părții neexecutate din pedeapsă cu o pedeapsă mai blândă), art. 93 CP (Liberarea de pedeapsă a minorilor), art. 94 CP (Liberarea de pedeapsă datorită schimbării situației), art. 96 CPP (Circumstanțele care urmează a fi dovedite în procesul penal), art. 157 CPP (Documentele), art. 176 CPP (Temeiurile pentru aplicarea măsurilor preventive), art. 385 CPP (Chestiunile pe care trebuie să le soluționeze instanța de judecată la adoptarea sentinței), art. 475 CPP (Circumstanțele care urmează a fi stabilite în cauzele privind minorii)¹, art. 485 CPP (Chestiuni ce urmează a fi soluționate de instanță la adoptarea sentinței în procesul unui minor), art. 170 CE² (Instituțiile și organele care asigură executarea pedepsei), art. 171 CE (Instituțiile și organele care asigură executarea măsurilor de siguranță), art. 279 CE (Supravegherea persoanei în perioada pe care a fost amânată executarea pedepsei), art. 281 CE (Supravegherea persoanei în perioada pe care a fost suspendată executarea pedepsei), art. 285 (Liberarea condiționată de pedeapsă înainte de termen sau înlocuirea părții neexecutate din pedeapsă cu o pedeapsă mai blândă), art. 288 CE (Supravegherea persoanei liberate condiționat de pedeapsă înainte de termen), art. 290 CE (Liberarea de pedeapsă a minorilor). În pofida multitudinii de reglementări, acestea nu epuizează obiectul de reglementare al legii cu privire la probațiune, care are menirea de a reglementa în plan instituțional și funcțional activitatea de probațiune.

Implementarea serviciilor de probațiune a început prin pilotarea probațiunii presentențiale în privința minorilor. Sub un aspect, probațiunea presentențială și-a găsit o bună reflectare în actele normative, sub alt aspect, pilotarea noii instituții în privința minorilor va crea o mai bună înțelegere a importanței depășirii conceptului represiv de justiție penală.

De la 1 ianuarie 2004, Institutul de Reforme Penale a inițiat activități de pilotare a Serviciului de probațiune presentențială (întocmirea referatelor de evaluare psihosocială a personalității) pentru minori. Aceste activități se desfășoară în baza proiectului „Alternative la detenție și asistență juridică pentru copii în sistemul de justiție penală”, în parteneriat cu Reprezentanța UNICEF Moldova.

Utilitatea referatelor de probațiune presentențială este evidentă, instanța de judecată și ofițerul de urmărire penală având posibilitatea de a aprecia nu numai fapta și atitudinea față de fapta săvârșită de infractor, dar și pericolul social pe care acesta îl prezintă în general pentru societate³. Referatul de probațiune include informații din istoria personală (boală psihică, eșecuri semnificative, pierderi, dificultăți de învățare, impulsivitate), despre familie (relațiile familiale, tip de disciplinare, atașament, izolare socială, satisfacție maritală etc), condiții de locuit, venituri, vecinătate, dependență (jocuri de noroc, alcool,

¹ Prevederile art. 475 CPP al Republicii Moldova cu referire la efectuarea unei anchete sociale au caracter imperativ-onerativ, ceea ce presupune obligativitatea de a cere o asemenea anchetă socială (referat de probațiune presentențială). În legislația României, obligativitatea anchetei sociale în cauzele cu minori rezultă evident. Astfel, art. 482 CPP al României prevede că în cazurile cu infractori minori, organul de urmărire penală sau instanța de judecată are obligația să dispună efectuarea anchetei sociale. Ancheta socială constă în strângerea de date cu privire la purtarea pe care minorul o are în mod obișnuit, la starea fizică și mentală a acestuia, la antecedentele sale, la condițiile în care a crescut și a trăit, la modul în care părinții, tutorele sau persoana în îngrijirea căreia se află minorul își îndeplinesc îndatoririle lor față de acesta cu privire la orice elemente care pot servi la luarea unei măsuri sau la aplicarea unei sancțiuni față de minor. Ancheta socială se efectuează de persoanele desemnate de către autoritatea tutelară a consiliului local în a cărui rază teritorială domiciliază minorul.

Vezi: art. 482 CPP al României.

² *Codul de Executare al Republicii Moldova* nr. 443-XV din 24.12.2004. În: *Monitorul oficial*, 2005, nr. 34-35/112, 3 mart.

³ Ulianovschi, Xenofon. *Op. cit.*, p. 11.

droguri), relația cu școala (succes, eșec, abandon), cercul de prieteni, stil de viață (își asumă riscuri, contact cu persoane deviate, petrecerea timpului liber), relațiile la locul de muncă (stabilitatea la locul de muncă, satisfacție, calificări etc.), de asemenea date privind comportamentul inculpatului (inclusiv aspectele predelinvențiale – abandon, fuga de acasă, abuz asupra colegilor) și în mod special riscul de recidivă și perspectivele de reintegrare în societate¹.

Mecanismul de solicitare și întocmire a referatelor presentențiale de evaluare psihosocială a personalității minorilor a fost conturat pe întreaga perioadă de pilotare. Astfel întocmirea referatelor de evaluare psihosocială poate fi solicitată de către instanța de judecată, organul de urmărire penală și apărător². Referatele sunt întocmite de către consilierii de probațiune din cadrul Institutului de Reforme Penale, specialiști în domeniul asistenței sociale și psihologiei, în colaborare cu Direcția Municipală pentru Protecția Drepturilor Copilului.

Modalitatea de implementare a referatelor de probațiune presentențială în mun. Chișinău a fost discutată în cadrul seminarelor, atelierelor de lucru și conferințelor de evaluare. Ca rezultat, au fost formulate următoarele recomandări:

1. La extinderea pilotării activităților de probațiune presentențială pentru minori este necesar să fie păstrată formula identificată la prima etapă de implementare a proiectului. Întocmirea referatelor presentențiale urmează să se facă la solicitarea instanței de judecată, a organului de urmărire penală și a apărătorului.

2. La faza extinderii pilotării, referatele de probațiune presentențială pentru minori urmează să fie întocmite de angajații secțiilor penale ale direcțiilor de executare, special instruiți, a căror activitate va fi asistată de către coordonatori din cadrul Institutului de Reforme Penale.

3. Pentru întocmirea referatelor presentențiale de evaluare psihosocială, consilierii de probațiune vor cere concluziile specialiștilor din domeniul psihosocial.

Din 1 ianuarie 2005, pilotarea serviciilor de probațiune a fost extinsă³ în Cahul și Ungheni.

¹ Ulianovschi, Xenofon; Golubțov, Ion; Zaharia, Victor; Cojocaru, Vladimir. *Op. cit.*, p. 40.

² În mun. Chișinău în perioada 1.01.2004-1.04.2005 au fost întocmite 38 de referate de probațiune presentențială. Dintre acestea, 18 au fost întocmite la solicitarea apărătorului, 12 – la solicitarea instanței de judecată și 8 – la solicitarea organului de urmărire penală.

³ În perioada 1.01.2005-1.04.2005, în Cahul au fost înregistrate patru solicitări din partea instanței de judecată și două din partea apărătorului. În aceeași perioadă, în Ungheni au fost înregistrate două solicitări din partea instanței de judecată și șase solicitări din partea organului de urmărire penală.

SIMION DORAȘ

Doctor în drept, conferențiar universitar, expert criminalist, specialist de marcă în domeniul grafoscopiei, autor de cărți, studii juridice în domeniul criminalisticii. Membru al Seminarului de profil, specialitatea drept penal, membru al Consiliului profesoral al Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova, eminent al învățământului public din Republica Moldova, șef interimar al catedrei de drept procesual penal și criminalistică, Facultatea de Drept, U.S.M., decorat cu medalia „Meritul civic” (1997).

Simion Doraș s-a născut la 19 aprilie anul 1929 în comuna Cojușna, județul Lăpușna, România (actualmente raionul Strășeni, Republica Moldova), în familia lui Gheorghe și a Eufrosiniei Doraș.

În anul 1950 a absolvit școala medie din orașelul Strășeni (în 1944 absolvise trei clase la Liceul „B.P. Hasdeu” din Chișinău, însă o dată cu instaurarea noii puteri a fost obligat să-și reia studiile). În același an a fost înscris la școala de anchetatori — instituție de pregătire a specialiștilor în domeniul urmăririi penale din cadrul Procuraturii Generale a fostei U.R.S.S., patronată de Institutul de Criminalistică al U.R.S.S.

După absolvirea acestei școli, în 1952 a fost înmatriculat la Facultatea de Drept a Universității de Stat din Leningrad, pe care a absolvit-o doar în trei ani de studii, în 1955, obținând studii superioare juridice.

În următorii 13 ani, până în 1968, s-a dedicat activității practice criminalistice: a activat în calitate de anchetator în subdiviziunile raionale ale Procuraturii Generale și de expert criminalist în cadrul Laboratorului de cercetări științifice în domeniul expertizei judiciare de pe lângă Universitatea de Stat din Moldova.

În anul 1966, în baza materialelor practice și a examenelor susținute, comisia de atestare din cadrul Institutului de Control Științific în domeniul expertizei judiciare din Moscova l-a atestat cu dreptul de a efectua expertize tradiționale criminalistice.

Experiența acumulată i-a permis, în 1973, să susțină teza de doctor în drept „Bazele procesuale și metodice ale expertizei criminalistice a scrisului” (sub îndrumarea profesorului Kolmakov, reprezentantul școlii kievene, decanul Facultății de Drept a Universității de Stat I. Mecinikov din Odesa), devenind astfel printre primii doctor în drept în criminalistică din Republica Moldova.

Din 1968 și până în prezent activează în cadrul catedrei de drept procesual penal și criminalistică în calitate de lector, lector superior, iar din anul 1980 — în calitate de conferențiar universitar. În acest timp a ocupat și funcția de prodecan al Facultății Istoric-Juridice din cadrul Universității.

A participat la numeroase conferințe științifice în domeniul criminalisticii, a publicat numeroase materiale științifico-metodice, inclusiv mai multe monografii și un tratat în două volume, consacrate primelor două părți componente ale criminalisticii: tehnica și tactica criminalistică.

Actualmente lucrează la elaborarea celui de-al treilea volum privind problemele metodice în cercetarea criminalistică a anumitor categorii de infracțiuni, în special a celor ce provoacă o rezonanță socială deosebită, cum ar fi: omorul, violul, furtul, tâlhăriile, operațiunile frauduloase în activitatea economică, mituirea, traficul de stupefiante, armament și ființe umane, precum și a unor accidente de circulație rutieră sau de muncă.

Fiind printre primii specialiști în domeniu din Moldova, Simion Doraș a educat practic toate cardele din domeniul criminalisticii de la noi, având mai mulți discipoli. Este conducătorul științific a mai multor doctoranzi din Republica Moldova și România.

EVGHENI MARTÂNCIK

Doctor habilitat în drept, profesor universitar, specialist în dreptul procesual penal, avocat, autor de monografii, studii, articole. Este angajat ca expert la Comitetul pentru drepturile omului (O.N.U., filiala din Republica Moldova), la Centrul pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, expert în Comisia superioară de atestare a Republicii Moldova, este membru al Consiliului specializat de susținere a tezelor de doctorat al U.L.I.M.

Distinsul profesor Evgheni Martâncik este mentorul multor savanți în domeniul procesului penal din Republica Moldova. Activitatea sa amplă și multilaterală a lăsat o amprentă deosebită în doctrina și practica procesual-penală, precum și în reforma sistemului de drept al țării noastre. Născut în orașul Dubrovița, regiunea Rovno, Ucraina, Evgheni Martâncik își începe activitatea în calitate de avocat, după ce a absolvit Institutul Juridic din Harkov (1958).

În 1968 susține teza de doctor la Moscova, iar în 1984 – cea de doctor habilitat la Kiev. Lucrarea respectivă abordează una dintre cele mai esențiale probleme ale procesului penal, și anume cea a prezumției de nevinovăție – o instituție actuală în procesul penal, prevăzută în legislațiile tuturor țărilor democratice. În activitatea sa de savant profesorul Martâncik abordează și multe probleme ale justiției constituționale, ale istoriei procesului penal, ale reformei sistemului judecătoresc, ale procuraturii și avocaturii. De asemenea s-a manifestat în domeniul filozofiei dreptului, încercând să adapteze la realitatea noastră operele lui Montesquieu, Rousseau, Lock. Vasta gamă de lucrări științifice – în jur de 300, dintre care 25 de monografii – denotă faptul că savantul și-a înscris cu certitudine numele în istoria procesului penal nu doar al Republicii Moldova, dar și cel al Europei. Opiniile sale referitoare la perspectiva dezvoltării avocaturii, perspectiva participării Curții Constituționale la soluționarea unor probleme ce țin de drepturile omului sunt actuale și în prezent.

Profesorul Martâncik are mulți discipoli, inclusiv autorul acestor rânduri, care i-a urmat povețele în viața științifică.

Activitatea științifică a savantului a fost înalt apreciată. El s-a învrednicit de titlul de Profesor Universitar (1997) și Veteran al Muncii (1985). Universitatea Liberă Internațională din Moldova îi acordă titlul onorific de Profesor *Magna cum Laude* (1996), iar revistele „Știința“, în 1995, și „Legea și viața“, în 1994, îi acordă premii pentru merite deosebite. Ca un distins savant în domeniul dreptului, profesorul Martâncik este de nenumărate ori membru al Consiliului specializat pentru susținerea tezelor de doctor, precum și referent oficial al multor teze de doctor. A participat la conferințe și simpozioane naționale și internaționale. Cunoașterea limbilor străine i-a permis să utilizeze metode variate în cercetările sale, inclusiv metoda comparativă, astfel lucrările savantului Evgheni Martâncik fiind cunoscute în multe instituții de drept din diferite țări.

Conf. dr. Igor Dolea

RECOMANDĂRI ALE COMITETULUI DE MINIȘTRI AL CONSILIULUI EUROPEI ÎN MATERIE PENALĂ

EXTRASE

A. PRIVAȚIUNEA DE LIBERTATE

RECOMANDAREA NR. R (87) 3 A COMITETULUI DE MINIȘTRI CĂTRE STATELE MEMBRE PRIVIND REGULILE PENITENCIARE EUROPENE

(adoptată de Comitetul de Miniștri la 12 februarie 1987,
în cadrul celei de-a 404-a reuniuni a Delegațiilor Miniștrilor)

Comitetul de Miniștri, în temeiul articolului 15b din Statutul Consiliului Europei, [...] Recomandă guvernelor statelor membre să se inspire în cadrul legislației și practicii lor interne din principiile enunțate în textul Regulilor penitenciare europene, anexat prezentei recomandări; să îl pună progresiv în aplicare, acordând o atenție deosebită directivelor din preambul și principiilor fundamentale expuse în prima parte, și să asigure textului o difuzare cât mai largă.

Anexă la Recomandarea nr. R (87) 3

REGULILE PENITENCIARE EUROPENE

Versiunea europeană revizuită a Regulilor minime privind tratamentul deținuților

PREAMBUL

Scopul acestor reguli este:

- a. să stabilească un ansamblu de reguli minime pentru toate acele aspecte ale administrației închisorii care sunt esențiale pentru asigurarea unor condiții umane de detenție și a unui tratament pozitiv în cadrul unui sistem modern și progresiv;
- b. să determine administrațiile penitenciarelor să dezvolte o politică, o gestiune și o practică bazate pe principiile actuale de finalitate și echitate;
- c. să încurajeze personalul penitenciarelor să adopte o atitudine conformă cu deontologia profesiei și a poziției sociale pe care este solicitat să o îndeplinească, să-și exercite activitatea în cel mai optim mod în scopul atingerii intereselor colectivității și ale deținuților care îi sunt încredințați;
- d. să definească criterii realiste, de bază, care să permită administrațiilor penitenciarelor și serviciilor de inspecție a penitenciarelor să emită evaluări valabile ale rezultatelor obținute și să amelioreze aceste rezultate.

Subliniem că aceste reguli sunt niște reguli tip și, în practică, multe servicii ale închisorilor europene funcționează pe baza unor principii superioare celor minime enunțate în reguli, iar altele tind și vor continua să progreseze în acest domeniu. Oriunde apar dificultăți sau probleme practice în aplicarea regulilor, Consiliul Europei are experiența și mijloacele necesare pentru acordarea de consultanță sau împărtășirea experienței de care dispun în acest domeniu administrațiile penitenciarelor din statele membre.

În cadrul acestor reguli, o atenție deosebită a fost acordată noțiunilor de demnitate umană, dorinței administrației penitenciarului de a aplica un tratament uman și eficient, importanței rolului angajaților și unui tip eficient și modern de management. Acestea au fost elaborate pentru a servi de referință, a încuraja și a îndruma activitatea personalului de la toate ni-

velele administrației penitenciarului. Expunerea de motive, care însoțește regulile, are ca scop o mai bună înțelegere și acceptare a acestora, precum și conferirea eficienței necesare pentru a le asigura aplicarea în cele mai bune condiții.

PARTEA I

Principii fundamentale

1. Privarea de libertate trebuie să aibă loc în condiții materiale și morale care să asigure respectul demnității umane în conformitate cu aceste reguli.
2. Regulile trebuie aplicate cu imparțialitate. Nu trebuie făcută nici o diferențiere în funcție de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau oricare altă opinie, naționalitate sau categorie socială etc. Trebuie respectate credințele religioase și principiile morale ale grupului din care deținutul face parte.
3. Scopul tratamentului deținuților trebuie să fie păstrarea sănătății și protejarea demnității lor, în măsura, în care durata pedepsei o permite, dezvoltarea responsabilității lor și dotarea acestora cu competențe care să îi ajute să se reintegreze în societate, să trăiască în legalitate și să-și câștige singuri existența după ieșirea din penitenciar.
4. Inspectori calificați și experimentați, numiți de o autoritate competentă, ar trebui să inspecteze periodic clădirile și serviciile penitenciarelor. Sarcina lor va consta în a supraveghea dacă și în ce măsură aceste clădiri sunt administrate conform legii, reglementărilor în vigoare, obiectivelor serviciilor închisorii și normelor impuse prin prezentele reguli.
5. Respectarea drepturilor individuale ale deținuților, în particular legalitatea executării măsurilor de detenție, trebuie asigurată printr-un control exercitat conform reglementărilor naționale, de o autoritate judiciară sau orice altă autoritate abilitată legal să viziteze deținuții și care nu aparține administrației penitenciarului.
6.
 1. Aceste reguli trebuie aduse la cunoștința personalului în diferitele limbi naționale.
 2. Ele trebuie aduse la cunoștința deținuților în aceleași limbi și, în măsura posibilităților, în alte limbi.

PARTEA II-A

Administrarea penitenciarelor

Recepție și înregistrare

7.
 1. Nici o persoană nu poate fi admisă în închisoare fără un ordin de detenție valid.
 2. Principalele informații privind recepția și înregistrarea trebuie imediat consemnate.
8. În toate locurile de detenție a persoanelor, trebuie păstrate în totalitate, la loc sigur, următoarele informații privind fiecare deținut nou:
 - a. identitatea acestuia;
 - b. motivul detenției și autoritatea competentă care l-a emis;
 - c. ziua și ora primirii și eliberării.
9. Plasarea deținuților trebuie să se desfășoare conform principiilor fundamentale ale Regulelor și să ajute la rezolvarea problemelor lor personale urgente.
10.
 1. Imediat după plasare, trebuie întocmite dosare detaliate privind situația personală a fiecărui deținut condamnat la o pedeapsă pe o anumită durată și organizat un program de instruire în vederea pregătirii eliberării lui. Acest program va fi trimis directorului de penitenciar pentru informare sau aprobare, după caz.
 2. Este obligatoriu să figureze în dosar raportul unui medic și al personalului direct răspunzător de deținutul în cauză.
 3. Rapoartele și informațiile privind fiecare deținut trebuie reunite în dosare individuale, de ale cărui caracter confidențial trebuie ținut cont, actualizate în mod regulat, fiind accesibile numai persoanelor autorizate.

Repartizarea și clasificarea deținuților

11. 1. La repartizarea deținuților în instituții cu regimuri diferite trebuie să se țină cont în special de situația lor judiciară sau legală (în prevenție sau condamnați, condamnați pentru prima oară sau recidiviști, pedeapsă scurtă sau lungă), de exigențele particulare ale tratamentului lor, de nevoile lor medicale, de sex și vârstă.
 2. Femeile și bărbații trebuie, în principiu, deținuți separat, deși ar putea participa împreună la activitățile organizate în cadrul programului de tratament stabilit.
 3. În principiu, deținuții în prevenție ar trebui închiși separat de cei condamnați, cu excepția situației în care aceștia consimt să se acomodeze sau să participe împreună la activitățile organizate în beneficiul lor.
 4. Tinerii ar trebui deținuți în condiții în care ar fi protejați de influențe dăunătoare, ținându-se cont de necesitățile specifice vârstei lor.
12. Scopul repartizării deținuților sau modificării repartizării acestora ar trebui să fie:
 - a. separarea acelor deținuți care, datorită antecedentelor, personalității sau influenței negative pe care o pot exercita, trebuie să fie izolați de ceilalți;
 - b. plasarea deținuților astfel încât să se faciliteze tratamentul și readaptarea lor socială, ținându-se cont de exigențele administrative și de securitate.
13. Trebuie utilizate, în măsura posibilului, clădiri separate sau secții distincte într-o clădire pentru facilitarea aplicării de regimuri de tratament diferit sau pentru amplasarea diferitelor categorii de deținuți.

Locurile de detenție

14. 1. Deținuții ar trebui cazați în timpul nopții în camere individuale, cu excepția cazului în care se consideră preferabilă coabitarea cu ceilalți deținuți.
 2. În cazul în care într-o cameră sunt deținute mai multe persoane, ea trebuie ocupată de deținuți apti să fie cazați în condiții de acest tip. Pe timpul nopții, deținuții vor fi supuși unei supravegheri adaptate tipului de penitenciar.
15. Locurile de detenție și, în particular, acelea care sunt destinate cazării deținuților pe timpul nopții, trebuie să corespundă exigențelor sanitare și de igienă, ținându-se cont de condițiile climatice, în special în ce privește volumul de aer, o suprafață rezonabilă, iluminarea, încălzirea și ventilația.
16. În locurile unde deținuții trăiesc sau muncesc:
 - a. ferestrele trebuie să fie suficient de mari pentru ca deținuții să poată citi sau munci la lumină naturală, în condiții normale. Construcția ferestrelor trebuie să permită intrarea aerului proaspăt, cu excepția cazului în care există un sistem de aer condiționat adecvat. Printre altele, ținându-se cont de exigențele de securitate, ferestrele trebuie să fie dimensionate, amplasate și construite cât mai aproape de standardele normale;
 - b. lumina artificială trebuie să corespundă standardelor existente.
17. Instalațiile sanitare și accesul la acestea trebuie să permită deținuților satisfacerea necesităților naturale la momentul dorit, în condiții de decență și curățenie.
18. Instalațiile de baie și duș trebuie să fie suficiente pentru ca fiecare deținut să poată solicita o baie sau un duș, la o temperatură potrivită, cu o frecvență cerută de igiena generală, în funcție de sezon sau regiune geografică, dar cel puțin o dată pe săptămână. Oriunde acest lucru este posibil, deținuții ar trebui să aibă acces liber la aceste spații la orice oră considerată rezonabilă.
19. Toate spațiile instituției trebuie menținute în perfectă stare de întreținere și curățenie.

Igiena personală

20. Deținuților trebuie să li se solicite menținerea curățeniei corporale. În acest sens ei trebuie să dispună de apă și de articolele de toaletă necesare sănătății și curățeniei lor.

21. Din motive de sănătate și pentru ca deținuții să aibă un aspect corect și să-și păstreze respectul pentru ei înșiși, trebuie prevăzute facilități pentru întreținerea părului și bărbii. Bărbații trebuie să aibă posibilitatea de a se rade periodic.

Haine și așternuturi

22. 1. Toți deținuții care nu sunt autorizați să-și poarte hainele personale trebuie să primească un schimb de haine adaptate climatului și adecvate menținerii sănătății. Aceste haine nu trebuie să fie, în nici un caz, degradante sau umilitoare.
 2. Toate hainele trebuie să fie curate și păstrate într-o stare bună. Articolele de lenjerie trebuie schimbate și spălate ori de câte ori este necesar pentru păstrarea igienei.
 3. Când un deținut obține permisiunea să părăsească instituția penitenciară, trebuie să i se permită purtarea hainelor personale sau a altor veșminte adecvate.
23. În momentul plasării unui deținut în penitenciar, trebuie luate măsuri pentru a se asigura menținerea în stare bună a hainelor acestuia.
24. Fiecare deținut trebuie să dispună de un pat și de așternuturi individuale convenabile, întreținute corect și înnoite ori de câte ori este nevoie pentru asigurarea curățeniei.

Alimentația

25. 1. Conform normelor specifice stabilite de autoritățile sanitare, administrația trebuie să furnizeze deținuților, la orele obișnuite, o mâncare pregătită și prezentată convenabil, care să corespundă calitativ și cantitativ regulilor dietetice și igienice moderne, ținându-se cont de vârsta lor, starea de sănătate, natura muncii și, în măsura posibilului, de exigențele impuse de convingerile lor religioase sau culturale.
 2. Fiecare deținut trebuie să dispună de apă potabilă.

Serviciile medicale

26. 1. Fiecare penitenciar trebuie să dispună de un medic generalist. Serviciile medicale trebuie organizate în colaborare cu administrația generală a serviciului de sănătate comunal sau național. Acestea trebuie să cuprindă un serviciu psihiatric de diagnosticare și, în anumite cazuri, de tratare a bolilor mintale.
 2. Pentru deținuții bolnavi care au nevoie de îngrijire medicală specializată, trebuie prevăzut transferul la instituțiile specializate sau la spitalele civile. În cazul în care tratamentul spitalicesc este organizat în penitenciar, acesta trebuie dotat cu instalațiile, materialul și produsele farmaceutice care să permită acordarea îngrijirii și tratamentului adecvat deținuților bolnavi. Personalul trebuie să aibă o pregătire profesională suficientă.
 3. Toți deținuții trebuie să beneficieze de îngrijirile unui dentist licențiat.
27. Deținuții nu pot fi supuși experiențelor care pot aduce atingere integrității personale fizice sau morale.
28. 1. În măsura posibilului, nașterile trebuie să aibă loc în spitale civile. Până când sunt luate măsuri speciale, în penitenciare trebuie să existe personalul necesar, spațiul și aparatura necesară nașterii și lăuziei femeilor. În cazul în care copilul se naște în penitenciar, acest fapt nu trebuie menționat în certificatul de naștere.
 2. Dacă mamei deținute li se autorizează păstrarea copilului, trebuie luate măsuri speciale pentru a dispune de o creșă cu personal calificat în care nou-născuții să fie lăsați în timpul în care nu se află cu mamele lor.
29. Doctorul trebuie să examineze deținuții în cel mai scurt timp posibil după plasarea în detenție a acestora și apoi de câte ori este necesar pentru a descoperi cu precădere bolile fizice sau mentale și a lua toate măsurile necesare tratamentului medical – separarea deținuților suspecti de infecții sau contagioși, pentru a remarca defectele fizice sau mentale care pot

constitui un obstacol pentru reintegrarea după eliberare și pentru a determina capacitatea de muncă a fiecărui deținut.

30. 1. Medicul este obligat să supravegheze sănătatea fizică și mentală a deținuților. El trebuie să examineze, în condițiile și în conformitate cu frecvența impusă de regulile spitalicești, toți deținuții bolnavi, pe toți cei care semnalează îmbolnăviri, răniții și pe toți aceia care necesită o atenție deosebită.
 2. Medicul trebuie să prezinte directorului de penitenciar un raport de fiecare dată când estimează că sănătatea fizică sau mentală a deținutului a fost sau va fi afectată defavorabil prin prelungirea detenției sau ca urmare a vreunei modalități a acesteia.
31. 1. Medicul sau o autoritate competentă trebuie să facă inspecții periodice și să-l sfătuiască pe director privind:
 - a. cantitatea, calitatea, pregătirea și distribuția alimentelor și a apei;
 - b. igiena și curățenia instituției și deținuților;
 - c. instalațiile sanitare, încălzirea, iluminarea și ventilarea clădirilor;
 - d. calitatea și curățenia hainelor și așternuturilor deținuților.
2. Directorul trebuie să ia în considerare rapoartele și sfaturile medicului conform regulilor nr. 30 alin. 2 și nr. 31 alin. 1 și, în cazul în care este de acord, să ia imediat măsurile dorite pentru ca recomandările să fie respectate. În caz de dezacord sau dacă acestea nu intră în competența sa, el va transmite imediat autorității superioare raportul personal împreună cu propunerile medicului.
32. Serviciile medicale ale instituției trebuie să depună toate eforturile pentru depistarea și tratarea tuturor maladiilor fizice sau mentale sau să corijeze defectele susceptibile să compromită reintegrarea deținuților după eliberare. Trebuie acordate deținuților toate îngrijirile medicale, chirurgicale și psihiatrice necesare, inclusiv cele care sunt disponibile în libertate.

Disciplina și pedeapsa

33. Ordinea și disciplina trebuie menținute în interesul păstrării securității unei vieți comunitare bine organizate și al continuării obiectivelor de tratament în cadrul instituției.
34. 1. Nici un deținut nu va putea îndeplini în serviciul instituției o muncă având caracter disciplinar.
 2. Această regulă nu va constitui un obstacol pentru buna funcționare a unor activități sau responsabilități de ordin social, educativ sau sportiv încredințate, sub supraveghere, deținuților grupați pentru a participa la programe proprii regimului lor.
35. Fie prin lege, fie printr-un regulament de ordine interioară trebuie stabilite următoarele:
 - a. comportamentul care poate atrage după sine o sancțiune disciplinară;
 - b. genul și durata sancțiunilor disciplinare ce pot fi impuse;
 - c. autoritatea competentă în aplicarea acestor sancțiuni;
 - d. autoritatea la care se face recurs și procedura care se urmează în acest sens.
36. 1. Un deținut nu poate fi pedepsit decât conform dispozițiilor unei anumite legi sau unui anumit regulament, și niciodată de două ori pentru același fapt.
 2. Raportul disciplinar trebuie imediat transmis autorităților competente care vor decide de îndată asupra acestuia.
 3. Nici un deținut nu poate fi pedepsit fără să i se aducă la cunoștință fapta care i se reproșează și fără să fi avut posibilitatea de a se apăra.
 4. În măsura în care este considerat necesar și realizabil, deținutul trebuie autorizat să-și ia apărarea prin intermediul unui reprezentant.
37. Sancțiunile colective, pedepsele corporale, pedeapsa prin închiderea într-o celulă neluminată, cât și toate pedepsele crude, inumane sau degradante trebuie strict interzise ca sancțiuni disciplinare.

38. 1. Sancțiunea de izolare disciplinară și orice alte măsuri, care riscă să altereze sănătatea fizică sau mentală a deținutului, nu pot fi aplicate decât în cazul în care medicul, după examinarea deținutului, certifică în scris că acesta este capabil să le suporte.
2. Asemenea măsuri nu trebuie niciodată să fie contrare sau diferite de principiile regulii nr. 37.
3. Medicul trebuie să viziteze zilnic deținuții supuși acestor măsuri disciplinare și să înainteze un raport directorului dacă el consideră că sancțiunea trebuie suspendată sau limitată din cauza sănătății fizice sau mentale a acestora.

Măsuri de constrângere

39. Utilizarea lanțurilor și cătușelor trebuie să fie interzisă. Cătușele, cămășile de forță și alte mijloace de constrângere corporală nu vor fi niciodată aplicate cu titlu de sancțiune. Ele nu vor putea fi folosite decât în următoarele cazuri:
- dacă acest lucru este necesar, ca măsură de precauție împotriva evadării în timpul unui transfer, cu condiția de a fi înlăturate imediat ce deținutul va ajunge în fața unei autorități judiciare sau administrative, cu excepția cazului în care autoritatea respectivă nu decide altfel;
 - pentru motive medicale, ca urmare a indicațiilor și sub îngrijirea doctorului;
 - din ordinul directorului de penitenciar, în cazul în care celelalte mijloace de control au dat greș, pentru protejarea deținutului împotriva automutilării, vătămării altora sau pentru prevenirea eventualelor pagube asupra proprietății. În aceste cazuri directorul trebuie să ceară de urgență sfatul medicului și să facă un raport autorității administrative superioare.
40. Modelul și modul de utilizare a instrumentelor de constrângere autorizate în regula precedentă trebuie stipulate prin lege sau reglementări în vigoare. Aplicarea lor nu trebuie continuată peste timpul strict necesar.

Informarea deținuților și dreptul lor de a face plângere

41. 1. La intrarea în penitenciare, fiecare deținut trebuie să primească informații scrise privind regulamentul referitor la tratamentul deținuților din categoria respectivă, regulile disciplinare ale instituției, mijloacele autorizate pentru primirea informațiilor sau formularele de plângere și orice alte informații care îi pot fi necesare pentru a-și cunoaște drepturile și obligațiile și a se adapta la viața instituției.
2. Dacă deținutul nu poate lua cunoștință de aceste informații, toate explicațiile trebuie să-i fie furnizate verbal.
42. 1. Toți deținuții trebuie să aibă posibilitatea de a se adresa sau de a prezenta solicitări sau plângeri directorului instituției sau funcționarului autorizat să acționeze în locul directorului.
2. Toți deținuții trebuie să aibă posibilitatea de a se adresa sau de a prezenta solicitări sau plângeri inspectorului penitenciarului sau oricărei alte autorități legal abilitate să viziteze instituția, în absența directorului sau a altor membri ai personalului. Totodată, recursurile introduse împotriva deciziilor formale pot fi limitate la procedurile autorizate.
3. Orice deținut trebuie să poată adresa, în plic închis, o solicitare sau o plângere administrației centrale a penitenciarelor, autorității judiciare sau altor autorități competente.
4. Orice solicitare sau plângere adresată sau transmisă autorității penitenciarului trebuie studiată de îndată de către autoritatea respectivă care trebuie să dea deținutului un răspuns în timp util.

Contactul cu lumea exterioară

43. 1. Deținuții trebuie să fie autorizați să comunice cu familiile lor și, sub rezerva condițiilor de tratament, a securității și a ordinii în instituție, cu persoanele sau reprezentanții organizațiilor exterioare și să primească vizite de la aceste persoane la intervale regulate.

2. Pentru încurajarea contactelor cu lumea exterioară, trebuie să existe un sistem de ieșire din penitenciar compatibil cu scopul tratamentului care face obiectul părții a IV-a a prezentelor reguli.
44. 1. Deținuții cetățeni străini trebuie informați, fără întârziere, asupra drepturilor lor de a se adresa reprezentanțelor diplomatice și consulare ale statului de care aparțin; trebuie să li se acorde facilități rezonabile pentru comunicarea cu reprezentanții respectivi. Administrația penitenciarului trebuie să coopereze pe deplin cu acești reprezentanți în interesul cetățenilor străini încarcerați, care pot avea nevoie de asistență specială.
2. Deținuților care aparțin statelor fără reprezentanță diplomatică sau consulară în țara în care se află penitenciarul, refugiaților sau apatrizilor trebuie să li se acorde aceleași facilități de comunicare cu reprezentanții diplomați ai statului răspunzător de interesele lor sau cu autoritatea națională sau internațională sub a cărei responsabilitate se află interesele lor.
45. Deținuților trebuie să li se permită să se informeze periodic prin citirea ziarelor, a periodicelor sau a altor publicații, prin intermediul radioului sau televiziunii, prin lecturi sau orice alte mijloace autorizate sau controlate de administrație. Trebuie luate măsuri speciale pentru satisfacerea necesităților cetățenilor străini cu dificultăți lingvistice.

Asistența religioasă și morală

46. În măsura posibilului, fiecare deținut trebuie să fie autorizat să-și satisfacă exigențele vieții sale religioase, spirituale și morale prin participarea la slujbele sau întâlnirile prevăzute în penitenciar și prin deținerea cărților sau literaturii necesare.
47. 1. Dacă instituția conține un număr suficient de deținuți de aceeași religie, trebuie numit și aprobat un reprezentant calificat al acelei religii. Dacă numărul deținuților justifică și condițiile permit acest lucru, reprezentantul trebuie să fie angajat cu normă întreagă.
2. Reprezentantului calificat numit sau aprobat conform alin. 1 trebuie să i se permită să țină slujbe periodice, să organizeze activități și să facă vizite private, la ore potrivite deținuților de aceeași religie.
3. Dreptul de a intra în contact cu un reprezentant calificat al unei religii nu trebuie niciodată refuzat unui deținut. În cazul în care un deținut se opune vizitei unui reprezentant al unei religii, voința deținutului trebuie respectată.

Păstrarea proprietății deținutului

48. 1. Toți banii, toate obiectele de valoare și alte bunuri care aparțin deținutului și pe care datorită regulamentului instituției acesta nu le poate deține vor fi plasate într-un loc sigur. Deținutul va semna un inventar al acestor bunuri și se vor lua măsuri pentru ca acestea să fie păstrate în bune condiții. Dacă este necesară distrugerea unui bun, din motive de igienă, acest lucru va fi înregistrat și deținutul va fi anunțat în acest sens.
2. O dată cu eliberarea deținutului, banii și toate bunurile de acest tip vor fi returnate, cu excepția banilor retrași autorizat, a obiectelor care au fost trimise în exterior sau a obiectelor distruse din motive de igienă. Deținutul va semna un bon de primire a bunurilor și banilor.
3. În măsura posibilului, orice sumă de bani sau orice valori trimise deținutului din exterior vor fi supuse aceluiași reguli, numai dacă acestea nu sunt destinate și acceptate pentru utilizare în timpul detenției.
4. În cazul în care un deținut posedă medicamente în momentul primirii în instituție, medicul va decide modalitatea în care acestea vor fi folosite.

Notificarea în caz de deces, boală sau transfer

49. 1. În caz de boală gravă sau deces, de rănire gravă sau de internare a deținutului într-un sanatoriu, directorul penitenciarului va informa imediat soțul sau soția dacă persoana aflată

în detenție este căsătorit(ă) sau ruda cea mai apropiată și, în toate cazurile, va informa orice altă persoană indicată de deținut.

2. Un deținut va fi informat de îndată de moartea sau boala gravă a unei rude apropiate. În aceste cazuri și ori de câte ori circumstanțele permit, deținutul trebuie să obțină autorizația de a-și vizita ruda sub escortă sau liber.

3. Toți deținuții au dreptul de a-și informa imediat familia în legătură cu transferul într-o altă instituție.

Transportul deținuților

50. 1. O dată cu transferarea deținuților dintr-o instituție în alta, aceștia trebuie expuși cât mai puțin vederii publicului și trebuie luate măsuri pentru protejarea lor de injurii, curiozitate sau publicitate de orice fel.

2. Este interzisă transportarea deținuților în vehicule insuficient iluminate sau aerisite sau în condiții care să le impună suferință fizică sau umilință.

3. Transportul deținuților va fi suportat de administrație în conformitate cu reglementările în vigoare.

PARTEA A III-A

Personalul

51. Având în vedere importanța fundamentală a personalului din închisoare pentru administrarea corectă a instituțiilor și pentru realizarea obiectivelor organizatorice și de tratament, administratorii penitenciarelor vor acorda o importanță majoră respectării regulilor aplicabile personalului.

52. Personalul din penitenciare va fi încurajat permanent prin instruire, proceduri consultative și metode eficace de management pentru a-și dezvolta simțul datoriei și al umanității.

53. Administrația închisorii va considera că informarea continuă a publicului privind rolul sistemului penitenciar și munca personalului din aceste instituții este o sarcină importantă, astfel încât publicul să înțeleagă mai bine importanța contribuției acestora în societate.

54. 1. Administrația penitenciarelor trebuie să aleagă cu grijă personalul de toate gradele la angajare și la numirile ulterioare. Trebuie acordată importanță integrității, laturii umane, capacității profesionale și aptitudinilor personale care sunt necesare serviciului respectiv.

2. Personalul trebuie angajat, în mod normal, pe perioadă nedeterminată ca funcționar în penitenciar. Persoanele respective trebuie să aibă statut de funcționari publici și în consecință să beneficieze de securitatea muncii în funcție de comportamentul lor, de eficacitatea muncii, de aptitudinile fizice și mentale și de nivelul de pregătire. Salarizarea trebuie să fie corespunzătoare pentru a atrage și a păstra persoanele competente. Avantajele unei cariere și condițiile de lucru trebuie să fie determinate de natura dificilă a muncii.

3. De fiecare dată când este necesară angajarea unui personal cu jumătate de normă, aceste criterii trebuie să fie aplicate în măsura în care ele sunt pertinente.

55. 1. Personalul trebuie să urmeze, după angajare sau după un stagiul de pregătire practică, un curs de pregătire generală și specializată în ceea ce privește sarcinile lui specifice și va trebui supus unui examen teoretic și practic, cu excepția persoanelor care au calificarea profesională necesară.

2. Pe tot parcursul carierei profesionale, personalul va trebui să-și mențină și să-și îmbunătățească cunoștințele și pregătirea profesională urmând cursuri de perfecționare organizate periodic de administrație.

3. Trebuie luate măsuri pentru a permite personalului ale cărui capacități profesionale vor fi îmbunătățite să dobândească o experiență și o pregătire mai cuprinzătoare.

4. Toți membrii personalului trebuie să ia cunoștință, pe parcursul pregătirii lor, de Regulile penitenciare europene și de cerințele Convenției Europene a Drepturilor Omului.
56. Întregul personal trebuie să se comporte și să-și îndeplinească responsabilitățile astfel încât exemplul lor să aibă o influență pozitivă asupra deținuților și să le câștige acestora respectul.
57. 1. În rândurile personalului trebuie să existe, în măsura în care acest lucru este posibil, un număr suficient de specialiști cum ar fi: psihiatri, psihologi, asistenți sociali, profesori, instructori tehnici, profesori de educație fizică și sport.
2. Acest personal, precum și alți specialiști trebuie să fie, în mod normal, angajați pe o perioadă nedeterminată, dar se poate face apel și la lucrătorii voluntari sau cu jumătate de normă, dacă acest lucru este necesar și oportun.
58. 1. Administrația penitenciarelor trebuie să se asigure că fiecare instituție este în orice moment sub supravegherea directorului, a directorului adjunct sau a unui funcționar însărcinat în acest sens.
2. Directorul unei instituții trebuie să aibă o calificare corespunzătoare postului.
3. Directorul trebuie să fie angajat cu normă întreagă în cadrul instituției; el trebuie să poată fi contactat în orice moment de către administrația penitenciarului.
4. Când două sau mai multe instituții se află sub autoritatea unui singur director, acesta trebuie să le viziteze frecvent pe toate. Fiecare instituție trebuie să fie condusă de un funcționar responsabil.
59. Administrația trebuie să promoveze metode de organizare și sisteme de administrare care să asigure o bună comunicare între diferitele categorii de personal ale instituției și o bună coordonare a serviciilor, mai ales în ceea ce privește tratamentul și reintegrarea socială a deținuților.
60. 1. Directorul, adjunctul acestuia și majoritatea celorlalți membri ai personalului instituției trebuie să vorbească limba majorității deținuților sau o limbă înțeleasă de majoritatea dintre ei.
2. Ori de câte ori este necesar și posibil, trebuie să se recurgă la serviciile unui interpret.
61. 1. Trebuie să se ia măsuri pentru a se asigura intervenția, la orice oră în caz de urgență, a unui medic calificat și cu drept de practică.
2. În instituțiile care nu dispun de unul sau mai mulți medici cu normă întreagă, trebuie efectuate vizite periodice de către un medic angajat cu jumătate de normă sau de un personal autorizat de un serviciu de sănătate.
62. Trebuie încurajată angajarea de personal de ambele sexe în instituțiile sau secțiile unor instituții în care sunt deținuți femei și bărbați.
63. 1. Personalul din instituții nu trebuie să folosească forța față de deținuți decât în caz de legitimă apărare, încercare de evadare sau în caz de rezistență activă sau pasivă față de un ordin bazat pe lege sau regulament. Funcționarii care recurg la forță trebuie să limiteze utilizarea acesteia la cazurile strict necesare și să informeze imediat directorul în legătură cu incidentul respectiv.
2. Personalul din penitenciare trebuie să beneficieze, dacă e necesar, de o pregătire tehnică specială pentru a-i putea controla pe deținuții violenți.
3. Cu excepția cazurilor mai deosebite, personalul care intră în contact direct cu deținuții nu trebuie să fie înarmat. În plus, nu trebuie niciodată încredințată o armă unui membru al personalului care nu a fost instruit pe deplin în folosirea acesteia.

PARTEA A IV-A

Obiectivele tratamentului și regimul

64. Condamnarea la închisoare reprezintă o pedeapsă în sine, datorită privării de libertate. Condițiile de detenție și regimul din penitenciare nu trebuie să mărească suferința cauzată astfel, cu excepția cazurilor în care segregarea sau menținerea disciplinei o justifică.
65. Trebuie întreprinse toate eforturile în penitenciare pentru a se asigura un regim stabilit și administrat în scopul:
- asigurării condițiilor de viață compatibile cu demnitatea umană și standardele acceptate de comunitate;
 - reducerii la minimum a prejudiciilor cauzate de detenție și a diferențelor dintre viața în penitenciar și viața în libertate, astfel încât deținuții să nu își piardă respectul de sine sau simțul responsabilității personale;
 - susținerii și întăririi legăturilor cu membrii familiei și cu lumea din exterior în interesul lor și al familiilor lor;
 - oferirii unor oportunități deținuților pentru îmbunătățirea competențelor și sporirea șanselor de reintegrare în societate după eliberare.
66. În acest scop, toate resursele curative, educative, morale, spirituale și orice alte resurse necesare trebuie să fie disponibile și utilizate pentru a satisface necesitățile deținuților de tratament personalizat. În consecință, trebuie să se prevadă:
- asistență, îndrumare spirituală și posibilitatea de a munci, de a beneficia de o orientare și de o pregătire profesională, de a efectua studii, de a face sport, de a învăța cum să se comporte în societate, de consultanță, de a lua parte la activități de grup și de recreere;
 - dispoziții pentru ca aceste activități să se realizeze, în măsura posibilului, pentru mărirea numărului de contacte și a oportunităților din comunitatea exterioară, astfel încât să se faciliteze reintegrarea socială a deținuților;
 - proceduri de stabilire și revizuire a programelor de tratament personalizat și de pregătire a deținuților după o amplă consultare a personalului implicat și, în măsura posibilului, a deținuților în cauză;
 - sisteme de comunicare și un mod de administrare ce ar favoriza stabilirea unor relații pozitive între personal și deținuți, care ar permite elaborarea perspectivelor unor regimuri și programe de tratament eficiente.
67. 1. Pentru a realiza aceste obiective, este de preferat ca tratamentele să fie personalizate; trebuie deci pus în aplicare un sistem flexibil de repartizare a deținuților, care ar trebui să fie plasati în instituții sau unități diferite, unde fiecare dintre ei va putea primi pregătirea și tratamentul necesare.
2. Tipul, mărimea, organizarea și capacitatea acestor instituții sau unități vor depinde în principal de tratamentul ce trebuie aplicat deținuților.
3. Sistemul de repartizare a deținuților va ține în întregime cont de cerințele de securitate și control, dar aceste cerințe trebuie să fie minime, compatibile cu securitatea publică și cu necesitățile fiecărui deținut. Prin urmare, trebuie făcute eforturi pentru plasarea deținuților în instituții deschise, sau oferirea mai multor posibilități de a lua legătura cu comunitatea exterioară. În cazul deținuților de cetățenie străină, legăturile acestora cu compatrioții trebuie să fie privite ca deosebit de importante.
68. De îndată ce este posibil, după plasarea în detenție și după studierea personalității fiecărui om condamnat la o pedeapsă de o anumită durată, acestuia trebuie să i se pregătească un program de tratament într-o instituție potrivită, având în vedere datele de care se dispune în ceea ce privește necesitățile individuale, capacitățile, starea de spirit și, mai ales, dorința de a rămâne aproape de familia sa.
69. 1. Deținuții supuși unui anumit regim trebuie să aibă posibilitatea de a participa, în cadrul instituției, la activități care pot duce la dezvoltarea simțului responsabilității, încrederii în sine și interesului activ față de propriul lor tratament.

2. Trebuie să se facă eforturi pentru dezvoltarea metodelor de încurajare a cooperării și participării deținuților la tratamentul lor. În acest scop, deținuții trebuie încurajați să își asume, în conformitate cu regula nr. 34, responsabilități în anumite sectoare de activitate ale instituției.
70. 1. Pregătirea deținuților pentru eliberare trebuie să înceapă cât mai curând după plasarea acestora într-o instituție penitenciară. Deținuților nu trebuie să li se dea de înțeles că sunt excluși din societate, ci dimpotrivă, că, în continuare, fac parte din societate. În acest sens, este bine să se apeleze cât mai mult la instituții sociale și asistenți sociali pentru a ajuta personalul instituțiilor la reabilitarea deținuților și mai ales la menținerea și îmbunătățirea relațiilor acestora cu familia, cu alte persoane și cu instituțiile sociale. Trebuie să se ia măsuri compatibile cu legea și sentința, pentru apărarea drepturilor civile, drepturilor la securitate socială și a altor beneficii sociale ale deținuților.
 2. Programele de tratament trebuie să includă o dispoziție referitoare la permisiile de ieșire din penitenciar, care ar trebui acordate într-un număr cât mai mare pe motive medicale, educative, profesionale, familiale și alte motive sociale.
 3. Persoanele de altă cetățenie trebuie să beneficieze și ele de aceste permisiile de ieșire din penitenciar, numai pe motiv de cetățenie. Mai mult, totul trebuie pus în aplicare pentru a le permite să participe la activitățile prevăzute de regimul lor în scopul atenuării sentimentului de izolare.

Munca

71. 1. Munca în închisoare ar trebui considerată un element pozitiv de tratament, pregătire și de management al instituției.
 2. Deținuților condamnați li se poate cere să muncească, în funcție de aptitudinea lor fizică și mentală și de sfatul medicului.
 3. Deținuților trebuie să li se ofere de lucru pe o perioadă suficientă de timp sau, dacă este cazul, să li se propună alte activități utile pentru ca aceștia să aibă o ocupație în perioada normală a unei zile de lucru.
 4. În măsura posibilului, această muncă trebuie să mențină sau să mărească posibilitatea deținutului de a-și câștiga în mod normal existența după ieșirea din penitenciar.
 5. Trebuie să li se asigure deținuților, și în special tinerilor, o pregătire profesională într-o meserie utilă, de care aceștia să profite.
 6. În limitele compatibile cu o selecție profesională adecvată și cu cerințele administrării și disciplinei instituției, deținuților trebuie să li se ofere posibilitatea de a-și alege meseria pe care doresc să o practice.
72. 1. Organizarea și metodele de lucru din cadrul instituției trebuie să fie cât mai apropiate de cele ale unei munci asemănătoare în comunitate, în scopul pregătirii deținuților pentru condițiile normale ale lucrului în libertate, fiind respectate normele tehnice în vigoare și metodele moderne de gestiune și producție.
 2. Dorința de a se ajunge la un profit financiar de pe urma muncii în penitenciar poate să aibă ca efect creșterea și ameliorarea calității pregătirii, dar interesele deținuților și tratamentul lor nu trebuie să fie subordonate acestui scop.
73. Munca oferită deținuților trebuie să fie asigurată de administrația din penitenciar:
 - a) fie în propriile stabilimente, ateliere și exploatări agricole;
 - b) fie în colaborare cu întreprinzătorii privați din cadrul sau din afara instituției. În acest caz, angajatorii trebuie să plătească salariul datorat în mod normal, ținând cont și de rentabilitatea deținuților.
74. 1. Securitatea și igiena trebuie să fie asigurate în condiții similare cu cele de care beneficiază muncitorii aflați în libertate.

2. Trebuie luate măsuri pentru indemnizarea deținuților, victime ale unor accidente de muncă și boli profesionale, în aceleași condiții prevăzute de lege pentru muncitorii aflați în libertate.
75. 1. Numărul maxim de ore de muncă pe zi și pe săptămână al deținuților trebuie fixat în conformitate cu reglementările sau uzanțele locale referitoare la angajarea muncitorilor liberi.
2. Deținuții trebuie să beneficieze de cel puțin o zi liberă pe săptămână și de suficient timp pentru a se pregăti și a se ocupa de activitățile prevăzute de tratamentul acordat pentru reintegrarea lor în societate.
76. 1. Munca deținuților trebuie să fie remunerată în mod echitabil.
2. Regulamentul trebuie să le permită deținuților utilizarea cel puțin a unei părți din remunerație în scopul achiziționării de obiecte autorizate de regulament, destinate utilizării personale, și transmiterea altei părți familiilor acestora sau altor persoane autorizate.
3. Regulamentul ar trebui, de asemenea, să prevadă ca o parte din remunerație să fie reținută de către administrație în vederea constituirii unui fond de economii care să fie înmănat deținuțului la eliberare.

Educația

77. În fiecare instituție trebuie implementat un program educațional complet pentru a oferi tuturor deținuților posibilitatea de a-și cultiva anumite necesități sau aspirații. Obiectivele acestor tipuri de programe ar trebui să fie mărirea șanselor de reintegrare socială a deținuților, susținerea moralului lor, ameliorarea comportamentului și sprijinirea lor în scopul păstrării demnității lor morale.
78. Educația trebuie considerată o activitate a regimului penitenciar, care are același statut ca și munca, cu condiția integrării ei în orarul normal de muncă și în programul de tratament personalizat.
79. Administrația penitenciarelor trebuie să acorde o atenție deosebită educației tinerilor deținuți, în special a celor de altă cetățenie sau a celor care au anumite necesități culturale sau etnice.
80. Trebuie să se elaboreze programe speciale de recuperare a deținuților care au probleme deosebite, de pildă a analfabeților.
81. În măsura posibilităților, educația trebuie:
a. să fie integrată în sistemul de educație publică astfel încât cei interesați să își poată continua cu ușurință pregătirea după ieșirea din penitenciar;
b. să aibă loc în instituții de învățământ din afara penitenciarului.
82. Fiecare instituție va fi dotată cu o bibliotecă destinată tuturor categoriilor de deținuți; ea va fi actualizată în mod corespunzător cu o gamă largă de opere recreative și instructive, iar deținuții vor fi încurajați să le folosească în întregime. Biblioteca penitenciarului trebuie să fie organizată cu sprijinul bibliotecilor publice, dacă acest lucru este posibil.

Educația fizică, sportul și recreerea

83. Regimurile din penitenciar trebuie să recunoască importanța pe care o au pentru sănătatea fizică și mentală a deținuților activitățile care vizează menținerea deținuților într-o formă fizică bună și posibilitatea de a efectua exerciții fizice și de a se distra.
84. În consecință, un bun program de educație fizică, de sport și de activități recreative trebuie să fie pus în aplicare în cadrul unui sistem de tratament și pregătire. În acest sens, terenul, instalațiile și echipamentul trebuie să fie puse la dispoziția deținuților.
85. Administrațiile penitenciarelor trebuie să se asigure că deținuții care participă la acest program posedă calitățile fizice necesare. Trebuie să se ia măsuri speciale, sub îndrumarea unui doctor, pentru a se organiza ședințe de educație fizică și de terapie curativă a deținuților care au nevoie de ele.

86. Orice deținut care nu lucrează în aer liber sau care nu se află într-o instituție deschisă trebuie să aibă dreptul, în cazul în care condițiile meteorologice o permit, de a se plimba cel puțin o oră pe zi, de a face exerciții fizice în aer liber, adăpostindu-se cât mai mult cu putință de intemperii.

Regimul de pregătire pentru eliberare

87. Toți deținuții trebuie să beneficieze de dispoziții care să îi ajute, o dată cu revenirea în societate, să își reia viața familială și să își găsească un loc de muncă după ieșirea din penitenciar. În acest scop trebuie să se prevadă proceduri și cursuri speciale.
88. În ceea ce privește deținuții condamnați la pedepse cu o durată mai mare, trebuie să se ia măsuri pentru a asigura reintegrarea progresivă a acestora în societate. Acest scop poate fi atins mai ales printr-un program de pregătire în vederea eliberării, organizat în instituția respectivă sau într-o altă instituție abilitată, sau prin eliberare condiționată însoțită de supraveghere și de o asistență socială eficientă.
89. 1. Administrațiile penitenciarelor trebuie să lucreze în strânsă colaborare cu serviciile sociale și organismele care asistă deținuții eliberați, pentru reintegrarea în societate, în special în vederea reluării vieții de familie și găsirii unui loc de muncă.
2. Trebuie luate măsuri pentru a se asigura că deținuții eliberați dispun de documentele de identitate necesare și că sunt asistați în găsirea unei locuințe și a unui loc de muncă adecvate. Ei trebuie, de asemenea, să dispună de mijloacele necesare de subzistență în perioada imediat următoare eliberării, de îmbrăcăminte necesară pentru anotimpul respectiv și de mijloace pentru a ajunge la destinație.
3. Reprezentanții agreeți de serviciile sau organismele sociale trebuie să aibă posibilitatea de a vizita instituția penitenciară și de a discuta cu deținuții în scopul de a-i ajuta să se pregătească pentru eliberare și pentru programul de asistență ulterior punerii în libertate.

PARTEA A V-A

Reguli adiționale aplicabile anumitor categorii de deținuți

90. Administrațiile din penitenciare trebuie să se inspire din ansamblul de reguli, în măsura în care acestea pot fi puse în aplicare în mod eficient, în ceea ce privește categoriile speciale de deținuți pentru care sunt prevăzute regulile adiționale de mai jos.

Deținuții în prevenție

91. Fără a prejudicia dispozițiile legale referitoare la protejarea libertății individuale și urmând procedura aplicabilă, deținuții în prevenție, care se bucură de prezumția de nevinovăție până când li se stabilește vinovăția, trebuie să beneficieze de avantajele care le pot fi acordate conform regulii nr. 90 și trebuie să fie tratați conform restricțiilor impuse de procedura penală și securitatea instituției.
92. 1. Orice deținut în prevenție trebuie să își poată informa imediat familia în legătură cu închiderea sa în penitenciar. Oricărui deținut de acest tip trebuie să i se acorde toate facilitățile rezonabile pentru a putea comunica cu familia, cu prietenii și cu persoanele cu care este în legitimul său interes să intre în contact.
2. El trebuie de asemenea să aibă dreptul de a primi, în condiții total satisfăcătoare din punct de vedere uman, vizite ale acestor persoane, supuse doar restricțiilor și supravegherii necesare în interesul administrării justiției, securității și bunei ordini a instituției.
3. Dacă un deținut în prevenție nu dorește să intre în contact cu una din aceste persoane, administrația penitenciarului trebuie să intervină doar în cazuri justificate, cum ar fi, de pildă, vârsta, starea mentală sau orice altă incapacitate a deținutului.

93. Orice deținut în prevenție are dreptul, de la plasarea sa în penitenciar, să-și aleagă un avocat sau să ceară desemnarea unui avocat din oficiu, atunci când acest lucru este posibil, să primească vizitele avocatului în vederea apărării la proces, să pregătească și să îi înmâneze acestuia instrucțiuni confidențiale, precum și să primească de la avocat instrucțiuni de acest tip. La cerere, deținutului trebuie să i se acorde orice facilitate în acest sens. El trebuie să fie asistat în mod gratuit de un interpret în raporturile sale esențiale cu administrația și cu apărarea. Întrevederile între avocat și deținut pot fi urmărite pe cale vizuală, dar nu și audio (direct sau indirect) de către un funcționar al poliției sau al instituției. Repartizarea deținuților în prevenție trebuie să respecte regula nr. 11 alin. 3.
94. Deținuților în prevenție trebuie să li se ofere posibilitatea de a avea camere separate, cu excepția cazurilor în care împrejurările determină că acest lucru nu este de dorit.
95. 1. Deținuților în prevenție trebuie să li se dea posibilitatea de a purta hainele personale dacă acestea sunt curate și adecvate.
2. În caz contrar, trebuie să li se ofere o îmbrăcăminte adecvată.
3. În lipsa unor haine personale adecvate, deținutului în prevenție trebuie să i se ofere un costum civil în stare bună pentru apariția acestuia în fața instanței sau pentru ieșirile autorizate.
96. Orice deținut în prevenție trebuie să aibă posibilitatea de a munci, în măsura posibilităților, dar nu trebuie obligat în acest sens. În cazul în care muncește, el trebuie să fie remunerat ca și ceilalți deținuți. Dacă există programe de studii și pregătire profesională, el trebuie încurajat să beneficieze de ele.
97. Orice deținut în prevenție trebuie să fie autorizat să își procure, pe propria sa cheltuială sau pe cheltuiala unei terțe părți, ziare, cărți, materialul necesar pentru a scrie, precum și alte mijloace de ocupare a timpului în limitele compatibile cu interesele administrării justiției, cu securitatea și buna ordine a instituției.
98. Deținutului în prevenție trebuie să i se ofere posibilitatea de a primi vizita și îngrijirile medicului său a dentistului personal, dacă cererea sa este justificată. În cazul unui refuz, acesta trebuie să fie motivat. Astfel de cheltuielile medicale nu vor fi suportate de administrația penitenciarului.

Deținuții condamnați printr-o procedură nepenală

99. În statele în care legislația prevede închisoarea pentru pedepsele privative de libertate, rezultând dintr-o decizie judecătorească ca urmare a unei proceduri nepenale, acești deținuți nu trebuie să fie supuși mai multor restricții, nici să fie tratați cu mai multă severitate decât este necesar pentru asigurarea securității și menținerea ordinii. Tratatamentul acestora nu trebuie să fie mai puțin favorizant decât cel al deținuților în prevenție, excepție făcând, totuși, obligația de a munci.

Deținuții alienați mental sau anormali

100. 1. Persoanele alienate mental nu trebuie să fie închise în penitenciare și trebuie să se ia măsuri pentru transferarea cât mai rapidă a acestora în instituții adecvate bolnavilor mental.
2. Instituțiile sau secțiile specializate aflate sub control medical trebuie să fie organizate pentru ținerea sub observație și tratamentul deținuților atinși de alte afecțiuni sau tulburări mentale.
3. Serviciul medical sau psihiatric al instituțiilor penitenciare trebuie să asigure tratamentul psihiatric al tuturor deținuților care au nevoie de un astfel de tratament.
4. Dacă e necesar, și cu aprobarea organismelor competente, după punerea în libertate a deținutului, trebuie să se ia măsuri de continuare a tratamentului psihiatric și de asigurare a unei asistențe sociale psihiatrice post-penitenciare.

**RECOMANDAREA NR. R (80) 11 A COMITETULUI DE MINIȘTRI
CĂTRE STATELE MEMBRE CU PRIVIRE LA DETENȚIA
ÎN AȘTEPTAREA JUDECĂRII**

*(adoptată de către Comitetul de Miniștri la 27 iunie 1980
la cea de-a 31-a adunare a Reprezentanților Miniștrilor)*

Comitetul de Miniștri, în temeiul articolului 15b din Statutul Consiliului Europei, [...] Recomandă guvernelor statelor membre să asigure ca legislația și practica lor în cazuri care implică detenția în așteptarea procesului să se călăuzească după următoarele principii.

I. PRINCIPII GENERALE

1. Fiind considerată nevinovată până i se dovedește vinovăția, nici o persoană învinuită de o infracțiune nu va fi supusă detenției în așteptarea judecării decât dacă circumstanțele impun cu necesitate acest lucru. Detenția în așteptarea judecării va fi considerată o măsură excepțională și nu va fi niciodată obligatorie, nici nu va fi folosită în scopuri punitive.

**II. PRINCIPII APLICABILE HOTĂRĂRIILOR
PRIVIND DETENȚIA ÎN AȘTEPTAREA JUDECĂRII**

2. O persoană învinuită de săvârșirea unei infracțiuni și privată de libertate va fi adusă imediat în fața unui judecător sau a altei persoane autorizate prin lege să exercite competență judecătorească (denumită în continuare „autoritate judecătorească“).
Atunci când persoana implicată este adusă în fața autorității judecătorești, hotărârea privind detenția va fi luată fără întârziere.
3. Detenția în așteptarea judecării poate fi dispusă numai dacă există suspiciuni întemeiate că persoana respectivă a comis infracțiunea de care este acuzată și dacă există motive întemeiate pentru a crede că există unul sau mai multe dintre următoarele cauze:
 - pericolul de a fugi;
 - pericolul de a împiedica cursul justiției;
 - pericolul de a comite o infracțiune gravă.
4. Chiar atunci când nu poate fi demonstrată existența unuia dintre pericolele mai sus menționate, detenția în așteptarea judecării poate fi totuși justificată, în mod excepțional, în anumite cazuri de infracțiuni deosebit de grave.
5. Atunci când analizează dacă trebuie dispusă detenția în așteptarea judecării, autoritatea judecătorească va ține cont de circumstanțele cazului individual și mai ales de factori cum sunt cei de mai jos:
 - natura și gravitatea infracțiunii;
 - pertinenta dovezilor că persoana respectivă a comis infracțiunea;
 - pedeapsa care poate fi impusă în eventualitatea condamnării;
 - caracterul, antecedentele, situația personală și socială ale persoanei respective și, mai ales, legăturile sale cu comunitatea;
 - comportamentul persoanei respective, mai ales modul în care și-a îndeplinit orice obligație care i-a fost impusă în timpul procedurilor penale anterioare.
6. Trebuie acordată atenție dezvoltării serviciilor destinate să îmbunătățească informațiile puse la dispoziția autorității judecătorești despre situația personală și socială ale persoanei respective.
7. Detenția în așteptarea judecării nu va fi dispusă dacă privarea de libertate ar fi disproporționată în raport cu natura infracțiunii și cu pedeapsa presupusă de aceasta.
8. Dacă se dispune detenția, încheierea judecătorească va indica în mod cât mai exact conținutul acuzației și motivele în baza cărora a fost luată decizia. Încheierea trebuie comunicată imediat persoanei implicate, care va primi o copie a acesteia.

9. Oricând poate fi dispusă detenția în așteptarea judecării, în conformitate cu principiile menționate mai sus, autoritatea judecătorească va analiza dacă poate fi evitată folosirea detențiunii prin impunerea unor măsuri alternative cum sunt cele amintite în principiul 15.
10. Persoana implicată va fi îndreptățită să fie legal reprezentată înaintea autorității judecătorești în orice situație sau când se pune sau este posibil să se pună problema detențiunii în așteptarea judecării.
Dacă se dispune detenția în așteptarea judecării, i se va acorda cât mai curând posibil asistență juridică din oficiu, dacă nu și-o permite.
11. Orice persoană împotriva căreia se dispune detenția în așteptarea judecării va avea dreptul să facă apel împotriva hotărârii și să solicite eliberarea.
12. Persoana împotriva căreia se dispune detenția în așteptarea judecării va fi informată despre drepturile sale, mai ales despre dreptul de a fi reprezentată legal, dreptul de a cere asistență juridică și dreptul de a face apel și de a solicita eliberarea.
13. Detenția în așteptarea judecării nu se va prelungi mai mult decât este necesar în lumina obiectivelor stabilite în principiul 3, nici nu va fi continuată dacă perioada petrecută în detenție în așteptarea judecării ar fi disproporționată față de sentința care poate fi pronunțată în cazul condamnării.
14. Detenția în așteptarea judecării va fi revizuită la intervale rezonabil de scurte, fixate prin lege sau de autoritatea judecătorească. În această revizuire se va ține cont de detaliile apărute după ce persoana respectivă a fost plasată în detenție.

III. PRINCIPII APLICABILE MĂSURILOR ALTERNATIVE

15. Când examinează dacă poate fi evitată detenția în așteptarea judecării, autoritatea judecătorească va lua în considerare toate măsurile alternative disponibile, care pot include următoarele:
 - promisiunea persoanei de a se prezenta înaintea autorității judecătorești cum și când i se cere, ca să nu împiedice cursul justiției;
 - obligația de a locui la o adresă specificată (de ex., la domiciliu, cămin, o instituție specializată pentru minori etc.) în condițiile impuse de autoritatea judecătorească;
 - restricția de a părăsi sau a merge într-o localitate sau loc specificat fără autorizație;
 - ordinul de a raporta periodic anumitor autorități (de ex., instanței, poliției etc.);
 - predarea pașaportului sau a altor acte de identitate;
 - prevederea cauțiunii sau a altor forme de garanție pentru persoana respectivă, ținând cont de mijloacele sale materiale;
 - prevederea unei garanții;
 - supravegherea și asistența asigurate de o agenție numită de autoritatea judecătorească.
 Astfel de măsuri vor fi anunțate în scris și vor fi clar explicate persoanei implicate, care va fi avertizată că poate fi arestată dacă nu le respectă.
 Persoana căreia îi sunt impuse măsuri alternative va beneficia, dacă acea măsură o impune, de aceleași garanții care sunt acordate prin prezenta recomandare unei persoane aflate în detenție în așteptarea judecării.

IV. PRINCIPII APLICABILE ANCHETEI ȘI PROCESULUI

16. Anchetarea învinuirilor aduse persoanei deținute în așteptarea judecării și procedurile de până la judecare vor fi întotdeauna efectuate într-un termen cât mai scurt cu putință pentru a reduce la minimum perioada arestării. Se vor face toate eforturile posibile în acest sens. În efectuarea anchetei și în aducerea persoanei respective în fața instanței, autoritățile implicate vor acorda prioritate persoanelor reținute.

17. Perioada petrecută în detenție în așteptarea judecării va fi dedusă din termenul condamnării.
18. Se va acorda atenție constituirii sau dezvoltării unei scheme de compensare a persoanelor care au petrecut o perioadă în detenție în așteptarea judecării și nu au fost condamnate.

B. PREVENIREA ȘI COMBATEREA CRIMINALITĂȚII

RECOMANDAREA REC (2001) 10 A COMITETULUI DE MINISTRI CĂTRE STATELE MEMBRE PRIVIND CODUL EUROPEAN DE ETICĂ AL POLIȚIEI

*(adoptată de către Comitetul de Miniștri la 19 septembrie 2001,
în cadrul celei de-a 765-a reuniuni a Delegaților Miniștrilor)*

Comitetul de Miniștri, în temeiul articolului 15b din Statutul Consiliului Europei, [...] Recomandă guvernelor statelor membre să se inspire, în legislația și practicile interne ale acestora și în codurile lor de conduită în materie de poliție, din principiile enunțate în Codul european de etică al poliției, ce figurează în anexa la prezenta recomandare, în vederea aplicării lor progresive și asigurării unei difuzări cât mai ample a acestui text.

Anexă la Recomandarea Rec (2001) 10

CODUL EUROPEAN DE ETICĂ AL POLIȚIEI

DEFINIREA SFEREI DE APLICARE

Prezentul cod se aplică forțelor sau serviciilor de poliție publice tradiționale sau altor organe autorizate și/sau controlate de puterile publice, al căror prim obiectiv constă în a asigura menținerea ordinii într-o societate civilă și care sunt autorizate de stat să aplice forța și/sau puteri speciale, pentru a atinge acest obiectiv.

I. OBIECTIVELE POLIȚIEI

1. Principalele scopuri ale poliției constau, într-o societate democratică condusă de principiul preeminenței dreptului, în următoarele:
 - a asigura menținerea liniștii publice, respectul legii și ordinii în cadrul societății;
 - a proteja și respecta libertățile și drepturile fundamentale ale individului care sunt consacrate, îndeosebi, de către Convenția Europeană a Drepturilor Omului;
 - a preveni și a combate criminalitatea;
 - a depista criminalitatea;
 - a oferi asistență și servicii populației.

II. BAZELE JURIDICE ALE POLIȚIEI

2. Poliția este un organ public, care trebuie instituit prin lege.
3. Operațiunile poliției trebuie să fie întotdeauna îndeplinite conform dreptului intern și normelor internaționale acceptate de țări.
4. Legislația de organizare a poliției trebuie să fie accesibilă cetățenilor și suficient de clară și precisă; în caz contrar aceasta trebuie completată prin regulamente de asemenea accesibile cetățenilor și clare.

5. Personalul poliției este supus aceleiași legislații ca și cetățenii obișnuiți, unele excepții de la acest principiu pot fi justificate doar în vederea asigurării unei bune desfășurări a sarcinilor poliției, într-o societate democratică.

III. POLIȚIA ȘI SISTEMUL DE JUSTIȚIE PENALĂ

6. O distincție netă trebuie stabilită între rolul poliției și cel al sistemului judiciar, al parchetului și al sistemului penitenciar; poliția nu trebuie să aibă nici o putere de control asupra acestor organe.
7. Poliția trebuie să respecte, cu strictețe, independența și imparțialitatea judecătorilor; poliția nu trebuie nici să ridice obiecții față de hotărârile judecătorești sau deciziile judiciare legitime, nici să împiedice executarea lor.
8. Poliția nu trebuie, în principiu, să exercite funcțiuni judiciare. Orice delegare de putere judiciară trebuie să fie limitată și prevăzută prin lege. Trebuie ca întotdeauna să fie posibilă contestarea în fața unui organ judiciar a tuturor actelor, deciziilor sau omisiunilor poliției privind drepturile indivizilor.
9. Este cazul să se asigure o cooperare funcțională și corespunzătoare între poliție și ministerul public. În țările unde poliția se află sub autoritatea ministerului public sau judecătorilor de instrucție, ea trebuie să primească instrucțiuni clare în privința priorităților care determină politica anchetelor criminale și desfășurarea diferitelor anchete criminale. Poliția trebuie să informeze judecătorii de instrucție sau ministerul public de modul în care instrucțiunile lor sunt aplicate și, mai ales, trebuie să îi țină la curent cu evoluția cazurilor penale.
10. Poliția trebuie să respecte rolul avocaților apărării în procesele de justiție penală și, dacă este necesar, să contribuie la asigurarea dreptului efectiv de a avea acces la asistență juridică, în mod deosebit pentru persoanele private de libertate.
11. Poliția nu trebuie să se substituie personalului penitenciar, cu excepția cazurilor de urgență.

IV. ORGANIZAREA STRUCTURILOR POLIȚIEI

A. Generalități

12. Poliția trebuie să fie organizată în așa fel încât membrii săi să beneficieze de respectul populației, atât ca profesioniști însărcinați cu aplicarea legii, cât și ca prestatori de servicii.
13. Serviciile de poliție trebuie să-și exercite misiunile de poliție, într-o societate civilă, sub responsabilitatea autorităților civile.
14. Poliția și personalul în uniformă trebuie în mod normal să fie recunoscuți cu ușurință.
15. Serviciul de poliție trebuie să beneficieze de o independență operațională suficientă, vizavi de alte organe ale statului, în îndeplinirea sarcinilor de poliție care-i revin și de care trebuie să fie pe deplin responsabil.
16. Cadrele poliției trebuie să fie, la toate nivelurile ierarhice, personal responsabile de actele lor, de neglijențele sau de ordinele date subordonaților lor.
17. Organizarea poliției trebuie să cuprindă o rețea de comandă clar definită. Trebuie să fie posibilă, în toate cazurile, determinarea superiorului responsabil de actele de neglijență ale unui membru din personalul de poliție.
18. Poliția trebuie să fie organizată astfel încât să promoveze bunele raporturi între poliție și populație și, eventual, o cooperare efectivă cu celelalte organisme, asociații locale, organizații nonguvernamentale și alți reprezentanți ai populației, cuprinzând grupurile etnice minoritare.
19. Serviciile de poliție trebuie să fie pregătite să furnizeze cetățenilor informații obiective despre activitățile lor, fără însă a dezvălui informații confidențiale. Trebuie elaborate liniile directe profesionale, care guvernează raporturile cu mass-media.

20. Organizarea serviciilor de poliție trebuie să cuprindă măsuri eficace, pentru a garanta integritatea personalului de poliție și comportamentul adecvat al acestuia în executarea misiunilor și, în special, respectarea libertăților și drepturilor fundamentale ale persoanei, în mod particular, stabilite de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.
21. Măsuri eficiente pentru prevenirea și lupta împotriva corupției trebuie aplicate la toate nivelurile serviciilor de poliție.

B. Calificative, recrutări și fidelitatea personalului de poliție

22. Personalul de poliție, oricare ar fi nivelul la care se angajează, trebuie să fie recrutat pe baza competenței și experienței personale, care trebuie adaptate obiectivelor poliției.
23. Personalul de poliție ar trebui să fie în măsură să dea dovadă de discernământ, de deschidere intelectuală, de maturitate, de simț justițiar, de capacități de comunicare și, dacă este cazul, de aptitudini de conducere și organizare. El trebuie să aibă și o bună putere de înțelegere a problemelor sociale, culturale și comunitare.
24. Persoanele care au fost recunoscute vinovate de infracțiuni grave nu trebuie să dețină funcții în poliție.
25. Procedurile de recrutare trebuie să se bazeze pe criteriile obiective și nediscriminatorii și să se facă conform unui examen obligatoriu al candidaturilor. Trebuie, în plus, aplicată o politică prin care să se recruteze bărbați și femei, reprezentând diverse categorii ale societății, printre care grupurile etnice minoritare, obiectivul ultim fiind ca personalul de poliție să reflecte societatea în serviciul căreia se găsește.

C. Formarea personalului de poliție

26. Formarea personalului de poliție trebuie să se bazeze pe principiile fundamentale, cum ar fi democrația, statul de drept și protecția drepturilor omului trebuie să se realizeze în funcție de obiectivele poliției.
27. Formarea generală a personalului de poliție trebuie să fie cât mai deschisă posibil pentru societate.
28. Formarea generală inițială ar trebui, de preferință, să fie urmată de perioade regulate de formare continuă și de formare specializată și, dacă este cazul, de formare pentru sarcini speciale și de gestiune.
29. O formare practică privind aplicarea forței și limitele acesteia referitoare la principiile stabilite în materie de drepturi ale omului și, mai ales, a Convenției Europene a Drepturilor Omului și a jurisprudenței corespondente trebuie integrată în formarea polițiștilor la toate nivelurile.
30. Formarea personalului de poliție trebuie să integreze pe deplin necesitatea de a combate rasismul și xenofobia.

D. Drepturile personalului de poliție

31. Personalul de poliție trebuie, în general, să beneficieze de aceleași drepturi civile și politice ca și ceilalți cetățeni. Restricțiile privind aceste drepturi nu sunt posibile, decât dacă ele sunt necesare în exercitarea funcțiilor poliției, într-o societate democratică, în conformitate cu legea și cu Convenția Europeană a Drepturilor Omului.
32. Personalul de poliție trebuie să beneficieze, în calitate de funcționari, de o gamă de drepturi sociale și economice, cât mai mare posibil. Trebuie să beneficieze, în special, de dreptul sindical sau de a participa în instanțe, de dreptul de percepere a unei remunerații corespunzătoare, de dreptul la o acoperire socială și de măsuri specifice de protecție a sănătății și securității, ținând cont de caracterul particular al activității poliției.
33. Orice măsură disciplinară luată împotriva unui membru al poliției trebuie să fie supusă controlului unui organ independent sau a unei instanțe.

34. Autoritatea publică trebuie să susțină personalul de poliție, pus în cauză într-un mod nejustificat, în exercitarea funcțiilor sale.

V. PRINCIPII DIRECTOARE VIZÂND ACȚIUNEA/INTERVENȚIA POLIȚIEI

A. Principii directoare vizând acțiunea/intervenția poliției: principii generale

35. Poliția și toate intervențiile poliției trebuie să respecte dreptul oricărei persoane la viață.
36. Poliția nu trebuie să aplice, să încurajeze sau să tolereze acte de tortură, tratamente sau pedepse inumane sau degradante, în orice circumstanță s-ar afla.
37. Poliția nu poate recurge la forță decât în caz de necesitate absolută, și numai în măsura necesară atingerii unui obiectiv legitim.
38. Poliția trebuie să verifice, în mod sistematic, legalitatea operațiunilor pe care și le-a propus să le execute.
39. Personalul de poliție trebuie să execute ordinele date în mod regulamentar de superiori, dar are datoria de a se abține de la executarea celor care sunt evident ilegale și de a face raport privind acest subiect, fără a se teme de eventuale sancțiuni în astfel de situații.
40. Poliția trebuie să-și îndeplinească misiunile, într-o manieră echitabilă, inspirându-se, în special, din principiul de imparțialitate și de nediscriminare.
41. Poliția nu trebuie să lezeze dreptul fiecăruia la viața sa privată, decât în caz de necesitate absolută și numai în măsura necesară pentru realizarea obiectivului legitim.
42. Adunarea, stocarea și utilizarea datelor personale de către poliție trebuie să fie în conformitate cu principiile internaționale privind protecția datelor și, în special, să se limiteze la ceea ce este necesar pentru realizarea obiectivelor legale, legitime și specifice.
43. În îndeplinirea misiunii sale, poliția trebuie întotdeauna să vegheze la spiritul drepturilor fundamentale ale fiecăruia, precum și la libertatea de gândire, de conștiință, de religie, de exprimare, de reuniune pacifistă, de circulație și dreptul asupra bunurilor sale.
44. Personalul de poliție trebuie să acționeze cu integritate și respect față de populație, ținând cont, în mod special, de situația indivizilor care fac parte din grupuri vulnerabile.
45. Personalul de poliție trebuie în mod normal, în timpul intervențiilor lui, să fie în măsură să ateste calitatea sa de membru al poliției și identitatea sa profesională.
46. Personalul de poliție trebuie să se opună tuturor formelor de corupție din poliție. Trebuie să-și informeze superiorii și celelalte organe competente despre toate cazurile de corupție din poliție.

B. Principii directoare vizând acțiunea/intervenția poliției: situații specifice

1. Anchetele poliției

47. Anchetele poliției trebuie să fie fondate, cel puțin, pe supoziții rezonabile că a fost sau va fi comisă o infracțiune.
48. Poliția trebuie să respecte principiile, potrivit cărora oricine este acuzat de un delict penal trebuie presupus a fi nevinovat, până ce acesta va fi găsit vinovat de o instanță judecătorească, și trebuie să beneficieze de anumite drepturi, în special de acela de a fi informat, în cel mai scurt timp, de acuzația formulată împotriva sa și de a pregăti apărarea sa, fie personal, fie prin intermediul unui avocat ales de el.
49. Anchetele poliției trebuie să fie obiective și echitabile. Ele trebuie să țină cont de nevoile specifice ale persoanelor, cum ar fi: copiii, adolescenții, femeile, membrii minorităților, cuprinzând minoritățile etnice sau persoanele vulnerabile, și să fie adaptate corespunzător.
50. Se vor stabili, ținând cont de principiile enunțate în articolul 48, liniile directoare cu privire la conduita interogatoriilor de poliție. În special, este vorba de a se asigura că aceste interogatorii se desfășoară într-un mod echitabil, aceasta însemnând ca cei interesați să fie

informații de motivele interogatoriului și de alte fapte pertinente. Conținutul interogatoriilor de poliție trebuie să fie, în mod sistematic, consemnat.

51. Poliția trebuie să fie conștientă de necesitățile specifice martorilor și trebuie să respecte anumite reguli, inclusiv protecția și asistența care le pot fi asigurate în timpul anchetei, mai ales când există riscul de intimidare a martorilor.
52. Poliția trebuie să asigure victimelor criminalității susținerea, asistența și informarea de care acestea au nevoie, fără discriminare.
53. Poliția ar trebui să fie în măsură să ofere servicii de interpretare/traducere necesare pe toată durata anchetei de poliție.

2. Arestarea / privarea de libertate de către poliție

54. Privarea de libertate trebuie să fie pe cât posibil limitată și aplicată ținând cont de demnitatea, de vulnerabilitatea și de necesitățile individuale ale fiecărei persoane deținute. Plasările în detenție trebuie să fie, în mod sistematic, consemnate într-un registru.
55. Poliția trebuie, în măsura în care este posibil conform legii naționale, să informeze rapid orice persoană privată de libertatea sa asupra motivelor acestei privațiuni și asupra acuzațiilor ce i se aduc și totodată să o informeze fără întârziere despre procedura aplicabilă în cazul său.
56. Poliția trebuie să garanteze securitatea persoanelor deținute, să vegheze la starea lor de sănătate, să le asigure condițiile satisfăcătoare de igienă și o alimentație adecvată. Celulele de poliție prevăzute în acest scop trebuie să aibă dimensiuni rezonabile, să fie iluminate și ventilate corespunzător și să fie dotate astfel încât să permită odihna.
57. Persoanele private de libertate de către poliție trebuie să aibă dreptul ca mandatul lor de reținere să fie notificat unei terțe persoane, aleasă de ele, să beneficieze de un avocat și să poată fi examinată de un medic, în măsura în care este posibil și în conformitate cu opțiunea lor.
58. Poliția trebuie, pe cât posibil, să separe persoanele reținute în incintele poliției, suspectate de fi comis infracțiuni penale, de persoanele reținute din alt motiv. În mod normal, bărbații trebuie separați de femei, persoanele majore de persoanele minore, private de libertate.

VI. RESPONSABILITATEA ȘI CONTROLUL POLIȚIEI

59. Poliția trebuie să fie responsabilă în fața statului, cetățenilor și reprezentanților acestora. Ea trebuie să reprezinte obiectul unui control extern eficient.
60. Controlul poliției de către stat trebuie repartizat între puterile legislativă, executivă și judecătorească.
61. Puterile publice trebuie să aplice procedurile efective și imparțiale de recurs împotriva poliției.
62. Ar trebui să se încurajeze crearea unor mecanisme care să determine responsabilitatea poliției și care să se bazeze pe comunicare și înțelegere reciprocă între populație și poliție.
63. Statele membre, supervizate de organele în drept, trebuie să elaboreze coduri de deontologie ale poliției, care să se bazeze pe principiile enunțate în prezenta recomandare.

VII. CERCETAREA ȘI COOPERAREA INTERNAȚIONALĂ

64. Statele membre trebuie să favorizeze și să încurajeze activitățile de cercetare în privința poliției, efectuate de poliția însăși sau de instituțiile din exterior.
65. Ar trebui să se promoveze cooperarea internațională în privința problemelor de etică a poliției și aspectelor acțiunilor sale, privitoare la drepturile omului.
66. Mijloacele de promovare a principiilor enunțate în prezenta recomandare și aplicarea lor ar trebui să constituie obiectul unei atente examinări din partea Consiliului Europei.

C. JUSTIȚIA JUVENILĂ

RECOMANDAREA REC (2003) 20 A COMITETULUI DE MINIȘTRI CĂTRE STATELE MEMBRE CU PRIVIRE LA NOILE CĂI DE TRATAMENT AL DELINCVENȚEI JUVENILE ȘI ROLUL JUSTIȚIEI JUVENILE

(adoptată de Comitetul de Miniștri la 24 septembrie 2003)

Comitetul de Miniștri, în temeiul articolului 15b din Statutul Consiliului Europei, [...]

Recomandă guvernelor statelor membre:

- Să se conducă în legislația, politica și practica lor de principii și măsurile prevăzute de prezenta recomandare;
- Să aducă prezenta recomandare precum și memorandumul explicativ în atenția tuturor structurilor pertinente, mass-media și publicului; și
- Să recunoască necesitatea normelor europene separate și distincte privitor la sancțiunile și măsurile comunitare precum și normele europene penitenciare pentru minori;

I. DEFINIȚIA

În prezenta recomandare:

- *minor / juvenil* înseamnă persoana care a atins vârsta de răspundere penală dar nu și majoratul; totuși prezenta recomandare se poate extinde asupra celor care în viitorul apropiat vor atinge sau au atins această vârstă;
- *delincvență* semnifică faptele care se încadrează în sfera dreptului penal. În unele state aceasta se extinde asupra comportamentului antisocial și/sau deviat care face parte din sfera administrativă și civilă;
- *sistemul justiției juvenile* este definit ca o componentă formală a definiției mai largi care cuprinde toate infracțiunile comise de minori. Suplimentar, instanțelor de judecată care examinează cauzele minorilor, sistemul cuprinde structurile oficiale așa ca poliția, procuratura, avocatura, serviciul de probațiune și instituțiile penale. Sistemul activează în cooperare cu autoritățile relevante în domeniul sănătății, învățământului, de asistență socială și organele nonguvernamentale din sfera protecției victimelor și martorilor.

II. O ABORDARE MAI STRATEGICĂ

1. Obiectivul de bază al justiției juvenile, al măsurilor conexe de abordare a acesteia trebuie să fie:
 - i. de a preveni comiterea și recidiva faptelor de natură penală;
 - ii. de a (re)socializa și a (re)integra infractorii;
 - iii. de a se preocupa de necesitățile și interesele victimelor.
2. Sistemul de justiție juvenilă trebuie privit ca un component al unei strategii mai largi de prevenire a delincvenței juvenile care ține cont de contextul larg al familiei, școlii, vecinătății și grupului de cunoștințe în interiorul căruia are loc comiterea faptei.
3. Resursele trebuie să vizeze în special infracțiunile grave, violente care persistă, precum și cele care sunt legate de consumul de alcool și droguri.
4. Este necesară elaborarea măsurilor mai adecvate și mai eficiente în scopul prevenirii comiterii și recidivei infracțiunilor comise de membrii minorităților etnice, grupurilor de minori, femeilor tinere și de persoane care nu au atins vârsta la care pot fi atrase la răspundere penală.
5. Intervenția în cazul infractorilor minori trebuie pe cât este posibil să se bazeze pe dovezi de ordin științific care dă răspuns când acestea sunt aplicabile, în privința cui și în ce condiții.
6. În scopul prevenirii discriminării, autoritățile publice trebuie să elaboreze declarații referitoare la eventualele consecințe ale politicilor și practicilor noi asupra membrilor tineri ai minorităților etnice.

III. REACȚII NOI

7. Este necesară continuarea extinderii spectrului de alternative susceptibile să substituie condamnarea formală. Acestea trebuie să facă parte din procedura ordinară, să respecte principiul proporționalității, să reflecte interesele minorului și să fie aplicabile în cauzele în care responsabilitatea este liber acceptată.
8. În vederea contracarării infracțiunilor grave, violente și comise persistent de minori, statele membre trebuie să elaboreze o gamă largă de sancțiuni și măsuri de natură comunitară care ar fi novatorii, eficiente (dar proporționale). Acestea trebuie direct să vizeze comportamentul infracțional dar și necesitățile făptuitorului. Măsurile comunitare trebuie să-i implice pe părinții sau tutorii minorului (cu excepția cazurilor în care acest lucru nu este productiv) iar ori de câte ori este posibil și adecvat se cere de a media și de a recupera și compensa prejudiciul cauzat victimei.
9. Învinuirea trebuie să reflecte vârsta și nivelul de maturitate al persoanei, să se ralieze la etapa de dezvoltare a infractorului, iar măsurile cu caracter penal să se aplice în mod ascendent dar în pas cu creșterea nivelului individual de răspundere.
10. Părinții (sau tutorii și curatorii) trebuie încurajați să fie conștienți și să accepte responsabilitatea care o au în legătură cu comportamentul infracțional al copiilor lor minori. Se cere ca aceștia să ia parte la ședințele din cadrul instanței de judecată (cu excepția cazurilor în care acest lucru nu este productiv) iar ori de câte ori este posibil este necesar de a le oferi ajutor, susținere și îndrumări. Părinților și tutorilor trebuie să li se ceară să frecventeze cursuri de instruire și consultare, pentru a asigura ca minorul să meargă la școală astfel ajutând structurile oficiale să implementeze sancțiunile și măsurile comunitare.
11. Reflectând tranziția mai îndelungată spre maturitate, tinerii până la vârsta de 21 de ani, pe cât posibil, trebuie să fie tratați de o manieră comparabilă cu cea utilizată în cazul minorilor de vârstă mai fragedă, primii fiind supuși aceluiași intervenții, atunci când judecătorul este de părerea că ei nu sunt suficient de maturi pentru a fi atrași la răspundere deplină pentru acțiunile comise, similar adulților.
12. În scopul facilitării accesului acestora pe piața forței de muncă, este necesar de a depune eforturi în vederea asigurării ca persoanele tinere până la vârsta de 21 de ani care au comis infracțiuni să fie scutite de obligația de a dezbăui antecedentele penale potențialilor angajatori, cu excepția cazului când natura viitoarei munci presupune aceasta în mod obligatoriu.
13. Statele trebuie să elaboreze instrumente de evaluare a riscului pe care îl prezintă persoanele în sensul recidivei, astfel încât natura, intensitatea și durata intervențiilor să fie proporționale riscului comiterii repetate a infracțiunilor, dar să fie conforme cu necesitățile infractorului, evitând atitudinea neglijentă față de principiul proporționalității. În caz de necesitate, autoritățile trebuie încurajate să ofere informație, dar întotdeauna în conformitate cu legislația care protejează confidențialitatea informațiilor.
14. Fiecare etapă procesual-penală trebuie să se încadreze în limite stricte pentru a evita tergiversarea și pentru a asigura o reacție cât mai rapid posibil față de infracțiunile comise de minori. În tot cazul, măsurile menite să grăbească înfăptuirea justiției și să mărească eficiența acesteia trebuie să fie echilibrate cu noțiunea de termen rezonabil al procesului.
15. În cazul în care minorii se află în arestul poliției, se vor lua în considerație statutul lor de minor, vârsta, gradul de vulnerabilitate și de maturitate. Ei trebuie informați despre drepturile și garanțiilor lor în mod prompt și într-o manieră foarte accesibilă. La interogatoriile poliției, minorii trebuie să fie însoțiți de părinte / tutore sau de un alt adult potrivit. Minorilor trebuie să li se garanteze accesul la avocat și la medic. Minorii nu trebuie deținuți în arestul poliției mai mult de 48 ore în total, iar în cazul infractorilor de vârstă foarte fragedă se va urmări reducerea chiar și a acestui termen. Detenția minorilor în arestul poliției trebuie supravegheată de autoritățile competente.

16. Totuși, în ultimă instanță, în cazul minorilor bănuși de comiterea infracțiunii, detenția provizorie nu trebuie să fie mai mare decât 6 luni înainte de judecată. Acest termen poate fi prelungit numai atunci când judecătorul care nu este implicat în anchetarea cazului cere prelungirea procedurii și dacă aceasta este pe deplin justificată de circumstanțe excepționale.
17. Ori de câte ori este posibil, în cazul bănușilor minor se vor aplica alternative la detenție așa ca plasarea minorului la rude și stimularea familiilor sau centrelor de plasament să ia minorul. Privarea de libertate nu trebuie să fie niciodată utilizată în calitate de pedeapsă iminentă, ca formă de intimidare sau să servească drept substitut al protecției copilului sau a măsurilor de sănătate mentală.
18. Ținând cont de factorul preventiv pe care detenția îl joacă în cazul minorilor bănuși, instanțele de judecată trebuie să efectueze o analiză a tuturor riscurilor inerente, în baza informațiilor depline și confirmate referitoare la personalitatea și circumstanțele sociale ale minorului respectiv.
19. Pregătirea de liberare a minorilor privați de libertate trebuie să înceapă din prima zi de ispășire a termenului de pedeapsă. O evaluare deplină a riscurilor și a necesităților trebuie să constituie un prim pas spre planul de reintegrare care îi pregătește pe infractori într-o manieră coordonată cu necesităților lor care țin de educație, angajarea în câmpul muncii, venituri, sănătate, loc de trai, supraveghere, familie și mediu social.
20. Este necesar de a aborda larg momentul reintegrării, prin intermediul concediilor, instituțiilor de tip deschis, liberarea în bază pe permis și unități de plasament. Resursele vor trebuie investite în măsurile de reabilitare după liberare care în toate cazurile vor fi planificate și implementate în strânsă cooperare cu autoritățile din exterior.

IV. IMPLEMENTAREA

21. Reacția la delinvența juvenilă poartă un caracter planificat, coordonat și realizat de parteneriatele locale care cuprind autoritățile publice cheie: poliția, probațiunea, serviciile de asistență socială pentru tineri, autoritățile judiciare, de plasare în câmpul muncii, de învățământ, de educație, sănătate și de asigurare cu spațiu locativ precum și sectorul de voluntariat și cel privat. Asemenea parteneriate trebuie să-și ia răspunderea pentru realizarea scopului clar definit, și anume:
 - oferirea instruirii inițiale și continue;
 - planificarea, finanțarea și prestarea serviciilor;
 - stabilirea standardelor și monitorizarea realizării lor;
 - împărtășirea informației (în conformitate cu cerințele juridice privitoare la protecția informației și secretul profesional ținând cont de atribuțiile specifice ale structurilor respective); și
 - evaluarea eficienței și distribuirea informației referitoare la cele mai reușite practici.

V. DREPTURI ȘI GARANȚII

22. Toate reacțiile și procedurile consfințite în prezenta recomandare trebuie integrate în contextul de drepturi și garanții prevăzute de instrumentele internaționale relevante în domeniu.

VI. MONITORIZAREA, EVALUAREA ȘI RĂSPÂNDIREA INFORMAȚIEI

23. În vederea sporirii fundamentului de cunoștințe care se referă la politica de intervenție este necesară alocarea fondurilor în vederea efectuării unei evaluări a potențialelor măsuri de intervenție și pentru distribuirea acestor informații practicienilor din domeniu.

24. În scopul prevenirii discriminării pe motive etnice în cadrul sistemului de justiție juvenilă și identificării cazurilor în care sunt imperioase intervențiile de ordin cultural specific este necesar de a obține informații și de a organiza studii privitoare la tratamentul special al minorităților etnice care se va lua în considerație la fiecare etapă a sistemului de justiție juvenilă.
25. În vederea contracarării atitudinii negative este necesar de a informa opinia publică și de a câștiga creditul de încredere al societății prin elaborarea strategiilor informaționale privitoare la delincvența juvenilă și referitor la eficiența sistemului de justiție juvenilă, prin intermediul unui spectru larg de mijloace ca televiziunea, rețeaua Internet. Acest scop se va realiza fără a dezvălui date cu caracter personal sau alte informații care pot ajuta identificarea unui infractor sau a unei victime concrete.

D. JUSTIȚIA ÎN COMUNITATE

RECOMANDAREA REC NR. 22 (2000) A COMITETULUI DE MINIȘTRI CĂTRE STATELE MEMBRE CU PRIVIRE LA ÎMBUNĂTĂȚIREA APLICĂRII NORMELOR EUROPENE PRIVIND SANȚIUNILE ȘI MĂSURILE COMUNITARE

*(adoptată de Comitetul de Miniștri la 29 noiembrie 2000
la cea de-a 731-a adunare a Reprezentanților Miniștrilor)*

Comitetul de Miniștri, în temeiul articolului 15b din Statutul Consiliului Europei, [...] Recomandă guvernelor statelor membre:

- să se conducă în legislația și practica lor în ceea ce privește durata sancțiunilor și măsurilor comunitare de textul revizuit al regulii nr. 5 a Recomandării nr. R (92) 16 referitoare la normele europene privind sancțiunile și măsurile aplicate în comunitate, prevăzute în Anexa I la prezenta recomandare;
- să se conducă atunci când își revizuiesc legislația, politica și practica referitoare la elaborarea, adoptarea și aplicarea sancțiunilor și măsurilor de principiile cuprinse în Anexa II la prezenta recomandare;
- să asigure cea mai largă difuzare posibilă a prezentei recomandări și a raportului privind obținerea unei folosiri mai eficiente a sancțiunilor și măsurilor comunitare elaborate de Comitetul European pentru Probleme Infracționale, acordând o atenție specială interpretărilor și explicațiilor suplimentare ale anumitor norme europene, după cum sunt prezentate în paragrafele 129-168 ale raportului mai sus menționat.

186

Anexa I la Recomandarea Rec 22 (2000)

AMENDAMENT LA REGULA NR. 5 A RECOMANDĂRII NR. R (92) 16 REFERITOARE LA NORMELE EUROPENE PRIVIND SANȚIUNILE ȘI MĂSURILE APLICATE ÎN COMUNITATE

În mod normal, nici o sancțiune sau măsură comunitară nu va avea durată nedeterminată. În mod excepțional, poate fi impusă o sancțiune sau măsură comunitară nedeterminată infractorilor care, din cauza unei infracțiuni grave anterioare sau actuale combinate cu o caracteristică personală specifică, reprezintă în mod evident o amenințare serioasă la adresa vieții, sănătății sau siguranței comunității. Va fi prevăzută prin lege revizuirea constantă a impunerii unei astfel de sancțiuni sau măsuri nedeterminate de către o organizație independentă a executivului, împuternicită prin lege să o efectueze. Durata sancțiunilor și măsurilor comunitare va fi stabilită de autoritatea împuternicită să ia hotărârea în cadrul limitelor și conform condițiilor prevăzute de lege.

Anexa II la Recomandarea Rec 22 (2000)

**PRINCIPII CĂLĂUZITOARE PENTRU OBTINEREA
UNEI UTILIZĂRI MAI LARGI ȘI MAI EFICIENTE A SANCTIUNILOR
ȘI MĂSURILOR APLICATE ÎN COMUNITATE**

Legislația

1. Trebuie prevăzut un număr suficient de sancțiuni și măsuri comunitare adecvat variate, cum ar fi:
 - alternative la detențiunea înainte procesului, cum ar fi condiția ca un bănuț să locuiască la o adresă stabilită, să fie supravegheat și asistat de o agenție autorizată de o instanță judecătorească;
 - eliberarea condiționată ca o sancțiune independentă impusă fără pronunțarea unei sentințe de pedeapsă cu închisoarea;
 - suspendarea executării unei sentințe de pedeapsă cu închisoarea în condiții impuse;
 - muncă în folosul comunității (de ex., muncă neplătită în folosul comunității);
 - compensarea / despăgubirea victimei, medierea victimă–infractor;
 - dispoziții de tratament pentru infractorii care abuzează de droguri sau de alcool și pentru cei care suferă de o tulburare psihică legată de comportamentul lor infracțional;
 - supravegherea sporită a anumitor categorii de infractori;
 - limitarea libertății de deplasare, de exemplu prin ordine de interdicție sau monitorizare electronică impusă cu respectarea prevederilor regulilor 23 și 55 ale normelor europene;
 - eliberarea condiționată din închisoare urmată de supraveghere.
2. Pentru a promova aplicarea sancțiunilor și măsurilor neprivative de libertate, mai ales atunci când sunt elaborate noi legi, legiuitorul ar trebui să ia în considerare indicarea unei sancțiuni sau măsuri neprivative de libertate în locul detenției ca sancțiune de referință pentru anumite infracțiuni.
3. Trebuie acordată atenție revizuirii și reducerii prevederilor oficiale care interzic aplicarea sancțiunilor și măsurilor neprivative de libertate în cazul infracțiunilor grave și al recidivei.
4. Trebuie să se prevadă introducerea unor noi sancțiuni și măsuri comunitare de probă.
5. Orice probe trebuie administrate în conformitate cu spiritul normelor europene și atent monitorizate și evaluate. Experimentarea trebuie să se facă în conformitate cu standardele etice ale comunității internaționale.

Practica de condamnare

6. Trebuie stabilite criteriile de condamnare, atunci când principiile constituționale și uzanțele legale permit acest lucru, și revizuite periodic de legiuitor sau de alte autorități competente, în scopul, *inter alia*, de a reduce detenția, de a extinde aplicarea sancțiunilor și măsurilor comunitare și de a asigura compensarea victimelor.
7. Autoritățile judecătorești trebuie să se implice în procesul de creare și revizuire a politicilor privind aplicarea sancțiunilor și măsurilor comunitare și trebuie informate în legătură cu rezultatele acestora, în scopul de a asigura înțelegerea naturii acestora în comunitatea juridică.
8. Trebuie acordată o atenție specială definirii circumstanțelor atenuante care ar da autorităților judecătorești posibilitatea de a evita folosirea detenției și de a impune o sancțiune sau măsură comunitară în locul acesteia.

Condițiile de bază pentru implementarea eficientă a sancțiunilor și măsurilor comunitare

9. Trebuie înființate servicii adecvate pentru aplicarea sancțiunilor și măsurilor comunitare, să li se aloce suficiente resurse și care să se dezvolte, după necesitate, în scopul asigurării

încrederii autorităților judecătorești în utilitatea sancțiunilor și măsurilor comunitare, a siguranței comunității și a îmbunătățirii situației personale și sociale a infractorilor.

10. Serviciile de implementare trebuie să aibă un personal de o înaltă calificare profesională, recrutat, pregătit și folosit în conformitate cu principiile prevăzute în Recomandarea nr. R 12 (97) privind personalul implicat în aplicarea sancțiunilor și măsurilor, pentru obținerea scopurilor sancțiunilor și măsurilor comunitare.
11. Activitatea serviciilor de implementare trebuie să se bazeze pe o declarație explicită a politicii, care descrie funcția, scopurile și valorile lor de bază. Această declarație trebuie să includă aspecte privind obligațiile și drepturile infractorilor, distribuirea eficientă a intervențiilor și programelor pentru reintegrarea infractorilor, interesele legitime ale victimelor, responsabilitățile de organizare pentru siguranța comunității și colaborarea cu personalul penitenciarelor, al agențiilor și organizațiilor competente și cu persoanele alese din cadrul comunității.
12. Declarația politicii trebuie completată cu planuri și practici concepute pentru a informa diferitele organizații și persoane implicate în implementarea sancțiunilor și măsurilor comunitare în legătură cu importanța de a acționa în scopuri comune și de a împărtăși cunoașterea reciprocă a metodelor de lucru.
13. Trebuie revăzută elaborarea prevederilor legale privind revizuirea constantă și independentă a activității autorităților însărcinate cu aplicarea de către persoane experimentate, după cum o cer normele europene.

Sporirea credibilității sancțiunilor și măsurilor comunitare (în rândul autorităților judecătorești, al agențiilor complementare, al publicului larg și al politicienilor)

14. Trebuie asigurată cea mai largă difuzare a Recomandării nr. R (92) 16 referitoare la normele europene privind sancțiunile și măsurile aplicate în comunitate, în limba națională respectivă.
15. Conducătorii politici și administrativi și publicul larg trebuie să primească informații periodice despre beneficiile economice și sociale care rezultă din recurgerea redusă la detenție și recurgerea sporită la sancțiuni și măsuri comunitare. Trebuie să existe o politică declarată a relațiilor publice în legătură cu presa locală. Informațiile trebuie să sublinieze că sancțiunile și măsurile comunitare pot implica supravegherea și controlarea eficientă a infractorilor.
16. Autoritățile judecătorești și personalul serviciilor de implementare trebuie să creeze canale de comunicare care să permită discutarea sistematică a aspectelor practice ale recomandării și implementării sancțiunilor și măsurilor comunitare.
17. Reintegrarea în comunitate fiind un scop important al sancțiunilor și măsurilor comunitare, serviciile de implementare trebuie să coopereze activ cu comunitățile locale, de exemplu, implicând persoane alese din cadrul comunității în supravegherea infractorilor sau colaborând la programele locale de prevenire a infraționalității.
18. Introducerea unor noi sancțiuni și măsuri comunitare în legislație și practică trebuie însoțită de campanii active în scopul susținerii de către publicul larg.

Inițierea unor programe și intervenții eficiente

19. Trebuie introdus criteriul eficacității, astfel încât să devină posibilă evaluarea din diferite perspective a costurilor și beneficiilor asociate programelor și intervențiilor în scopul de a maximiza calitatea rezultatelor acestora. Trebuie stabilite standarde și indicatori ai performanței pentru realizarea programelor și intervențiilor.
20. Programele și intervențiile trebuie structurate în conformitate cu informațiile obținute din cercetări relevante și realizate de personal calificat.
21. Programele și intervențiile pentru reintegrarea infractorilor trebuie să se bazeze pe metode variate. La elaborarea programelor și intervențiilor, în contextul sancțiunilor și măsurilor

comunitare, trebuie acordată o atenție specială impactului lor probabil asupra infractorilor, mai ales în ceea ce privește:

- abilitățile de bază (de ex., capacitatea de a citi și socoti, de a rezolva probleme, de a se descurca în relațiile personale și familiale, comportament pro-social);
- nivelul educațional și situația ocupațională;
- posibila dependență de droguri, alcool, medicamente;
- adaptarea orientată spre comunitate.

22. Distribuirea infractorilor la programe și intervenții specifice trebuie să se conducă după criterii specifice, cum ar fi capacitatea lor de a răspunde intervenției, pericolul pe care se presupune că îl reprezintă pentru public și / sau pentru personalul responsabil de program sau intervenție și factorii personali sau sociali care se leagă de probabilitatea de a recidiva. În acest scop, trebuie dezvoltate și folosite metode sigure de evaluare care să permită această distribuire. Trebuie puse la dispoziția autorităților / persoanelor interesate informații despre aceste proceduri.
23. Trebuie acordată o atenție specială dezvoltării unor programe și intervenții pentru infractori care au recidivat cu infracțiuni grave sau care sunt de așteptat să o facă. În lumina recentelor descoperiri ale cercetărilor, aceste programe și intervenții ar trebui să folosească mai ales metode comportamentale cognitive, de exemplu, învățarea infractorilor să se gândească la implicațiile comportamentului lor infracțional, sporirea conștiinței lor de sine și a auto-controlului, recunoașterea și evitarea situațiilor care precedă acte infracționale și oferirea posibilității de a exersa comportamentul pro-social.

Cercetările asupra sancțiunilor și măsurilor comunitare

24. Trebuie să se investească adecvat în cercetarea pentru a monitoriza realizarea și a evalua rezultatele programelor și intervențiilor folosite în aplicarea sancțiunilor și măsurilor comunitare.
25. Cercetarea trebuie să încerce identificarea factorilor care îi determină pe infractori să nu mai comită infracțiuni ulterioare, dar și a celor care nu reușesc acest lucru.
26. Cercetarea asupra efectelor sancțiunilor și măsurilor comunitare nu trebuie limitată la simpla înregistrare a condamnărilor după supraveghere, ci trebuie să folosească criterii mai sensibile. Trebuie să examineze, de exemplu, frecvența și gravitatea recidivelor, împreună cu indicatorii personali și sociali de adaptare în comunitate, și opiniile infractorilor despre aplicarea sancțiunilor și măsurilor comunitare.
27. Trebuie să se încerce pe cât posibil compararea eficienței diferitelor programe.
28. Trebuie realizate statistici care descriu în mod curent măsura în care sunt folosite și rezultatele sancțiunilor și măsurilor comunitare.
29. Trebuie efectuate periodic evaluări calitative și cantitative ale solicitării personalului în cadrul diferitelor activități prestate în aplicarea sancțiunilor și măsurilor comunitare, pentru a asigura un înalt nivel de eficiență, moralul ridicat al personalului și sănătatea mentală a acestuia.

E. MEDIEREA ÎN CAUZELE PENALE**RECOMANDAREA NR. R (99) 19 A COMITETULUI DE MINIȘTRI
CĂTRE STATELE MEMBRE CU PRIVIRE LA MEDIEREA ÎN MATERIE PENALĂ**

*(adoptată de către Comitetul de Miniștri la 15 septembrie 1999,
în cadrul celei de-a 679-a reuniuni a Reprezentanților Miniștrilor)*

Comitetul de Miniștri, în temeiul articolului 15b din Statutul Consiliului Europei, [...] Recomandă guvernelor statelor membre să ia în considerație principiile enunțate în anexa la prezenta recomandare, atunci când ele desfășoară medierea în materie penală, și să dea acestui text cea mai largă difuzare posibilă.

Anexă la Recomandarea nr. R (99) 19

I. DEFINIȚII

Prezentele linii directoare se aplică la toate procesele care permit victimei și delincventului să participe activ, dacă ei consimt aceasta, la soluționarea dificultăților care rezultă din delict prin intermediul unei terțe persoane independente (mediator).

II. PRINCIPII GENERALE

1. Medierea în materie penală nu trebuie să intervină decât asupra părților care-și dau liber consimțământul. Părțile ar trebui să fie în măsură să revină în orice moment pe parcursul medierii la consimțământ.
2. Discuțiile cu privire la mediere sunt confidențiale și nu pot fi folosite ulterior decât cu acordul părților.
3. Medierea în materie penală va trebui să fie un serviciu în general disponibil.
4. Medierea în materie penală va trebui să fie posibilă la toate etapele procedurii justiției penale.
5. Serviciile de mediere ar trebui să beneficieze în cadrul sistemului de justiție penală de o autonomie suficientă.

III. ARGUMENT JURIDIC

6. Legislația ar trebui să faciliteze medierea în materie penală.
7. Ar fi binevenită stabilirea liniilor directoare, care ar defini recurgerea la mediere în materie penală, ele trebuind să pună accentul pe condițiile de trimitere a cazurilor la serviciile de mediere și pe tratarea cazurilor după mediere.
8. Procedura de mediere ar trebui să corespundă garanțiilor fundamentale, părțile ar trebui să aibă dreptul la ajutor judiciar și, dacă e cazul, la un serviciu de traducere / interpretare. Minorii ar trebui, în afară de aceasta, să aibă dreptul la asistența părinților.

IV. FUNCȚIONAREA JUSTIȚIEI PENALE ÎN COMUN CU MEDIEREA

9. Decizia de a trimite serviciilor de mediere un caz penal, precum și evaluarea hotărârii unei proceduri de mediere ar trebui să fie în exclusivitate de competența autorităților judiciare.
10. Înainte de a accepta medierea, părțile trebuie să fie pe deplin informate asupra drepturilor lor, a naturii procesului de mediere și a consecințelor posibile ale deciziilor lor.
11. Nici victima, nici delincventul nu ar trebui să fie forțați prin mijloace nejustificabile să accepte medierea.

12. Reglementarea specială și garanțiile juridice determinante pentru participarea minorilor la procedura penală ar trebui de asemenea să intereseze participarea lor la mediere în materie penală.
13. Medierea nu ar trebui să fie continuată dacă una din părțile principale nu este capabilă să înțeleagă sensul procedurii.
14. Punctul de pornire al medierii ar trebui să fie, în principiu, recunoașterea de către cele două părți a faptelor principale ale cazului. Participarea la mediere nu trebuie să fie utilizată ca probă de admitere a culpabilității în procedurile judiciare ulterioare.
15. Nepotrivirile evidente ce țin de anumiți factori, cum ar fi: vârsta, maturitatea sau capacitatea intelectuală ale părților, ar trebui să fie luate în considerație înaintea deciderii de a recurge la mediere.
16. Decizia de a trata un caz penal în cadrul unei proceduri de mediere ar trebui să fie definită, într-un termen rezonabil, timp în care autoritățile judiciare să fie informate despre starea procedurii de mediere.
17. Acordul de împăcare ar trebui să aibă același statut ca și hotărârile judiciare și ar trebui să interzică urmărirea pentru aceleași fapte (*ne bis in idem*).
18. Atunci când un caz este transmis autorităților judiciare fără intervenirea unui acord între părți sau atunci când nu s-a ajuns la aplicarea acordului, decizia cu privire la demersul ce urmează să fie adoptat trebuie să fie luată neîntârziat.

V. FUNCȚIONAREA SERVICIILOR DE MEDIERE

V.1. Standarde

19. Serviciile de mediere ar trebui să fie administrate de standarde recunoscute.
20. Serviciile de mediere ar trebui să beneficieze de o autonomie suficientă pentru a-și îndeplini funcțiile. Normele etice și de competență, precum și procedurile de selecție, de formare și apreciere a mediatorilor ar trebui să fie aprofundate.
21. Serviciile de mediere ar trebui să fie plasate sub supravegherea unui organ competent.

V.2. Calificarea și instruirea mediatorilor

22. Mediatorii ar trebui să fie recrutați din toate categoriile societății și ar trebui să posede, în general, o bună cunoaștere a culturii și comunității locale.
23. Mediatorii ar trebui să fie capabili să dea cu chibzuință jurământ și să posede calități relaționale necesare pentru exercitarea funcțiilor lor.
24. Mediatorii ar trebui să capete o instruire inițială, înainte de a-și începe activitatea, mai apoi o instruire pe parcursul angajării. Instruirea lor ar trebui să tindă spre asigurarea unui nivel ridicat de competență, ținând cont de aptitudinile de reglare a conflictelor, de exigențele specifice, care implică lucrul cu victimele și delincvenții și cunoștințe de bază în domeniul judiciar.

V.3. Tratarea cazurilor individuale

25. Înainte de a începe studierea unui caz, mediatorul ar trebui să fie informat de toate faptele pertinente și să primească de la autoritățile judiciare competente toate documentele necesare.
26. Medierea ar trebui să se desfășoare imparțial în conformitate cu faptele cazului și în funcție de necesitățile și dorințele părților. Mediatorul ar trebui să respecte de fiecare dată demnitatea părților și să vegheze ca părțile să acționeze respectându-se reciproc.
27. Mediatorul are misiunea să asigure o ambianță sigură și confortabilă pentru mediere. Mediatorul ar trebui să fie sensibil la vulnerabilitatea părților.

28. Medierea ar trebui să fie realizată eficient, dar oportun pentru ambele părți.
29. Medierea ar trebui să se facă cu ușile închise.
30. În pofida principiului confidențialității, mediatorul ar trebui să semnaleze autoritățile corespunzătoare sau persoanele interesate de orice informație iminentă la o infracțiune gravă de care el ar putea să afle pe parcursul medierii.

V.4. Rezultatul medierii

31. Acordurile ar trebui să fie încheiate voluntar de către părți. Ele ar trebui să conțină obligații raționale și proporționate.
32. Mediatorul ar trebui să facă raport autorităților judiciare asupra măsurilor luate și asupra rezultatului medierii. Raportul mediatorului nu ar trebui să scoată în evidență conținutul ședințelor de mediere și nici să exprime o opinie cu această ocazie despre comportamentul părților.

V.5. Evoluția medierii

34. Pentru sporirea înțelegerii reciproce între autoritățile judiciare și serviciile de mediere, ar trebui să se desfășoare consultări periodice.
35. Guvernele statelor membre ar trebui să promoveze cercetări asupra medierii în materie penală și să facă evaluările ei.

*Rubrică îngrijită de Iulian GROZA,
licențiat în drept, coordonator I.R.P.*

TRATATELE ADOPTATE ÎN CADRUL CONSILIULUI EUROPEI ÎN MATERIE PENALĂ ȘI SITUAȚIA CURENTĂ DE PARTICIPARE A REPUBLICII MOLDOVA

**Tratatele adoptate în cadrul Consiliului Europei,
semnate și ratificate de către Republica Moldova până la 24/12/2004**

Nr.	Titlul tratatului	Deschis pentru semnare	În vigoare de la	Semnat	Ratificat	În vigoare pentru Moldova
005	CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	4/11/1950	3/9/1953	13/7/1995	12/9/1997	12/9/1997
009	PROTOCOLUL NR. 1 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	20/3/1952	18/5/1954	2/5/1996	12/9/1997	12/9/1997
024	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND EXTRĂDAREA	13/12/1957	18/4/1960	2/5/1996	2/10/1997	31/12/1997
030	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND ASISTENȚA RECIPROCĂ ÎN MATERIE PENALĂ	20/4/1959	12/6/1962	2/5/1996	4/2/1998	5/5/1998
044	PROTOCOLUL NR. 2 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	6/5/1963	21/9/1970	13/7/1995	12/9/1997	12/9/1997
045	PROTOCOLUL NR. 3 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	6/5/1963	21/9/1970	13/7/1995	12/9/1997	12/9/1997
046	PROTOCOLUL NR. 4 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	16/9/1963	2/5/1968	2/5/1996	12/9/1997	12/9/1997
055	PROTOCOLUL NR. 5 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	20/1/1966	20/12/1971	13/7/1995	12/9/1997	12/9/1997
080	ACORDUL PRIVIND TRANSFERUL DE CADAVRE	26/10/1973	11/11/1975	11/7/2002	13/2/2003	14/3/2003
086	PROTOCOL ADIȚIONAL LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND EXTRĂDAREA	15/10/1975	20/8/1979	26/6/1998	27/6/2001	25/9/2001
090	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND SUPRIMAREA TERORISMULUI	27/1/1977	4/8/1978	4/5/1998	23/9/1999	24/12/1999
098	AL DOILEA PROTOCOL ADIȚIONAL LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND EXTRĂDAREA	17/3/1978	5/6/1983	26/6/1998	27/6/2001	25/9/2001
099	PROTOCOL ADIȚIONAL LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND ASISTENȚA RECIPROCĂ ÎN MATERIE PENALĂ	17/3/1978	12/4/1982	26/6/1998	27/6/2001	25/9/2001

101	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND CONTROLUL CUMPĂRĂRII ȘI POSEDĂRII ARMELOR DE FOC DE CĂTRE INDIVIZI	28/6/1978	1/7/1982	3/11/1998	5/3/2003	1/7/2003
112	CONVENȚIA PRIVIND TRANSFERUL PERSOANELOR CONDAMNATE	21/3/1983	1/7/1985	6/5/1997	12/5/2004	1/9/2004
114	PROTOCOLUL NR. 6 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	28/4/1983	1/3/1985	2/5/1996	12/9/1997	1/10/1997
117	PROTOCOLUL NR. 7 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	22/11/1984	1/11/1988	2/5/1996	12/9/1997	1/12/1997
118	PROTOCOLUL NR. 8 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	19/3/1985	1/1/1990	13/7/1995	12/9/1997	12/9/1997
126	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND PREVENIREA TORTURII ȘI A TRATAMENTULUI INUMAN ȘI DEGRADANT	26/11/1987	1/2/1989	2/5/1996	2/10/1997	1/2/1998
141	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND SPĂLAREA BANILOR, CĂUTAREA ȘI CONFISCAREA ÎN REZULTATUL CRIMELOR	8/11/1990	1/9/1993	6/5/1997	30/5/2002	1/9/2002
151	PROTOCOLUL NR. 1 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND PREVENIREA TORTURII ȘI A TRATAMENTULUI INUMAN ȘI DEGRADANT	4/11/1993	1/3/2002	2/10/1997	2/10/1997	1/3/2002
152	PROTOCOLUL NR. 2 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND PREVENIREA TORTURII ȘI A TRATAMENTULUI INUMAN ȘI DEGRADANT	4/11/1993	1/3/2002	2/10/1997	2/10/1997	1/3/2002
155	PROTOCOLUL NR. 11 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	11/5/1994	1/11/1998	13/7/1995	12/9/1997	1/11/1998
161	ACORDUL EUROPEAN PRIVIND PERSOANELE CARE PARTICIPĂ ÎN PROCEDURILE CURȚII EUROPENE PENTRU DREPTURILE OMULUI	5/3/1996	1/1/1999	4/5/1998	8/11/2001	1/1/2002
167	PROTOCOLUL ADIȚIONAL LA CONVENȚIA PRIVIND TRANSFERUL PERSOANELOR CONDAMNATE	18/12/1997	1/6/2000	11/12/2000	12/5/2004	1/9/2004
173	CONVENȚIA DE DREPT PENAL PRIVIND CORUPȚIA	27/1/1999	1/7/2002	24/6/1999	14/1/2004	1/5/2004

**Tratatete adoptate în cadrul Consiliului Europei,
semnate dar neratificate de către Republica Moldova la data de 24/12/2004**

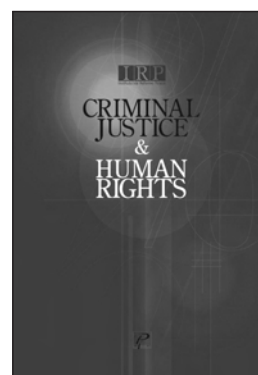
Nr.	Titlul tratatului	Deschis pentru semnare	În vigoare de la	Semnat	Ratificat
070	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND VALABILITATEA INTERNAȚIONALĂ A SENTINȚELOR PENALE	28/5/1970	26/7/1974	27/6/2001	–
073	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND TRANSFERUL PROCEDURILOR ÎN MATERIE PENALĂ	15/5/1972	30/3/1978	27/6/2001	–
177	PROTOCOLUL NR. 12 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	4/11/2000		4/11/2000	–
185	CONVENȚIA PRIVIND CRIMELE ELECTRONICE	23/11/2001	1/7/2004	23/11/2001	–
187	PROTOCOLUL NR. 13 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	3/5/2002	1/7/2003	3/5/2002	–
189	PROTOCOLUL ADIȚIONAL LA CONVENȚIA PRIVIND CRIMELE ELECTRONICE	28/1/2003		25/4/2003	–
190	PROTOCOLUL DE MODIFICARE A CONVENȚIEI EUROPENE PRIVIND SUPRIMAREA TERORISMULUI	15/5/2003		15/5/2003	–
191	PROTOCOLUL ADIȚIONAL LA CONVENȚIA DE DREPT PENAL PRIVIND CORUPȚIA	15/5/2003	1/2/2005	15/5/2003	–

**Tratatete adoptate în cadrul Consiliului Europei,
nesemnate și neratificate de către Republica Moldova până la 24/12/2004**

Nr.	Titlul tratatului	Deschis pentru semnare	În vigoare de la
051	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND SUPRAVEGHEREA CONDAMNAȚILOR CONDIȚIONAL SAU DEȚINUȚILOR LIBERAȚI CONDIȚIONAL ÎNAINTE DE TERMEN	30/11/1964	22/8/1975
052	CONVENȚIA EUROPEANĂ DE PEDEPSIRE A CRIMELOR DE TRAFIC RUTIER	30/11/1964	18/7/1972
091	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND RĂSPUNDEREA ÎN CAZUL CAUZĂRII VĂTĂMĂRII SAU MORȚII PERSOANELOR	27/1/1977	
092	ACORDUL EUROPEAN PRIVIND TRANSMITEREA CERERILOR PENTRU ASISTENȚĂ JURIDICĂ	27/1/1977	28/2/1977
116	CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND COMPENSAREA VICTIMELOR CRIMELOR VIOLENTE	24/11/1983	1/2/1988
146	PROTOCOLUL NR. 10 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	25/3/1992	
172	CONVENȚIA PRIVIND PROTECȚIA MEDIULUI PRIN APLICAREA DREPTULUI PENAL	4/11/1998	
179	PROTOCOLUL ADIȚIONAL LA ACORDUL EUROPEAN PRIVIND TRANSMITEREA CERERILOR PENTRU ASISTENȚĂ JURIDICĂ	4/10/2001	1/9/2002
182	AL DOILEA PROTOCOL ADIȚIONAL LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PRIVIND ASISTENȚA RECIPROCĂ ÎN MATERIE PENALĂ	8/11/2001	1/2/2004
194	PROTOCOLUL NR. 14 LA CONVENȚIA EUROPEANĂ PENTRU PROTECȚIA DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE ALE OMULUI	13/5/2004	

LANSAREA STUDIULUI „JUSTIȚIA PENALĂ ȘI DREPTURILE OMULUI“

La 2 aprilie 2004, Institutul de Reforme Penale a lansat studiul „Justiția penală și drepturile omului“, prezentând rezultatele sondajului de opinie realizat în 2003. Grupul țintă al cercetării au fost persoanele aflate sub arest preventiv și lucrătorii organelor de drept. Cercetarea în cauză derivă din necesitatea continuării reformei penale în Republica Moldova, a cărei derulare nu este posibilă fără documentarea opiniei lucrătorilor practici ai organelor de drept.

Opinia lucrătorilor organelor de drept din Moldova (judecători, procurori, avocați privind modul de organizare și funcționare a justiției penale din țara noastră a fost solicitată pe un eșantion reprezentativ de circa 300 de persoane.

Totodată, respondenții și-au expus opinia vizavi de oportunitatea aplicării unor pedepse alternative la detenție, precum și privind încrederea populației în organele pe care le reprezintă. De asemenea, chestionarul a ținut să investigheze opinia juriștilor față de inovațiile pe care le conțin Codul penal și Codul de procedură penală.

Investigarea situației din penitenciare a cuprins un eșantion de 1000 de deținuți din izolatoarele de arest preventiv (Chișinău, Bălți, Cahul, Rezina), constituind aproximativ 30% din numărul persoanelor aflate sub arest preventiv în aceste instituții. Eșantionul a fost stabilit astfel încât să reflecte cât mai exact profilul deținuților din arest preventiv.

Chestionarul a urmărit câteva obiective: studierea profilului social-demografic al persoanelor arestate, determinarea nivelului de cunoaștere și respectare a drepturilor și obligațiilor, condițiilor de detenție, precizarea temeiului atragerii la răspundere penală, studierea relațiilor inculpat–ofițer de urmărire penală și inculpat–apărător, investigarea relațiilor deținut–deținut, precum și utilizarea căilor de atac de către inculpați.

Scopul cercetării este analiza și evaluarea situației existente în izolatoarele de detenție preventivă, identificându-se cazurile în care este irațională aplicarea arestului preventiv, având în vedere categoria infracțiunii și personalitatea făptuitorului, precum și din alte motive.

În continuare prezentăm unele rezultate obținute în urma cercetării:

- Majoritatea lucrătorilor procuraturii (81,3%) consideră că *cercetarea obiectivă și minuțioasă a tuturor circumstanțelor cauzei penale* este un element esențial al asigurării unui proces echitabil.

- Aproximativ 60,7% din avocați, procurori și judecători consideră că drepturile persoanelor acuzate sunt deseori încălcate, iar 6,2% susțin că drepturile nu sunt respectate în general.

- Cel mai des este încălcat dreptul învinutului (bănuțului, inculpatului) de a nu fi supus torturii, amenințărilor și altor tratamente inumane sau degradante (60,7%) și dreptul la apărare (26,2%), susțin judecătorii, avocații și procurorii.

- La întrebarea dacă este binevenită specializarea judecătorilor în soluționarea cauzelor cu minori, aproximativ 50% din respondenți au răspuns afirmativ.

- Cel mai des invocat motiv pentru tergiversarea examinării cauzelor penale este lipsa cooperării, inclusiv lipsa martorilor la judecată (62,9%).
- Aproximativ 80% din respondenți (avocați, procurori, judecători) consideră că astăzi există riscuri de a *condamna persoane nevinovate*.
- Principalii factori care determină riscul de condamnare a persoanelor nevinovate este incompetența organelor de urmărire penală (47,1%) și autoincriminarea falsă a inculpatului ca urmare a violenței aplicate față de el (51,3%).
- 90% din respondenți consideră că organele de urmărire penală aplică față de bănuți violența sau inducerea în eroare.
- Aproximativ 60% din respondenți consideră că martorul trebuie să dispună de dreptul la asistență juridică din partea avocatului.
- 66,3% din respondenți (avocați, procurori, judecători) consideră că includerea în politica penală a măsurilor alternative detenției ar putea soluționa problema supraaglomerării penitenciarelor.
- În opinia avocaților, procurorilor și judecătorilor este posibilă utilizarea precedentului judiciar ca sursă a dreptului în procesul penal (63%).
- Majoritatea respondenților (57,9%) consideră că trebuie lărgit cercul infracțiunilor pentru care ar putea fi aplicată munca în beneficiul comunității.
- Majoritatea persoanelor arestate preventiv (54,7%) sunt tineri până la 29 de ani.
- Cei mai mulți deținuți sub arest sunt țărani (42,2) și muncitorii (16,1%), iar 45,7% din aceștia locuiesc în sate.
- Venitul mediu lunar pentru 32,7% din deținuți este mai mic de 100 lei.
- Cele mai multe persoane aflate sub arest sunt bănuite de comiterea infracțiunilor contra proprietății, săvârșite prin furt (31,1%), tâlhărie (14,3%) etc.
- Pentru prima dată măsura arestării preventive a fost aplicată pentru 63,4% din deținuți.
- Aproximativ 70% din persoanele aflate sub arest preventiv nu au atacat sentința pronunțată cu apel, iar 72% nu au utilizat dreptul de recurs al sentinței.
- Majoritatea celor aflați sub arest (81,8%) susțin că li s-au încălcat drepturile, mai ales la întocmirea actelor de urmărire, iar 60,8% au susținut că cel mai des le sunt încălcate drepturile la interogatoriu.
- 76,9% din respondenți susțin că avocatul nu a participat la primul interogatoriu al bănuțului.
- Majoritatea respondenților (81%) consideră ca se comit încălcări la admiterea avocatului în termenul stabilit de lege din momentul reținerii.
- În majoritatea cazurilor (62,2%) ajutor la angajarea avocatului *ex officio* l-a acordat anchetatorul.
- Aproximativ 80% din cei arestați preventiv nu sunt mulțumiți de apărarea avocatului *ex officio*.
- Aproximativ 70% din cei arestați sunt de acord să repare prejudiciul cauzat victimei și să se împace cu aceasta.
- Aproximativ 27% din respondenți (bănuț, învinuit, inculpat) nu-și cunosc drepturile.
- Cel mai des sunt încălcate:
 - dreptul de a primi informații privind drepturile și obligațiile, regimul de detenție sau arest, cerințele disciplinare (59,7%);
 - dreptul de a corespunde cu rudele și alte persoane (51,2%);
 - dreptul la asistență medico-sanitară (49,5%);
 - dreptul de a se întâlni cu apărătorul, cu rudele și cu alte persoane (38,4%).

SESIUNEA DE FORMARE A ONG-URILOR „DEZVOLTAREA POLITICII PENALE PRIVIND EXECUTAREA MUNCII ÎN FOLOSUL COMUNITĂȚII ÎN ROMÂNIA 2003-2004“

În perioada 20-26 februarie 2004, în orașul Sinaia, România, și-a desfășurat lucrările sesiunea de formare a ONG-urilor, care a întrunit organizațiile neguvernamentale ce prestează servicii sociale persoanelor în conflict cu legea și sunt implicate în implementarea proiectului de dezvoltare a politicii penale privind executarea muncii în folosul comunității în România. Aceste organizații au fost: Stil Alternativ – Arad, Asociația Alternative Sociale – Iași, Prison Fellowship România – Cluj, Fundația Academică „Sfinții Împărați Constantin și Elena” – Focșani, Pro Probațiune – Dej, ATTA – Pitești, Târgoviște spre Europa – Târgoviște. Invitație la această întrunire a avut și Institutul de Reforme Penale din Republica Moldova.

Obiectivele generale ale proiectului menționat mai sus sunt sprijinirea includerii sociale a persoanelor care săvârșesc fapte prevăzute de legea penală cu pericol social redus; întărirea capacității sectorului neguvernamental nonprofit de a combate marginalizarea socială a infractorilor și a familiilor lor prin inițiative complementare celor ale autorităților publice; promovarea integrării muncii în folosul comunității ca alternativă la detenție într-o politică penală eficientă în contextul integrării europene.

Subiectele abordate au fost:

- Elaborarea, managementul și evaluarea proiectelor de implementare a muncii în folosul comunității;
- Standarde ce trebuie respectate de serviciile create în cadrul acestor proiecte;
- Dezvoltarea resurselor umane;
- Marketingul social pentru promovarea proiectelor în comunitate etc.

Și-au împărtășit experiența și practica în domeniul asistenței juridice și psihosociale pentru persoanele în conflict cu legea: Dănuț Ioan Fleacă, directorul Departamentului de asistență socială al sect. 1 București; Mihaela Sasarmar, trainer al organizației Reforma Penală Internațională (PRI); Carmen Puscaru, judecător al Tribunalului Dâmbovița; Sorina Poledna, coordonator PRI; Adriana Slav, expert PRI; Georgiana Nicula, expert PRI.

Experții străini care au prezentat un bogat material pentru partenerii români în ceea ce privește implicarea societății civile în asistența persoanelor condamnate la pedepse neprivative de libertate au fost John Harman, consultant în aplicarea muncii neremunerată în folosul comunității din Marea Britanie, și Denis Van Doosselaere, directorul Asbl Arpege din Liege, Belgia.

Informația acumulată urmează să fie aplicată prin inițierea și extinderea unui model de servicii sociale integrate (asistență juridică, terapie comportamentală, acces la servicii de sănătate mintală, orientare profesională, pregătire profesională, educație etc.) pentru prevenirea și combaterea marginalizării persoanelor ce pot fi condamnate la sancțiuni neprivative de libertate, dar și pentru familiile acestora, în vederea unei efective reintegrări sociale.

Un accent deosebit s-a pus pe necesitatea elaborării unui set de standarde pentru punerea în executare a obligației de muncă în folosul comunității și pentru serviciile sociale persoanelor condamnate la sancțiuni neprivative.

În cadrul sesiunii au fost prezentate modelele britanic și belgian privind cadrul legal, mecanismul și rolul serviciilor sociale în procesul de reintegrare socială a infractorilor minori ce ispășesc pedeapsa cu munca în folosul comunității. Astfel putem menționa că un loc aparte în sistemul belgian îl are instituția medierii ca o necesitate în aplicarea pedepselor alternative detenției.

SEMINARUL DE INSTRUIRE A MEDIATORILOR ÎN CAUZELE PENALE

În perioada 24-26 iunie 2004, la Holercani, a avut loc primul seminar de instruire a mediatorilor în cauzele penale. Acțiunea constituie o componentă a programului de instruire a mediatorilor prevăzut de proiectul de implementare a medierii în Republica Moldova, desfășurat de Institutul de Reforme Penale cu suportul financiar al și în colaborare cu Fundația Soros-Moldova și organizația Penal Reform International.

Participanții au fost selectați în urma unui concurs publicat în mai multe surse informaționale: Internet, pe paginile web www.irp.md, www.youth.md, www.press-release.iatp.md, în ziarele „Jurnal de Chișinău” și „Unghiul”. La concurs au participat 54 de candidați, dintre care au fost selectate 24 de persoane – specialiști în domeniul dreptului, sociologiei, asistenței sociale și psihologiei. Criteriile de selecție au fost stabilite de un grup independent de experți și anume: studii, activitatea în programe, proiecte, abilități de comunicare, motivarea personală, toleranța etc.

Seminarul a avut drept scop familiarizarea participanților cu noțiunile introductive ce țin de justiția restaurativă și medierea în cauzele penale. Rapoartele și lucrul în grupuri mici au vizat cunoașterea generală, pe de o parte, a aspectelor teoretice și, pe de altă parte, a celor practice în ceea ce privește medierea în cauzele penale.

Subiectele abordate și sursele:

- *Conceptul justiției restaurative și medierii în România și Medierea în România. Aspecte practice* – Andrei Pașcu, vicepreședintele Forumului European pentru Mediere victimă–infractor și Justiția Restaurativă;

- *Experiența de implementare a medierii în Polonia și Medierea în Polonia. Aspecte practice* – Krzysztof Pawlowski, coordonator de program, Asociația Poloneză pentru Educație Juridică; membru al Asociației Poloneze a Mediatorilor;

- *Codul etic al mediatorului și Practici asistențiale în justiția restaurativă* – Marcela Dilion, expert I.R.P., doctor în sociologie, lector universitar;

- *Aspecte juridice ale medierii în cauzele penale și Medierea în cadrul procesului penal* – Xenofon Ulianovschi, expert I.R.P., doctor în drept, judecător;

- *Aspecte psihosociale ale medierii și Metode și tehnici ale medierii. Aspecte generale* – Svetlana Rîjikova, expert I.R.P., doctor în psihologie, conferențiar;

- *Etapetele medierii. Aspecte generale și Principiile de bază ale medierii* – Vasile Rotaru, expert I.R.P., doctor în drept, lector universitar.

Inițial, participanților li s-a adus la cunoștință noțiuni generale despre justiția restaurativă și mediere. Un loc aparte l-a avut prezentarea experienței statelor europene privind implementarea medierii în cauzele penale: cadrul legal și instituțional.

Prezentarea unor aspecte procedurale ale medierii, cum ar fi, de exemplu, etapele medierii, metodele și tehnicile aplicate în procesul medierii au avut drept scop doar inițierea participanților în această sferă de cunoaștere, pentru ca la seminarul din luna septembrie aceste tematici să fie abordate mai complex și mai profund.

Subiectele abordate au ținut să acopere aspectele de bază ale procesului de mediere și anume: legal, psihologic și social. Prin activități interactive, participanții au fost puși în situația să identifice singuri aspectele psihosociale ale medierii.

În cadrul seminarului au fost utilizate mai multe metode de lucru, printre care și jocul de rol. Astfel participanții au simulat procesul de mediere prin asumarea rolului de infractor, victimă și mediator. Această metodă de lucru a fost apreciată de participanți ca fiind una foarte utilă pentru dezvoltarea abilităților practice, ceea ce este extrem de necesar pentru un mediator.

Rubrică îngrijită de Diana POPA,
șef direcție mediere I.R.P.

CONSTANTIN FLOREA

„Mort e acela de care nimeni
nu-și mai amintește“.

Saadi

Au trecut trei ani de când distinsul profesor Constantin Florea, om de o rară omenie, cultură și erudiție, a pășit pragul vieții de apoi.

Constantin Florea a fost un suflet nobil și generos, cuvântul Domniei sale purtând frăgezimea expresiei, roua simțirii înălțătoare și adâncă putere de convingere. Ani la rând a profesat la Universitatea de Stat din Moldova, la catedra de drept penal și criminologie, ridicând studiul dreptului penal la înălțimea științei. În adevăr a fost părintele dreptului penal din Republica Moldova, stând la izvorul științei penale.

Începându-și cariera științifică și practică în anul 1962, timp de 40 de ani și-a consacrat viața stabilirii dreptății și adevărului (în calitate de judecător și avocat), formării specialiștilor de înaltă calificare (în calitate de cadru didactic). Munca profesorului a dat roade care au fost cultivate cu folos de ucenicii săi de la catedră și din domeniile practicii de drept – judecătoreie, avocatură, procuratură etc. Peste tot în republică activează discipoli ai dumnealui.

I-a îndemnat și i-a încurajat pe mulți dintre noi să scrie lucrări științifice, teze de doctorat, dar nu a reușit să le vadă susținute și publicate.

Fiind luptător prin firea sa, Constantin Florea printre primii și-a ținut cursul în limba română la Facultatea de Drept. A participat activ la mese rotunde și conferințe științifico-practice de specialitate; în calitate de autor a numeroase lucrări științifice, a fost, în repetate rânduri, distins cu mențiuni și diplome de onoare. În anul 1999, a fost decorat cu medalia „Meritul civic”. Cele mai îndrăznețe începuturi în domeniul dreptului penal autohton sunt legate de numele neuitatului profesor.

Constantin Florea a fost nu doar un bun profesionist (savant și jurist), dar și un exemplu pentru cei care l-au cunoscut. Amintirea Marelui profesor va rămâne veșnic în inimile noastre.

Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească în pace.

Colegii, discipolii și cei care l-au cunoscut